

**Ludvík
Souček**

**Otazníky
nad
hroby**

Úvod

Pecián miloval tajná poselství; všechno, co mělo pečeť tajemství, ho přitahovalo jako masačky k hnisavé ráně. Kdyby náležel mezi zvířata, tehdy by byl počítán k nočním tvorům. Slunce na obzoru ho oslňovalo jako výra; avšak mezi stíny ožíval a věřil. Všechno jasné mu bylo podezřelé, neurčité přitímu bylo důvěrně známé. Zajisté ctil staříčkého mocnáře a věřil v jeho dobrotu a moudrost. Avšak nemohl ho viděti pro hradbu lstivých a úskočných dvořanů, kteří ho obklopovali. Věřil, že dvořané jsou oděni v řasnatá roucha, jejichž záhyby skrývají smrtonosné dýky. Sídla panovníků mají v podzemní bludiště tajných chodeb a za tapetovými dveřmi se ukrývají spiklenci. Často hovořil o portiérách, za nimiž se naslouchá, o nitkách, které se sbíhají v čísi ruce. Svět mocných se mu jevil jako panáčkové divadlo. Ženská krása se mu zdála stvořena k tomu, aby rozšafné a řádné muže lákala do tenat a tam je hubila. Politika mu byla bludištěm rejdu a piklu, napověděných vět; ruka, napřažená k ráně, kruté a obscénní výjevy, nevidané rozmařilosti, ukryté před zrakem lidu za říšskými prapory.

Naslouchali mu s napětím, když líčil lásku korunního prince Rudolfa ke krásné baronese Veczerové. Penzionovaný správce pošty věděl všechno, věděl i více než kočí Bratfisch, který vezl svého pána na poslední dostaveníčko.

Karel Poláček: Okresní město

Prosím-li o něco dobrotivý osud, je to nebýt k stáru panem Paciánem s viklavým umělým chrupem, syčícím své chorým duchem diktované fantazmagorie. Tato románová postava je mi varováním. I když se v různých knihách snažím některé otazníky ne-li objasňovat (tak daleko moje ctižádost většinou nesahá), tedy alespoň naznačovat možné cesty k jejich definitivnímu sprovedení ze světa, nikdy to není pouhá záliba v senzaci a volání tajemna, jež mne k napsání knihy vedlo. Otazníky nad hroby usilují o naznačení některých zajímavých a tu a tam snad i podnětných aspektů v oblasti historie se zvláštním a stále znovu a znovu uvědomovaným konečným cílem demýtizace mýtů, aniž by ovšem byly, ó hrůzo, vytvořeny mýty nové a snad ještě pošetilejší. Neboť, jak pravil Isaac Newton, pravdě nemůže být učiněna větší služba, než je-li zbavena tíže nepravd.

Tato kniha tedy není historickým dílem v úzkém a velice žádoucím slova smyslu vytyčování nových hledisek a obohacení teorií. Je to - což je spíše pejorativum „l'histoire événementielle“, psaní o „událostních“ dějinách, odsouzené nejpřísnějšími kritiky do knihoven penzistů a veteránů, jako všechny „skoro detektivní historie“. V nich ovšem zcela určitě není a nikdy nebude hlavní smysl historické práce, ale o nic takového autor ani neusiloval. Věří, že není zbytečné nacházet nové možné odpovědi třeba jen v dílčích otázkách. Snad dokonce mohou být i trochu vzrušující...

Ostatně - a to je patrně nejúčinnější argument, kterým autor doufá tuto knihu zaštitit - inventarizace světových knihoven a archivů, provedená v minulém století, učinila zde nové materiální historické objevy značně nepravděpodobnými, i když ne nemožnými (svědčí o tom např. kumránské svitky). Úlohu hrozného dítěte převzala archeologie, přinášející takřka denně především pro nejstarší historii, a proto historii zneklidňující a destruktivní novinky, očekávané až s hypochondrickou nechutí k nevyhnutelným změnám stereotypů myšlení a navyklého rozřídění materiálů. Medievalistika a tím spíše dějiny novověku jsou takových otřesů ušetřeny, a pokud se přece jen objeví nový materiál, způsobí jen dočasný rozruch. Závažnější a trvalejší účinky má spíše objevování již známého novou interpretací, vycházející z hladiny dosažené úrovně poznání. Pozitivistické tabu, zakazující jakékoli vysvětlování motivace historických postav a sociálních skupin, nejsou-li přímo obsažena v pramenných materiálech, už dávno neplatí za předpokladu, že autor přistupuje k formulaci závěrů slušně vyzbrojen a s patřičnou rezervou. Zde se rozkládá rozsáhlé území, kde dosud bydlí lvi a kde je možno doufat v objevy a rozechvělé napětí, bez něhož bych nebyl schopen napsat ani tuto, ani žádnou jinou knihu.

Čtenář záhy sezná, že se autor musel soustavně dovolávat „příčného poznání“, v dnešní době detailních specializací neobyčejně obtížného, ale tím potřebnějšího, a brát v potaz a na pomoc nejen historii a její pomocné disciplíny, ale i kriminologii, biologické vědy, etymologii, astronomii, biblistiku a řadu dalších oborů, v nichž všech ani při nejlepší vůli a ani s geniálním mozkiem (který, žel, postrádá) nemůže být honěným odborníkem. Tím více je zavázán díkem všem, kteří diskusemi a posléze přečtením rukopisu přispěli ke konečné formě knihy. Leckdy se při psaní setkal s

překvapením, hraničícím s hororem - tak například před přípravou studie o Drakulovi ani netušil, že toponomastika Transylvánie je cosi jako delirantní sen a že Kluž, rumunsky Cluj, antická Napoka, maďarský Kolozsvár, německý Klausenburg a latinská Klaudiopolis neboli Klusium jsou jedním a týmž městem a že právě v době života popisovaného dobrotiska užívaly v nezkráceném sortimentu...

To není postesknutí, dovolávající se soucitu. Zcela souhlasím s anglickým astronomem D. G. King Helem, který napsal (Observatory 95,1):

„... Mimo hroby svědeckých hrobů jsou stovky, ba možná tisíce nezávislých myslitelů. Tito lidé kráčejí drsnější intelektuální stezkou než ortodoxní vědci, poněvadž toho mají na práci více, než se jen vézt po tramvajové lince. Musejí klesit cestu džunglí a uhladit ji pro položení budoucích tramvajových linek. Nicméně je nemusíme zvlášť litovat. Dělají to proto, že je to baví, a obvykle jsou ve většině případů stejně na omylu...“

Nuže - baví mne to. Tím spíše, že hlavní oporou „příčného poznání“, užitou v této knížce, je lékařství se všemi potřebnými teoretickými a klinickými obory. Tím se pro mne práce stala do jisté míry kompenzací skutečnosti, že ač lékař, nemohu již řadu let provádět praxi.

Čtenář toto prohlášení jistě zná; ozývá se ze zarostlých úst nechutně ušmudlaných starců, kteří, nevím proč, bez výjimky pokašlávají a chrchlají, vyskytující se ve starších detektivních románech. Pootevrou dveře svého brlohu, aby - chrchly, chrchly - odmítli pacienta, za něhož se vydává mladistvý detektiv, a vzápětí zmizí. Zasněžený čtenář ví, že do mučírny nebo alespoň do sálu, kde je jim provádět bestiální vivisekce.)

A nejen to. Jsem přesvědčen, že právě antropopatie (věda o poruchách jedinců a o jejich nemocech) a patoantropologie (věda o nemocných a k určitému onemocnění disponovaných lidech) jsou obzvláště schopny v kontextu příčného poznání pomoci historické vědě k dalšímu a přesnějšímu zjištění objektivní skutečnosti a jejích zdrojů. Vždyť dějiny byly nejednou ovlivněny chorými jedinci tak dalece, že smíme dokonce mluvit o klinice dějin, i o klinické historické vědě, zmocňující se svých poznatků širokým rejstříkem moderních a dávno známých a osvědčených metod analogie, indukce, dedukce, modelování (i kybernetického), praxeologie atd. atd., jež jedině umožní obsáhnout celou šíři a spletitost problematiky, především v oblasti, dotýkající se duševních poruch. Jejich obraz není stacionární a mění se ještě zřetelněji než obraz některých chorob organických, nezasahujících duševní sféru. Upozornil na to např. Vondráček (Závažnost problému deprese 1966); obraz melancholie se změnil od tragických lamentací ke střízlivé (a o to nebezpečnější) civilní depresi. Výrazně zasahovala do běhu dějin v minulosti hysterie, modifikující obraz ostatních chorob a nebrzděná, jejíž stigma nesly i náboženské a jiné ceremoniály. Slušelo se trhat roucho, rvát si vlasy, sypat popel na hlavu hlasitě lkát a naříkat. Moderní doba přinesla potlačování emocí a s ním deprese, anxiety a neurózy. Pokusil jsem se v několika kapitolách naznačit jejich působení na životopisy osob dávno historických.

Řada kapitol není spojena s lékařskými či biologickými úvahami. Snad to čtenář uvítá jako záchranu před nudnou jednotvárností, jež by knize hrozila, a pochopí jako splátku dalším oborům, především literární historii, kde se autor rovněž snaží podél drsné, osamělé intelektuální stezky tak trochu klesit cestu džunglí.

Ostatně, pravím skulinou dveří - chrchly, chrchly -, praxi mnoho let nevykonávám.

Knihu věnuji otazníku, který luštím již čtvrt století - milované manželce Dagmaře.

MUDr. Ludvík Souček
Praha - Klánovice, 1974-1978

I ty, Brute?

U některých ze svých známých zanechal Caesar podezření, Ze neměl chuti dále žít, nehleděl léčit své nevalné zdraví, a proto také nedbal ani náboženských výstrah, ani varování přátel. Mnozí se domnívají, Ze se spoléhal na ono poslední usnesení senátu i na přísahu, a proto také odklidil tělesnou hispánskou stráž, která ho dříve provázela s tasenými meči. Jiní se zase domnívali, že dal přednost tomu, nástrahy odevšad mu hrozící jednou podstoupit, nežli ve strachu se jim vyhýbat. Podle některých prý říkával, žeje spíše v zájmu státu než v jeho zájmu vlastním, aby byl žil; on že již dávno dosáhl sdostatek moci a slávy, ale stát, stane-li se s nim něco lidského, neužije klidu, nýbrž zažije občanské války za horších podmínek.

Gaius Suetonius Tranquillus: Božský Julius

Je nejnějnější, abych byl zatlačen z první řady do druhé, než ze druhé do poslední.

Gaius Julius Caesar

Caesar se mi bez okolků přiznal, Ze se ani největší činy jeho života zdaleka nevyrovnají slávě toho, jak mu byl odňat.

Jonathan Swift: Gulliverovy cesty

Životopis Gaia Julia Caesara je dobře znám a dobře známy jsou i okolnosti, které předcházely jeho smrti, způsobily ji a následovaly po ní. Obvykle je diktátorova vražda spáchaná v senátě 15. března 44 př. n. l., připisována rafinovanému spiknutí republikánů, kteří v posledním okamžiku zabránili jmenování Caesara králem nad všemi neitalskými národy (podle staré Sibile vřtby mohli být Parthové, ustavičná hrozba Římu, poražení toliko králem) a tím dalšímu zvětšení jeho již i tak téměř neomezené moci. Caesar je líčen jako překvapená a zradou svých nejbližších zděšená obět' - tento obraz se ustálil nejen u historiků, ale i v četných literárních a dramatických dílech, z nichž nejznámějším je zajisté proslulá Shakespearova hra.

Gaius Julius byl zato vynikajícím politikem již od svých šestnácti let, kdy se utkal s mocným protivníkem Sullou a pak všemi prostředky unikl jeho náhončím. Celý jeho život probíhal na ostří nože, mnohokrát se měl stát obětí vražedného útoku. Byl zajatcem pirátů, po zvolení přetorem byl málem v senátu zabit rozruženými římskými jezdcí (představiteli finanční aristokracie), pro zdánlivou účast na Katilinově spiknutí mu hrozil hrdelní trest. Na bojištích stál nesčíslněkrát smrti tváří v tvář. A ovšem i sám byl strůjcem a inspirátorem mnoha spiknutí, jimiž tím nebo oním způsobem likvidoval nepohodlné protivníky a soupeře. Podmínkou Caesarovy fyzické existence i realizace jeho velkorysých plánů byla dokonalá informovanost o záměrech všech aktuálních i potencionálních protivníků. Caesar si to plně uvědomoval a věnoval obrovské částky na vybudování rozvětveného aparátu vyzvědačů, donašečů a provokatérů, jehož nitky se sbíhaly v jeho rukách. Byla to patrně jedna z nejdokonalejších tajných služeb starověku, pronikající i do opevněných táborů nepřátel, na nejdůvěrnější porady Caesarových početných soků, odhalující spiknutí dříve, než se uskutečnila, a do řad protivnickových vojsk, jejichž slabiny znal Caesar lépe než jejich vlastní velitelé. Tento aparát byl ustavičně zdokonalován a třiben vzhledem k projektům, které Caesarovi nebylo již dopřáno uskutečnit, které by však byly do značné míry změnilly tvář Říma i jím ovládaného světa. Skvěle se uplatnil dokonce i po Caesarově smrti, kdy koordinovanou činností v několika hodinách obrátil veřejné mínění celého Říma proti vrahům, očekávajícím naopak ovace a nadšenou odezvu na záplavu republikánských hesel, jimiž zasypávali zděšený senát i lid. Zásluhou této nesmírně štědře odměňované sítě důvěrníků, rozhozené od senátu až do římských krčem a nevěstinců, se mohl zanedlouho ujmout vlády Oktavián, pozdější Augustus, politik zprvu tak nezkušený, bezvýznamný a bezbarvý, že si jej dokonce sám senát ke své škodě vybral jako budoucí povolnou loutku svých záměrů, jinými slovy záměrů pozemkové aristokracie, latifundistů.

Kromě tajné ochrany, poskytované Caesarovi vyzvědači a donašeči, byl diktátor obklopen i zjevnou ochranou své osobní hispánské stráže, sledující jej s tasenými meči a obklopující jej všude, kde mohlo dojít k atentátu. A konečně byl sám Caesar mužem fyzicky odvážným a v boji zběhlým. Jako moudrý vojevůdce se ovšem nezúčastňoval osobně bitek, několikrát však dokázal svou statečnost a sílu, díky níž unikl z vážných nebezpečí, např. při bojích v Alexandrii, kde se zachránil při neočekávaném

výpadu Ptolemaiových vojsk plaváním, přičemž zachránil ve vztyčené levici důležité státní listiny a v zubech vlekl vojevůdcovský purpurový plášť, aby nepadl do rukou nepřítele. Při bojích v Germánii neváhal v převlečení proniknout nepřátelskými řadami, aby se osobně ujal velení obklíčených římských vojsk. Podle Suetonina osobně fyzickou silou zastavoval a znovu vracel do boje prchající římské legionáře - každý zkušený velitel ví, jak je takové počínání nebezpečné; strachem položení vojáci si neváhají prokletit cestu do bezpečí zbraněmi.

Ke všem těmto skutečnostem musíme připočítat četná varování, výstrahy i nepříznivé věštby, předcházející tragické březnové idy.

První se ohlásila věštecká znamení.

Při rozbíjení hrobek v Kapui na stavební materiál pro novou kolonii několik měsíců před Caesarovým zavražděním byla odkryta měděná deska na náhrobku zakladatele Kapuy Kapysa s nápisem „Až budou odkryty kosti Kapysovy, bude zabit jeho potomek rukou pokrevných přátel a jeho smrt bude brzy pomstěna velkými pohromami.“

Stáda koní, která Caesar zasvětil při historickém přechodu řeky Rubikonu jejímu bohovi a která volně probíhala, odmítala se pást a „ronila hojné slzy“.

Při oběti vyčetl haruspik (věstec čtoucí z vnitřností obětních zvířat) Spurinna velmi nepříznivou zvěst a varoval Caesara před nebezpečím, které „nepřesáhne den patnáctého března“.

V předvečer atentátu vletěl do Pompeiova divadla střízlík s vavřínovou větvíčkou v zobáku, byl však přímo v divadle rozšápan dravými ptáky.

V noci na patnáctého března měl Caesar zlý sen, zdálo se mu, že tiskne ruku samotnému Diovi. Jeho choť Kalpurnia jej spatřila ve snu ubodaného a snila, že se zřítíl štít domu. Dveře ložnice se prý tehdy kolem čtvrté hodiny ráno samy od sebe otevřely.

Tolik k varování nadpřirozených sil - o Caesarovi bylo ovšem známo, že se nikdy nedal od svých zamýšlených podniků odradit ani náboženskými ohledy, ani nepříznivými věštbami. Tak například neodložil tažení proti Scipionovi a Jubovi, ačkoli mu uteklo obětní dobytče, což se co do chmurného významu rovnalo celým zástupům černých koček, přebíhajícím přes cestu. Často si dokonce tropil z věštb více či méně zastřené šašky a obcházel je slovními nebo věcnými žerty.

Chápeme-li Caesarovu lhostejnost k „nesporným“ negativním věštbám - i když byla u antického člověka jímecnou -, tím podivnější je jeho netečnost k signálům sice nikoli nadpřirozeným, ale varovnějším.

Podle všech zpráv byl tehdy Řím naplněn horečným a vzrušeným očekáváním, co přinesou nejbližší hodiny. Všude se šířily tajemné pověsti o spiknutí proti Caesarovi, které má vyvrcholit diktátorovou smrtí. Věděla-li to římská ulice, věděl to stonásobně spíše a zcela určitě sám Caesar...

Caesar se cítil 15. března ráno nemocen a sotva schopen opustit dům. Nábožensky velmi vlažná Kalpurnia jej přinutila povolát haruspika a provést věštběnou oběť - což samo o sobě bylo mimořádné a překvapující, protože Caesarova manželka věřila, pokud je to vůbec možné, věštbám ještě méně než sám Caesar. Haruspik vyložil znamení dokonale katastroficky a varoval Caesara před aktuálním nebezpečím. Caesar se rozhodl zůstat doma.

Spiklenci, kteří se ráno shromáždili v domě přetora Gaia Kassia Longina a jejichž hlavami byli kromě Kassia Markus Junius Brutus a Caesarův důvěrník Decimus Junius Brutus, zatím čekali na pokraji hysterie v Pompeiově divadle v senátě, kde se mělo konat toho dne zasedání, skrývali dýky a propadali panice. Šířily se zprávy, že spiknutí je prozrazeno. Služebníci dokonce už vynesli zlaté křeslo, připravené pro Caesara, a atentátníci se počínali navzájem obviňovat, nejprve tiše, pak stále temperamentněji a nakonec tak hlučně a zjevně, že ostatní senátoři ztichli a zděšeně naslouchali. Lze si představit, že by se nenašel ani jediný z Caesarových přívrženců, jichž byla v senátě naprostá většina, který by rázně nezasáhl?

Do Caesarova domu přispěchal cizí otrok, který přinesl pro Caesara neobyčejně důležité zprávy. S Caesarem se však již nesetkal.

Ze senátu odešel do Caesarova domu, kde se odehrávala opakovaná oběť a věštběný rituál, Decimus Junius Brutus, Caesarův oblíbenec, přemlouval Caesara, aby nedbal na pošetilé sny a věštby a odešel do senátu, připraveného udělit mu královský titul v mimoitalských državách. Měl to být závažný státní akt. Porážka, kterou Parthové uštědřili domýšlivému a vojensky neschopnému Krassovi roku 53 př. n. l. u Karrh, kde zcela vybili tři elitní legie, musela být konečně pomstěna. Hluboké pokoření Říma bylo stále živé nejen proto, že sám Krassus padl a že jeho hlava byla dodána Peskému králi, který se ani nenamáhal vést vojsko osobně a dlel v radovánkách na královském dvoře ve spřátelené Arménii, ale, a to především, že byly nepřítelem ukořistěny všechny posvátné vojenské odznaky včetně orlů legií. Vládce světa nesmí přece zanedbávat své povinnosti pro okamžitou nevolnost nebo sen ženy, byť i byla jeho chotí...

(Je nesporné, že Řím nesl pohanění svých legií velmi těžce a nezapomněl je ani Hannibalovi, ani Spartakovi, ani Decebalovi, ani žádnému jinému nepříteli - neméně nesporné ovšem je, že skutečným motivem neustálého tlaku Římanů na parthskou říši byla sice méně patetická, ale tím usilovnější snaha domoci se přímého obchodu s Indií a jejím prostřednictvím s Čínou bez mezičlánku arabských a židovských překupníků. Tento sen se však Římu nikdy nesplnil a obrovské částky a tranzitní poplatky za přepychové zboží, především kosmetiku, plynuly až do pádu říše - a ještě později - do hlubokých kapes burnusů a kaftanů.)

Po usilovném přemlouvání popadl Brutus v pravém smyslu slova Caesara za ruku a vyvlekl jej ven z domu. Caesar je doprovázel podle vlastních slov jen proto, aby toho dne senát rozpustil a požádal o nový termín zasedání. Je možné, že by nevěděl o spiknutí, jehož významným členem byl Markus Junius Brutus, když Servilia, Brutova matka, byla dlouholetou Caesarovou favorizovanou milenkou a do poslední chvíle důvěrníci a přítelkyní tak věrnou, že se po vraždě svého syna zřekla? Brutus se nijak zvlášť svými plány netajil. Pokud můžeme soudit, byl poněkud teatrální povahy a liboval si dosti veřejně v úloze statečného zachránce republiky. V každém případě o spiknutí vědělo daleko více lidí než bylo skutečných atentátníků, mezi jinými i Brutův přítel, řecký učenec Artemidoros. Těžko říci, zda se zhrzil vraždy, zda očekával od Caesara odměnu nebo zda jej vedly jiné pohnutky. Skutečností zůstává, že při vchodu do budovy senátu Caesara zastavil a podal mu dopis s naléhavou žádostí, aby jej adresát ihned a o samotě přečetl, protože obsahuje velmi závažné zprávy. Caesar nedbal ani tohoto velmi významného varování, ačkoli musel alespoň tušit, ne-li vědět, co dopis obsahuje. Zasunul jej mezi ostatní listiny a vstoupil do senátu, kde právě končily za účasti haruspiků obvyklé oběti, předcházející každé zasedání. Znamení byla opět vysloveně nepříznivá. Nepřipisujeme-li haruspikům schopnosti prekognice (znalost budoucích událostí), což patrně nepřipisujeme, zdá se, že i oni byli o hrozícím atentátu informováni a že učinili v rámci svých možností vše, aby mu zabránili. Marně. Caesar vstoupil do zasedací síně, kde nenalezl svého nejvěrnějšího stoupence Marka Antonia, proslulého fyzickou silou, statečností a obratností ve všech druzích zápasu. Spiklenci jej pro jistotu pod jakousi záminkou zdržovali v jiné místnosti.

Události se nezadržitelně řítily vpřed.

Podle úmluvy spiklenců předstoupil před Caesara jakýsi Lucius Tillius Cimber a v dlouhé a zmatené řeči, kterou spiklenci využili k tomu, aby svou oběť obklopili, žádal o milost pro svého bratra, dlícího ve vyhnanství. Caesar nehodlal jednání protahovat, dokonce nehodlal vůbec zasedání senátu zahájit a odkázal žadatele na vhodnější dobu. Cimber přiskočil k Caesarovi a strhl mu tógu s ramen. K radosti spiklenců se ukázalo, že jinak veleopatrný Caesar, který nikdy nevycházel bez ochranného pancíře, skrytého pod záhyby tógy - patrně zvyk od dob, kdy jej v senátě ohrožovali dýkami jezdci -, byl tentokrát bez jakékoli ochrany a beze zbraně. Vrahové se vrhli na svou oběť. První bodl do hrdla Publius Servilius Kaska, po něm v divokém zmatku bodali i ostatní, způsobující při svém běsnění rány nejen Caesarovi, ale i sobě navzájem.

Pověsti o Caesarových slovech „I ty, můj synu?“ pronesených podle jedné verze latinsky, podle druhé řecky („I ty, dítě?“) jsou opravdu jen dodatečnou legendou. Právě tak jako Galileiho „A přece se točí!“ nebo „Království za koně...“ Richarda III. Podle nejdůvěryhodnějších pramenů Caesar nepromluvil, pouze si zakryl tvář tógou, kterou si druhou rukou přitáhl blíže k tělu, a nijak se nebránil tříadvaceti ranám, jimiž byl probodán Podle jeho osobního lékaře Anstistia, jenž později ohledal mrtvolu, byla jen jedna jediná rána smrtelná. I to je dokladem zmatku a hysterie spiklenců i Caesarovy chrabrosti; nevydal ze sebe ani hlásku.

Senátoři se v hrůze rozprchli, čímž byl Brutus připraven o příležitost pronést připravenou patetickou řeč. Neměl posluchače. Spiklenci místo triumfu prchli na Kapitol, kde je chránily oddíly gladiátorů a ozbrojených otroků. Markus Antonius zato jednal a připravil již v prvních hodinách po vraždě pád atentátníků. To vše se však již netýká našich úvah.

Jen ještě poznamenejme, že jako obvykle byl atentát proveden na špatné adrese. Caesar nebyl a nemohl být zhoubcem římské republiky prostě proto, že tato republika, řízená nepsaným zvykovým právem z dob, kdy pojem římského státu a města Říma byly jedním a tímtéž, byla již mrtvá. Hromadící se politické, hospodářské a především třídní rozpory jasně naznačovaly nutnost změny celé struktury římské říše, sahající od úspěšného zakončení punských válek stále zjevněji po světovládě. Docházelo k obrovské akumulaci kapitálu v rukou jezdců i pozemkového majetku latifundistů, především senátorů. Drobní rolníci byli vyháněni ze svých usedlostí a rozmnožovali statisícové davy římského proletariátu vydržovaného státem a prodávajícího svůj politický vliv tomu, kdo nabídl nejvíce chleba a nejatraktivnější hry (V mnoha marxistických historických knihách nalezneme v této souvislosti slovo „lumpenproletariát“ - zdá se mi příliš tvrdé vzhledem k tomu, že bezzemkům nezbývala alespoň zpočátku jiná možnost, i když si ovšem nedělám nejmenší iluze o manipulovatelnosti tímto davem.) Doba občanského římského vojska, chabře bojujícího za osud svého Města podle tradic statečného Horacia Koklese, vzdorujícího sólově náporu obrovské přesily Porsennova etruského vojska z města Klusia tak dlouho, dokud nebyl most z Janikulu přes Tiberu rozebrán a Řím zachráněn od přímého útoku z chodu byla navždy tatam. Rolníci, tvořící kdysi hlavní kádry mužstva legií, odešli do Říma za chlebem a hrami, bývalá elita armády, jezdci, byli jezdci jen podle jména a většina z nich jaktěživa na koni nesesedla, natož aby opouštěla své finanční zájmy pro nejistou válečnou slávu. Římské vojsko se změnilo ve vojsko žoldnéřské. Žoldnéři bojovali statečně a dovedně, jak se na profesionální dělníky války sluší, stávali se však snadno a pravidelně nástrojem politických plánů svých vojevůdců, lhostejno zda ve prospěch Říma nebo v jeho neprospěch. Změna římské politiky vůči poraženým národům, ale jejichž území byla měněna v provincie, přiváděla statisíce otroků - podle některých autorů připadalo na jednoho jediného svobodného římského občana asi osmdesát (!) otroků, „živého inventáře“, odsouzeného alespoň zčásti k živoření v nelidských podmínkách nebo k smrti při velkolepých vražedných gladiátorských hrách, objevivších se v Římě teprve v 1. století př. n. l. Otroky se stávali především váleční zajatci, narození jako svobodní mužové a

ženy, a proto dychtiví svobody i za cenu smrti. Opět propukla dobře organizovaná povstání otroků, děsíci otrokáře. Roku 138 př. n. l. se vzbuřili otroci sicilských latifundií a po jejich vzoru povstali otroci v Atice a na ostrově Délu. K povstáním docházelo i v samotném Římě. Na Sicílii dokonce vytvořili otroci vlastní stát, který několik let vzdoroval římské moci. A známé povstání tráckého gladiátora Spartaka a jeho druhů z gladiátorské školy Lentula Baciata (zahájení roku 73 př. n. l.) otřásl samotnými základy Říma.

K soustředění moci docházelo již dávno před Caesarem. Nikdy v dějinách republikánského Říma nebyl žádný politik vybaven tak rozsáhlou pravomocí jako Lucius Kornelius Sulla, který vstoupil na politické jeviště v osmdesátých letech 1. století př. n. l. Řím byl tehdy ohrožen současně povstáním podrobených italských kmenů a úspěšnou ofenzivou pontského krále Mithradata proti Malé Asii a Recku. Ještě více akumuloval neornezenou moc Gneus Pompeus, vládnoucí již před Caesarem zcela císařským způsobem. Republikánský Řím, hrdý na své střídmé, až asketické tradice nikdy nezažil nahromadění takového soukromého jmění, jakým se pyšnil např. Markus Licinius Krassus, financující po dlouhou dobu Caesara a platící jeho obrovské dluhy jako zajištění mocného spojence proti nebezpečnému a bezohlednému Sullovi.

Politické hranice římské říše přestaly existovat. Cely svět - podle tehdejších představ - byl nebo záhy měl být podroben Římu. A z dobytých provincií počaly zvolna, ale nezadržitelně pronikat do Věčného města náboženské kulty, rozrušující až dosud téměř naprostou jednotu státního náboženství, jednu z hlavních opor jednoty státu. (Výjimku tvořila nevelká, ale ekonomicky významná židovská obec, přísně zachovávající svůj monoteismus.) Za těchto složitých okolností bylo ovšem zachování tradiční zvykové ústavy, vycházející ještě z rodové společnosti, naprosto iluzorní. Sami spiklenci a Caesarovi vrazi neměli žádný politický program - přesněji řečeno jejich politické programy se navzájem diametrálně lišily. Podobaly se pouze naivností a nerealizovatelností. Liviův výrok „Není jisté, zda Caesar prospěl obci více tím, že se narodil, či zda by jí byl více prospěl, kdyby se nenarodil...“ (podle Seneky, Otázky přírodovědné) nemá smysl. Caesar byl nepochybně pravým mužem na pravém místě, ale ani on nemohl překročit hranice zákonitého vývoje společnosti. Tolik bylo nutno předeslat, než se pokusíme odpovědět na otázku, kterou si tato kapitola klade, totiž jak je možné, že politik Caesarova formátu, schopný odkrýt nejrafinovanější spiknutí a nejskrytější připravované atentáty, podlehl útoku o němž - řečeno poněkud přehnaně - věděl kdejaký římský pobuda a který musel být Caesarovi znám již v době, kdy se spiknutí teprve rodilo. Záhy se přesvědčíme, že pro toto tvrzení jsou reálné předpoklady, i když odmítáme přijmout historickou skutečnost proslulé Caesarovy výčitky, již byla uvedena kapitola. Kdybychom ji totiž akceptovali, byla by jakákoliv další diskuse zbytečná. Caesar by se divil ne překvapujícím faktu, že je vražděn, ale toliko Brutově účasti. Jinými slovy, šel by na smrt vědomě a záměrně.

Bylo tomu tak?

K rozřešení nadhozeného otazníku, který zajímal řadu historiků od Suetonia až k současnému vědci Walteru Jensovi, se musíme vrátit k Caesarovi ještě jednou. K Caesarovi jako člověku a objektu psychologického, ba snad dokonce psychiatrického zkoumání.

Řím si potrpěl na klepy a klevety, díky nimž je soukromý život „božského Julia“ zmapován přinejmenším stejně přesně a důkladně jako jeho politická kariéra. O Caesarovi se můžeme proto dozvědět celou řadu zajímavostí, dokonce i z doby jeho mládí.

Prvním zjištěním, kterému se nemůžeme vyhnout a které shodně potvrzují všechny prameny, je Caesarova sexuální agresivita, projevující se po celý život a neustále stupňovaná. Kromě prvních žen, mladičké manželky Kossutie, s níž byl zasnouben již v chlapeckém věku a s níž se pro její nedostatečně urozený (pouze jezdecký) původ rozvedl, aby se oženil s Kornelií, dcerou čtyřnásobného konzula Cinny, věnoval svou přízeň rovnoměrně ženám i mužům.

První homosexuální vztah navázal v samých počátcích své vojenské dráhy v Asii s bithýnským králem Nikomédem. V tomto dobrodružství zacházel tak daleko, že i po odvelení navštěvoval pod průhlednými a naivními záminkami Bithýnii, což vyvolalo spíše obveselenou pozornost než skandál, ačkoli např. Suetonius se nad Caesarovými poklesky tohoto druhu pohoršuje a se zjevným potěšením se obírá pikantními detaily. Cituje více či méně vtipné výroky Caesarovi nepřátelských senátorů a popěvky, které podle svého práva beztretně zpívali Caesarovi vojáci při triumfch. Antický svět nebyl v tomto ohledu úzkoprsý - jinak by se např. Solón nemohl stát tak významnou historickou postavou - a příliš se nad podobnými nepřirozenostmi nepohoršoval. Caesarovi současníci byli spíše překvapeni jeho nenasytností, se kterou vyhledával erotické partnery obojího pohlaví, takže jej senátor Kurio Starší v jedné řeči nazval „mužem všech žen a ženou všech mužů“.

Nesporné je, že jeho intimní styky s muži sahaly od nejvyšších vrstev římské společnosti až k obzvláště pohledným otrokům, kteří pro něj byli nakupováni a pro zachování společenského dekoru nezaznamenáváni do účetních výkazů Caesarova dlouho značně neuspořádaného a chaotického hospodářství.

(Poznamenejme, že si jeden z nejslavnějších Caesarových následovníků, císař Hadrianus, se společenským dekorem už žádné starosti nedělal. Své milence vyznamenával zcela veřejně, pojmenoval jejich jmény nově založená města a po smrti je kázal dokonce povyšovat mezi bohy - ovšem pouze v asijských provinciích.)

Neméně temperamentu projevila Caesar ve vztahu k ženám. S obzvláštní oblibou získával manželky nejvznešenějších mužů, mezi nimi i Marka Krassa a Gnaea Pompeia (jehož dceru si posléze vzal). Proslulá byla jeho láska k zmíněné již Brutově matce Servilii, které koupil perlu za šest milionů sesterciů a zahrnul ji i dalšími projevy přízně. V provinciích před ním nebyla žádná vznešená žena jistá a za nejcennější kořist v dobytých či ke spojenectví přinucených zemích považoval královny - mauretánskou Eunoie a především Kleopatru, bez ohledu na jejich půvaby (jimiž Kleopatra jak ukázala moderní bádání, příliš neoplývala) a ovšem zcela bez ohledu na existující manžely, kterým nezbývalo než se tvařit co nejpřívětivěji.

S přibývajícím věkem se počal u Caesara projevovat zjevný „komplex zavírajících se dveří“, pronásledující - a nejen v antice - pány a dámy tzv. nejlepšího věku, snažící se ve Faunově značně pozdním odpoledni ještě urvat od života co nejvíce. Náruživost přerostla, jak se zdá, v psychickou poruchu; Caesar, jehož soudní rozhodnutí v manželských sporech byla neobyčejně přísná až puritánská a šosácká, posvětil tribunu lidu Luciu Korneliu Cinnovi písemný návrh zákona, jímž měl být stárnoucí Caesar (pobývajícím právě v Egyptě na dvoře Kleopatřině) oprávněn brát si „za účelem plození potomstva“ za manželky kterékoli ženy a v jakémkoli počtu...

Cinna se neodvážil návrh zákona vůbec uplatnit a svěřil se s ním teprve po Caesarově smrti řadě přátel. Je zjevné, že Caesar zcela ztratil v tomto případě soudnost. Zákon, navrhuje pro něho „právo všech nocí“, by byl nepochybně přes veškeré patolízalství senátu a velkorysou štedrost, se kterou si kupoval římskou chudinu, přijat díky troskám povědomí o tradiční římské republikánské morálce s obrovským odporem a znamenal by skandál největšího formátu.

Po návratu z Egypta Caesarovy milostné avantýry ustaly, jako když utne, přinejmenším o nich nejsou zachovány žádné zprávy. Zdá se, že se Faunovy dveře definitivně přibouchly, ačkoli se to diktátor snažil co nejpečlivěji utajit. Svou pleš pokrýval umně vyvedeným účesem zcela nezvyklého střihu, shromažďujícím na holých místech co nejvíce okolního vlasového porostu, což je zřejmé i na nejlichotivějších Caesarových sochách z pozdějších let života. Nejradozněji přijal počtu, udělenou mu senátem a lidem, totiž povolení nosit ustavičně občanský vavřínový věnec, který mu nahradil příčesek. Používal líčidel a kromě osobitě úpravy vlasů a pravidelného holení, v Římě obvyklého, si nechával (k pohoršení současníků) i vytrhávat chlupy po celém těle. Ke konci života měl podle očitých svědků „obličej poněkud příliš plný“ - lze s jistotou očekávat, že se tato plnost nevyhnula ani jiným, kdysi mužně svalnatých a štíhlým tělesným partiím, což skrýval nápadným ústrojem, totiž velmi volným přepásáním splývavé tuniky, jež se stalo příslovečným.

Stručně řečeno se nám Caesar v době těsně předcházející jeho násilné smrti jeví jako poněkud tragikomická postavička přestárlého seladóna, usilovně, ale před kritickým zrakem veřejnosti zcela marně předstírajícího existenci vyhaslých sil. To samo o sobě postačí vyvolat u disponovaných osob duševní stav, vyúsťující v hluboké deprese se všemi následky. Skutečnost však byla ještě nemilosrdnější.

Caesar, pyšný na své nezlomné zdraví a okázale předvádějící i za situací, kde to nebylo nevyhnutelně třeba, svou sílu, odolnost a vytrvalost, onemocněl. V mládí prodělal na stálém útěku před Sullovými náhončími jakousi chorobu, spojenou se záchvaty zimnice. Šlo nejspíše o malárii, v bažinách kolem Říma ještě donedávna endemickou, která u většiny pacientů přechází i bez léčení v chronickou formu, projevující se stále řidnoucími záchvaty horeček a zimnice. Záchvaty posléze vymizí docela a ohlašují se nejvýše v několikaletých přestávkách. (Je to, mimochodem řečeno, i má vlastní zkušenost.) Kdyby tomu tak nebylo, nemohl by až donedávna, do objevu účinných protimalarických léků, člověk vůbec osídlit obrovské oblasti tropů a subtropů.

Od této nemoci Caesar, jak se zdá, až do posledních let nezastonal. Neuvěřitelně lehce snášel námahu, pochodoval se svými vojáky pěšky (a byl proto obdivován a respektován jako všichni velitelé, kteří to dokáží), výborně plaval a se všemi zbraněmi dovedl zacházet takřka jako gladiátor. Nevadil mu mráz ani letní žár, chodil s nepokrytou hlavou, a bylo-li třeba, nebo přál-li si vojákům předvést svou odolnost, spal i za chladných a vlhkých nocí na holé zemi, přikryt jako všichni ostatní jen vojenským pláštěm, i když mohl zvolit nocleh po všech stránkách pohodlnější. V pití vína byl velice umírněný a k jídlu zcela lhostejný, ačkoli jinak dbal na nejvyšší přepych svých jídel a ve snaze předstihnout nádhrou všechny své politické předchůdce utrácel za hostiny obrovské, dosud nevídané částky.

To vše se v posledních měsících Caesarova života náhle a tragicky změnilo. Caesar často omdlával dokonce dvakrát na veřejných shromážděních, kde se snažil vystupovat co nejmladistvěji, byl postizen záchvatem označeným současníky za epileptický (padoucnicový). Každou noc jej trápily děsivé dny. Jeho fyzický stav zhoršoval v pravém slova smyslu den ze dne - o osudných březnových idách byl zprvu neschopen vůbec dojít do senátní budovy.

Z tak skromného popisu choroby stěží stanovíme diagnózu. Jisto je, že Caesarovo omdlévání bylo

podmíněno vážnou nemocí. O epilepsii máme právo pochybovat, i když je celou řadou příznaků dosti typická (alespoň tzv. „velký“ záchvat, vedoucí k bezvědomí) a stěžejí zaměnitelná s jiným chorobným stavem. Epilepsie se projevuje obvykle v mladém věku nebo po úrazu lbi. Ani jedno, ani druhé v Caesarově životopisu nenacházíme. Bezvědomí může mít ovšem celou řadu příčin v poruchách krevního oběhu, žláz vnitřní sekrece (cukrovka) atd. - v každém případě lze říci, že signalizovalo chorobu vážnou, se kterou by si tehdejší lékařství jen stěží poradilo a jejíž úplné vyléčení - i kdyby skutečně šlo o epilepsii - bylo u šestapadesátiletého Caesara takřka vyloučené.

Choroba přepadla Caesara v době příprav největších plánů do budoucnosti. Chystal se vysušovat bažiny, stavět silniční síť, prokopat průplav Korintskou šíjí, vyčistit koryto Tibery, obnovit a osídlit Korint a Kartágo, podstatně zvelebit Řím, kodifikovat nový právní řád a především splnit všeobecné očekávání, že odčiní Krassovu porážku zničením parthské říše. V Sýrii bylo již shromážděno vojsko, čekající jen na vojevůdce. Caesar se této výpravy musel osobně zúčastnit, a dokonce se zdá, že se na ni mimořádně těšil. Jeho další dlouhodobé plány - mají-li některé soudobé prameny pravdu - byly ještě velkorysejší: po příkladu Alexandra Makedonského prý připravoval přenesení centra římské velkoříše dále na východ, slibující dobyvateli největší možnosti, snad do Alexandrie, kterou si oblíbil.

Většina těchto podniků vyžadovala fyzickou Caesarovou přítomnost. Nemohlo jí být dosaženo jinak než za cenu neobyčejně náročné a vyčerpávající cesty - letadla ještě nebyla vynalezena -, které již Caesar nebyl schopen. Nepochybně to věděl, a strašlivé sny, které jej pronásledovaly, měly jistě mimo jiné i tento zdroj.

Myšlenka, že by jeho nástupce pokračoval v díle, Caesara nemohla uklidnit. Byla cizí jeho povaze, líčené pregnantně Plutarchem: „Do boje proti celému světu ho pudilo totéž, co předtím i Alexandra a za dávných dob Kýra, totiž neukojitelná chtivost vlády a šílená touha být prvním a nejmocnějším.“ Caesarův současník - a ovšem i protivník - Cicero má stejný názor: „... nerozvážnost Gaia Julia Caesara, jenž zvrátil všechna práva božská a lidská pro bludnou představu o prvenství, kterou si sám vytvořil...“ Caesar ostatně velmi pečlivě dbal, aby vedle něho nevyrostl nikdo schopný převzít jeho takřka absolutní vládu. Císařský titul, udělený roku 31 př. n. 1. Oktaviánovi, byl výsledkem složité vnitropolitické situace, která se vyvinula teprve po Caesarově smrti, i nezištné podpory zkušených důstojníků, Oktaviánovi poskytnuté.

K osobní charakteristice muže sexuálně mimořádně aktivního, který fyziologický a věku přiměřený úpadek sil nesl jako tragédii, se kterou se nedovedl vyrovnat přistupuje i zhroucení velkorysých plánů, připravovaných celá desetiletí, obrazně řečeno, zhroucení v cílové rovině. Nesmírně ješitnému diktátorovi zbývalo jen jediné: sláva.

I o tu měl být připraven.

Francouzský historik Ch. Parain napsal roku 1959: „Caesar umírá, aniž mohl přeměnit strukturu státního organismu způsobem odpovídajícím potřebám a možnostem jeho doby... Pokud jde o organizaci sociální a politickou, neměla nová budova základů. Nový výtvar, který sám sobě nebyl oporou, byl vzosný jenom zdánlivě.“

Jinými slovy říká totéž Seneka: „Božského Julia zavraždil větší počet jeho přátel nežli nepřátel, protože jim nesplnil jejich nesplnitelná přání.“

Bezprostřední spiknutí, jehož se stal Caesar obětí nebylo ovšem masovým hnutím, ale akcí „palácové junty“ významných římských osobností - celkem asi šedesáti osob, většinou senátorů. (Celkový počet senátorů byl Caesarem roku 45 doplněn na devět set.) Tato skupina však měla za sebou alespoň nepřímou oporu daleko širšího okruhu. Caesar byl zjevně zklamán poměry v Římě. Hvězda jeho oblíbených počala upadat, když nedokázal vyřešit sociální problémy, týkající se rozsáhlého zadlužení. Římský lid sice Caesara dosud miloval pro jeho mimořádnou štědrost a pořádání okázalých her - avšak redukce počtu nezaměstnaných, živých státem, o více než polovinu, proti němu popudila právě největší křiklouny. Nic nepomohla Caesarova snaha umožnit jim novou, ovšemže prací podmíněnou existenci v provinciích. Nehodlali opustit Řím.

Patriciát byl pobouřen Caesarovými reformami, jimiž byl umožněn vstup do senátu i provinciálům, spolurozhodujícím tak - alespoň formálně - o osudech celé říše. Rozhořčení bylo tak silné, že přetrvalo i Caesarovu smrt a Augustus byl záhy nucen navzdory politickým komplikacím a neklidu v provinciích toto Caesarovo rozhodnutí zrušit. Dalším důvodem nespokojenosti senátorů bylo omezení volného cestování jejich synů do ciziny, pokud nešlo o cesty služební, a především nařízení o povinné třetině (nejméně) neotroků na dobytčářských latifundiích. Tím byly sice získány pracovní příležitosti pro nezaměstnaný proletariát, produkce se však podstatně zdražovala a zisky klesly.

Stále hlasitěji a veřejněji se v Římě hovořilo o Caesarově vykořisťování provincií, olupování chrámů a vynucování poct, přesahujících práva smrtelníků: zlaté křeslo v senátě, oltáře, sochy podobné sochám bohů, vlastní obětníci, svévolné zásahy do kalendáře daného bohem atd. atd. Tyto hlasy protestů Caesar spíše podporoval svými veřejnými výroky, jimiž tupil republiku, náboženství a senátory i senát jako celek.

Svou osobní tajnou službou špiclů, donášečů a provokatérů byl ovšem Caesar o této náladě, sílící každým dnem, informován. Zažil již kácení zlatých soch Sullových a Pompeiových (které nechal znovu postavit) a představa, že by stejný osud stihl jeho sochy, jeho památku a jeho celoživotní dílo, byla patrně poslední kapkou do poháru. Vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nemohl zdržet běh věcí jediným možným způsobem: osobním vedením vítězné parthské války, která by odvrátila pozornost od vnitropolitických problémů, pokryla jej novými vavříny a bohatou kořistí umožnila ucpat ústa všem protivníkům v senátě i v římských krčmách. Sebe již zachránit nemohl. Rozhodl se tedy zachránit alespoň své dílo, památku a pověst.

Sepsal svou poslední závěť, jednu z několika, o nichž dějiny vědí. Jak se zdá, stalo se to nedlouho před atentátem. Svými dědici jmenoval tři vnuky svých sester, především Gaia Oktavia, dličho v Apollónii u vojska, připraveného na tažení proti Parthům, jehož zároveň přijal do rodiny a obdaril třemi čtvrtinami jmění. Další dva body závěti jsou smrtelnou ranou, vedenou proti spiklencům, promyšlenou a dokazující, že si Caesar byl nejen vědom osudu, který mu chystají, ale znal i jejich jména. Decima Bruta jmenuje mezi svými dalšími dědici a vyjadřuje se o něm vřelými slovy. Značnou část spiklenců výslovně jmenuje poručníky svého syna, narodí-li se mu jaký, protože je - podle závěti - považuje za muže hodné takové cti a schopné převzít odpovědnost. Římskému lidu věnoval k věčnému používání své zahrady u Tibery a každému muži bylo jako osobní odkaz vyplaceno tři sta sesterciů, což představovalo, pro porovnání, cenu vykrmeného vepře nebo hektolitrů dobrého vína...

Markus Antonius využil Caesarovy závěti dokonale, dokonce i s teatrálními scénickými efekty voskové Caesarovy figuríny, poseté ranami a mechanicky pohybované, o níž (ne zcela ověřeně) vypráví řecký historik Appiános. Všechny výhrady byly zapomenuty. Celý Řím oplakával Caesara (hektolitr vína je koneckonců hektolitr vína a prase je prase) a chystal se - a nejen chystal - ztrestat jeho vrahy, takže byla např. po městě nošena v triumfálním průvodu uťatá hlava Cinny, malým nedopatřením nikoli Caesarova protivníka a hanobitele přetora Kornelia Cinny, ale zcela nevinného a o politiku se naprosto nezajímajícího básníka Helvia Cinny. Jednotnou vůlí lidu byl Caesar ihned po pohřbu prohlášen Otcem vlasti a zařazen do počtu bohů. Jeho reformy se staly - alespoň pro nejbližší léta - nedotknutelnými. Dílo trvalo.

Poslední politický tah se zkrátka Caesarovi skvěle vydařil. Podle svého přání, vyjádřeného kdysi při četbě Xenofonta a podruhé v předvečer smrti na večeři u Marka Lepida, zemřel náhle a rychle. Jeho protivníci do tří let zahynuli sebevraždou nebo v předem beznadějném boji. Jak jasně předvídal Gaius Sallustius Krispus, vedla Juliova smrt jen k dalšímu zvýšení jeho slávy. A Cicero, nesmiřitelný, i když jinak v politických stanoviscích ohebný Caesarův protivník, smutně zjišťoval, že po Caesarově smrti je římská obec poslušná i mrtvého Caesara...

Po všem, co bylo řečeno, by nemělo být pochyb o skutečném pozadí krvavých březnových id roku 44. př. n. l. Caesar volil smrt, hleděl jí cestou do senátu odhodlaně vstříc a předem uspořádal všechny své záležitosti tak, aby ze své sebevraždy - ač to zní paradoxně - vytěžil co nejvíce. Takto interpretovány se nám jeví události v logičtějším světle, než saháme-li ke spekulacím, např. že Caesarovy záchvaty bezvědomí byly způsobovány krutými bolestmi koronární choroby (postižení věnčitých srdečních cév), z nichž hledal vysvobození ve smrti.

Chronologická tabulka

- 146 konec třetí punské války, vyvrácení Kartága a Korintu
- 138-132 první povstání otroků na Sicílii
- 133-130 povstání Aristonikovo v Pergamu
- 111 -105 válka s Jugurthou
 - 106 narození Gnaea Pompeia a Marka Tullia Cicera
- 104-101 druhé povstání otroků na Sicílii
 - 100 narození Gaia Julia Caesara
- 89-83 První a druhá válka s Mithradatem
- 82-79 Sullova diktatura
- 74-64 třetí válka s Mithradatem
- 73-71 Spartakovo povstání
 - 68 Caesar kvestorem
 - 66 první Katilinovo spiknutí
 - 65 Caesar edilem
 - 63 Caesar nejvyšším pontifikem
- 63-62 druhé spiknutí Katilinovo
 - 60 první triumvirát (Caesar, Pompeius, Krassus)
 - 59 Caesar kvestorem
- 58-50 Caesarovy výboje v Galii a vylodění v Británii
 - 53 Krassova porážka u Karrh
- 49-45 občanská válka po Caesarově vpádu do Itálie
- 15. 3.44 Caesarova smrt
 - 43 druhý triumvirát (Markus Antonius, Lepidus, Oktavián)
 - 42 porážka republikánů u Filipp
 - 30 Oktavián dobývá Egypt
- 13. 1. 27 ustavení principátu Oktaviána Augusta

A hrobové se otvírali

V poledne nastala tma po celé zemi až do tří hodin. Kolem třetí hodiny zvolal Ježíš mocným hlasem: „Eli, Eli, lema sabachthami?“, to jest: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?“... Ježíš znovu vykřikl mocným hlasem a skonal.

A hle, chrámová opona se roztrhla vpůli odshora až dolů, země se zatřásla, skály pukaly, hrobové se otvírali a mnohá těla zesnulých svatých byla vzkříšena; vyšli z hrobů a po jeho vzkříšení vstoupili do svatého města a mnohým se zjevili. Setník a ti, kdo s ním střežili Ježíše, když viděli zemětřesení a všechno, co se dalo, velmi se zděsili...

*Evangelium Matoušovo
(27,45-54)*

Když bylo poledne, nastala tma po celé zemi až do tří hodin. O třetí hodině zvolal Ježíš mocným hlasem: „Eloi, Eloi, lema sabachtami?“, což přeloženo znamená: „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?“... Tu se chrámová opona roztrhla vpůli odshora až dolů.

*Evangelium Markovo
(15,33-38)*

Bylo už kolem poledne; tu nastala tma po celé zemi až do tří hodin, protože se zatmělo slunce. Chrámová opona se roztrhla vpůli. A Ježíš zvolal mocným hlasem: Otče, do tvých rukou odevzdávám svého ducha.“ Po těch slovech skonal.

Evangelium Lukášovo (23,44-46)

Ježíš věděl, že vše je již dokonáno; a proto, aby se až do konce vyplnilo Písmo, řekl: „Žízním.“ Stála tam nádoba plná octa; namočili tedy houbu do octa a na yzopu mu ji podali k ústům. Když Ježíš okusil octa, řekl: „Dokonáno jest.“ A nakloniv hlavu, skonal.

Evangelium Janovo (19,28-30)

Chronologie Ježíšova života, sevřeného podle evangelického podání mezi datum určené objevením se betlémské hvězdy, hlásající vykupitelovo zrození, a spektakulárními událostmi, doprovázejícími jeho smrt na popravišti, mne láká již několik desítek let a rád se k ní znovu a znovu vracím, jako ostatně celá řada chronologů zvučnějších jmen a větších zásluh.

Důvody tohoto zájmu se s časem proměňují a liší u jednotlivých badatelů. Jedni jsou vedeni především teologickými motivy, případně úsilím pokusit se o nesplnitelný úkol, na němž pracují křesťanští hlasatelé už bezmála dva tisíce let: naplnit život evangelního Ježíše dalšími podrobnostmi a důvěryhodnými epizodami, potvrzujícími jeho fyzickou existenci. Jiní jsou vedeni snahou o upřesnění značně nejasné a spleťité chronologie římských východních provincií kolem změny letopočtu. Ušlechtilá je i snaha přívrženců jednotného celosvětového kalendáře, který by byl pravým dobrodiním pro celou řadu oborů lidské práce (a ovšem pohromou pro výrobu kalendářů, ale co naplat). Jeho zavedení naráží mj. na urputný odpor Vatikánu a křesťanských církví vůbec, trvajících na pohyblivých velikonočních svátcích jako na lepší alter nativě, než fixování nejistého data Kristovy smrti. Chronologicky zajímavá, jakkoli ryze akademická, je i otázka, kdy vlastně náš letopočet začíná, resp. začínat má. A konečně sám problém a jeho řešení má tolik zákrutů, peripetií a hlavolamů, že je výzvou duším bádačským a mimointelektuálně lenošivým nehledě k zájmu astronomů o zatmění, doprovázející podle evangelního podání Kristovu smrt. Každé přesné datování dávného zatmění je krokem ke zpřesnění poznání nebeské mechaniky.

A kolik hlav, tolik názorů. Je-li narození evangelního Krista poměrně přesně určeno vzácnou, za 2200 let se toliko dvakrát opakující trojnásobnou konjunkcí Jupiteru a Saturnu v souhvězdí Ryb roku 7 př. n. l. (což je uskupení astrologicky velevýznamné, podpořené v interpretaci i polohou Marsu), pak v otázce data Kristova úmrtí se mínění liší až radost pohledět. Na základě rozsáhlých historicko-teoreticko-chronologicko-astronomických úvah, vesměs shrnutých do obsažných a gruntovních pojednání, určil např. Gerhardt Ježíšovu smrt na 7. dubna roku 30, Eisler a s ním Wunschmann na 16. dubna roku 21 n. l., náš vynikající chronolog Arnošt Dittrich uvádí 16. dubna 29 n. l. atd. atd. Starší prameny se rozcházejí ještě podstatněji. Tertullianus, Laktancius, Sulpicius Severus, Augustinus,

Prosper, Viktorius a Julius Afrikanus (podle Gerhardta) kladou Ježíšovu smrt do patnáctého roku Tiberiovy vlády. Jiní církevní Otcové udávají ojediněle rok šestnáctý, osmnáctý, devatenáctý a dvacátý, Eusebios, Hippolytos, Klement a další církevní Otcové, Kristovu životu relativně blízcí, se shodují jen na období Tiberiovy vlády, nikoli však na jejím postupném roku.

Dost problémů s nejasnostmi je i kolem Tiberiovy vlády - nastoupil vládu 19. srpna roku 4 n. l., někdy se však načatý rok celý přičetl novému císaři, jindy ne. Kromě toho byl Tiberius od roku 12 n. l. spoluvladařem Augustovým a nelze vyloučit ani počítání od tohoto data. Situaci zhoršuje i praxe evangelistů. Nemůžeme od nich sice očekávat objektivitu moderních historiků, ale co je mnoho, to je příliš; přímo ukázkově taktní a rozvázný kritik křesťanství Kelsos si ve druhé polovině 2. století posteskl, že „křesťané mnohonásobně předělávají a přepracovávají první zápisy evangelií, aby mohli odmítat výtky...“ Součástí této redakce, jejímž záměrem byla především jednota Kristovy prezentace (což se nezdařilo), bylo i potlačení nejméně pětadvaceti (podle jiných autorů až padesáti) dalších evangelií, existujících tehdy vedle čtyř dnes církví připuštěných kanonických. Známe jen některé názvy - evangelium nazorejců, ebionitů, z Oxyrychnu, z Fajjúmu, Barnabášova atd. - jejich texty však byly důkladně a důsledně zničeny.

Jak je vidět, není luštění nadhozené chronologické hádanky nijak snadné. Setkáme se tu s nejasnostmi, bílými místy na mapě dějin zemí Blízkého východu, zkreslování skutečností ve prospěch předjatého záměru i s vysloveným překrucováním a lžemi. Budeme nuceni dovolávat se více než kde jinde „příčného poznání“ a pomoci celé řady věd, které mají k chronologii na pohled hodně daleko.

Čtenář posoudí, zda výsledek opravňuje vynaloženou námahu.

Na cestě za datem Kristovy smrti se musíme volky nevolky vrátit k jeho zrození - ne k onomu, jež se podle evangelií odehrálo v betlémském chlévě pod zářivou hvězdou, ale daleko, daleko hlouběji do minulosti. Neboť nejen člověk vytvoří mýty. I mýty mohou za jistých okolností spoluvytvářet člověka.

Ve stoletích předcházejících přelom letopočtu až do doby kolem počátku našeho lepočtu se ve východním Středomoří a v Orientě ustálila náboženská představa o bohu Spasiteli

- vyslaném na zem nejvyšším božstvem, obvykle svým otcem,
- zrozeném z panny nebo božské matky a božského otce, případně otce neznámého,
- pronásledovaném a umírajícím násilným způsobem,
- oživeném a vstávajícím z mrtvých,
- přijímajícím na zemi funkci vykupitele, spasitele.

Podkladem těchto mýtů, jimiž se zabývala řada badatelů (Brückner, Leitpold, Bossuet, Cumont, Drews aj., u nás např. Kovář, Zlámal), bylo jednak „umírání“ a „znovuzkříšení“ přírody v zimě a na jaře nebo při období sucha a po něm (motivy vegetativní), dále zkoumání hvězdného nebe a přenos z cyklických dějů, do něho vehleděných, do sféry pozemského světa (motivy astrální). Šlo především o každoroční sestup Slunce do dolní části ekliptiky a jeho znovuzrození při zimním slunovratu, i o přechod do horní poloviny zdánlivé roční dráhy při jarní rovnodennosti (vzkříšení). Inspirativní jistě bylo i „umírání“ a „znovuzrození“ prastarého a patrně primárního astrálního božstva, Luny.

Motivace vegetativní a astrální se většinou mísí, přičemž v ryze zemědělských civilizacích převládají motivy solární, respektive vegetativní (kult Osirida, Tammuza, Attida), v civilizacích smíšených se zřejmými astrálními rysy náboženství, tedy s hvězdoprapectvím a předstupni astronomie, převládají rysy astrální (Mithra, Marduk, Dionýsos, Adonis, Ježíš).

Není zde místo na podrobný rozbor jednotlivých spasitelských mýtů - zvědavější čtenáře odkazují na dostatek starší i novější literatury (např. J. A. Kryveljov: Kniha o bibli, česky 1960). Jen velmi stručně a telegraficky vyjmenujme charakteristiky božstev, která posléze v synkretické podobě poskytla jedny z podstatných zdrojů paulinskému formování postavy Ježíšovy. Babylónský Marduk („Pán života“, „Milosrdný“, „Král králů“) byl vyslýchán, tyrán a odsouzen k smrti společně s jedním zločincem, zatímco druhý zločinec byl propuštěn. Byl proboden kopím, přičemž jakási žena sbírala jeho prýstící krev. K popravě došlo v zimě. Byl pochován do skalního hrobu, z něhož vyšel počátkem měsíce nissanu (naš březen) v době jarní rovnodennosti vítězný a oživlý. Tímto datem počínal babylónský rok. Analogií s Ježíšem je ještě mnohem více - uvádí je např. H. Zimmern.

Rovněž babylónské, podle etymologie soudě však původně sumerské je božstvo Tammuz (Du-mu-zi = „Pravý syn“) syn božského otce Ey (Enki), zázračně zrozený a v mládí umírající. Jeho smrt byla oplakávána v době letního slunovratu, tedy nejkrutějších veder a sucha - později byl slaven jeho návrat k životu a nanebevstoupení. Jde o božstvo výrazně vegetativní, symbolizující plody země.

Do podsvětí sestupují a opět se objevují (umírají a ožívají) i další babylónští bohové Nergal, Šargal i Sín (poslední dva jsou bohy slunce a měsíce).

Egyptským bohem tohoto druhu je Usirev (řecký Osiris), jemuž byla svěřena vláda nad Zemí. Vykonával ji osmadvacet let, až byl spiknutím za účasti zlého bratra Sutecha zabit a posléze vzkříšen jako pán a vládce podsvětí, pro staré Egyptany významem daleko překonávajícího tento svět. Ke vzkříšení došlo patrně (kult Usirevův nám není detailně znám) třetí den po smrti. Kult vzkříšeného Usireva se značně rozšířil i do Řecka (Serapis).

Féničané uctívali kromě Aštart a Baalů, tedy ženských a mužských božstev, v některých kultických oblastech (Gebal, Sidon, Kartágo snad i Tyros) mladého boha každoročně v mystériích umírajícího a znovu vzkříšeného, personifikujícího cyklické dění v přírodě. Je obvykle synem hlavního boha kmene. Víme, že byl jmenován Adonis (záhy, od 7. století, toto božstvo převzali Řekové) nebo Ešmum. Hyne násilnou smrtí, je oplakán a znovuožívá.

Fryžský Attis, zrozený z panenské matky Nany, zahynul násilnou smrtí v mladém věku. Jako kult se v Římě šířil od roku 204 př. n. l., kdy byl do Říma slavnostně převezen meteorit, s nímž byl Attis ztotožněn jako záchrana města a státu před Hannibalem.

Jeho římské oslavy byly velmi okázalé tzv. Megalésie, celebrowané všemi Římany mezi 15. a 27. březnem. 22. března bůh umíral, 25. března bylo slaveno jeho zmrtnýchvstání. Kultovní a liturgické úkony znázorňovaly jeho pohřbení do skalního hrobu, který byl pak nalezen prázdný. Věřící při této příležitosti přijímali posvátné pokrmy a posvátné nápoje: ztotožňovali se tak s božstvem, které do sebe přijímali.

Indoíránský (védský a posléze párský) bůh Mithra, syn nejvyššího boha Ahura Mazdy, se chaldejským vlivem stal centrem samostatného kultu a velmi silného náboženství, mithraismu, je spasitelem světa, zobrazovaným jako vítěz nad astrálním symbolem, býkem, jehož krev oplodnila a oživila zemi. Narodil se 25. prosince z neposkvrněné panny jménem Mihr v jeskyni, v jesličkách mezi oslíkem a volkem. O jeho zrození se jako první dozvěděli pastýři. Od východu přišli ke kolébce mágové, aby přinesli mladému bohu dary. Stává se ochráncem prvního lidského páru a tím všeho lidstva. Po jakési „poslední večeři“ vystupuje, spojen se slunečním bohem, na nebesa, vrátí se však na konci světa, vzkřísí mrtvé a bude je soudit. Posvátným dnem kultu byla neděle, noví adepti byli přijímáni křtem. Ahura Mazdu a Mithru doplňoval v trojici Duch svatý, často vzývaný v zachovaných liturgických textech (Avestě).

Mithraismus se konstituoval v náboženství již roku 538 př. n. l., když Peršané dobyli Babylón. Rozšířil se - za cenu synkretického prostoupení helénistickými prvky - po celé říši Alexandra Makedonského a jeho diadochů, a kolem roku 67-66 př. n. l. se díky zajatým maloasijským pirátům, poraženým Pompeiem a usazeným v Římě, začal šířit po Itálii. Jeho faktický monoteismus vyhovoval duchovní situaci lépe než pestrá a nepřehledná směs partikulárních náboženství, kultů a sekt pozbývajících už v Římě veškerou závaznost a udržovaná spíše zvykem a zákony než potřebou věřících.

Spasitelským, umírajícím a ožívajícím bohem je i thrácký Dionýsos, hlava mysteriózního kultu zasvěcenců, rozšířený z Thrákie i do Atén a Théb, na řecké ostrovy a do Malé Asie. Byl zázračně zrozen z hořícího těla božské matky Semely a v mládí krutým způsobem zabit. Záhy však vstal z mrtvých a odešel na nebesa, kam vzal s sebou i matku.

V indickém náboženském světě nalézáme Krišnu, boha spasitele, inkarnaci boha Višnu. Jako bohočlověk přichází na zem, aby spasil lidstvo. Narodil se z panny Devakí (Devanakí), která byla „zastíněna duchem božím“ a po porodu uprchla se synkem do pastýřské salaše, kde se mu pastýři klaněli. Rádža Kamsa vydal rozkaz k povraždění všech nemluvňat, neboť mu bylo předpovězeno, že syn Devakí ukončí jeho vládu. Krišna však zázrakem unikne smrti, koná mnoho zázraků a podléhá násilné smrti po poranění chodidla, kde je zranitelný. Jeho učedníci, přicházející jej pohřbít, nacházejí jen šat. Vstupuje na nebesa.

(V legendách šťastně unikne vraždění nemluvňat z panovníkova rozkazu nejen Krišna a Ježíš, ale i Kýros, zakladatel Říma Romulus, Mojžíš a mnoho dalších.)

V Palestině, ve stoletích předcházejících život předpokládaného Ježíše Krista, a především v gnostických židovských sektách, byla všechna tato božstva dobře známa - postačí pročíst příslušné starozákonné knihy, abychom se o tom najisto přesvědčili (čtenáře odkazují např. na znamenité, byť i dnes poněkud zastaralé pojednání Karla Zlámala Umírající a vzkříšený bůh, 1927). A nejen to - tyto vlivy hluboce a významně pronikly do náboženské kultury izraelské. Už od nejstarších dob můžeme pozorovat, že vedle nerudného a na svou jedinečnost velmi citlivého Jehveho byly uctívány i sloupy masseby, vztyčované ke cti a slávě slunečního boha (dokonce před samotným Šalamounovým chrámem), ašery, sloupy bohyně Astarty, ba

i kozlí duch pouště Azazel. Šalamoun zavedl do Jerutaléma kult Astarty a zřídil její svatyni, odstraněnou teprve daleko později. Židé přinášeli oběti i fénickému Baalovi a Molochovi a to na vzdory hřímání proroků. Při svém pobytu v Egyptě (jenž ovšem není historicky prokázán a o němž egyptské prameny mlčí) měli možnost důvěrně se seznámit s egyptskými kulty i s obřady a bohy menšin. Rada míst ve Starém zákoně o těchto vlivech svědčí. Nesporné a velmi četné i významné byly přejímky z náboženství babylónského v době tzv. „zajetí“, ostatně nejspíše velice volného, soudě podle rychlé aklimatizace a následné babylonizace většiny Židů, nijak netoužících ani po Kýrově ediktu (538 př. n. l.) po návratu do vlasti a tím do prostředí civilizačně a kulturně neskonale primitivnějšího. Legenda o tzv. „ztracených kmenech izraelských“ je zbožnou lží, zakrývající skutečný stav věcí.

Ani čtyřicetiletý „pochod“ pouští, ve skutečnosti nomádský život, v jehož průběhu se měly z povědomí Židů vytratit polyteistické a cizí víry a pověry, aby bylo dosaženo duchovního stmelení a výjimečnosti v moři národů a národů Východu, neměl kýžený výsledek. Sám nejstarší dochovaný hebrejský zákoník (II. Mojžíšova kniha, Exodus, kap. 21-23), pocházející však zřejmě až do doby po usazení v Palestině, vzhledem k ustanovením pro zemědělce, vlastníci pole a vinice, podle některých názorů nese stopy nepřímého vlivu babylónských vzorů, především Chammurabiho kodexu.

V poexilovém náboženství, které si přinesly vracející se displaced persons do staronové vlasti, nacházíme nespornou a výraznou indoktrinaci orientálními kulty nejen babylónskými, ale i párskými. Ostatně infekce plynule pokračovala i po návratu do Palestiny. Nebylo dosaženo politické ani národní svobody. Tužba po ní se mlhavě promítala do apokalyptických vizí, tehdy vznikajících. Ve skutečnosti se život odehrával pod přímým vlivem Peršanů, kteří v letech 536-331 př. n. l. vystřídali Babylóňany. Navzdory náboženské toleranci, umožňující např. znovuvybudování jeruzalémského chrámu, je dvoustletý vliv pársismu nepochybný.

Teprve tehdy se vynořila a byla jasně formulována bytost očekávaného Vykupitele, Spasitele Mesiáše objevující se dříve jen letmo a občas v těžkých dobách jako symbol bojovníka, schopného pomoci svému lidu. Teď byla formulována nábožensky. Mesiáš měl být králem všeho lidstva, jeho vykupitelem, utěšitelem. Jeho podobu nalzáme v Izaiášovi, Deuteronomiu, Žalmech a knihách proroků. Jde o bytost božskou, metafyzickou, nesoucí všechny známky orientálních mytologických představ. Již tehdy je nazývána (např. v pseudoepigrafické apokalypse, zvané Čtvrtá kniha Ezrova z počátku 2. poloviny 1. století n. l., která přináší směsici starých a nových představ) Kristus, tj. Pomazaný, a jeho očekávané jméno je Ježíš, Jesaja, Ješua. Bude pocházet „ze semě Davidova“, bude „Synem člověka“ (kniha Enochova), za hříchy lidí zemře potupnou a bolestnou smrtí, ale „na konci dnů“ se pak objeví po boku Boha jako soudce (Izaiáš). Bude popraven ve společnosti zločinců, bude proboden. Dokonce je známo, že mu budou probodeny ruce i nohy (Žalm 22), že jeho roucho bude rozděleno a zlosynové o něj budou metat los.

Musel se narodit v Betlémě, protože prorok Micheáš předpověděl, že se toto městečko stane „domovem vládce Izraele“.

Musel, jak již víme, pocházet z rodu Davidova.

Panství jeho matky předpověděl Izaiáš, jakož i zvěstování, zprostředkované andělem.

Musel utéci do Egypta, neboť prorok Ozeáš praví, „z Egypta povolal jsem syna svého“.

Další předpovědi předepisují, ano, doslova předepisují, že působení Ježíše Krista bude předcházet působení Jana Křtitele, že stráví čtyřicet dní postem na poušti, že bude zázračně uzdravovat slepé a hluché, přijede vítězně do Jeruzaléma, a to dokonce na oslátku, bude prodán za třicet stříbrných, které budou použity k zakoupení hrncířova pole (!), že bude přesně podle pozdějších novozákonních líčení tzv. synoptických evangelií obžalován a usmrcen, že třetího dne vstane z mrtvých...

Opravdu - fantazii autorů evangelií nebyl poskytnut příliš velký prostor. Postava spasitele jménem Ježíš Kristus byla, abychom tak řekli, i s kádrovým dotazníkem a životopisem hotova dávno před jeho předpokládaným zrozením a působením.

Tento předobraz Ježíše Krista, jeho jasná, detailně proklesaná představa, vznikla smíšením celé řady náboženských představ kultovně astrálních i magicko-vegetativních jak v samotné Palestině, tak i mezi Židy žijícími v diaspoře. Tlak helénistické kultury byl neodolatelný a většina Židů sídlila právě v oblasti jejího rozkvětu a moci. Pro gnostické židovské sekty (nebo gnosticizmem, gnozí ovlivněné) byl ovšem tento Ješua Christos bytostí ryze metafyzickou, duchovní, náboženskou, předmětem kultického uctívání podobně jako Mithra, Dionýsos a další zmíněná božstva. Snad by byla tato situace, odrážející se ještě v ryze apokalyptickém a gnostickém Kristovi v evangeliu Janově, tj. bytost „se sedmi rohy a sedmi očima“, zrozené „ze ženy oděné sluncem, pod nohama měsíc a na hlavě věnec v dvanácti hvězd“ atd., vytrvala a

posléze se rozplynula jako tolik apokalyptických postav před Kristem i po něm. Stalo se však cosi mimořádného: ukázalo se, že s relativním klidem pro židovský národ v Palestině je konec. Do země vtrhla vojska Alexandrova, pak se Židé ocitli pod panstvím Syřanů, kdy Antiochos IV. Epifanes dokonce zakázal židovské náboženství a židovské bohoslužby všeho druhu. Jeho krátkodobé působení bylo přerušeno povstáním makabejských, na jehož konci r. 142 bylo zřízeno prořecké židovské království Hosmoneovců. Pak přišla nadvláda římská, zahájená hekatombou dvanácti tisíc obhájců Jeruzaléma, dobytého roku 63 př. n. l. Pompeiem, a pokračující konfiskacemi, obhajovanými např. Ciceronem. Židovství mu bylo „barbarskou pověrou, nesrovnávající se s velkolepostí této říše, důstojností našeho jména a s ustanoveními našich předků“ (Cicero, Pro Flacco, 20).

Za této situace utlačení národ, pociťující tvrdě přítomnost vládnoucích Římanů (neboť Židé byli vyhnáni několikrát z Říma a z Itálie), žil chiliastickými, blouznivými sny a posléze ze dne na den čekal na příchod Mesiáše z masa a krve, který vysvobodí svůj lid a povede jej po příkladu Makabejských k vítězství. Vzácná, trojnásobně opakovaná a podle dobových interpretací mimořádně významuplná konstelace planet musela zkrátka v této extatické době vypjatého očekávání, vizí a chiliastických potulných kazatelů utvrdit všechny doufající, že se Spasitel konečně zrodil, a stylizovat ne jednoho, ale přinejmenším několik mužů jménem Ješua (jméno tehdy velmi obvyklé) do podoby a životního běhu Mesiáše od narození až k smrti na kříži.

O Kristovi, nepřímo zrozeném legendou, je možno uvažovat jako o historické postavě a jako o takového se zajímat z hlediska např. chronologie.

O což se chci pokusit.

Evangelní, biblický Kristus je ovšem postava zrozená v plném rozsahu kadlubu náboženského synkretismu, vrcholícího židovskými gnostickými sektami. Byl hotov, zrozen, ukřižován a vzkříšen dávno před konstelací hvězdy beltémské a jako takový se stal středobodem a ztělesněním nového náboženství, křesťanství. Stvořil jej paulinismus, tedy aktivita prvních nositelů (nebo prvního nositele) náboženské křesťanské kultury, autorů (nebo autora) tzv. listů sv. Pavla, kteří využili tradiční metafyzické a eschatologické náboženské představy, aby z ní a v jejím rámci vytvořili ztělesnění vyplněných nadějí a ukojené touhy těch, k nimž se se svým poselstvím obraceli. Na základech paulinské christologie pak stavěli další autoři, např. evangelisté synoptických evangelií (Marek, Matouš, Lukáš), popisující teprve „pozemské žití“ svého boha jako nezbytnou podmínku a předpoklad k uskutečnění aktu vykoupení fyzickou smrtí. Tak se z bytosti astrálně-vegetativního a eschatologického boha stal v paulinismu bůh mystický a v evangelním podání historický bohočlověk...

Ostatně rozpor není nepřekonatelný ani v rámci sporu historické a mytologické školy, jinými slovy jak zastánci reálné existence jakéhosi Ježíše Nazorejského, podílejícího se na vzniku postavy evangelií (ovšem jinak než v přísné dogmatickém teologickém pojetí), tak i představitelé názoru plné Kristovy ahistoričnosti a zrození ze synkretických mýtů (což je spojeno s obtížemi vzniku a růstu prvotního křesťanství v plné anonymitě historického determinismu a s nezbytností prohlásit všechna antická svědectví za interpolace), se mohou utkat na poli vědy. Podobné problémy se ostatně objevují i v případech například Homéra, aniž bychom podle stanoviska badatelů k jeho jedinečnosti, dualitě, pluralitě nebo dokonce neexistenci, připisující eposy široké lidové tvořivosti, apriorně odmítali věcné závěry jejich rozborů Homérova díla.

Dilema existence či neexistence historického Ježíše a stupeň autenticity, s nímž se promítá do synoptických evangelií, je snad klíčové pro zastávce teorie mýtu - našeho chronologického sporu se týká jen okrajově.

V pochybnost byla dokonce uváděna i myšlenka, že evangelisté hovoří o skutečném a geograficky identifikovatelném Jeruzalémě, zejména po zničení a vyhlazení města roku 70 n. l. římskými útočníky, kteří tu pak zřídili pouhé polní tábořiště legie. V evangelickém podání jde prý o „nebeský Jeruzalém“, vymykající se zeměpisným pojmům, kde bude po konci světa a po posledním soudu slavně nastoleno boží království. Římané ostatně tyto pověsti podporovali a roku 135 po potlačení Bar Kochbova povstání (jehož se k Římu již loajální křesťané nezúčastnili) tu založili provinční město Aelia Capitolina. Název Jeruzalém se objevil znovu až ve 4. století, kdy již křesťanství ovládlo Řím a jeho říši jako státní náboženství.

Teprve daleko později počala gnose, zprvu omezená na půdu helénistického diasporního židovství, usilovat o expanzi, ba o náboženskou světovládu. Pokusila se o jakýsi kompromis s raným křesťanstvím, jsem téměř v pokušení napsat o fúzi s ním, a o využití vhodných společenských

podmínek na počátku římského císařství, kdy bylo východní Středomoří komunikačně a administrativně spojeno a kdy ztráta politické moci a zájmu o ni takřka vyřadily městské obyvatelstvo jako jednoho z úhlavních nepřátel gnose. Nebyla to spekulace - gnostický mýtus byl po christologických úpravách křesťanstvím zčásti převzat a přizpůsoben, zčásti dlouhými zápasy s ortodoxními herezology potlačen, aby skrytě přežíval v rozličných středověkých i novověkých mystických proudech, nehledě k dosud existující hrstce Mandejců v povodí Eufratu, uctívající jako proroka Jana Křtitele a považující Ježíše za lháře a podvodníka. Pro naše vývody je důležité, že základní gnostické myšlenky a představy o bohočlověku vznikaly na mimokřesťanské a předkřesťanské půdě, jak dokazuje např. tzv. Naasejský traktát z počátku 2. stol. n. l., teprve dodatečně opatřovaný snadno identifikovatelnými křesťanskými vsuvkami.

Židovstvo v Palestině tehdy ovládaly náboženské školy farizejů a saducejů (nebo, chceme-li, můžeme vzhledem k tehdejší izraelské teokracii s nevelkou nepřesností mluvit o politických křídlech). Farizejové a saducejové se odlišili a jako hnutí konstituovali po roce 166 př. n. l., tedy od počátku makabejského povstání, kdy bylo židovství donuceno ke konfrontaci s pronikajícím helénismem. Vykrytalizovali se po složitých a pro nás nedůležitých peripetiích za vlády Hasmoneovců a pojmenovali se jednak perushim (aramejsky perishajja, tj. „oddělení“), jejich protivníci pak nejspíše podle Sádoka, pradávného zakladatele slavného kněžského rodu. Lišili se především v otázce nejvyššího a nezvratného řádu, jímž by se měl vyvolený národ řídit.

Saducejové odpovídali jednoznačně, že tímto zákonem je jen a jen tóra, tj. „zákon“, a to zákon psaný, daný Mojžíšem národu izraelskému.

Farizejové naopak prohlašovali, že tóra je jen částí, a to méně významnou, národní a náboženské ústavy. Rovněž platí, a to ve větším rozsahu, zákon ústní, předávaný tradicí (paradosis) a obsahující různá vyprávění (hagaddah), praktické příkazy (halekah), jdoucí až do poněkud překvapujících detailů, a další části. Tuto látku systematicky zpracovali učitelé zákona (zákoníci) např. v talmudu. Tím se ovšem farizejové ocitli ve výhodě volné tvorby znění zákonů, vydávající se za novotáře „modernisty“ a označující saduceje za konzervativní zpátečníky.

Zde se ocitáme u jednoho z paradoxů evangelního Krista, vyžadujícího vysvětlení - v Novém zákoně se Ježíš střetává téměř výhradně s farizeji, tedy pokrokaři, jeho odpor proti nim se dokonce proměnil na úsloví. Saducejům oponuje jen v otázce apokalyptického posledního soudu, Mesiáše a jeho zázračného vzkříšení, pro něž nemělo učení saducejů smysl - jinak je jejich konzervatismu zjevně blížký.

Vysvětlení tohoto postoje je v politické praxi obou směrů. Saducejové svým konzervatismem umožňovali obratně se vyhnout těžkým břemenům, ukládaným farizeji, otevírali si tím cestu k helénismu a k řeckořímské vzdělanosti, a tak byli nuceni via facti opřít se o šlechtu a o loutkovou vládu. Naopak farizejové se opírali o lid, tradičně nepřátelský ke všemu cizímu a nezvyklému a lpějící na zděděných zvycích, odkud čerpali svůj ústní zákon. Ježíš by měl tedy na vybranou mezi právníckými a teologickými konzervativci, v politice však liberály saduceji, politickou praxí vhnánými do společenství s Římany, a zdánlivými novotáři farizeji, ve skutečnosti usilujícími o ochranu starého učení. V tomto náboženském establishmentu, zmítaném občas prudkými výkyvy (šestiletá válka /94-89/ mezi králem Alexandrem Jannaem, vládnoucím v letech 103-78 př. n. l., a farizeji si vyžádala padesát tisíc obětí), nebylo pro jeho učení místo. Byla však ještě třetí alternativa..

Bylo to náboženské hnutí esejců, odvozujících svůj původ podobně jako farizejové z nižších tříd, zaujatých proti novotám, podporujících Makabejské a nazývajících se Asideové (hebrejsky hassidim, tj. „zbožní“, odtud i chasidové). Esejci vytvořili náboženské skupiny na různých místech Palestiny již asi v polovině druhého století př. n. l. Jejich hlavním sídlem byla oáza En-gaddi na západním břehu Mrtvého moře, kde se soustředilo asi čtyři tisíce příslušníků této - a to je nápadné - v knihách bible naprosto zamlčené skupiny, ačkoli se početností přinejmenším vyrovnala farizejům a daleko předčila nepočetné saduceje. Josefus Flavios, popisující podrobně v řecky psané Židovské válce exoterní učení a způsob esejců, „vzájemně spjatých láskou víc než ti druzí“, byl považován za fantastu, ačkoli sám strávil tři roky života v lůně sekty, až do jara 1947, kdy pasáček Muhammad ad Díb z kmene Taamira objevil první tzv. svitky od Mrtvého moře s archívem a posvátnými spisy esejců. Po dramatické historii, v níž jako protagonisté vystupují betlémský příštípkař Chalíl Iskandar Šahín, řečený Kando, izraelský archeolog dr. Sukenik a jeho asistent dr. Trever, syrský metropolita z chrámu sv. Marka Samuel, americký orientalista Millar Burrows, jordánský vládní archeolog Lancaster Harding, belgický pozorovatel OSN kapitán Philippe Lippens s jordánským kolegou ve zbrani kapitánem Akkašem el Zebnem a mnoho dalších, se zrodila kumranologie, vědní obor, vydávající svůj vlastní časopis Revue de Qumranologie. Řada

biblistických problémů se objevila v novém světle nových souvislostí.

Mezi jiným i Ježíšův životopis, vstupující do rozhodující fáze - totiž po pokřtění sv. Janem, které stojí na prahu Kristova veřejného misijního působení. Mezi jeho narozením a tímto aktem, propůjčujícím mu teprve jméno Christos, tj. pokřtěný, pomazaný, je v evangeliích temnota, připouštějící nejrozdílnější i nejdivočejší dohady. Podle oficiální teologické verze žil Ježíš do svých čtyřiceti let klidně a nenápadně v Nazaretu, znám pouze rodině, příbuzným a přátelům, a ovšem aniž byl považován za zvláštní osobnost; zbožnost byla u Židů samozřejmá a obecná, jen proroci se výrazně lišili. A prorokem mladý Ježíš nebyl.

Budiž mimochodem řečeno, že těchto třicet nepopsaných let je pravým pokladem romantiků a kolébkou nesčetných legend a historek, jakož i fantastických spekulací, založených zčásti na předpokladu dalšího fyzického života muže, prohlášeného za mrtvého.

V Japonsku, v odlehle vesničce Šingo (dříve Hersi) na severu ostrova Honšú, se koná každoročně 10. června (důvod data je neznámý) „Kristova slavnost“ navštěvovaná početnými hosty. Je pořádána na počest skutečnosti, že prý Kristus nezahynul na kříži na Golgatě ale uprchl do Japonska přes sibiřské pustiny. Japonsko dobře znal; poprvé sem přišel ve věku jednadvaceti let za vlády císaře Suinina a stal se na jedenáct let (oněch jedenáct let, která jsou s dalšími devatenácti bílým místem životopisu evagelního Krista) žákem jakéhosi mudrce z prefektury Tojama. Pak se vrátil do Jeruzaléma, kde byl ukřižován jeho mladší bratr Isukiri - do Japonska přinesl Ježíš pietně jeho uši a vlasy. Po útrapách cesty napříč celou Asií vstoupil na pevninu u Hačinoe v Aomori a usadil se ve vesničce Herai, jejíž jméno je prý odvozeno z japonského heburaj, Hebrej, oženil se a měl tři dcery. Dožil se pěkného věku sto šesti let a byl pohřben v mohyle vedle pozůstatků svého bratra.

To vše prý vypátral roku 1935 pan Hiromaro Tekeuči z Izohary v prefektuře Ibaraki. Nalezl starou listinu se zmínkami o obou mohylách a o pozůstatcích, které skrývají, našel obě mohyly a posléze v jedné z heraiských rodin, odvozující svůj původ přímo od Krista, i dokument, představující prý opis několika listin z Kristovy pozůstalosti a přecházející z generace na generaci.

Jisto je, že staří lidé z vesnice pevně v legendu věří podobně jako obyvatelé Stadie v Přemysla a Neumětela v Šemíka, pečují o obě mohyly a líčí Krista jako muže se „šedivými vlasy a lysinou na temeni, který chodil ustavičně v plášti“. Děti z Herai nosívaly na šatech vyšité Davidovy hvězdy a rodiče jim na čelo malují křížek na ochranu před zlými duchy...

S Kristem, uniknuvším smrti na Golgatě nebo s mladistvým Ježíšem jsou ztotožňována (zčásti jistě na popud jezuitských misionářů) některá božstva Jižní a Střední Ameriky, tím spíše, že podle podání šlo o bohy bílé a vousaté, kteří vystoupili na východním pobřeží oceánu a opět touže cestou odešli, slibující návrat (Kukulkan, Kukumat, Quetzalcoatl, teprve později přijímající svou ptačí nebo hadí podobu).*

* *Záležitost je ostatně zajímavější, než se na první pohled zdá; její legendární zdroj našel asi autory v řádových mniších, působících v mayské oblasti, kteří se domnívali mít pro svou domněnku (značně neortodoxní) dobré důvody.*

Jde o rozpornou interpretaci posledních Ježíšových slov na kříži - jsou uvedena v záhlaví kapitoly. Jen Matouš uvádí jasný výrok „Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?“ - Marek mluví o smyslu, „jenž se tak vykládá“, jako by nebyl osobně přesvědčen, Lukáš zná slova zcela jiná a Jan čtvrtou, ještě odlišnější verzi. Je to podivné. Poslední významná slova historických postav bývají poslouchána pozorné nebo alespoň důsledně a jednotně fabulována. Tím podivnější, že okolní lid zjevně nechápal Ježíšova slova vůbec a slyše „Eli, Eli...“ domníval se, že Kristus volá dávného proroka Eliáše a v tomto smyslu reagoval („Hleďte, Eliáše volá tento!“).

Katolická christologie našla značně šroubované východisko: Ježíšův výrok zněl „Elí, elí, lemá šebaqtaní“, což je nesprávný aramejský překlad začátku 22. žalmu židovského targumu, šlo by tedy nikoli o výkřik bolesti či zoufalství, ale i citaci, jež by měla správně znít „Elí, elí, metul mah šabaqtaní“. Žalm praví mj.

*Bože můj. Bože můj, proč jsi mne opustil?
Daleko od spásy jsou slova mých nářků,
Bože můj! Volám ve dne a nevyslycháš,
ani v noci nedávám si pokoje.
Já pak spíše červ jsem nežli člověk,
pohanění lidí a vyvrhel chátřů... (atd.)*

Čtenář sám posoudí, zda je právě tento žalm obsahově vhodný, a zda je pravděpodobné, že by k smrti zmučený člověk našel sílu k literárním citacím tváří v tvář blížícímu se konci.

Poččetně jsou i pověsti o delším Ježíšově pobytu v Indii - tak např. profesor orientalistiky a srovnávacího náboženství Nicholas Roerich podal roku 1935 zprávu, že v klášteře Hemis 27 mil od města Leh v Ladaku našel 1500 let starý tibetský rukopis tvrdící, že Ježíš „Issa“, odešel jako mladík z Palestiny a připojil se ke karavaně směřující do Indie, kde pak studoval buddhismus a kázal nejnižším kastám. Do vlasti se vrátil jako devětadvacetiletý.

(Další zprávy nemohl prof. Roerich podat - po incidentech s tibetskými úřady, které jej však posléze přece jen propustily, zmizel i s rodinou, jež ho doprovázela, v tehdejší čínské Turkestánu. Jeho zmizení prošlo světovým tiskem podobně jako zpráva o zmizení plukovníka Fawcetta v brazilských pralesích.)

Nejradikálněji řešil otázku fyzické existence Krista sovětský autor V. K. Zajcev, který jej prohlásil za kosmonauta, nepozemšťana a návštěvníka z cizí planety. Díky sugesci, hypnóze a pokročilé medicíně prý mohl vykonávat tzv. zázraky. Hypotéza byla přijata s nevolí a právem odmítnuta.

Zanechme však žertů a vraťme se k vážné chronologické práci.

Jan Křtitel, Ježíšův bratranec, provedl závazný a nezbytný akt křtu (a prvního uvítání Ježíše jako Krista, Mesiáše, Syna božího a vyvolence v Judské poušti) ve vodách Jordánu (Matouš, Marek). Díky Janovi známe místo křtu docela přesně - Betanii, dnešní Bejt-haaravah, dvě hodiny cesty od Jericha. Třetí obydlenu oázou této oblasti byl Kumrán s klášteřem esejců. Ježíš, pohybující se v této oblasti po dobu svého veřejného působení velmi často, by se musel Kumránu obloukem a úmyslně vyhýbat, aby se nedostal do styku s obyvateli poloklášterní esejské society.

Činil tak opravdu?

Moderní badatelé, odmítající obraz Krista synoptických evangelií, zároveň však odmítající i argumenty tzv. mytologické školy, považující Ježíše za pouhou synkretickou smyšlenku blouznivých kazatelů 2. století, spisujících první verze evangelií, jsou stále přesvědčenější o pravém opaku.

Zdá se dokonce, že styk Ježíšův s esejci byl intimnější, rozhodně se nahodilý, a že mlčení Starého i Nového zákona o této společnosti má svůj významný, byť rozličný motiv. Není vyloučeno, že k blízkému kontaktu došlo ihned po Janově křtu: Ježíš strávil, jak předpisovala věštba a ostatně i tradice - čtyřicetidenní půst Mojžíšův na hoře Sinaj, stejně dlouhý půst Eliášův na pouti k hoře Choréb (Oreb), každoroční čtyřicetidenní židovský půst, trvající ovšem jen do soumraku atd. - čtyřicet následujících dní v osamocení. Podle podání, dosvědčeného ovšem až v 7. století, na hoře Džebel Kvarantal, jejíž vrchol se nazýval Vyhlička (dúq) a byl korunován za časů Makabejských pevností, v níž byl zavražděn Šimon. Místo je jen několik kilometrů od Betanie - jeho určení je však zřejmě voluntaristické, pozdní a neautentické. Marek nám sděluje zajímavou podrobnost - podle jeho evangelia Ježíš „byl se zvěří a andělé přísluhovali jemu“. Tato podrobnost je pro náš problém zajímavější než líčení konference a konfrontace Krista s pokušitelem-ďáblem. Výraz „andělé“ je totiž blízký foneticky i obsahově slovu „posel“, v některých jazycích Blízkého východu dokonce oba pojmy splývají. Ezejci měli rovněž své anděly, objevující se v exoterických, přístupných spisech této sekty. V závažnější esoterické (tajné) části učení jsou však andělé nahrazeni „posly“, zjevně vybranými příslušníky hnutí, kterým bylo dovoleno nejen opouštět přísnou klášterní klauzuru, ale kteří dokonce v hluboké ilegalitě pracovali mezi lidem celé Palestiny především jako agitátoři a organizátoři odporu proti římským mocipánům, „národu Kittim, rychlým a zdatným bojovníkům, kteří dupají zemi svými koňmi a zvířaty a přicházejí od dalekých mořských břehů, aby jako supové spolýkali všechny národy, aniž se kdy nasytí“. Hluboká ilegalita byla ovšem nutná - esejci byli jedinou organizovanou společností (s výjimkou zélótů, tzn. horlivců, čili sikariů, nositelů siky, krátké zákeřné dýky, jak je podle skryté zbraně nazývali Římané; zélóti však byli náboženští ultradogmatikové a po potlačení povstání, vedeného roku 6. n. l. Judou z Gamaly, se několik desetiletí, až do obsazení a pak ztráty pevnosti Masady, věnovali převážně individuálnímu teroru), chystající se vystoupit proti Římu. Není vyloučené, ba není ani nepravděpodobné, že onimi dobrými „anděly“, obstarávajícími Kristovi na poušti priviant, byli právě agenti Kumránu, kteří Ježíše přesvědčili o nezbytnosti a poučili o formě aktivního misijního působení - řečeno moderním jazykem indokrinovali jej.

Důležitost esejců vyplývá i z proporcí tematiky Josefových spisů - zatímco esejcům věnuje značnou pozornost a hodně místa, nacházíme jen dvě zmínky o Ježíšovi, a ke všemu první z nich je patrně dodatečným falzifikátem. Je psána z hlediska věřícího křesťana (Ježíš je „moudrý člověk, je-li vůbec možné zvat ho člověkem“, je „strůjcem zázraků, učitelem lidí, kteří s radostí přijímají pravdu“, je

„Kristem“, jehož se týká „deset tisíc zázračných věcí“). Ve 3. století Origenes tento odstavec nezná - o století později se na něj odvolává Eusebios. Tím je určena doba pravděpodobného vzniku interpolace. Druhou zmínkou je poznámka, že roku 62 n. l. popravil židovský velekněz Ananus „Jakuba, bratra Ježíše, který byl nazýván Kristem a několik dalších“. Origenes toto místo cituje několikrát - je tedy pravděpodobně autentické. Ani o křesťanství - na rozdíl od esejství - není ve Válce židovské ani ve Starožitnostech zmínka.

Zodpovězení otázky, jak dlouho trvalo Ježíšovo veřejné působení, by ovšem mělo pro chronologii ukřižování zásadní a klíčový význam. Bohužel ani dogmatická christologie, vycházející v této otázce především z nesynoptického evangelia Janova, který nápadně zdůrazňuje délku Kristova působení uváděním tří židovských velikonoc, paschy, prvních ihned po zázraku na svatbě v Káni (2, 13), druhých uprostřed plně Ježíšovy činnosti (6, 4) a třetích bezprostředně po ukřižování (11, 55 a jinde). Z toho by vyplývala doba dvou let a několika měsíců - a na jiných místech však mluví Jan pouze o „známé slavnosti židovské“, „slavnosti“ nebo svátku“, aniž by vysvětlil, jaké svátky má na mysli, čímž je zmíněná doba uvedena v pochybnost. Synoptikové o trvání Ježíšovy činnosti nemluví vůbec nebo jen v nejasných náznacích; toliko Lukáš (13, 7) uvádí podobenství o planém fíku („Hle, už po tři léta přicházím pro ovoce z tohoto fíkovníku a nic nenalézám.“), které by mohlo být zároveň přibližným určením. Porovnáním s Tiberiovou vládou se však obvykle předpokládané tříleté působení zdá být příliš dlouhé, takže i konzervativní katoličtí christologové uvažují o období mnohem kratším, ba dokonce jen několikaměsíčním (Maurenbrecher: Von Nazareth nach Golgota, 1909). Zde nám tedy pomoc nekyne. Každý drobek informací se však může hodit i tak: víme, že Ježíš počal kázat a vystupovat mezi lidem teprve po setkání s Janem Křtitelem - jak bylo předpovězeno. Jan je zcela historická postava (historicky autentická ovšem není anekdota o uražené Salome, žádající jeho hlavu), jehož působení počalo podle Lukáše (3, 1-2) „... V patnáctém roce vlády císaře Tiberia, když Poncius Pilát spravoval Judsko a v Galileji vládl Herodes, jeho bratr Filip na území Itureje a Trachonitidy a Lyzanius v Abiléně, za nejvyššího kněze Annáše a Kaifáše...“

To je pravý chronologický liják, záplava informací, o níž můžeme důvodně pojmout podezření, že jí evangelista tak trochu okázale a furiantky prokazoval své obsáhlé vědomosti a možnost mnohostranného vzájemného ověření časových údajů, jinde spíše strohých a sporných.

Leč běda, ani tak opulentní údaj není bez chronologických problémů. Chronologie všech jmenovaných osob je zoufale zmatená a rozporná, o některých (Lyzanius) víme pramálo, ba téměř nic. Klíčový Tiberius je sice jasný, ale nechronologicky nerozporný. Starší chronologové si příliš hlavu nelámali - Tiberiův předchůdce Augustus zemřel 19. srpna roku 14 n.l., Tiberiův první rok tedy sahá od tohoto data do 18. srpna roku 15 a patnáctý rok vymezuje dobu mezi 19. srpnem roku 28 a 18. srpnem 29 n. l. A je hotovo.

Není.

V Kristově a Tiberiově době bylo totiž zvykem počítat zbytek kalendářního (občanského) roku od smrti vládce až do Nového roku za celý rok; Novým rokem tedy vstupoval vládce až do Nového roku za celý rok; Novým rokem tedy vstupoval vládce do druhého roku vlády. Jenže - jakým Novým rokem? Římanům začínal občanský rok 1. lednem, u Židů začátkem měsíce tišri (října), náboženský rok pak začátkem nisanu (března). Chronolog si může vybrat - Lukáš ani náznakem nevysvětluje, k čemu se přiklonil - a zabývat se obdobím od 1. října 27 do 18. srpna 29. A aby to nebylo tak docela jednoduché, dočteme se (například v Tacitových Letopisech 1, 3), že Augustus už dvě léta před smrtí, tedy roku 12 n. l., jmenoval Tiberia spoluvládce, Tiberius byl tedy „collega imperii, consors tribuniciae potestatis“, a přesněji „ut provincias cum Augusto communiter administraret simulque censum ageret“ (aby společně s Augustem spravoval provincie a zároveň prováděl sčítání lidu) - což se asi v praxi muselo zdát občanu provincie Lukášovi jako jasné převzetí vlády. Pak by „patnáctý rok“ padl na rok 26 n. l.

Shrňme až dosud řečené: podle nejstarší možné datace Kristova křtu Janem Křtitelem a s přihlédnutím trvání jeho veřejného působení v délce několika málo měsíců až tří let dostáváme ohraničení data ukřižování lety 26 a 32 n. l. Pomocným údajem je opět Lukášova zpráva (3, 23), podle níž byl Ježíš na počátku své veřejné činnosti „asi třicetiletý“ - to je hodně neurčité, a při střízlivém použití by to dnes přibližně znamenalo muže mezi 28 a 32 lety. Židé však byli, pokud můžeme z jejich starého písemnictví soudit, velkorysejší, zejména při zaokrouhlování věku nad udanou přibližnou hranici, takže Lukášův údaj můžeme omezit nejvýše (a to ještě bez jistoty) stářím 27 a 34 let.

Víme, že zrození evangelního Ježíše smíme s jistotou položit do roku 7 př. n. l., kdy se trojnásobně opakovala významuplná konjunkce planet („betlémská hvězda“) vyvolávající explozivní pověst o

zrození toužebně, nedočkavě a chiliasticky očekávaného Mesiáše-osvoboditele. Evangelní Ježíš by tedy podle Lukášova životopisného údaje zahynul na kříži mezi lety 20 (při nejkratším veřejném působení) a 30 (při působení tříletém) n. l. resp. 27 a 37 při přijetí tradičního církevního data zrození v Betlémě.

V tomto rozmezí se pohybuje většina chronologických určení ukřižování - nejranější datum uvádí R. Eisler a Wunschmann (rok 21), menšina badatelů usuzuje na léta 28, 31, 32, 34, ostatní, a je jich většina, na některá z let 29, 30 a 33. Pozdější křesťanské údaje, vkládající ukřižování do let po roce 41 n. l., nebo dokonce ještě dál ve snaze spojit akt Ježíšovy popravy s některým z nenáviděných císařů, nelze brát vážně, právě tak jako např. Irenaeovo tvrzení, že Ježíš překročil padesát let věku.

Chronologovo bádání v historických pramenech a jejich konfrontace s evangelními údaji se pomalu blíží ku konci, aniž se podařilo uspokojivě zúžit možné hranice času, svírající akt ukřižování. Zklame jej i zdánlivě ideální údaj Tertullianův, obsažený snad ve spisech Hippolytových a odtud převzatý mnoha dalšími autory (Laktancius, Sulpicius Severus, Prosper, Julius Afrikanus ad.), že Kristus byl ukřižován za konzulátu dvou Geminů, L. Rubellia Gemina a C. Fubia Gemina. Geminové nastoupili úřad počátkem konzulárního roku, tedy (od roku 155 př. n. l.) 1. ledna roku 29 - jejich vážnost a moc byla však už jen stínem moci a vážnosti konzulů republikánských. V jednom a též roce byla třeba i celá řada konzulů odvolána a jmenována - stalo se to i oběma Geminům, ačkoli byli „consules ordinarii“, řádní, nikoli jen „Suffecti“, náhradní. Již 1. července roku 29 n. l. je totiž vystřídali A. Plaucius a L. Nonius Asprenas. Konzulovali tedy pouhý půlrok, a ještě ke všemu mnozí staří autoři konzulát Geminů vůbec neznají nebo jej odmítají chronologicky spojit s popravou na Kalvárii. Katolická christologie je k tomuto údaji také velmi rezervovaná - avšak v té bídě nedostatku materiálu si nelze dovolit hýřit jím. Rok 29 dostává další bod k dobru.

V jednom tvrzení jsou však evangelické prameny shodné a pevné: Ježíš podle nich zemřel v pátek (jen Wunschmann tomu asi nevěří; jím navržené datum 16. dubna 21 totiž připadá na středu) - čímž odpadá šest sedmin všech dnů. Jak je známo (a musí být známo) i chronologickému učedníku, bylo nultým dnem tzv. juliánské periody pondělí 1. ledna roku 4713 př. n. l. Očíslujeme-li všechny další dny pořadovými čísly, pak první pátek bude mít číslo 4 a další případnou na den vyhovující vzorci

$$4 + 7n$$

přičemž n je libovolné kladné celistvé číslo. Obtíže ovšem teprve začínají, protože v letech 20 až 37 n. l., které jsme určili jako meze hledaného data, je pátků kolem devíti stovek, a to je trochu mnoho.

Nezbývá než na chvíli opustit historii a chronologii a věnovat se zatím starozidovské liturgii (náboženskému obřadnictví), astronomii a komputice (nauce o kalendáři a jeho sestavování).

Evangelia uvádějí (jak uvidíme, nejednotně, ale s dostatečnou shodou), že Ježíš zemřel těsně před jarní slavností židovských Velikonoc (passah, pascha), která se vždy shodovala s úplňkem. Synoptikové kladou poslední večeři, předcházející den popravy, na den zabíjení velikonočního beránka a jeho obětování, liturgicky předepsané na odpoledne 14. nisanu (března). Jan naproti tomu vypráví (19, 14), že Ježíš zemřel den před Velikonocemi, dříve, než Židé slavili obřad beránka a pojídali velikonoční oběti: podle jeho tvrzení Židé „sami do paláce nevešli, aby se neposkvřili a mohli jíst velikonočního beránka“ (Jan 18, 28). Znamená to, že se jim podařilo urychlit proces a rozsudek, takže by Ježíš zahynul již 14. nisanu a poslední večeře by pak ovšem nebyla liturgickou večeří obětního beránka. Protože o ukřižování v pátek není sporu, vypadá v přehledu situace takto (podle G. Riccietiho):

	Synoptikové	Jan
13. nisan		čtvrtek - poslední večeře
14. nisan	čtvrtek - poslední večeře	pátek - ukřižování
15. nisan	pátek - ukřižování	

Ježíšova smrt těsně před slavností paschy, shodující se vždy s úplňkem, potvrzuje i jeden z mála mimoevangelických pramenů, pojednávajících (snad) o Ježíšovi, totiž židovský rukopis Gemara, čili Dodatková část, doplňovaná ve 3. až 5. století. Obsahuje líčení o smrti jakéhosi Ježíše, zvaného Nocri (Nazaretský? Nazorejský?), popraveného za Alexandra Jannaia (103-78 př. n.l.): „V předvečer paschy pověsili Ješuu. A po čtyřicet dní se vyvolávalo, že bude popraven, protože se zabýval čarováním a podněcoval a pobuřoval Židy: kdo může říci něco na jeho obranu, ať přijde a řekne. Ale nenašli nic na

jeho obranu a pověsili ho v předvečer paschy.“

Je to zřejmě rabínská odpověď na ustavičné křesťanské obviňování Židů z justiční vraždy Krista. Sama skutečnost, že Kristova existence a poprava není popřena, je zajímavá, problematika této zmínky je však příliš složitá, než abychom se jí mohli blíže zabývat (možná že jde o záměnu s vůdcem esejců, blízkých narozejským, popraveným po roce 62 př. n. l.). Jisto je, že i zde pověst zachovala předvečer paschy jako den exekuce.

Že by přihořivalo? Stačí určit rok, kdy předvečer paschy, 14. nebo 15. nisan, padl na pátek, a je po starosti. Opravdu?

Opravdu.

Jenže...

Jenže sám svátek passah nebo paseh (hebrejsky) čili pascha (aramejsky) je pro chronologa tvrdým a takřka nedobytným oříškem. Obřady křesťanské paschy, velikonoce, kdy se vzpomíná smrt a oslavuje zmrtvýchvstání Krista, jsou zřejmě převzaty z pohanských helénských svátků umírajících a opět vzkříšených bohů. Datum paschy bylo však dlouho vázáno na židovský kalendář. Teprve když křesťanství počalo zdůrazňovat svou odlišnost od židovství a záhy i výslovné nepřátelství vůči němu, došlo ke zrušení této závislosti. Velikonoce pak byly (a jsou) určovány zhruba (ve skutečnosti velmi složitě) podle jarní rovnodennosti. Časová shodnost křesťanských kultů s pohanskými i zevní podobnost bohoslužeb byla ostatně mladému křesťanství na prospěch.

Ani v nejstarším křesťanství se však neobešlo přesné určení data paschy bez tahanic a sporů, a to právě díky zmíněnému rozporu datace synoptiků a evangelia Janova. Někteří křesťané se přidržovali Janova evangelia a chtěli slavit Velikonoce 14. dne měsíce nisanu. Říkalo se jim kvartodecimáni, čtrnáctníci. Většina byla pro 15. nisan (kvintodecimáni, patnáctníci) a malý, ale tvrdošíjný zbytek usiloval, aby se Velikonoce slavily bez ohledu na pořadový den v měsíci vždy v neděli, v den Slunce. Roku 167 spor vyvrcholil rozkolem, který vzájemně odcizil mnoho křesťanských obcí. Hvězdáři a komputisté nebyli schopni pomoci - kalendář se tenkrát už tak dalece rozešel se skutečným astronomickým rokem, že na vzájemné sladění nebylo bez gruntovního zásahu ani pomýšlení. Nikajský koncil roku 325 to vyřešil i bez komputistů: kvartodecimáni i nedělníci byli zkrátka a dobře prohlášeni za kacíře a neznabohy a nadšeně pronásledováni.

A jak určovali data svého kalendáře Židé? Zásady pro jejich komputiku jsou vyloženy v traktátu mišny, nazvaném Roš hašánáh (Nový rok) i jinde, a řekněme hned, že je to kalendářnictví neobyčejně složitě, nejisté a nepraktické, spočívající především na okamžitém pozorování. Podle něho byl stanoven kalendář, určovaný počátky roků a měsíců a jejich běh upravován, aby alespoň poněkud souhlasil kalendářní sluneční rok s rokem měsíčním, vkládáním dnů po určitých měsících i celého měsíce po každém třetím roce. Hlavním pozorovaným jevem bylo tzv. nové světlo, totiž okamžik, kdy byl poprvé na západní obloze spatřen tenoučký měsíční srpeček. Tímto dnem začínal měsíc. Po novém světle bylo pátráno především v samotném Jeruzalémě a jeho spatření bylo signalizováno kouřovým a ohňovým znamením z Olivetské hory do celé země. Jestliže nepříznivé počasí znemožnilo pozorovat v metropoli, byli nedočkavě vyhlíženi poslové z venkova se zprávami o pozorování - směli, ba museli cestovat (a to byla velká a vzácná výjimka!) i ve dnech sobotního klidu. Jestliže nedorazili, byl den přičítán k předchozímu měsíci jako přespočetný.

Vypočítat zpětně nové světlo a s jeho pomocí např. určit, kterého roku poblíže 29 n. l. padl pátek na 14. či 15. nisan, je pro astronoma úkol velmi těžký a tak složitý, že se ho vzdal i znamenitý matematik Kepler a prohlásil jej za nemožnost - řešení je totiž závislé na empirickém vztahu mezi azimutovým rozdílem Měsíce a Slunce právě zapadlého i na výšce Měsíce nad obzorem. Ostatně i poctivý a zkušený pozorovatel se může mýlit a zaměnit nově zrozený srpek Měsíce např. s krátkým mráčkem na obzoru, osvětleným zapadajícím Sluncem - u nás o tom obšírněji psal A. Dittrich ve své astronomickochronologické studii (Astr. Nachr. 241, 5784). Kepler složil zbraně zbytečně - nové světlo dovedli i do minulosti a budoucnosti počítat již Babyloňané, a to pomocí složitých aritmetických řad. Jejich umění znovu obnovil a pro praktickou potřebu upravil v tabulky, pro chronologa nepostradatelné, koncem dvacátých let tohoto století úředník pojišťovny K. Schoch. Umožnil tím rekonstruovat starý židovský kalendář, ovšem ideálně, přesně podle nového světla.

Mimochodem budiž řečeno, že pozorování nového světla jako vodítka pro kalendářnictví bylo rozšířeno po celém Blízkém a Středním východě. Minarety sloužily především jako pozorovatelný, odkud bylo nové světlo vyhlíženo. A astrální je i legenda o zrození Evy nebo jiné pramáti lidského rodu ze žebra. Žebro je ve skutečnosti měsíční srpeček. Toto vysvětlení je rozhodně přijatelnější, již

pro rozprostřenost báje, než pokus o Samuelem Cramerem a Cheylem nabízené etymologické vysvětlení ze jména sumerské bohyně Nintu, znamenající i „paní žebra“, i „paní dávající život“. Starozidovské výrazy pro tato slova jsou ovšem zcela odlišné a pansumerismus starší teprve nedlouho - v době rozkvětu starého Sumeru se vzhledem k jeho geografické izolovanosti uplatňoval rozhodně méně než dnes. Ostatně pozorování nového světla přešlo i do lidových obyčejů - v Čechách je takřka rituálně „zařfkáváno“ pořekadlem „Pámbu požehnej - měsíček novej - ještě jsem ho neviděl!“ i jinými.

Podle této ideální rekonstrukce, provedené K. Schochem, J. K. Fotheringhamem, D. R. Fotheringhamem, J. B. Schaumbergerem, U. Holzmeisterem a dalšími renomovanými chronology, vypadá situace takto (uvedeny jsou alternativy):

rok 28	14. nisan	úterý 30. března, středa 28. dubna, čtvrtek 29. dubna
	15. nisan	středa 31. března, čtvrtek 29. dubna, pátek 30. dubna
rok 29	14. nisan	sobota 19. března, pondělí 18. dubna
	15. nisan	neděle 20. března, úterý 19. dubna
rok 30	14. nisan	pátek 7. dubna, sobota 6. května
	15. nisan	sobota 8. dubna, neděle 7. května
rok 31	14. nisan	úterý 27. března, středa 25. dubna
	15. nisan	středa 28. března, čtvrtek 26. dubna
rok 32	14. nisan	pondělí 14. dubna, úterý 13. května
	15. nisan	úterý 15. dubna, středa 14. května
rok 33	14. nisan	pátek 3. dubna, neděle 3. května
	15. nisan	sobota 4. dubna, pondělí 4. května
rok 34	14. nisan	středa 24. března, čtvrtek 22. dubna
	15. nisan	čtvrtek 25. března, pátek 23. dubna

Katoličtí christologové, vycházející z těchto výpočtů, škrtnou roky 29, 31 a 32, protože v nich asi 14., ani 15. nisan nepřipadají na pátek. Rok 28 zamítají jako příliš časný vzhledem k počátku činnosti Jana Křtitele, léta 33 a 34 jako příliš pozdní - Ježíš by musel být star 36 či 37 let a jeho veřejné působení by bylo podstatně delší, než se obecně předpokládá, nejméně však čtyřleté.

Z těchto důvodů se většinou vyslovují pro rok 30, chronologicky odpovídající potřebnému pátku, i údaj o asi třicetiletém Kristovi, počínajícím veřejně působit. Narodil-li se asi dva roky před Herodovou smrtí, byl by tehdy 32-33 let star, po dvou a půl letech činnosti a v době ukřižování asi 34 ½ až 35 ½ let.

Toto vše by bylo chronologicky přijatelné, kdyby byl starozidovský kalendář opravdu přesný a důsledný. Jenže - ač je mi to velice líto - nebyl ani jedno, ani druhé. Nejhůře na tom byl právě měsíc nisan, jehož počátek byl i počátkem náboženského roku. Průměrně každého třetího roku byl před něj vsouván „vyrovnávací“ měsíc, a toto vsunutí se řídilo pozorováním vzrůstu úrody, která musela dosáhnout určitého stupně vegetační zralosti; na Velikonoce 14. nisanu musely totiž dozrát první nové klasy, aby byly v slavnostní den 16. nisanu obětovány jako prvotina v chrámě. Toto agrotechnické pozorování mělo prioritu před pozorováním astronomickým a pro rabínské úvahy o aktuální úpravě počátku tohoročního nisanu rozhodující vliv.

Nedosti na tom. Sám talmud dosvědčuje, že se poslové, přinášející zprávu o novém světle, nezřídka dopouštěli podvodu a lži ve prospěch vlastních zájmů a záměrů - z kalendáře se totiž stal předmět politických sporů mezi farizeji a saduceji. Saducejové v čele se stoupenci nevlivnější kněžské rodiny Boethovy trvali na rituálním obětování snopu polních prvotin vždy v neděli a rozličnými úskoky posunovali kalendář zejména tehdy, když Velikonoce (15. nisan) připadly na pátek nebo na neděli. V prvním případě posunuli kalendář o den kupředu, v druhém o den zpět, aby obětování klasů bylo nedělním aktem. Farizejové pochopitelně oponovali, že letnice je možno slavit v každý den týdne 16. nisanu. Každá z obou stran snažila sporu co nejvíce využít ve svůj prospěch a k důkazu, že protivník byl pod tíhou přesvědčujících a svatých argumentů volky nevolky nucen přijmout jejich kalendářní systém. To se odehrávalo každý rok kdy k takové koincidenci došlo - tedy i v roce Kristova ukřižování, kdy podle synoptiků připadl 14. nisan na pátek a choulostivý 15. nisan na sobotu.

Zkrátka a dobře: židovský kalendář Kristovy doby je pro chronologa jako španělská hospoda. Najde v něm jen to, co si v uzlíčku přinesl, nic víc. A už vůbec žádné vážné a rozhodující argumenty pro určení přesného data evangelia Kristovy smrti. Zato však jedno překvapení: průběh Kristova zatčení,

souzení a popravy nemohl odpovídat evangelickému líčení synoptiků, shodujících se, že k zatčení došlo v noci ze 14. na 15. nisan, procedury procesu byly zahájeny v časných ranních hodinách 15. nisanu a téhož dne odpoledne se Kristův osud naplnil.

Je to možné a myslitelné? Vždyť 15. nisan byl svrchovaným židovským svátkem, velikonočním dnem, kdy byla přísně zakázána jakákoli práce a kdy platily zpřísněné sabatové předpisy bez ohledu na den týdne. Ze všech stran přicházely do Jeruzalému davy věřících, aby v noci ze 14. na 15. pojedly rituální obětinu, beránka - nelze si ani představit, že by se v této nábožensky vypjaté době našli Židé, ochotní dopustit se smrtelného hříchu činností, přípravy a organizace soudního procesu, zatčení Ježíše, nošení zbraní a jiných předmětů, zapálení ohně v domě veleknězově (Lukáš 22, 55), že by mohlo a smělo být prodáno a nakoupeno plátno, jak učinil Josef z Arimatie (Marek, 15, 46), že by zbožné ženy připravovaly vonné věci a masti (Lukáš 23, 56) atd. atd. . .

Soud trval zřídka déle než jeden den a pracoval tak, že soukromé spory se projednaly během dne a večer byl vynesena rozsudek. Také trestní případy byly projednány během dne, avšak, nebyl-li obžalovaný přímo osvobozen, jejich uzavření a vynesení rozsudku se odkládalo na druhý den i v případě, že obžalovaný byl usvědčen. Předpokládalo se totiž, že pak bude soud uvažovat nezájatěji a s chladnější myslí. Proto bylo přímo protizákonné zahajovat trestní řízení večer před sobotou nebo jiným svátkem, protože v těch dnech nemohl být nikdo souzen a odsouzen - představa, že by soud nad Ježíšem zasedal a vynášel rozsudek o svátku paschy, je absurdní, a to tím spíše, že tímto soudem měla být podle zákona jen židovská velerada (sanhedrin, z řeckého synedrion = shromáždění, rada), jinak rada jednasedmdesáti, jediné kompetentní soudit „falešné proroky“ a „falešné velekněze“.

Rada jednasedmdesáti se skládala jednak z elity země, bohatých konzervativních saducejů z kněžských a velekněžských rodin, ze skupiny tzv. starších lidu, úspěšných podnikatelů a obchodníků, a konečně z dynamické složky mladších zákoníků, hlásících se většinou k farizejům. Pro všechny tyto představitele bylo svatokrátčné překročení zákona v otázce sobotního klidu prostě nemyslitelné - vždyť židovské soudy nezřídka odsoudily pro porušení zákona prosté občany, kteří „při bolestech zubů v sobotu sáli ocet skrze zuby“, místo aby ústa jen vyplachovali, „při bederních bolestech vtírali do zad víno nebo ocet“ místo jediné povoleného oleje (nikoli však růžového), „pohnuli údy mrtvého, zemřelého v sobotu, a zvedli mu bradu“ místo pouhého podvázání, aby neklesla, ušli více než dva tisíce loktů od místa bydliště atd. atd. . . Těmto sobotním předpisům se učily děti od pěti let, dříve než čtení a počítání. A obzvláště zbožné sekty (esejci, nazorejci) považovaly za vážný hřích i sobotní defekaci.

Tento dávný a značně trapný rozpor se snaží dogmatická christologie vyřešit více či méně vumělkovaným vysvětlením, koncipovaným podle stupně badatelovy ortodoxie, nápaditosti a historické zasvěcenosti. Zcela bez historického podkladu je např. tvrzení Eusebia z Kaisareie, že Kristus sice pojídal beránka v předepsaný den, že však nenávislní Židé odsunuli Velikonoce o jeden den na 16. nisan, aby mohl být rozsudek vynesena a vykonán co nejdříve.

Šťastnější nejsou ani vysvětlení, operující slovními argumenty a usilující o novou interpretaci známých textů např. termín „velikonoční oběti“, přenášející z beránka na jiné obětiny.

Novodobí katolictví christologové pod tlakem nutnosti připouštějí, že Janovo nesynoptické evangelium není, ani pokud jde o pašijový týden, líčením skutečnosti, ale alegorií, že v něm Ježíš umírá 14. nisanu jako symbolický velikonoční beránek, provždy nahrazující ve smyslu věrouky starou rituální obětí. Toto mínění je jednak protihistorické, jednak nelogické - smysl oběti „beránka božího“ by vynikl daleko spíše v chronologii synoptických evangelií.

Relativně nepřijatelnější vysvětlení se opírá o „pružnost“ (spíše by bylo na místě mluvit o zmatečnosti a nedokonalosti) židovského kalendáře. Většina lidu, ovládaného farizeji, zachovávala jejich uspořádání svátků. Vládnoucí vrstvy a kněží se však drželi kalendáře saducejů a rodiny Boethovy. Mnozí se jistě celkem nahodile rozhodli pro ten či onen kalendář, a nebudeme se patrně mýlit v domněnce, že značná, ne-li převážná část Židů měla v dataci svátku zmatek, nebo tvář v tvář potřebné činnosti se pragmaticky přiklonila ke kalendáři, který jí v případě možnosti umožňovat aktivitu bez náboženského přestupku. Konkrétní chronologie kritických dnů kolem Kristovy smrti tento manévr umožňovala v plné míře.

měsíc nisan		den v týdnu	synoptikové	Jan
seducejové	farizejové			
12	13	středa		
13	14	čtvrtek	14. nisan	13. nisan
	večeře (beránka)		poslední večeře Ježíšova	poslední večeře Ježíšova
14 (večeře beránka)	15 (Velikonoce)	pátek	15. nisan Velikonoce smrt Ježíšova	14. nisan večeře beránka smrt Ježíšova
15 (Velikonoce)	16 (oběť klasů)	sobota		15. nisan Velikonoce Židů

Zjevná je Janova shoda s kalendářem seducejů, shoda synoptiků s kalendářem farizejů. Poslední Ježíšova večeře padá u Jana i synoptiků na čtvrtek, a byla tedy nepochybně večeří rituální, pojídanou společně s farizeji a většinou lidu. Většina velerady, odsuzující Ježíše na smrt, přičemž postačila přítomnost třiačtyřiceti členů, se však skládala ze saducejů, považujících tento čtvrtek za 13. nisan - jedli tedy beránka až následující den, v pátek, a Velikonoce slavili v sobotu. V pátek tudíž zachovali sváteční klid jen farizejové; ti, kteří se z toho či onoho důvodu přidržovali kalendáře saducejů, nebyli předpisem klidu vázáni.

Ani toto vysvětlení není ovšem bez rozporů, především však je podle mého soudu zbytečné. Přesný skutečný starozidovský kalendář těchto let je vzhledem k početnosti faktorů, jež na něj působily, nerekonstruovatelný. A upřímně řečeno, ani jeho přesná rekonstrukce by nám příliš nepomohla překlenout propast mezi Kristem evangelním a jeho případnou historickou předlohou nebo osobností do této předjaté podoby stylizovanou. Nesrovnalostí je ostatně více, a závažnějších, především v oblasti astronomické. Jedno však ze soudu nad Kristem, konaném buď jak buď těsně před největšími židovskými svátky a podle některých evangelíí dokonce v noci (obvykle zasedal soud od doby ranní oběti do oběti večerní, tedy od 9 do 16 hodin), což bylo zcela proti zvykům, vyplývá a je hodno zapamatování pro další úvahy: sanhedrin spěchal. Měl jakýsi důvod jednat co nejrychleji i za cenu porušení zvyklostí.

Je to tím podivnější, že jednací pravidla soudu se při kláněla spíše k prodlužování procesu, šlo-li o hrdelní zločin, aby členové velerady měli dost času k bedlivému uvážení případu. Jestliže byl projednáván vážný zločin, bylo přítomným vždy připomínáno tradiční pravidlo: „Velerada, která vynese rozsudek smrti častěji než jednou za sedm let, jedná anáhleně,“ rabín Eleazar mluví stejnými slovy o sedmdesáti letech a rabíni Tarfon a Akiba odsuzovali rozsudky smrti principiálně vůbec a protestovali proti nim. A přece stačilo několik hodin od obžaloby a Ježíš zemřel na kříži.

Zemřel, aniž se vlastně podle moderních biblistů a znalců dějin práva dopustil těžkého rouhání, trestaného případně smrtí. Některé stránky jeho učení sice mohly být židovským vůdcům nepříjemné, nezacházely však do svatokrádeže. Ježíš o sobě netvrdil, že je Bůh, toliko Syn boží, což byl v tehdejší židovské terminologii přídomek všech světců, asi jako v křesťanství titul „svatý“, rozhodně nepřipisující svému nositeli ani božský, ani nadlidský původ. Jeho vztah k Římu byl podle evangelního podání značně krotký a smířlivý. Pokud Ježíš hledá jakési nové království, jde zjevně o království nikoli z tohoto světa a k jeho zřízení nemá - opět podle evangelia - dojít revolučním zvratem, a už vůbec ne protiřímskou vzpourou. Mohl se tedy i před Pilátem obhájit nebo obvinění popřít.

Mužů, prohlašujících se za Mesiáše, bloudila tehdy Palestinou jistě celá spousta. Část z nich byla o svém poslání pevně přesvědčena a stylizovala se do této podoby nám známých a podrobných prorocství, část nepochybně využívala hluboké zbožnosti obyvatel k získání osobních výhod, a konečně třetí, a asi nejpočetnější díl, tvořili duševně choří, postižení psychopatií, manifestující se bludy. Je obecně známo, že obraz bludů, zejména doprovázený proměnou identity osobnosti, se mění: kdysi se po psychiatrických ústavech hromadně vyskytovali Bonapartové, členové carské rodiny, vynálezci perpetua mobile atd. -, dnešní doba přeje spíše poradcům prezidentů, návštěvníkům z cizích planet, kosmonautům. V době Kristova života musela psychická atmosféra Palestiny vytvářet Mesiáše přímo na běžícím pásu (nehledě k obětem heterosugesce, tyto osoby napodobujícím), a židovské náboženské soudy se nepochybně těmito případy ustavičně obíraly. Kdyby měl každý Spasitel přijít rovnou před senhedrin, byla by jeho pracovní kapacita mnohonásobně přetížena. V Ježíšově případě k tomu však přece jen došlo, a co více, nočnímu přelíčení předcházelo předběžné vyšetřování u bývalého velekněze

Annáše (jenž, jak se zdá, neztratil odvoláním z úřadu rozhodující vliv) a úřadujícího Kaifáše, členové velerady byli vyrušeni ze spánku a v naprosto neobvyklou hodinu (a den) svoláni do „dvora otesaného kamene“ (liskath haggázith - v jihozápadní prostoře chrámu, přístupné jen Židům) nebo, jak bylo zvykem po roce 30 n. l., do „krčmy“ (hanúth), o níž nic bližšího nevíme, nejspíše však soudě podle evangelií, do bytu velekněze, což se dělo jen v nejnaléhavějších a prodlením hrozících případech. Ježíšův byl zjevně za takový považován, ačkoli je jisto, že jej naprostá většina členů velerady ani neznala, což platilo i o davech, hrnoucích se k velikonočním svátkům do Jeruzaléma. Proč asi?

Uvidíme, zda nám tento otazník pomůže o krok dál v chronologických úvahách.

Sanhedrin se dopustil, přijmeme-li líčení evangelistů, celé řady justičních přehmatů (Ježíš byl přinucen svědčit proti sobě samotnému (Lukáš 22, 70), což se přičítá předpisu Sanhedrin 9 b, byl souzen za výroky při přelíčení, nikoli za předchozí činnost, podle přísného náboženského výkladu se nedopustil připuštěním, že je Syn boží rouhání, nejvýše přepjatého vychloubání atd. atd.). posléze však Ježíše odsoudil k nejvyššímu trestu smrti.

I to bylo zcela neočekávané, ačkoli židovské soudy byly kruté a trestní možnosti omezené - neexistovalo vězení. Mírným trestem bylo bičování (do třiceti devíti ran), pokuta, závažnější vyhnanství - a jen tyto tresty, nejspíš první, by podle židovského práva přicházely v Kristově případě v úvahu, nebyl-li by (což je pravdě podobnější) po výslechu s napomenutím nebo s poukazem na nutnost péče a střežení propuštěn. By dokonce ani rozsudkem smrti podivné chování narychlo svolané velerady neskončilo - její členové, jistě rozespálí unavení a mrzutí, se přidali ke strážcům a delší dobu, nejméně dvě hodiny, se Kristovi posmívali, byli jej, tupili a provozovali s ním dětské idiotské hrátky, bijíce jej a tázajíce se, poznal-li se zavázanýma očima, kdo jej udeřil.

Odpovídá to chování představitelů národa po rozsudku nad takřka neznámým blouznivcem, jakých se cestami Palestiny toulala celá spousta? A vážnosti členů ostře sledované rady?

Pozoruhodný je i fakt, že sanhedrin se proti všemu zvyku nevyslovil o způsobu poprav, ač tento verdikt byl důležitou součástí řízení a určoval i výši a stupeň odstrašujícího působení trestu. V úvahu přicházelo ukamenování (nejobvyklejší), upálení, stětí nebo zardoušení.

Každý rozsudek smrti, vyneseny židovskými soudy, musel být potvrzen římským zástupcem pro věci soudní, jímž byl od roku 26 do 16. 3. 37 n. l. Pilát.

Pro chronologa má jistou důležitost i otázka, kým Pilát vlastně byl a jaký byl jeho, řekněme, morální a kádrový profil. Skromné prameny, pocházející téměř vesměs z pozdější doby, odpovídají temperamentně, autoritativně a diametrálně odlišně. Židovské tvrzení je jednoznačné: Poncius Pilát byl trapič židovského národa a nepřítel jeho náboženství, vrah a zločinec provokatér a násilník. Císařem mu bylo uděleno ius gladii, právo meče, potvrzoval tedy hrdelní rozsudky senhedrinu a bez tohoto potvrzení nemohl být nikdo v Judeji popraven. Zvrátil-li rozsudek, byl obžalovaný osvobozen a velerada byla bezmocná. Jestliže rozsudek potvrdil, byl vězeň zpravidla nucen podstoupit nejpotupnější římský způsob poprav - ukřižování.

Ukřižování byl krutý a hrůzný způsob poprav, vyskytující se snad původně u Féniciánů (a běžný v odbočné fénické kolonii Kartágu), později převzatý Římany s výhradou, že tímto způsobem budou usmrcováni jen otroci a barbaři, tj. Neřímané. Cicero ve svých slavných projevech proti Verronovi vzrušeně prohlašuje: „Když svážou římského občana, je to ničemnost, když ho zbijí, je to zločin, když ho zabijí, je to téměř otcovražda. Jak potom nazvat to, když ho ukřižují? Pro tak strašný čin nenacházím jméno!“

Humánní stanovisko ovšem nebylo uplatňováno pro bezprávné třídy a protivníky Říma - svědčí o tom děsivá alej tisíců křížů pro Spartakovy bojovníky po porážce vzbouřenců Krassem roku 71 př. n. l. Pompeius, dobývající Palestinu v letech 66-63 př. n. l., odsoudil k trestu smrti ukřižováním 3600 „buřičů“, kteří se vzepřeli jeho legiím, a při obléhání Jeruzaléma roku 70 n. l. se „pro množství odsouzených nedostávalo místa pro kříže, ani křížů pro těla“ (Jos. Flavios), když dal Titus v jediném dni ukřižovat pět set zajatců...

Je zajímavé, že naše představy o technice poprav ukřižováním byly navzdory jeho rozšíření až donedávna mylné - hrůza skutečnosti je překonala. Teprve roku 1968 našel archeolog a anatom Nicu Haas z jeruzalémské university na starodávném hřbitově v severovýchodní části města zcela zachovaný hrob, který vypověděl o krutosti našich předků.

V hrobě ležela 1,67 m vysoká kostra asi osmadvacetiletého muže křehké konstituce. Jmenoval se podle nápisu na rakvi Yehonanan (aramejsky Bůh je milost) a byl zřejmě význačnou osobou - méně důležití odsouzení končili svou vezdejší pouť ve společné jámě. Byl ukřižován na kříži ze dřeva olivovníku,

příčměž hřeby neprocházely dlaněmi a nártý nohou, ale zápěstími, aby se tělo vlastní vahou nevytrhlo, a jediný hřeb přibíjel ke kolmému břevnu současně obě patní kosti, takže se nohy, skrčené na stranu, očitly v „násilné, obtížné a nepřírozené poloze“. Odsouzenec seděl na jakémisi sedátku, aby se předsmrtná muka co nejvíce prodloužila. Dlouhé kosti nohou byly na mnoha místech zpřeráženy - jsou to stopy „aktu milosrdenství“, když již agónie trvala dostatečně dlouho nebo když bylo třeba uvolnit kříž pro nového nešťastníka. Šok a tuková embolie (vmetení tukových kapének z kostní dřevě do krevního oběhu, plic, srdce a mozku) rychle ukončily muka. Tak skončili podle evangelního podání i lotři po Kristově pravici a levici - Kristus sám zemřel bez tohoto opatření.

Nicu Haas soudí, že Yehonanan byl jedním z obhájců Jeruzaléma roku 70 n. l. - způsob jeho popravy patrně odpovídá i technice popravy evangelního Krista.

Vina na smrti Ježíšově padá tedy v židovském podání jen a jen na hlavu Pilátovu. Senhedrin musel vzhledem k svatokrádežným prohlášením Ježíše odsoudit, mlčky však doufal v Pilátovo omilostnění.

Proti tomuto tvrzení, inspirovanému zřejmě snahou rabinů vyvrátit podezření, že Židé „zabili Krista“, což bylo lidové heslo pogromů od nejstarších dob přes kruciáty až do novověku, stojí Pilátovy rozporné křesťanské charakteristiky. Nejranější se nezachovaly - první obsahují teprve evangelia, stvořená křesťanstvím (nikoli naopak) v době dokonalého rozchodu se židovstvím a boje s ním, v době, kdy krátkozraké provinciální výhrůžky na adresu „národa Kittim“ a proklínání římské „nevěstky babylónské“ vystřídalo u lépe orientovaných a o politické a mocenské situaci ve Středomoří lépe informovaných diasporních křesťanů nejprve tiché a pak zjevné přání koexistence s římskou mocí a posléze jejího využití a převzetí. V evangeliích je proto Pilát líčen pro Římany zcela přijatelně jako spravedlivý a čestný muž, přesvědčený o Kristově nevině, resp. o jeho mesiášském bludu (jeho první otázka „Ty jsi král židovský?“ byla v dané situaci zcela ekvivalentní dotazu dnešního psychiatra „Vy tedy račte být Napoleon?“), ochotný ho zprvu propustit navzdory snaze sanhedrinu o politickou motivaci rozsudku. Teprve po setkání Krista s Herodem Antipem (o němž vypravuje jen Lukáš) ustoupil žalobcům tak dalece, že byl ochoten Krista potrestat, nejspíše bičováním, ne však schválit popravu, dal dokonce z taktických důvodů Krista bičovat, aby byl trest rychle vykonán a pomstychtivost Židů ukojena, spoléhal i na jejich soucit, opakovaně přemlouval nesmiřitelné soudce i seběhlou lůzu, a ustoupil a Ježíše vydal trestu teprve po přímé výhrůžce žaloby v Římě - „Propustíš-li tohoto, nejsi přítel císařův! Neboť každý, kdo se činí králem, protiví se císaři!“ To byl nebezpečný a působivý argument. Podezřívavost senilního Tiberia, který překročil sedmdesátý rok věku a pod hradbami Říma udržoval obrovský vojenský tábor na svou osobní ochranu, byla všeobecně známa. Pilát se již vážně zkompromitoval dvěma nešťastnými incidenty a jeho postavení nebylo nejpevnější, tím spíše, že jeho vztah k Herodu Antipovi byl odjakživa nevalný a po zbytečném krveprolití při potlačování demonstrace proti plánovanému akvaduktu vysloveně nepřátelský. O Kristově osudu bylo rozhodnuto. „Když Pilát viděl, že nic nepořídí, ale že pozdvižení je čím dál větší, omyl si ruce před očima zástupu a pravil: 'Já nejsem vinen krví toho člověka; je to vaše věc.' A všechen lid mu odpověděl: 'Krev jeho na nás a na naše děti.'“, (Matouš 27, 24-25)

Jak je vidět, evangelické podání naopak viní jednoznačně Židy. Senhedrin se ostatně opravdu podle evangelií dopustil justiční vraždy - roku 133 byl v Jeruzalémě zřízen oficiální rabínský soud, složený z pěti vynikajících znalců židovského zákona a zvyklostí, aby prozkoumal v jakémisi odvolacím řízení rozsudek velezrady nad Ježíšem. Výrok, pronesený čtyřmi hlasy proti jednomu, zněl, že rozsudek velezrady musí být odvolán a že nevina obžalovaného je evangelními výsledky prokázána.

Etiopská církev dokonce uznala Piláta za jednoho ze svých světců (má svátek 25. června), a tím mu poskytla plné rozhrěšení. Pozdější křesťanské legendy už nejsou tak příznivé, vznikající v době, kdy nebylo třeba brát více ohled na city římských patriotů. Podle nich je Pilát naopak zosobněným zlem, byl uvězněn Tiberiem za ukřižování Krista, kterého císař toužil na vlastní oči spatřit, nespokojiv se s jeho obrazem a oděvem, ve vězení spáchal sebevraždu a byl vhozen postupně do Tiberu, pak ve Vienne do Rhône a nakonec do Luzernského jezera ve Švýcarsku, kde se rozeklaná hora nad jezerem jmenuje Pilatus. Všude bouřili zlí duchové vodu a v Luzernském jezeře tak činí dodnes. Vždy o Velký pátek vyloví Pilátovo tělo a trápí jej...

Co jest pravda? můžeme se zeptat Pilátovými slovy.

Začneme-li u Piláta, tedy především skutečnost, že byl plně historickou osobou a že svůj úřad správce (prokurátora), přímo odpovědného legátovi i císaři, vykonával v letech 26 až 37 n. l. v Kaisareii. Byl tam nedávno nalezen kámen s nápisem *Pontius Pilatus Praefectus Provinciae Iudaeae*.

Druhou nespornou skutečností asi je, že by zmrtvýchvstalý Pilát byl neobyčejně překvapen skutečností, že za svou proslulost a jistou historickou nesmrtelnost vděčí bezvýznamnému procesu, na

kteřý jistě brzy zapomněl a kteřý se nijak nelišil od stovky dalších lapálií v sršaté a pro spravování nesnadné provincii.

Podle střízlivých bádání byl Pilát, jenž v Palestině nastoupil po Valeriovi Gratovi, schopný, ba vynikající důstojník, pocházející nejspíše ze střední Itálie a naturalizovaný v Římě. (Podle křesťanského podání a dosud traktované katolické historiografie to byl nemanželský syn významného germánského náčelníka, jenž zavraždil svého nevlastního manželského bratra, aby se stal dědicem). Požíval císařovy důvěry - byl mu udělen titul „Přítel císařův“, tj. císařský poradce. (Křesťanská verze: za poměrně vysoké místo, ač podléhající římskému legátu v Antiochii, vděčil své manželce Klaudii Prokule, vnučce císaře Augusta (!?), jejíž milenec, Tiberiův rádce a důvěrník Sianus, vše zařídil.)

V Judeji nastoupil s úkolem pacifikovat tuto provincii za každou cenu, a to mírovými prostředky. Na nepatřném a strategicky nevýznamném území Judeje totiž ležel Jeruzalém, náboženské centrum židovstva, tvořícího podle některých (patrně přehnaných) odhadů až deset procent obyvatel impéria, odmítajícího sjednocující velmi tolerantní a všem bohům otevřené státní řecko-římské náboženství a vyvolávajícího ustavičné potíže. Pilátův předchůdce Valerius Gratus byl odvolán do Říma pro neustálé spory s veleknězi Annášem, Ismaelem, Eleazarem a Šimonem. Pilát po nástupu potvrdil ve funkci velekněze Josefa, zvaného Židy Kajafa, Římány Kaifáš, ačkoli věděl, že ve skutečnosti vládne jeho tchán Annáš, sice nenávidějící Řím a Římány, ale v politice realista, kteřý si byl vědom nesmyslnosti ozbrojeného odporu proti Římu. Ustavičně se bouřící Galie, Hispánie, Mauretánie či Trákie mohly proti římským legiím postavit mnohonásobně větší síly než Judea nebo celá Palestina - a přece byly jejich vzpoury pravidelně krutě potlačeny.

Pilát zčásti převzal, zčásti převedl z teorie do praxe a konečně zčásti sám zavedl řadu reforem vlády, příznivých Židům a přispívajících k jejich uchlácholení. Všichni Židé byli vyňati ze služby v římské armádě, což byla v celém impériu naprostá výjimka. Židé nesměli být předvoláváni před římské úřady k žádnému jednání v sobotu, jež měla být bezvýhradně respektována, římstí vojáci neměli v Palestině na praporech obraz císaře a pro Palestinu byly raženy zvláštní mince bez podobizen césarů, s pouhými symboly, aby nebyl urážen židovský zákaz svatokrádežného zpodobování. Pilát šel o své újmě dokonce ještě dál: přísně zakázal svým legionářům pojidání vepřového masa, jež se Židům hnusilo, zakázal i jakýmkoli způsobem oplácet urážky, jichž se vojákům od kolemjdoucích dostávalo v hojně míře. Římská jeruzalémská posádka (pokud tehdy vůbec existovala; někteří historikové o tom pochybují) nemohla doufat v žádné pobavení s výjimkou hry v kostky na rozsáhlém Lithostratu, místu vydlážděném kameny, (i hry v aréně Pilát kvůli Židům do krajnosti omezil) a kocháním se nadějí že, se po dvou či třech letech služby dostanou na krátkou dovolenou do hřšné Antiochie, jednoho ze světových center, kde si museli připadat jako mnich-trapista v Las Vegas. Především však Pilát okamžitě nejen potvrdil, ale dokonce rozšířil pravomoc sanhedrinu, zčásti jako benevolenci vůči Židům, zčásti jako chytrý taktický tah proti Herodu Antipovi, správci v Galileji (kam Pilátova moc nedosahovala), jenž se brzy ukázal hlavním Pilátovým nepřitelem a římským denunciantem a kteřý veleradu nejen omezoval, ale dokonce několik jejich členů dal popravít.

A opět docházíme k paradoxům a z nich vyplývajícím otazníkům: především proč musel za tohoto stavu Pilát potvřovat rozsudek nad Kristem, šlo-li o ryze vnitřidovskou a náboženskou záležitost? O Pilátovu ius gladii a o nezbytnosti jeho potvrzení všech hrdelních rozsudků víme jen ze židovských pramenů. Jeden historik je přijímá od druhého jako danou a jistou věc, ale není tomu tak. Právě naopak. Daleko pravděpodobnější je, že se jako čert kříži vyhýbal vměšování do židovských tahanic, které mu musely být ostatně nepochopitelné a připadat směšné a pošetilé. V krajním případě bylo pro něj potvrzení rozsudku sanhedrinu formalitou, vyřízenou škrtnutím pera, lépe řečeno písátka nebo štětce, tím spíše, jestliže se ocitl v Jeruzalémě jen nakrátko. Opustil svou rezidenci v Kaisareii, kde Židé tvořili menšinu obyvatelstva, jen proto, aby byl v kritických dnech přívalu poutníků do Jeruzalému přítomen, kdyby došlo k očekávatelným incidentům. Kristův proces byl mimo a nad plán. Ostatně krátce po Ježíšově smrti byl sanhedrinem odsouzen k ukamenování mučedník Štěpán (Skutkové); trest (jemuž jako úřední svědek asistoval mladý farizej Saul, Šavel, příští Pavel a vlastní tvůrce křesťanství) tohoto prvního mučedníka nové sekty byl vykonán bez konzultace s římskými úřady. Zdá se dokonce, že sanhedrin měl právo odsuzovat k smrti a popravovat i římské občany, dopustili-li se znesvěcení jeruzalémského chrámu - což židovské prameny zamlčují.

Otazníků je zkrátka i pro chronologa příliš mnoho, i nesrovnalostí a podivných událostí. Jak mohl být Kristus zatčen, odsouzen a popraven o velkých svátcích? Proč se poslední večere zúčastnil jen se svými učedníky-apoštoly, když je přece velikonoční pojidání beránka v Palestině slavností celé rodiny,

i žen, tedy i celé rodiny otce nebo jiného příbuzného Markova, jenž byl patrně majitelem domu? Proč takový spěch a tlak na proces, proč taková nenávist a touha po krvi? Proč kříž, ne jiný, židovský, trest? A ústřední chronologova otázka: kdy?

Snahy po vyřešení těchto nesrovnalostí jsou značně dávné a jejich počet i naléhavost vzrostly zejména po zjištění, že se hlasy o Ježíšově ahistoričnosti a o ukřižování jako o mystickém snu bez reálného podkladu množí a sílí, a že se po antických pochybovačích a po téměř dvou tisíciletích církevní vševlády ozvaly i hlasy vědců, zprvu koncem 18. století francouzských osvícenců Volneye (1757 - 1820) a Dupuise (1742 - 1809), po nich Američana W. B. Smitha, Poláků A. Niemojewského a S. Lublinského, Francouzů Couchoua, Moutier-Rousseho a především německého historika A. Drewse (1865 až 1935). Vzhledem k tomu, že rozpornost evangelií je zjevná a v mezích dogmatiky neřešitelná, sáhli liberální christologové k dalšímu radikálnímu opatření. Přijali jako pracovní hypotézu domněnku, že evangelia, především synoptická, retušující skutečné události kolem Ježíšovy smrti tak, aby neškodily mladému, vznikajícímu křesťanství v očích římských úřadů.

Významnou podporou této koncepce se staly již v polovině minulého století staroruské překlady Dobyť Jeruzaléma Josefa Flavia (celkem asi šestnáct exemplářů), na jejichž nesouhlas s obecně známým řeckým textem upozornil již roku 1866 učenec Andrej N. Popov, o tři roky později pak otiskl srovnávací ukázkou zmíněné partie z různých rukopisů Ismail Srezněvskij. Ruská odborná literatura však nebyla západními vědci sledována, a tak teprve profesor církevních dějin Alexander Berendts provedl počátkem 20. století z vlastních prostředků důkladný průzkum původních staroruských překladů v moskevských, kazaňských a petrohradských knihovnách a soukromých sbírkách a své poznatky publikoval. Vyšel z nich německý christolog Robert Eisler, jenž roku 1930 vydal dílo, oplývající důkladností (téměř 1500 stran velkého formátu), k jehož čtení jsou „latina a řečtina nutné, hebrejšťina žádoucí“, s názvem *Jesus basileus u basileusas*, čili Ježíš král, jenž nekraloval. Eisler použil i dalších prací, především Raimara a Lessinga, kteří komentovali tzv. wolfenbüttelské zlomky Flaviovy knihy, blížíci se staroruským překladům.

Odstavec „slovanského Flavia“, týkající se událostí pašijového týdne, zní po podstatném zkrácení takto:

„Tehdy vystoupil člověk - ač-li je slušno jmenovat ho člověkem... v mnohých bodech se stavěl proti (Mojžíšovu) zákonu a soboty nesvětil podle zděděného zvyku. Nepáchal však nic hanebného, nedopouštěl se zločinu, vše působil jen slovem. Mnoho lidí šlo za ním... mnoho duší zakolísalo, protože se domnívaly, že tak osvobodí židovské kmeny z rukou Římanů... Když viděli jeho moc, jak pouhým slovem koná vše, cokoli chce, porouchali mu, aby vtrhl do města, pobil římské vojsko i Piláta a stal se králem. On to však odmítl. (V tomto klíčovém bodě se překlady rozcházejí. Jiné, kterých užívá i Eisler, nahrazují předešlou větu výrokem „On však této prosby nepokáral“, což pochopitelně mění celý smysl - L. S.) Ale později dověděla se o tomto návrhu židovská knížata, sešla se s veleknězem a pravila: 'Jsme bezmocní a slabí, abychom se Římanům vzepřeli. Protože však luk je již napjatý, pojďme a povězme Pilátovi co jsme se doslechli: budeme alespoň bez starosti, že přijdeme o majetek a budeme i s dětmi porubáni, kdyby se snad o tom dověděl odjinud.' Proto šli a oznámili to Pilátovi. Ten poslal vojsko, dal mnoho lidu pobít a divotvorce kázal přivést k sobě. Když ho vyšetřoval, přesvědčil se, že je dobrým člověkem... proto ho propustil... on odešel na své obvyklé místo a konal obvyklé zázraky. A protože zase k němu přicházelo ještě více lidí, získal si svými skutky největší slávu. Proto zákoníci byli závistí otrávení a dali Pilátovi třicet hřiven, aby ho usmrtili. Pilát peníze přijal a dovolil jim, aby svůj úmysl provedli. Oni ho zajali a ukřižovali proti zákonu po otcích zděděnému.“

O pravosti této Flaviovy pasáže vědci pochybují - líčí Krista očima křesťana, nikoli ortodoxního Žida (jímž Josefus nepochybně byl) -, není však jednoty v době, kdy přípisky vznikly a do jaké míry se shodují s historickou skutečností, evangelisty zamlčenou. Pravděpodobně jsou, jak jsme se již zmínili na jiném místě, značně staré, nejspíše čerpají z raně křesťanského podání - nepřímým svědectvím jsou nejen roztroušené souhlasné výroky evangelií, které zjevně unikly prvotní redakci a neshodují se s obrazem Krista, jenž měl z jejich četby vyplynout („... že chtějí přijít a zmocnit se ho, aby ho povolali králem“ - [Jan 6, 15], „... byl blízko Jeruzaléma, a oni se domnívali, že království Boží se má zjevit ihned“ [Luk. 19,11], „... pobuřuje lid“ [Luk. 23, 5], „... prohlašuje se za Mesiáše krále“ [Luk. 23, 2], atd. atd.), ale i svědectví místodržitele Egypta Sossiana Hierokla, pronásledujícího ve svěřené provincii za vlády císaře Diokleciána křesťany: „... byl od Židů poražen, když v čele od něho sebraných devíti set mužů provozoval lupičství“.

Eisler se domnívá, že židovští vlastenci, zvaní Římany „lupiči“ (fašisté používali pro partyzány

výhradně název „bandité“), smělym útokem a bez krveprolití dobyli jeruzalémský chrám. Byli to většinou poutníci z Galileje - mládež z Jeruzaléma se připojila dodatečně. Za vůdce zvolili populárního proroka a divotvůrce Ježíše. Ten po jistém váhání přijal - nechtěl však krveprolití a zakázal v chrámu mladíkům nosit zbraně (Marek 11, 16, kde „nádoba“ je zřejmě redigovaným zeslabením za „zbraň“). Saducejové a velekněžské rody tušily nebezpečí - buď by mohly být zbaveny jmění, nebo - což je pravděpodobnější - hnutí bude Římany potlačeno, a pak ovšem Pilát využije situace k majetkovým represím, které postihnou opět především je. Proto Ježíše u Piláta udali - v tomto ohledu jsou interpolace staroruských překladů logické a pravděpodobné.

Pilát považoval celou záležitost za pouhý incident a potlačoval jej s jeruzalémskou posádkou, kterou měl na místě k dispozici, případně se svým vojenským doprovodem. Pobil několik Galilejských, jejichž krev se mísila s krví zabíjených beránků pro ztížejší oběť (byl čtvrtek), vyvrátil věž Siloe, hájenou pro Ježíše jeruzalémskými mladíky. Osmnáct jich zahynulo v troskách.

Ježíš chtěl v tento den večeret beránka (podle Eislera „podle galilejského zvyku, protože tehdy se svátek shodl se sabatem“) a čekal na něho, zatím však přišli poslové se zprávou o Pilátově postupu. Hostina - poslední večere - se musela odbyť bez beránka. Deprimovaný Ježíš tušil svůj osud. Jmenoval Petra pro případ své smrti svým zástupcem a odešel do Getsemanské zahrady, střežené nedostatečně a liknavě zbytkem vzbouřenců. Byl obklíčen Římany a velekněžskou domobranou, ozbrojenou kyji, zatčen a ráno společně s dvěma dalšími hlavními viníky souzen (lotři po levici a pravici, o nichž evangelia až na jméno jednoho z nich, Dismase, významně a zarytě mlčí) a odsouzen pro velezradu, tj. přípravu protiřímské vzpoury, a kouzelnictví. Ortel stanného soudu vykonali sami vojáci. Učedníci v oprávněné obavě o život uprchli zpět do Galileje.

Ježíšův kříž nesl podle římského zvyku jakýsi vyťah ze soudního protokolu, totiž jméno, bližší charakteristiku a vinu (INRI - Ježíš Nazorejec, král židovský). Židy tento nápis velmi popudil. Dokazoval moc římské justice nad senhedrinem. Jako lstivou odpověď zasadili prý do chrámové brány nápis, zachovaný v dalším staroruském, snad rovněž interpolovaném zlomku překladu Josefa Flavia. Podle nápisu Ježíš, král, jenž nevládl, byl oběšen (rozumí se podle rozsudku sanhedrinu - L.S.), protože předpověděl dobytí Jeruzaléma a zničení chrámu.

Potud Eisler.

Byl to nekonvenční a rozhodně ne krotký výklad, v podstatě však řešil mnoho otazníků. Ne všechny. Ty se zdají ustupovat teprve po zjištění moderních christologů vyzbrojených znalostí kumránských svitků a tím i života a zvyklostí esejské kumránské obcí. Tematiku shrnul např. J. Lehmann v knize Ein Jesus-Report. Protokoll einer Verfälschung (Econ, 1969).

Celá řada dobrých argumentů svědčí pro názor, že Ježíš byl nejen dočasně dobrovolným příslušníkem přísné sekty nazorejců, ale i jim názorově blízkých a podle všeho ještě přísnější řeholí vázaných esejců. Podle Lehmana byl dokonce mnichem kumránského kláštera - čímž by byly vysvětleny ony „prázdné“ roky do prvního Ježíšova veřejného působení po setkání s Janem Křtitelem. Podle jiných autorů byl vyhledán, jak jsem již naznačili, na poušti „anděly“, ve skutečnosti posly Kumránu, seznámil se dopodrobna s učením esejců a hlásal je. V evangeliích nalezneme pouhé trosky a zbytky těchto názorů, raně křesťanská redakce byla důkladná a nelítostná, stačí však jako argument především proto, že objasňují právě temná místa evangelií, dosud vysvětlovaná křečovitými alegoriemi nebo nepravděpodobnými podobenstvími.

Charakteristické je první blahoslavení z kázání na hoře - podle Matouše (5, 3) zní: „Blaze chudým v duchu, neboť jejich jest království nebeské.“

Co tím chtěl řečník říci? Že jeho slibované ideální království bude patřit především choromyslným a hloupým? Nevzdělaným? Pod tímto heslem bylo sice ve středověku i novověku schvalováno shovívavé chování k psychopatům a odmítána potřeba jakéhokoli vzdělávání lidu, ale skutečnost je trochu jiná - „pauperes spiritu“, chudí duchem, je synonymem vysloveně esejského výrazu anije haruach, tj. ti, kteří zůstali chudí kvůli duchu, chudí ducha, chudí zasvěcení duchu. Upozornil na to židovský teolog Šalom Ben Chorin, jemuž koncepce Ježíše nazorejce a esejce nerušila oblíbené kruhy. Podpořil jej i Kurt Schubert v knize Obec od Mrtvého moře, upozorňující, že se kumránská obec nazývala ve svých spisech „chudými Ducha“. A též „lidmi dobré vůle“, což se zde ozývá ve vánočním hlásání andělů u Lukáše, nadaného fantazií. Jen pohledem z esejského hlediska pochopíme události pašijového týdne, kázání na hoře, apokalypsu, pokání a křest, společenství statků a chudobu, poslední večeri s lámáním chleba a nový svazek. To vše je esejský import příštímu křesťanství, vložený do jeho vínku. Myslím, že takto chápaný vztah Kumránu k novému náboženství je správnější než fráze o

„postupné komranizaci křesťanství“ (prof. Stauffer), v níž hledají východisko dogmatictí teologové. Křesťanství jako náboženství a církev nemá, jak se ostatně ještě zmíníme, pranic společného s esejcem a potulným kazatelem Ježíšem...

Doba byla příznivá - třicet let, jež uplynulo od významuplné konstalace, hlásající zrození Mesiáše, dovolilo očekávat muže v plné síle, jenž se postaví do čela protiřímského vzbouření. Toto tažení měli organizovat nejčistší a nejpravověrnější ze všech Židů - esejci. Svědčí o tom svitek Řád války (tedy Válečný řád), nalezený spolu se svitkem Řád jednoty jako jeden z prvních nálezů v první kumránské jeskyni. Pochází z doby těsně předkřesťanské, herodovské, se vši pravděpodobností z prvních desetiletí n. l.

Je - podle výslovného uvedení - určen pro „vykladače“, tedy modernějším termínem pro školitele nebo partyzánské instruktory „synů světla“, které očekává válka s různými pohanskými sousedy a po ní úplné vítězství. Svitek vypočítává ustanovení o velitelích, o věkových stupních a hranicích, o kvalifikačních předpokladech a technických podrobnostech. Jsou probrány signály, seřazení do šiků, výzbroj a výstroj pěchoty a jízdy, náboženské zajištění kněžími a levity a jejich dobro i zlořečení, jakož i díkůvzdání za vítězství.

Vcelku lze svitek charakterizovat jako novelizaci předpisů o vojsku izraelských kmenů, obsažených na různých místech Knih Mojžíšových, podle zkušeností odpozorovaných esejskými agenty a důvěrníky římským legiím a pomocným oddílům i syrským seleukovským vojskům, organizovaným podle řeckého vzoru. Přesné technické údaje nás nenechávají na pochybách, že jde skutečně o analogii bojového předpisu, sepsanou s ryze praktickými cíly, a to navzdory různým náboženským výzvám a projevům, v kumránské literatuře zřejmě nevyhnutelným. Tvrzení, že jde o alegorii a podobenství, mají asi stejnou cenu jako utěšování věřících, že starozákonní Píseň písní není erotická poezie, ale vyznání lásky církvi. O účelnosti Řádu války svědčí i skutečnost, že patřil k nejužívanějším knihám esejského společenství kumránské obcíny vůbec; našly se pozůstatky plných osmi exemplářů - esejská společnost se zřejmě zradikalizovala ve svém bojovém úsilí a v agilitě vůči „národu Kittim“* přikročila od zlořečení k přípravě přímých akcí. Ježíš byl jedním z těch, kteří měli tyto akce agitačně připravit a mobilizovat lid do vojska „synů světla“. Snad byl k tomu i připraven, aby mohl působit jako divotvorce - kumránská občina vlastnila kromě spisů, víceméně navazujících na biblické spisy, i tajemné a tajné spisy, zčásti šifrované, obírající se babylónskou astrologií, věštěním z hřmění (řecky brongologion), řeckou fyziognomikou, (odhadováním povah a budoucnosti člověka podle tělesných znaků). Existovala i jakási „věda tří knih“, dosud nenalezených.

**„Kittim“ označovalo ve starohebrejštině původně Kition, město na Kypru dnešní, Larnaka. zničenou v řecko-perských válkách, a na 1500 let pokleslou z hlavního města na bezvýznamnou vesnici. Později byl takto nazýván celý ostrov Kypr a posléze označovalo slovo „Kittim“ Západ a západní národy všeobecně.*

Esejci byli - opomineme-li teroristy zélóty - jedinou židovskou skupinou, připravující se věčně na boj s římskými utlačovateli, zatímco se všechny ostatní náboženské skupiny spokojily s chiliastickým očekáváním zázraků.

Vyplývá to zcela jasně například porovnáním tří literárních památek vzniklých v posledním století před naším letopočtem.

V Enochově apokryfní knize kompilované z různých zdrojů, vystupuje „Syn člověka“, mýtická, nadpřirozená bytost, od počátku světa bohem předurčená, aby soudila svět a vytvořila jej znovu spolu s novými nebesy. „Syn člověka“, nazývaný též Vyvolený nebo Posvěcený (hebrejsky Meššijah, Mesiáš, řecky Christos, Kristus), je zde básnickým obrazem, stěží naznačujícím možnosti revolučního boje.

Šalamounovy žalmy, složené asi v téže době seducejskými autory pro palestinské synagógy, líčí špatnost chasmonovských knížat, jejichž hříchy přivolaly dobyvatele a utlačovatele, a slibuje příchod Bohem vyvolaného „syna Davidova“, který zničí nespravedlivé vládce a způsobí, že všechny národy přijmou židovství a poputují do Jeruzaléma spatřit jeho slávu – ani v tomto spise není výzva k akci, jen očekávání událostí značně nepravděpodobných.

Esejský dokument, komentář k Abakukově proroctví, objevený roku 1947, líčí zločinnou popravu „pána spravedlnosti a vyvolence božího“, kterou následoval boží trest římského vpádu. Jde o historickou událost popravu jakéhosi esejského vůdce před rokem 63 př. n. l. veleknězem Aristobulem. Ačkoli je člověkem

jako jiní lidé, má se znovu objevit, postavit se do čela vojska a díky svým zkušenostem a schopnostem vypudit vetřelce bojem, nikoli zázraky s boží pomocí...

Příslušnost Ježíše k společnosti esejských pomáhá odstranit mnoho otazníků, o nichž jsme se zmínili. Esejský je zvyk rituálního lámání chleba a pití vína na paměť poslední narychlo odbyté večeře před exodem z Egypta. Esejské je i přísně udržované pravidlo, že se rituálních a svátečních jídel účastní pouze příslušníci obcí, tedy mužové - to vysvětluje nepřítomnost majitele domu a jeho rodiny při poslední večeři. Konečně a zejména se rozjasňuje otázka nejzapeklitější - chronologické srovnání Ježíšova zatčení, procesu a popravy s největšími židovskými svátky, paschou.

Kumránský kalendář je jasným svěděním rozchodu esejců s jeruzalémským kněžstvem. Vychází především z knihy Jubilejí a Knihy Enochovy (fragments byly nalezeny v Kumránu) - rok měl 364 dny, tj. dvanáct měsíců po třiceti dnech + čtyři dny, které byly po jednom přidány poslednímu měsíci v kvartálu. Nový rok začínal vždy ve středu, každý svátek připadal vždy na totéž datum a na tentýž den v týdnu - v tomto ohledu předešli esejci už před dvěma tisíciletími dnešní snahy a přání reformátorů, usilujících o jednotný světový kalendář. Rozdíl mezi občanským kumránským a slunečním rokem, asi 1/4 dne, se korigoval za 49 let vloženým obdobím.

Zájemci naleznou kompletní „věčný“ esejský kalendář například v knize I. D. Amusina, Rukopis Mrtvého mora (Osveta, 1962, str. 130) - nás zajímá z chronologického hlediska korelace kumránského kalendáře s jeruzalémským, pokud jde o dny v týdnu:

rok 28	14. nisan - pondělí, úterý, případně středa
	15. nisan - úterý, středa, případně čtvrtek
rok 29	14. nisan - čtvrtek nebo sobota
	15. nisan - pátek nebo neděle
rok 30	14. nisan - úterý nebo středa
	15. nisan - středa nebo čtvrtek
rok 31	14. nisan - pátek nebo sobota
	15. nisan - sobota nebo neděle
rok 32	14. nisan - úterý nebo středa
	15. nisan - středa nebo čtvrtek
rok 33	14. nisan - pátek nebo neděle
	15. nisan - sobota nebo pondělí
	(v tomto roce se oba kalendáře shodují)
rok 34	14. nisan - úterý nebo středa
	15. nisan - středa nebo čtvrtek

Zopakujme si základní evangelický chronologický materiál: podle všech čtyř evangelií zemřel Ježíš v pátek (Mar. 27, 62; Mar. 15, 42; Luk. 23, 54; Jan 19, 31), podle synoptiků 15. nisanu, podle Jana 14. nisanu. Uvedli jsme možné vysvětlení: rozpor v kalendářnictví saducejů a farizejů, takže (pravděpodobně) roku 30 bylo možno pátek před paschou počítat podle volby nebo 14. nebo 15. nisan.

Považuji za jistější přidržen se kumránského kalendáře a pracovní hypotézy, že Ježíš se svými učedníky dodrželi předpisy svého řádu, určující podobně jako předpisy jeruzalémských večeří beránka 14. nisanu - druhý den v pátek byl Ježíš popraven. Datování synoptiků i Janovu vyhovuje z tohoto hlediska pouze rok 29. Dogmatickou christologií většinou zastávaný rok 30 se nehodí - Ježíšova smrt by nepřípadla v žádném případě na pátek. Roku 29 byl, jak víme, kumránský 14. nisan (večeře beránka) ve čtvrtek nebo v sobotu - přijímáme čtvrtek 19. března; kumránský 15. nisan (Ježíšova smrt) pak v pátek 20. března. Podle jeruzalémského kalendáře připadl 14. nisan na sobotu, přísně sváteční den (nikoli pro esejské), kdy byl také Ježíš se svými učedníky ponechán na pokoji, osudový 15. nisan na všední dny - neděli (případně pro saduceje pondělí), kdy nic nebránilo zásahu.

Nelze popřít, že chronologické úvahy, vycházející výhradně ze starožidovského kalendáře, resp. kalendářů, a porovnávající je s údaji evangelií, jsou značně nejisté pro nespolehlivost těch i oněch. Zdá se však, že jsme právě popsáním způsobem dospěli ke krajní možnosti, k myslitelně nejpřesnějšímu a nejpravděpodobnějšímu datu Ježíšovy smrti v esejský pátek 20. března - toho a jen toho dne mohl zemřít evangelní Ježíš, aniž bychom se dostali do rozporu s židovskými rituálními předpisy, evangelními údaji nebo praxí římského práva. Další upřesnění a potvrzení bude sotva možné tím spíše, že toto datum je v plné shodě i s kratičkým půlročním konzulátem obou Geminů, odpovídá patnáctému roku Tiberiovy

vlády, Ježíšovu přibližnému věku i průměrně odhadované délce jeho veřejného působení.

Opravdu nejde dál zpřesňovat?

Nechali jsme si záměrně na samý konec údaj nejcennější, totiž zatmění doprovázející Ježíšovu smrt a líčené synoptickými evangelii (viz záhlaví kapitoly).

Úplné zatmění Slunce je nesmírně cenný chronologický údaj a datum lze - sice pracně a s obtížemi, ale přece jen spolehlivě - vypočítat pro každou oblast zemského povrchu třeba i stovky a tisíce let do minulosti. Chronolog si zhloubi duše oddechne - konečně cítí pod nohama pevnou půdu astronomie, nikoli třasovisko navzájem nevražících židovských skupin a sekt, falšujících záměrně kalendářní údaje, nebo rozporné údaje evangelistů, ještě ke všemu takřka k nepoznání okleštěné raně církevní redakcí.

Hledejme tedy zatmění Slunce, které nastalo v Judsku (což je smysl Markova výroku „po vší zemi“) od dvanácti do patnácti hodin odpoledne. Chronolog se poněkud zachmuří, protože tři hodiny dlouhá totalita slunečního zatmění je z astronomického hlediska vyloučená (maximálně 7,6 minut) - ale buď jako buď, zatmění máme a tak vzácný jev jistě neunikl pozornosti místních astronomů a astrologů. A pak se chytí za hlavu: vždyť přece ke slavnosti passah zatmění Slunce absolutně nemůže nastat, protože podle židovského kalendáře je passah shodný s dobou úplňku, zatímco k zatmění Slunce může dojít jenom, je-li Luna v novu...

(A zastydí se, protože dalším studiem literatury zjistí, že si nemožností časové koincidence slavnosti passah a zatmění Slunce byli již ve starověku vědomi Origenes, Hieronymus a Jan Zlatoústý. Jen Pseudodionysius Aeropagita hrdě prohlásil, že ono zatmění, postihující celý svět, osobně zažil v Heliopoli, a vykládal je zázračným zpětným pohybem Měsíce před sluneční kotouč. Smůla je, že tento Pseudodionysius žil nejdříve v 5. století n. l. a že měl zjevný sklon k bájení.)

I ponoří se chronolog znovu do evangelii, tentokrát ne v českém překladu, ale v řečtině, aby zjistil, že jen Lukáš užívá slova ekleipsis, tj. astronomické zatmění (a Lukáš má záviděníhodnou fantazii) - ostatní dva synoptikové volí výrazy, které mohou znamenat i zakrytí slunce mraky. Ovšem - a to je trochu překvapující, popisované jevy opravdu odpovídají, odmyslíme-li si poněkud nedůvěryhodné pochůzky nebožtíků, líčení očitých a citlivých svědků úplného zatmění Slunce. V sirně žlutém světle protuberancí se jeví příroda přízračnou a lidé se podobají mrtvolám. I v Homérově Odysseji praví věštec Theoklymenos: „Slunce na nebi se ztratilo. Noc kryje hlavy a obličej, plna duchů je předsín i dvůr, jež k Erebu putují...“ Český psychiatr V. Vondráček upozorňoval, že i u normálních osob dochází při zvláštním, nezvyklém osvětlení, především při zatmění Slunce a při půlnočním slunci k výrazným depersonalizacím, někdy dokonce podobným depersonalizacím hašíšovým...

Dobrá - ale Marek nás informuje o přání Židů, aby jim Ježíš na důkaz své moci a povolnosti ukázal „znamení nebeské“ - a divotvůrce Ježíš neukázal! Kdyby se bylo za jeho života odehrálo nápadnější zatmění, nepochybně by je nejprve pověst a pak biblické legendy využily a rozvinuly nejméně tak široce, jako astrální konstelaci „betlémské hvězdy“. Matouš ostatně přímo uvádí, že k zatmění došlo teprve po Ježíšově smrti, po ukřižování, nikoli současně s ním, a to v hodinách, jež nemají v židovském náboženství žádný zvláštní význam, což zvyšuje důvěryhodnost údajů.

A co roztržená opona? Záclony ani opony jakéhokoli druhu se při zatmění Slunce obvykle netrhají, leda snad jsou-li staříčké a zchátralé a zamotá-li se do nich někdo při nastalém zmatku. Je toto vysvětlení dostatečné i pro chrámovou oponu, jež se roztrhla vpůli?

Není. Josefos Flavios nás poučí, že chrámová opona byla ve skutečnosti babylónským kobercem 55 loktů vysokým a 16 loktů širokým, do něhož byly vetkány obrazy hvězd. Jiný pramen; jehož autorem je Simeon, syn posledního velekněze jeruzalémského chrámu, tuto informaci doplňuje a upravuje: koberec byl prý čtyřicet loktů dlouhý, dvacet loktů široký a silný jako ruka. Každý rok byly pro jeruzalémský chrám pořizovány dva nové koberce. O zvětšlosti tedy nemůže být ani řeči, tím spíše že šlo o předměty rituálně velevýznamné - obě opony, vnější (másák), oddělující předsín svatyně od svatyně, a vnitřní (pároketh), oddělující svatyni od tajuplné velesvatyně, prázdné místnosti, kam vstupoval velekněz jen jednou za rok, aby položil kadidelnici na kámen, kde stávala archa úmluvy a kde sídlil bůh Izraele, byly považovány za svrchovaně posvátné.

Někteří autoři proto pokládají zprávu evangelia o roztržení opony za podobenství, vyjadřující, že se všem otevřel přístup k neviditelnému bohu a že není překážek a zábran - daleko spíše však šlo o průvodní jev zeměřesení, neboť i „skály pukaly a hroby se otevřely“. Již ve čtvrtém století se dokonce v Jeruzalémě ukazovala (Lukianos Martyr, Kyrillos) puklina, vzniklá prý při tomto zeměřesení, viditelná ostatně ještě dnes podél skalnaté části Kalvárie - je asi 1,80 m dlouhá a 0,30 m široká a probíhá napříč směrem ostatních trhlin, sledujících skalní vrstvy. Zachovala se i zpráva Hieronymova, že

se zřítilo nadpraží chrámu, opona se roztrhla a „celý Izrael byl mračnem omylu zastíněn“ čtyřicet let před rozkotáním chrámu římskými vojsky 2. srpna roku 70 n. l., což odpovídá době kolem roku 30 n. l.

Zemětřesení nebylo a není v Judeji ničím mimořádným, je to oblast značné tektonické aktivity a zlomů, táhnoucích se až do Malé Asie. V biblických dobách se pohyby pudy opakovaly poměrně často - tak například velké zemětřesení roku 31 př. n. l. zničilo právě v Judeji celou řadu kvetoucích měst. Ale ať jsou zemětřesení sebečastější, jejich přesná časová shoda se zatměním Slunce, obzvláště úplným, a tedy událostí mimořádně vzácnou, by měla být kuriózem tak nepravděpodobným, že až hraničí s nemožností. Daleko pravděpodobnější a vlastně jedinou pravděpodobnou možností je spíše přibližná časová shoda, kterou nepřesná paměť, spojená s fantazií a zejména snahou evangelistů přizdobit Kristův život, o němž toho věděli pramálo, co nejpozoruhodnějšími událostmi a věrohodnými historickými a detaily, přetvořila ve shodu absolutní a přesnou.

Takové deformace dějiny znají - např. v bitvě u Stiklestadu padl 29. července 1030 král Olaf Svatý a všechny kroniky a všichni pamětníci se svatosvatě dušovali, že se v okamžiku jeho smrti i slunce zatmělo, což prý naléhavě připomnělo události kolem Ježíšova ukřížování a což posléze velmi přispělo k prohlášení nelítostného hrdlořeza Olafa svatým. Olafův životopisec Snorri Sturluson, žijící asi 150 let po králi Olafovi, píše ve své sáze Heimskringla (ano, správně, je to ona kniha, v níž učený profesor Lidenbrock z Vernova románu Do středu Země našel zprávu Arne Saknussema a podle ní se pustil za nádherným dobrodružstvím):

„Byl krásný den a slunce svítilo na jasném nebi. Ale když začala bitva, zrudlo nebe a pak i slunce, a než se bitva skončila, byla tma jako v noci... Bylo k polednímu, když se vojska utkala, a po poledni začala bitva. Král padl před třetí hodinou a zatmění trvalo od poledne do tří hodin.“

Vypadá to velmi důvěryhodně, zejména předpokládáme-li tříhodinové zatmění od prvního kontaktu stínu se Sluncem do kontaktu posledního, jenže... Jenže zatmění se konalo teprve dva dny po bitvě, kdy již bylo bojiště přenecháno vránám a krkavcům, posvátným ptákům nejvyššího boha severských válečníků Odina. Jen snaha - a třeba i podvědomá - přikrášlit královu smrt co nejvíce vedla k pevnému spojení bitvy se zatměním. Legenda padla teprve po propočítání skutečné doby zatmění moderními astronomickými metodami.*

** Zatmění Slunce spoluvytvořilo i jednu českou historickou legendu: těsně Husovým výslechem v Kostnici 7. Června 1415 nastalo pro toto město značné zatmění, v Čechách nepozorovatelné. Byla zakryta značná část slunečního kotouče, takže v jednacím sále museli být, podle svědectví účastníků, rozsvíceny svíce. Zbožná husitská legenda spojila tento jev s obdobnou situací při Kristově ukřížování a spatřovala v něm spojitost obou událostí.*

Není ani pravdou, že se Slunce zatmělo právě v okamžiku rozhodujícího útoku faraóna Achnatona (Amenhotepa IV.), vládnoucího v 14. století př. n. l., proti chrámům kněží boha Amóna. Tuto verzi šířili dodatečně kněží. Skutečností není ani vysvětlení, nabízené Boleslawem Prusem v románě Faraon, podle něhož kněží znali přesný den a hodinu zatmění a události k tomuto okamžiku načasovali. Ve 14. století př. n. l. Nesahaly staroegyptské znalosti nebeské mechaniky tak daleko. Pokročilejší Babyloňané vypočetli předem první úplné zatmění Měsíce teprve roku 721 př. n. l. a později odkryli zákonité pravidelnosti periodicity zatmění, cyklus saros a další, takže byli schopni v posledních šesti nebo pěti stoletích př. n. l. zatmění Slunce i Měsíce předpovídat.

Zkrátka: zatmění Slunce poblíže Ježíšovy smrti je pro chronologa důležitým, avšak jen pomocným datem, upřesňujícím rok, kdy se odehrálo zemětřesení, současné nebo téměř současné s vykonáním rozsudku. Hledejme tedy úplné zatmění Slunce pro Judeu poblíže roku 30 n. l.

Popisy rozličných zatmění v oblasti, jež nás zajímá, nalezneme (ovšem po pořádném hledání) u kaisarejského biskupa Eusebia, u Julia Afrikana, Synkella, Flegona a dalších autorů, takže můžeme s jejich pomocí a s nevyhnutelnou podporou příslušných tabulek, především Ginzellova Speciálního kánonu slunečních a měsíčních zatmění (1899) a Neugebeuerovy Astronomické chronologie (1929), jakož i neocenitelné elektronické kalkulačky směle prohlásit, že v prvním století našeho letopočtu se stín úplného nebo kruhového zatmění Slunce přiblížil k Jeruzalému celkem pětkrát:

24. listopadu 29
20. května 49
30. dubna 59
10. března 80
27. prosince 83

To je hojnost náramná - v Praze máme v tomto století možnost spatřit téměř úplné zatmění Slunce (97 % povrchu) jen jednou, a to 11. srpna 1999, ale nevynaložili jsme úsilí nadarmo. Na první pohled je zřejmé, že v úvahu přichází pouze první zatmění, což potvrzuje i Eusebiova zpráva, že stín úplného zatmění šel přes Bithýnii, což bylo ze všech uvedených zatmění pouze v tomto jediném případě, i časné odpolední hodiny, v nichž nastala pro Jeruzalém totalita -, nehledě ovšem k argumentům historickým a evangelickým.

Důležité je, že nám zatmění roku 29 poskytuje další významný a pádný argument proti roku 30 jako datu Ježíšovy smrti, přijímaném většinou církevních chronologů: kdyby se bylo úplné zatmění odehrálo v době Ježíšovy veřejné aktivity, určitě by se ocitlo v evangeliích podobně jako „betlémská hvězda“ a bylo by spojeno s nějakým zázrakem divotvorce Ježíše. Vezmeme-li v úvahu i relativně krátkou dobu, která směla uplynout, aby oba přírodní děje byly v paměti a podání spojeny (Jan, časově nejbližší, byl nejlépe informován a o žádném zatmění proto nepíše), můžeme s jistotou ukázat prstem na rok 29 tím spíše, že se všechny prameny shodují v zatmění, následujícím po Ježíšově smrti.

Spojení zemětřesení a zatmění Slunce ostatně není náhodné a není jen plodem dobré vůle, špatné paměti a fantazie. Dittrich upozorňuje na zvláštní jev: při úplném zatmění Slunce se v okamžiku zakrytí slunečního kotouče Měsícem ženou krajinou zvláštní letící stíny, skládající se střídavě ze světlých a tmavých pruhů. Jejich míhavé chvění vzbuzuje sugestivní dojem, jako by se země kolébala, zejména jestliže dojde k už zmíněným depersonalizačním stavům. Snad i proto - a nejen tedy pod vlivem četby evangelií - se po dlouhá století tvrdošíjně udržovala domněnka, že zemětřesení je obvyklým nebo alespoň častým průvodcem zatmění Slunce.

Jsem ochoten jít ještě o krok dál - a není tomu opravdu tak? Někteří vědci se domnívají, že spoušťovým momentem, který může uvolnit zemětřesení, jsou gravitační vlivy Slunce a především Měsíce na naši Zemi, tytéž, které způsobují příliv a odliv. Příliv je, jak známo, nejvyšší, jestliže jsou Slunce a Měsíc v takové poloze, aby se jejich přitažlivost na zemský povrch a tím i na vodní masy sečítala. Taková poloha nastává ovšem při úplném zatmění, kdy je zákryt obou těles ideální...

A do třetice: není vyloučeno, že souvislost je obrácená a jako taková pronikla do povědomí. Že totiž při zemětřesení nezřídka dochází k jevům, připomínajícím zatmění.

Hezkou řádku jich sebral geniální pan Charles Fort a uveřejnil ve svých knihách, především v Knize prokletého a Divokých talentech. Aniž bych čtenáře děsil Fortovým vysvětlením (ne neprávem napsal Maynard Shipley v New York Times: Číst Forta, to je jezdit na kometě...), dovoluji si uvést několik otevřených a vědeckými prameny potvrzených případů:

7. srpna 1804 zemětřesení v Granadě, doprovázené výraznou temnotou.

16. dubna 1817 zemětřesení v Palermu, při kterém bylo slunce „zakryto velkými skvrnami“.

12. října 1839 zemětřesení v oblasti Comrie v Perthshiru předcházela „hrozivě zatažená obloha, podobající se smutečnímu plátnu.“

26. dubna 1884 následovalo zemětřesení v okolí Liverpoolu po nevysvětlitelné tmě, kterou Stonyhurst Observatory v Liverpoolu označila „za nejmimořádnější temnotu, jakou zná“. Padal déšť černý jak inkoust.

16. srpna 1906 poškodilo silné zemětřesení Valparaíso - současně s prvními otřesy padla na město „strašlivá temnota“, znemožňující záchranné práce. Zemětřesení bylo věnováno 136 vědeckých prací - ani v jedné není temnota vysvětlena uspokojivě.

A tak dále. A tak dále. V některých případech byli dokonce obyvatelé varováni náhlou a nevysvětlitelnou temnotou, vyběhli z domů - a domy se za jejich zády po otřesech země zřítily...

Buď jak buď, důvodů pro spojení zemětřesení a zatmění ve společenské paměti je dost.

Naše chronologické pátrání po datu smrti evangelního Krista končí - podle všech snesených argumentů pokládám rok 29 za jistý, den 20. března (pro eseje pátek 15. nisanu) za nejpravděpodobnější.

Čtenáři mých Nebeských detektivek vědí, že jsem se ve své předchozí chronologické studii, zabývající se daty Ježíšova narození i smrti, vyslovil rovněž pro rok 29 a formuloval domněnku, že by

hledaný den mohl být 15. duben, pátek nejbližší slavnosti passah. To platí ovšem podle starozidovského kalendáře - přijmeme-li hypotézu příslušnosti Ježíše k esejcům, musíme se přidržet esejského kalendáře a datum revidovat. Učinil jsem to s klidným svědomím - rozhodující dokumenty byly uveřejněny teprve nedávno, po napsání prvé studie - a s úlevou, protože tato chronologická varianta odstraňuje četné nejistoty a možné nepřesnosti. Pro mne je tedy datum popravby evangelního Krista určeno; lituji, že moje přesvědčení sotva postačí reformátorům kalendáře a hlavně jejich dogmatickým protivníkům, aby konečně zafixovali Velikonoce, jejichž pulcovitá pohyblivost je hlavní překážkou tolik kýženého jednotného, celosvětového a každoročně stejného kalendáře.

Jistě prominou, jestliže jsme na cestě za chronologií smrti evangelního Krista narazili i na lecjaké zajímavosti z možného života historického divotvorce Ježíše, který se stal jeho prvotní, avšak k nepoznání zkrácenou předlohou. Ani v tom ohledu není chronologova práce zbytečná. Přispívá k dokreslení myšlenek, spoluformujících evangelia a tím zprostředkovaně i dějiny Evropy a světa, a konečně k upřesnění datace historie východních římských provincií právě v nejasném období, kdy celý Východ vřel a zmítal se v neustálých válkách a povstáních.

Zbývá dodat ještě několik slov o tom, co bylo po Ježíšově smrti.

Hlouček jeho blouznivých stoupenců byl zdrcen. Jejich vůdce, který se měl stát vládcem nového království byl mrtev, a ke všemu zemřel nejpotupnějším způsobem. Bylo po nadějích, že budou odměněni v tomto novém království, že se tam stanou, jak jim bylo slibováno, nekonečně blaženými, a to ne posmrtně a díky pení žalmů při božím trůnu, jak to posléze vysvětlovala církev, ale v tomto životě a velmi hmatatelně, jediným způsobem, jemuž tito prostí a chudí lidé rozuměli: nabytím majetku, který bude odňat boháčům, spolupracujícím s Římány. Marek (10, 29-31) slibuje Ježíšovými ústy: „... není nikoho, kdo opustil dům nebo bratry nebo sestry nebo matku nebo otce nebo děti nebo pole pro mne a pro evangelium, aby nyní, v tomto čase, nedostal spolu s pronásledováním stokrát více domů, bratří, sester, matek, dětí i polí a v přicházejícím věku život věčný. Mnozí první budou poslední a poslední první.“ Také Lukáš (18, 30) slibuje všem, kteří opustí dům a rodiny pro království boží, „v tomto čase... mnohokrát víc“. Povšimněme si rozlišení „v tomto čase“, brzy, ihned, co nejdříve, a „v přicházejícím věku“, tedy po posledním soudu, na konci světa. Takto a jedině takto mohl vystupovat prorok a agitátor, hodlající získat lid. A nelze si představit (jak správně poznamenává např. A. Robertson), že by materialistický slib „domů a polí v tomto čase“ byl dodatečně vsunut do ryze duchovního evangelia - naopak je s podivem, že tam proklouzl a vytrval. U Matouše zbývá jen slib věčného života a Jan (18, 36) již výslovně a pro všechny mocné těch oblastí, kde se šířilo křesťanství, takticky prohlašuje: „Moje království není z tohoto světa.“

Vše zkrátka ztroskotalo a obec Ježíšových následovníků by se byla v nejkratší době rozpadla, kdyby nebylo mladého, ctížádostivého, vzdělaného a, jak se zdá, při uskutečňování svých záměrů bezohledného farizeje Saula. Byl specialistou na pronásledování kacířů a sektářů, znalec Zákona - byl proto poslán asi roku 36 do Damašku, kam se uchýlil hlouček Ježíšových ctitelů, aby je přivedl k rozumu. Po cestě nedaleko cíle se mu dostalo, nejspíše v auře padoucníkového záchvatu, osvětlení - ze Saula-Šavla se stal Pavel, horlivý hlasatel, propagátor a zakladatel křesťanství.

Ovšem - a v tom je háček, křesťanství, které hlásal, nemělo s učením esejece Ježíše pranic společného a lišilo se od něho tak dalece, že mu i malá jeruzalémská obec Ježíšových dobře informovaných následovníků projevila nedůvěru. Z celého Ježíšova života zvolil jako klíčový moment a bod potupnou smrt na kříži, tedy právě to, co Ježíšovi žáci považovali za nepochopitelné a tragické zhroucení snu o novém království.

Pavlem hláсанé křesťanství, pavlinismus, byl čirým rouhačstvím z hlediska židovského náboženství vůbec a esejské sekty zvláště - heretická je myšlenka božského synovství, zmrtýchvstání a opětového vtělení (zřejmě řecká), čirým kacířstvím je představa, že by si všemocný, nerudný a autokratický Jahve vzal po bok spoluvládce. Tyto hereze a novoty nabídl Pavel spolu se spásnou myšlenkou, vracející naději: Ježíš zemřel jako „služebník boží“, o němž se zmiňuje Izaiáš, aby „vzal na sebe naše viny“. Ztracená naděje, upínající se k divotvornému rabínovi, slibujícímu v této blouznivé době zřízení nového království štěstí a uvedení svých věrných do něho, víra v osvoboditelské poslání esejského zasvěcence byla vystřídaná vírou v Krista, Pomazaného, jako bývali pomazáni na znamení své moci králové, duchovního Mesiáše. Ztroskotaný život byl Pavlem proměněn v úspěch božského záměru spásy (Lehmann).

V tomto okamžiku nutně došlo ke třídění duchů. Pro ortodoxní Židy, proniklé náboženstvím otců, byl pavlinismus nepřijatelný, o esejcích ovšem vůbec nemluvě. Jen malá část následovníků Ježíše se s

Pavlovými novinkami smřila - a po smření rezignovaně přijala i další myšlenku, že totiž spása nezávisí na dodržování složitých rituálních Mojžíšových zákonů, že obřizka může být nahrazena křtem... A co hlavního a podstatného (o důvtipný Pavle!), že nová víra tím není omezena do rámce židovství a vyvoleného národa, ale je otevřena všem bez rozdílu, pokud přijmou nezbytnost prostředníka mezi sebou a Bohem, totiž Ježíše Krista, božího Syna.

Tato představa, která by „v židovském prostředí vypadala jako groteskní výstřednost, byla by zcela nepochopitelná“ (Joel Carmichael), zachránila křesťanství za cenu úplného odtržení do židovství a záhy zjevné a prudké roztržky s ním. Teď už bylo možné k Ježíšovu obrazu přidat i zázraky, zjevně židovství cizí a pocházející z jiných kulturních a kultovních okruhů, stejně cizí zrození z panny a další synkretické legendy až k úplnému zbavení rabína Ježíše všech židovských znaků a činů, vyplývajících z tradic. Mrtvý rabín Ježíš nemohl protestovat. Nikoho už nezajímala jeho víra - důležitá byla víra v něho, z níž těžili představitelé církve, pokládající se za správce jeho dědictví.

Je to zjevné i ze samotných epištol, připisovaných Pavlovi - čtyři starší listy (k Římanům, dva ke Korintským, ke Galatským) -, které vůbec nemluví o pozemském Ježíšově životě, nezmiňují se o místě a datu jeho narození ani o okolnostech jeho smrti. Mladší dopisy (k Tesalonickým, Efezským a Koloským), obracejí se k církvi jako k již do jisté míry centralizované organizaci, vedené biskupy a presbytery, nejsou však o nic sdělnější a o člověku Ježíšovi nevědí nebo nechtějí vědět rovněž nic.

(Pro náš chronologický otazník je lhostejné byl-li autorem dopisů Pavel či Markion, jenž dopisy roku 139 přinesl z Malé Asie do Říma, nebo vznikaly-li epištoly kolektivní spoluprací jednotlivých činitelů raného křesťanství, jak se domnívají někteří badatelé).

Pavlinismus byl prvním rozhodným a rozhodujícím krokem od historického Ježíše (o jehož existenci jsem osobně přesvědčen) k artificiálnímu bohu křesťanství. Druhou metamorfózu provedla evangelia a jejich redakce, když vznikla nutnost vyrovnat se s faktem „dějin psaných Římem“ a připravit se na využití aparátu římské říše na cestě k teokratické světovládě křesťanské církve. Byla psána už „esperantem Středomoří“, řecky, což z okruhu čtenářů vylučovalo naprostou většinu palestinských Židů. K nim se také evangelia neobracela. Základem a páteří křesťanské církve byli už v době vzniku evangelií, dokončeném kolem poloviny 2. století n. l., příslušníci nežidovských národností, nezajímající se o palestinské problémy a nechápající je. Způsob myšlení bytostně židovského eseje Ježíše by jim byl naprosto nesrozumitelný a nepochopitelný. To autoři evangelií „podle Marka“, „podle Matouše“ atd., tedy nikoli „od Marka“, „od Matouše“ - velmi dobře věděli, ať již to byl kdokoli.

Ba ještě více - spoléhali se na tento nezáměr a neznalost, které jim umožnily popisovat prostředí, jenž neznali, a příběhy zjevně absurdní a anachronické, aniž by proto vyvolali nedůvěru ve své dílo.

V jeruzalémském chrámu nikdy nebyly a nemohly být stánky kupců a penězoměnců, jež podle evangelií Ježíš převracel - poutníci nežidovských národností směli vstoupit jen do tzv. „nádvoří pohanů“, daleko před chrámem a s chrámem nesouvisejícího, postaveného v ryze řeckém slohu se 162 sloupy s korintskými hlavicemi - sotva však této možnosti využívali vzhledem k nesnášenlivosti a provokacím Židů. Nebylo tedy co směřovat. A v prostorách chrámu ovšem žádné podobné živnosti kvést nemohly.

Ježíš nemohl přemístit d'ábly z těla posedlého do dvoutisícového stáda vepřů prostě proto, že tolik vepřů v celé Palestině nebylo - Židé je nesměli jíst ani pěstovat a požívání vepřového masa se, jak víme, na Pilátovův rozkaz zdržovali i římskí legionáři.

Marie a Josef neputovali do Betléma ke sčítání na Kvirinův rozkaz - první soupis byl v Judeji proveden roku 7 n. l., tedy čtrnáct let po zrození Ježíše (nebo sedm let po betlémské události podle bible), týkal se výhradně majetku, a byl proto pořizován na místě.

Tyto a mnohé další nepřesnosti ovšem unikly raným křesťanům, pro něž byla Palestina stejně exotickou a bájnou zemí jako o tisíc let později pro křižáky.

Poslední trosky informací, schopné osvětlit pravou podstatu učení rebela Ježíše Nazorejského, považujícího ortodoxii jeruzalémského chrámu za nedostatečnou a málo milou Bohu a chystajícího se aktivně přispět ke svržení římské nadvlády, bránící plné náboženské svobodě (což je motivace pravděpodobnější než příliš moderní národní uvědomění), zmizely. Co je císařovo, nechť patří císaři, Pilát byl vykreslen s takovým taktem a smyslem pro římskou citlivost vůči kritice říšských institucí a říšských představitelů a hodnostářů, že by to lépe nesvedl ani flaviovský patolízal Josefos. Naprosto přijatelné bylo křesťanství i z obzvláště citlivého hlediska vztahu k otrokům. Již v předevangelické literatuře, v Pavlových epištolách, je to vyjádřeno zcela jasně: „Otroci (Kralická bible zmírňuje nepřesným výrazem na ‚služebníci‘), poslouchejte ve všem své pozemské pány, nejen naoko, abyste se

jim po lidsku zalíbili, nýbrž ze srdce, v bázni Páně.“ (Koloským, 3, 22), nebo „Otroci, poslouchejte své pozemské pány s uctívou pokorou a z upřímného přesvědčení jako Krista.“ (Efezským, 6,5). Evangelia mluví stejně jasnou řečí: „Řekne snad někdo svému služebníku, který se vrátil z pole, kde oral nebo pásal: ‚Pojď si hned sednout ke stolu?‘ Neřekne mu spíše: ‚Připrav mi něco k jídlu a přistroj se k obsluze, dokud se nenajím a nenapiji; pak budeš jíst a pít ty!‘? Děkuje snad svému služebníku, že udělal to, co mu bylo přikázáno? Tak i vy, když učiníte všechno, co vám bylo přikázáno, řekněte: ‚Jsme jenom služebníci, učinili jsme to, co jsme byli povinni učinit.‘, (Lukáš, 17, 7-10).

To už je takříkajíc šité na míru soudobého klimatu římského impéria, jemuž se křesťané rychle přizpůsobili a získali v něm opory v nejrůznějších třídách a kategoriích obyvatelstva. Byli sice zprvu občas pronásledováni - jednak jako nejnevýznamnější, a tudíž ohledů nejméně hodná sekta, když bylo třeba lidu ukázat případ od případu „viníky“ čehokoli, ale to již k našemu chronologickému otazníku nepatří a s Ježíšem, předmětem našeho zkoumání, má pramálo společného.

Chronologická tabulka

- 63 př. n. l. Pompeius dobýval Jeruzalém, z Palestiny se stává římský protektorát
60 př. n. l. v Římě vytvořen triumvirát Caesara, Pompeia a Krassa
44 př. n. l. Caesar v senátě zavražděn
40 př. n. l. Herodes I. jmenován Římany králem Judeje - vládne 37-4 př. n. l.
31 př. n. l. Oktavián, adoptivní Caesarův syn, přejímá (od roku 27 jako císař Augustus) samovládu v Římě
7 př. n. l. narození evangelního Krista
6 n. l.-66 Judea spravována římskými prokurátory
10 n. l. v Tarsu se narodil příští apoštol Pavel
14 n. l. Tiberius římským císařem
18 n. l. Kaifáš zvolen v Jeruzalémě židovským veleknězem - v Tomidě u Černého moře umírá ve vyhnanství Ovidius
26 n. l. do Judeje přichází jako římský prefekt, pověřený správou soudnictví, Poncius Pilatus – na Jordánu vystupuje, káže a křtí Jan Křtitel
29 n. l. ukřižování evangelního Krista
asi 36 n. l. obrácení farizeje Saula v Pavla
37 n. l. narození příštího židovského vojevůdce a historika Josefa Flavia (zemřel kolem roku 100 n. l. v Římě)
43 n. l. počátek Pavlových misijních cest do Malé Asie a Řecka, vznik prvních křesťanských obcí mimo území Palestiny
asi 48 n. l. koncil apoštolů v Jeruzalémě
54 n. l. Nero římským císařem
64 n. l. požár Říma a první, dnes za legendární považované, pronásledování křesťanů, při němž byl v Římě ukřižován Petr
67 n. l. apoštol Pavel s'at v Římě
70 n. l. Titus, syn císaře Vespasiána, poráží židovské povstání a ničí Jeruzalém i esejský klášter v Kumránu. Konec židovského křesťanství
313 n. l. císař Konstantin uznává křesťanství za rovnoprávné státní římské náboženství (milánský edikt)

Totoť jest krev má...

Když Řím přestal být sídlem panovníků, začali se římsí obyvatelé obracet se svými starostmi na papeže, čímž tito nenápadně získávali značnou moc jako patroni. Nebyla to ještě moc politická... Když pak byla Itálie rozdělena mezi východního císaře a langobardského krále, získali římsí papežové politickou moc v plném slova smyslu. Využili pro své zájmy nepřátelství mezi těmito dvěma státy, a kloníce se hned na stranu jednoho, hned na stranu druhého, vměšovali se tak do sporů ryze světského charakteru. Papež byl v Římě hlavní osobou. Ponenáhlu všichni přivykali myšlence, že římsí obyvatelé byli jeho poddanými a začali se na něj dívat jako na panovníka.

Carlo Botta: Dějiny národů Itálie (1825)

Můj ty bože, cožpak se mezi lidmi něco ztratí, milostivá paní? Znalosti nezůstávají na místě, putují kolem světa. Věci mění jméno, nic víc, a prostě lidi to mylí. Ale výsledek je pořád stejný. Každý jed účinkuje zejména na některý orgán: jeden na žaludek, druhý na mozek, jiný na střeva. Nuže, jed vyvolá kašel, kašel zápal plic nebo nějakou jinou nemoc zaregistrovanou ve vědeckých knihách, což nikterak nevaří, aby nebyla smrtelně nebezpečná, a i kdyby nebyla, stane se jí díky naivním lékařům, zpravidla špatným chemikům, a jejich lékům, které nemoci prospějí nebo ji zhorší, jak si přejete. A tak do toho spravedlnosti nic není, jak říkával jeden můj přítel, strašný chemik, skvělý abbé Adelmonte z Taorminy na Sicílii, který tyto národní zvláštnosti obzvláště studoval.

Alexandre Dumas: Hrabě Monte Christo, díl IV.

Klement II. není pro neoborníka nijak zvlášť zajímavým papežem. Jeho zvolení nebylo ani zdaleka tak zábavné jako volba papeže Damase (367 - 384), jeho stoupenci se utkali s fanoušky protikandidáta Ursina na chrámové půdě tak temperamentně, že na místě zůstalo 137 mrtvých, nepočítaje raněné. Neprojevil takovou ráznost ducha jako Sergius III. (904 - 911), který nechal uškrtnit dva své předchůdce, než sám velebně zasedl na stolec sv. Petra. Chyběla mu svobodomyšlnost jak Formosova (894 - 896), který byl po smrti prohlášen za kacíře a jeho tělo vykopáno a předáno rasovi, tak Lva X. (1513 - 1521), který byl zvolen papežem již v poměrně mladém věku třinácti let a po celý život považoval „tu legendu o Kristovi“ výhradně za vítaný zdroj příjmů. Postrádal temperament Jana XII. (955 - 964), obžalovaného současně z vraždy, svatokrádeže a krvesmilství, i dobrodružnou povahu papeže Jana XXIII., prvního toho jména, principála kostnického koncilu a emeritního piráta, vlastním jménem Baltazara Cossu (1410 - 1484), něžného obdivovatele půvabných chlapců, jimž neváhal podle stupně krásy udělovat biskupství i kardinálské klobouky bez ohledu na třídní původ a odbornou kvalifikaci. Dostalo se tak časem i na dvanáctiletého syna jeho osobního holiče. A ovšem vůbec už jej nelze srovnávat s rozmanitou postavou Alexandra VI. Borgii (1492 - 1503), podávajícího na setkání pravici s otráveným hrotem na prstenu a používajícího obrovské dávky jedů, jimiž trávil své hosty tak pravidelně a spolehlivě, že neodmítnutelné pozvání na malé občerstvení k Svatému otci bylo považováno za jistý rozsudek smrti a následováno patřičnou zpovědí i náležitými právními kroky. Ostatně se měl co ohánět, aby pro své četné potomky, především ženského pohlaví, sehnal důstojné ženichy a vybavil je církevními prebendami, lény a movitostmi těch, kteří slastně vypustili ducha v papežově náručí díky naprosto spolehlivě působící asquetta di Perugia, rodinnému jedu Borgiů, totiž směsi arzeniku a organických jedů.

Klement II. by byl zkrátka jen jedním z dlouhé a nudné řady starců, kterých bylo od sv. Petra až dodneška asi 267 - slovo „asi“ je na místě, protože o oprávněnosti či neoprávněnosti některých papežů, vzdoropapežů a nevysvěcených papežů se dosud nedohodla ani patristika a církevní dějepisci, ba ani oficiální vatikánský *Annuario Pontificio*, každoročně vydávaný. Obvykle byl pro jistotu volen papež co možno starý a vetchý, aby neměl příliš mnoho času k vytvoření vlivných klik a uskupení nejvyššího kléru - rekord v tomto ohledu dosáhl Štěpán L, stojící v čele církve pouhé tři dny (752). Někdy ovšem projevil i napohled chatrný papež značnou životnost a vitalitu a způsobil tím svému okolí mnoho starostí.

Byl by zkrátka postavou šedivou, nebýt jednoho z nejpozoruhodnějších případů soudní lékařské expertizy, jehož se stal nevolky objektem. Již záhy po jeho smrti, která nastala po patnáctidenní chorobě 9. října roku 1047, se ozývaly pověsti, že byl otráven. Důvodů bylo, jak uvidíme, dost a dost.

Šlo však o to, dokázat po devíti stech letech dávný zločin, v nejlepší církevní společnosti sice naprosto obvyklý, ba nudně všední, avšak v dané situaci zasahující velmi účinně do politiky celé Evropy a spoluformující její mocenskou mapu.

Řešení dávných travičských afér metodami moderního soudního lékařství nebo pomocí jiných věd je úkol velmi těžký, nevděčný a často dokonce zcela nemožný.

Balzamované tělo bylo na rozkaz císaře převezeno již dva roky po smrti do Bambergu, kde papež býval pod jménem Siudger nebo Jindřich Bambersky biskupem. Bylo to počínání demonstrativně neobvyklé a rozhořčený císař Jindřich III. stěží mohl zřetelněji obvinít Řím a Římány z vraždy svého věrného oblíbence a důvěrníka do něhož vkládal mimořádné naděje.

Otevření sarkofágu se zúčastnil roku 1957 tým německých teologů, soudních lékařů, historiků a toxikologů, kteří stáli před úkolem nejen politicky i po devíti stoletích pikantních, ale i neobyčejně těžkým a průkopnickým. Jak se zmiňujeme na jiném místě knihy, byly oblíbenými středověkými jedy organické látky, např. alkaloidy blínu, durmanu, jedovatých hub, bolehlavu (Sokrates) apod. Naděje na toxikologický průkaz takového jedu se ovšem po devíti stoletích rovná nule. Poněkud příznivěji se mohlo zkoumání vyvíjet, kdyby vrah - existovali-li ovšem vrah - použil nějaké sloučeniny kovu, a to bez ohledu na způsob aplikace. Přidání jedu do jídla nebo nápoje totiž bylo v této toxikologicky obecně vzdělané a rutinované době zahanbující známkou diletantismu a naprostého začátečnictví. Přece jen důvtipnější byla vražda např. otrávenými rukavicemi (patrně arsenikovou pastou), které podlehl po navlečení daru milující choti i císař Ota III. (podle Sachse, Landulphuse, Tuizienzise a dalších), i vévoda bretaňský Connan II. (podle Ordericha Vitalis), jemuž pomohl z vezdejšího slzavého údolí Vilém Dobyvatel. Modifikací tohoto způsobu vraždy byly jedem preparované košile (vévoda Amadeus Savojský by o tom mohl vyprávět, kdyby byl ovšem atentát přežil) nebo paruky, které se po chvíli zapotily a jed spolehlivě zapracoval, např. na vévodovi z Holsteinu.

V těchto případech ovšem nepomohly ani velevzácné bezoáry, nošené na krku, aby je bylo možno nenápadně pošplouchat v nabídnutém nápoji, nebo zasazené do prstenu, ba ani pohár z rohu nosorožce, ačkoli představovaly vrchol toxikologické diagnostiky: ve styku s bezoárem nebo nosorožčím rohem měly totiž otrávené nápoje vřít a tak prozradit traviče i jeho úmysl. Traviči však byli stále rafinovanější: vymýšleli otravování rohů stránek v breviáři, které zbožný, avšak v hygieně nehoněný vlastník převracel nasliněnými prsty (tak sešel ze světa biskup Jan z Lutychu, jinak nevysvěcený loupežník a vrah), nebo oltářní pokrývky rovněž líbané zbožným, teč neopatrným účastníkem mše.

„Zbožný“ způsob vraždy byl - podle dobových klevetníků i letopisců - použit i v případě Klementa II. Jed mu byl podán v poháru mešního vína, které papež při slavné mši, jíž celebroid, proměnil v krev Páně. Otrávení vína nebo hostie bylo dříve i později použito častěji - bylo totiž naprosto vyloučeno před oltářem tělo Páně vyplivnout nebo vyprsknout krev Páně. Podobné počínání by bylo nezvratným důkazem kacífství nebo posednutím ďáblem (ne-li něčeho horšího), což si nemohl právě Klement II., jeden ze tří papežů, vzájemně se proklínajících a snažících se získat důvěru co největšího okruhu kléru i věřících, dovolit.

Travičské metody byly zkrátka ve středověku vypracovány s mimořádnou pílí a pochopením, takže jako znamenitě použitelný odkaz fungovaly ještě hluboko do novověku, kdy teprve soudní lékařství a chemie zmarnily zlaté dno tohoto výnosného řemesla. Traviči byli vítanými hosty, ba systemizovanými funkcionáři vladařských i papežských dvorů a jejich toxikologické znalosti, vrcholící obvykle individuálním dávkováním směsi arzeniku, jedů z hub a jedů hnilobných (ptomainů), jim přinášely i jistou proslulost. Tak například Theofanie (Tofana) Palermská měla pro svou acquetta di Tofana stálou klientelu mezi mocnými tohoto světa. Její neapolská jmenovkyně dokonce veřejně exportovala svůj jed v úhledných fiólkách s etiketou Mana sv. Mikuláše a s obrázkem dobrotivého biskupa, miláčka dětí. Obsah deklarovala jako zázračný olej, prýstící z nejsvětějšího hrobu. Když byla konečně odsouzena k smrti, uchýlila se do kláštera, kde manufakturní výroba many vesele pokračoval. Sotva papež rozkázal, aby byla vydána světské moci, došlo k bouřlivému odporu řeholníků, rozhořčených porušením práva azylu a zkrácením příjmů kláštera. Jiná Theofana, rovněž neapolská, působící v 18. století, usnadnila a urychlila odchod z tohoto slzavého údolí nejméně šesti stům obětí. A to nehovoříme o osvědčených rodinných prostředcích, jakými byly např. již zmíněná acquetta di Perugia rodu Borgiů.

Složení léků kolísalo - společnými znaky byla spolehlivá účinnost a opominutelné nebo žádné posmrtné změny, které by bylo možno na úrovni tehdejších znalostí prohlásit za bezpečnou známku

otravy.

Týmu vědců, pověřeném objasněním papežovy smrti zkrátka nezbylo než doufat v boží milost a kojit se vírou i nadějí, že Klement byl otráven nějakým anorganickým jedem, pokud možno kovovou solí, a to podaným v dostatečné, toxikologicky a soudně lékařsky prokazatelné dávce. Naděje se však změnila v takřka absolutní skepsi, když byl sarkofág otevřen. Obsahoval jen sotva identifikovatelné zbytečky vyschlých tkání, chomáček vlasů, několik útržků pohřebního roucha a hrstku kostních úlomků, mezi nimi i jedno celé žebro. Zkoumání vlasů a anatomické dobrodzání o žebro (šlo o dvanácté levé žebro) potvrdily alespoň, že jde o lidské pozůstatky.

Při vši bídě byly dvě okolnosti dalšímu zkoumání mimořádně příznivé. První z nich bylo balzamování mrtvoly způsobem sice primitivním a krátkodobým, totiž nanesením vrstvy pryskyřičného balzámu na povrch celého těla, ale právě proto bránícím jednak časně posmrtnému úniku jedu z těla, jednak - což je pro spolehlivou expertizu ještě důležitější - vnikání chemicky účinných látek do mrtvoly, např. z barvy oděvů, z půdy, z vnitřní výzdoby sarkofágu apod. Výhodné bylo také uchování kostních úlomků, i když se při doteku rozpadly. Kostí totiž uchovávají poměrně nejdéle a nejspolehlivěji kovové jedy ve zvýšené koncentraci, podlehl-li vyšetřovaný otravě těmito látkami.

Dlouho bylo zkoumání negativní, ačkoli bylo použito tehdy (roku 1957) nejmodernějších a nejjemnějších metod fyzikálních i chemických. V kostech nebyl zjištěn zvýšený obsah ani jednoho ze tří prvků, jejichž rozpustné soli byly nejčastějšími středověkými vražednými jedy, totiž arzenu, rtuti a antimonu. Vědci byli odměněni teprve předběžným spektrografickým vyšetřením obsahu olova: jeho obsah byl podezřele a zjevně vyšší než by měl být, tím spíše, že sarkofág nebyl na rozdíl od mnoha jiných z této doby z olova nebo jeho slitiny, ale z mramoru.

Chemici a toxikologové zvládli i poslední obtíž, totiž malé množství vyšetřovaného materiálu; žebro vážilo už sotva dva gramy. I ty však stačily ke kvantitativní spektrografické analýze, poskytující jasný a jednoznačný výsledek: zkoumané žebro obsahovalo celý 1 mg olova, 100 g suché kostní tkáň by tedy obsahovalo 50 mg olova. To přesahuje více než desetinásobně obvyklé hodnoty, nacházené v kostech lidí, kteří se sice stýkali s olovem (tu čest máme díky spalovacím motorům mnohonásobně větší než např. Svatý otec Klement II.), nebyli jím však otráveni, a dosahuje spolehlivě smrtelné koncentrace (podle Minota a Auba 30 mg na 100 g materiálu). Poslední pochybnosti rozptýlí mikrofotografie, prokazující olovo v kostní tkáni, i skutečnost, že ani oděvy ani sarkofág olovo neobsahovaly.

Vědci mohli odpovědět zcela zodpovědně a jistotou: papež Klement II. zemřel otravou olovem.

Byl tedy zavražděn?

Ne tak rychle. Prokázaná smrtelná otrava olovem není ještě prokázaným zločinem. Již několik desítek let straší v hlavách historiků, nakloněných unitárním hypotézám, vysvětlujícím složitý společenský pohyb z jednotného hlediska jedinou základní příčinou, myšlenka, že olovo zasáhlo do dějin více a zřetelněji, než jsme se domnívali a že to bylo právě ono, které má na svědomí například pád římské říše. Ne tedy Gibbonem v jedné z nejslavnějších historických knih popisované zmarnění republikánských ctností rozmařilou aristokracií, ani marxistickou i jinou historiografií připouštěné důvody, stěhování národů, vyvolané vpádem Hunů do Evropy, protirímské vzpoury v provinciích, rozdělení říše, barbarizace armády a důstojnického sboru, rozklad původní jednoty kultu, vzrůstající rozpor mezi výrobními prostředky a vztahy, zhoršení mince atd. atd. Počátek konce, který ostatně současníci vůbec za převratnou událost, tím méně konec nepovažovali, ba ani si ho nijak zvlášť nepovšimli, totiž vystřídání posledního západořímského císaře Romula Augustula roku 476 n. l. náčelníkem germánských žoldnéřů Odoakerem, je prý skryt v zavedení vodovodů do bytů římských patricijů. Touto novinkou se ovšem pyšnily zejména nejbohatší rody a v jejich čele vládnoucí dynastie. Díky tomu, že trubky byly olovené a že se ke vši bídě ještě rozšířila obliba a móda olovených pohárů, takže vytlačily oblíbené poháry zlaté, stříbrné a nejvzácnější kazivcové. (Podobnou módou se staly koncem 19. století poháry a příbory z hliníku.) Je-li ve vodě přítomný nadbytečný, tzv. agresivní kysličník uhličitý, rozpouštějící olovo, může dosáhnout stupeň koncentrace olovnatých solí nebezpečné výše a způsobit smrtelnou i chronickou otravu, dokonce i tam, kde voda není vedena olovenými, ale nezávadnými trubkami, spojovanými však olovem nebo pájkou, obsahující místo povolených 10% - 20% olova až 50% nebezpečného kovu. Rovněž potravou může dojít k vleklé otravě, především obsahem konzerv, uzavřených pájkou s velkým obsahem olova, nebo potravinami balenými do staniolu, obsahujícího více než povolené 1% olova. Byly popsány i otravy dětí, hrajících se s olovenými hračkami (vojáčky), pokusy o vraždu olovnatými barvami, které nedočkavá hříšná choť z Města pražského míchala do

manželovy zubní pasty, i smrtelná otrava po každodenní sklenici ranní neodtočené vody, která zůstávala celou noc v protipředpisové olovené trubce.

Velmi časté byly profesionální otravy olovem, jehož sloučenin se používalo zejména v hrnčířství, barvířství při výrobě barev, např. olovnaté běloby nebo k výrobě tiskařských liter apod.

Tak například uhličitan olovnatý (běloba), sloužící k přípravě mnoha barev, byl vyráběn takřka sebevražedným způsobem podle tzv. holandské metody: do keramických hrnců byly napěchovány olovené fólie, polity octem a zakopány do hnoje, kde je kyselina uhličitá slučovala s olovem v bílý práškovitý uhličitan olovnatý, usazující se na fóliích. Těmi pak dělníci tloukli o sebe a sbírali setřáslou usazeninu - pochopitelně všichni onemocněli po vdechování jedu chronickou otravou, stejně jako hrnčíři. Ti zase v 17. a 18. století tloukli v hmoždíři kysličník olovnatý s křemenem na prášek, který pak štětcem nanášeli na nádobu, určenou ke glazování. Výsledek byl, že padovský profesor Ramazzini mohl roku 1700 napsat: „Zřídka jest viděti hrnčíře, který by nevypadal jako mrtvola...“ (podle Thomayera). Jeden z projevů chronické otravy olovem, bolestná kolika, byl dokonce souhrnně nazván colica figulina, hrnčířská kolika. Ostatně nezůstalo u hrnčířů - olovnaté sloučeniny se z glazur uvolňovaly, vnikaly do vařené potravy a trávily dál.

Roku 1839 vydal Tanquerel de Planches rozměrný spis o profesionálních otravách olovem, v němž uvádí výčet dvaatřiceti postižených řemesel, mezi nimi i malířství, takže hrnčířská kolika by se podle autora mohla a měla jmenovat spíše colica pictorum, kolika malířů. Díky přípravě barev z olovnatých sloučenin „jsou v Padově téměř všichni malíři sešlí a chorobní“, píše de Planches, „a stává se velmi zřídka, že malíři, kteří podobiznu jiných krásnější, nežli skutečnosti jest, vymalovati dovedou, sami dobře a zdravě vypadají.“ V jediné pařížské nemocnici Charité bylo podle téhož autora za osm let léčeno 1217 případů koliky malířů či hrnčířů a celkem 2171 případů otravy olovem vůbec. Zvýšení hygieny a zavedení nových pracovních postupů nebezpečí profesionální otravy olovem značně snížily - profesor Thomayer zaznamenal za léta 1898 a 1899 na své klinice z 31 770 případů rozličných otrav jen jedinou otravu olovem.

To bylo jistě výrazné zlepšení - vždyť ještě v 16. století byla pravou metlou tzv. colica paralytica, střevní obrna, pozorovaná poprvé hromadně roku 1547 v Sedmíhradsku, brzy v Uhrách, Rakousku, v českých zemích i v Německu a považovaná za hromadné epidemické onemocnění. Od roku 1572 se rozšířila do Francie, kde byla podle města Poitou (v tomto kraji žil kmen Piktonů), kde se objevila, nazvána colica pictorum. Šlo rovněž o chronickou otravu olovem z pití vína, chovaného v hliněných nádobách se špatnou olovnatou glazurou nebo v cínových nádobách se silnou přísadou olova. Jak rozšířená byla tato choroba (a pití vína), dokazuje téměř neuvěřitelný dobový údaj Jordánův: V Brně z deseti nemocných trpělo nejméně osm paralytickou kolikou. Vzhledem k vynikajícím diagnostickým schopnostem Tomáše Jordána, polního lékaře císaře Maxmiliána II. ve válce se sultánem Solimanem, jenž první identifikoval uherský mor (lues pannonica) se skvrnitým tyfem a poznal jeho nakažlivost atd., nám však nezbyvá než uvěřit. Ostatně páni hrnčíři měli na svědomí i starší hříchy. Je téměř jisto, že chronickou otravu olovem ze stejného zdroje popsal v 6. knize svých Epidemií Hippokrates již v 5. století př. n. l., považuje ji rovněž za infekční.

Toto vše tedy na své kůži poznali - a co podle učebnic neznali? - již staří Římané, snad s výjimkou zubních past, tiskařských liter a staniolu. Ale i samo olovené vodovodní vedení bez dalších prohršek stačilo k chronickým otravám, vyznačujícím se v nejmírnější formě sníženou pohlavní funkcí a neplodností. Zmíněná nevelká, avšak tvrdošíjná skupina historiků tvrdí, že nápadný nedostatek přímých potomků římských císařů a naopak nápadně velké procento duševně postižených, pokud se vůbec zrodili, je daní saturnismu, chronické otravě olovem. Nezbytné dynastické adopce, zahájené císařem Nervou, adoptujícím Trajána, vedly nutně ke sporům o nástupnictví, spory o nástupnictví nezdravě posilovaly prestiž a moc pretoriánů, kteří... atd. atd. až do úplného pádu Říma.

Chronická otrava olovem zkrátka existuje v mnoha formách a podobách i z nekriminálních důvodů a je jednou z možností smrti Klementa II. i bez zásahu vrahy ruky. Druhou a poslední možností je záměrný a zdařilý atentát, provedený nejspíš „olověným cukrem“, octanem olovnatým, jedem již v antických dobách známým a oblíbeným především pro možnost načasovat smrt vyhlédnuté oběti vhodným dávkováním jedu takřka na den přesně, aniž by vzniklo podezření. Tehdejší úroveň lékařství sotva dovolovala odlišit bledost otráveného, jeho nechutenství, následované bolestivými průjmy či zácpou, bolestmi v kloubech, hubnutím, bolestmi hlavy atd. až k odúmrti dolních končetin, od skomírání „úbytí“, pod kteroužto diagnózou se kromě tuberkulózy skrývalo mnoho dalších infekčních i neinfekčních chorob. Poměrně spolehlivý diagnostický znak, totiž modrošedý lem vyloučeného olova

na dásních kolem zubních klíčků, byl patrně většinou přehlédnut jednak díky obecně bídne ústní hygieně, jednak díky hromadnému výskytu, a konečně i díky skutečnosti, že papežům, žijícím většinou (poeticky řečeno) na méně slunné straně sedmdesátky, nezbývalo mnoho zubů a tím ani jejich krčků s břidlicovým lemem.

Jiný obraz má akutní otrava olovem. Také ona občas zasáhla do dějin, ba dokonce i do českých dějin, například na podzim 1304, kdy německé vojsko Albrechta Habsburského vpadlo do Čech a usilovnými pochody spěchalo ke Kutné Hoře, přetékájící stříbrem a tvořící ekonomický základ moci českých panovníků - v pověstech, kolujících Evropou, bylo bohatství města ovšem ještě daleko okázalejší než ve skutečnosti, takže Kutná Hora žila v představách cizinců jako zlaté město, nesrovnatelně výstavné. Pravdou byl spíše opak, jako u všech rychle a horečně vzrostlých zlatokopeckých osad. Opevnění takřka neexistovalo, a přece Albrechtova expedice, podporovaná papežem Bonifácem VIII., neuznávajícím volbu Václava II. polským králem a jeho syna Václava III. králem uherským, dokonale ztroskotala.

Zbraslavská kronika o tom píše: „Neboť několik horníků usazeniny hutní a strusky pěnové ze stříbra, také jiné bahnitě nečistoty z jam a hutí vytékající do říčky oné k vojsku nepřátelskému tekoucí přimísili, z čehož dosti hojně se napili, takže lidé a dobytka nesčíslně otráveno tím jedem zahynulo... po stříbrě žíznil, strusku stříbrnou pil, a neprosperlo nic, oč tehdy pokoušeno proti Kutné Hoře, třeba jen slabými ploty ohrazené...“

Někteří historikové se domnívají, že vlastní příčinou otravy vod Malešovského potoka byly mikroorganismy vyvolávající úplavici a že vojsko stříbrachtivých Němců zdecimovala dyzentérie. Myslím, že tomu tak nebylo. Otrava „nesčíslně dobytka“ a původ znečištění toku z „usazenin hutních a strusky pěnové“ jednoznačně svědčí pro otravu rozpustnými sloučeninami olova, doprovázejícími pravidelně v rudách stříbro. Při všech způsobech rafinace stříbra jsou olovnaté sloučeniny, stržené a „odháněné“ většinou zoxidováním na klejt (PbO), odstraňovány ze zinkostříbrné pěny. Tyto odpady jsou ovšem velmi toxické a při dostatečné koncentraci mohly působit jako chemická zbraň, rozhodující o výsledku tažení.

Taková akce ovšem nezůstane utajena - vražda Klementa II. byla asi provedena, šlo-li opravdu o vraždu, důmyslněji a méně spektakulárně.

Postoupili jsme zkrátka v úvahách na území, kde už nám soudní lékaři ani toxikologové, ani jejich odborní spolupracovníci nepomohou. Štafetu otazníků nad skandálním hrobem v Bambergu musí převzít dějepisci a církevní historikové.

Smrt papeže Klementa byla dopadem kapky vody. Abychom mu porozuměli, musíme se zajímat o příčiny deště (pokud nás ovšem tato kapka tolik zajímá - autora knihy zajímala právě pro svou jistou „modelovost“). A k dešti se stahovalo již před rokem 630, kdy v celém starém světě, na evropském a asijském kontinentě, zuřila nejsvětovější válka všech dob, ačkoli je dnes už takřka zapomenutá a vědí i ní toliko odborníci. V relativním míru žily jen britské ostrovy (nepočítaje nějaké ty kmenové pŕtky a tahanice) na jednom a japonské ostrovy (nepočítaje intenzívní přípravy okupace Koreje) na druhém konci obrovského bojiště, jehož jednotlivé konflikty navzájem souvisely a prolínaly se ve svých důsledcích; nešlo tedy o pouhou časovou shodu. Těmito otázkami se zabýval zejména sovětský historik L. N. Gumiljov. Jeho strohá konstatování se podobají dějepisné science-fiction, mají však solidní zázemí.

Cařihrad byl např. zachráněn porážkou východoturkestánského kaganátu (chanátu) Čiňany roku 626 na březích řeky Wej-che, což umožnilo západoturkestánskému kaganátu, zbavenému smrtelné hrozby, přispěchat na pomoc již podléhajícímu byzanstkému císaři Herakleitovi. Avari ztrácejí v této válce své bulharské poddané, kteří využívají jedinečné příležitosti a prchají do Itálie a do Bavorska, čímž se z avarské říše stává mocnost druhého řádu a je otevřena cesta k vzestupu Franků a k osvobození západních Slovanů, obývajících naše území, od avarského jha. Oslabený Írán je drtivě poražen fanatickými Araby, zbrusu novými uctívači zbrusu nového náboženství (ačkoli je dosud nikdo nepovažuje za vážné protivníky), díky tomu, že válka podvázala „hedvábnou cestu“, vedoucí Íránem, a tím přítok zlata do státní pokladny...

Svět se počal měnit. Středoasijské stepi vyslaly proti Evropě zástupy kočovníků. Mohamedovo náboženství se pustilo do uskutečňování gigantického plánu obchvatu Evropy strategickými kleštěmi přes pyrenejský poloostrov na západě a chazarskou říši na východě. Především se však objevují červánky nových politických seskupení, počátek krystalizace nových celků z chaotického zmatku nesčetných drobných lén, signalizující budoucí vznik národních států a hlásící se posílením centrální

moci. Boj dánského krále s nezkrotnými jarly zaplétá Evropu do tří století krvavých pútek s normanskými útočníky a mění se politickou mapu. V Rusku se objevuje mocný kyjevský vládce Svjatoslav, vnuk Kurikův, především však se počínají formovat dvě evropské velmoci: z polatinštělých keltských a franských obyvatel Galie, příští Francie, a na východ od ní myšlenka říše, v níž hodlá potomek saského rodu Liudolfů Ota I. zvaný Veliký (936 až 973) navázat na dědictví Karla Velikého a politickými ambicemi daleko překračuje plány náruživého lovce, pijáka a dobrého společníka svého otce Jindřicha I., jemuž saské léno docela postačilo ke štěstí a spokojenosti. Ota se rozhodl sjednotit říši pod saským žezlem a rozšířit ji především o slovanské území na východě.

Prvním krokem bylo rozdrčení vnitřní opozice, tedy partikulárních sil v budoucí říši. Otovi nijak nevadilo, že je vede jeho bratr Jindřich a syn Liudolf. Po vítězství ponechal vévodství jen formální autonomii. Ve skutečnosti rozhodoval sám, a ke všemu dosazoval do čela vévodství výhradně členy své rodiny a nejbližší přívržence. Druhou ránu vedl proti autonomii církve a zavedl novou formu investitury pro opaty a biskupy: svou pastýřskou hůl přejímali z jeho rukou ještě před konsekrací, tj. církevním uvedením v úřad. Při prosazování této novoty, která neznamenala nic jiného než zesvětštění církevních úřadů v politické nástroje vládce, narazil Ota na odpor vyššího kléru, zejména mohučských arcibiskupů. Oni, a především sami papežové si přáli kontrolovat „slovanskou politiku“, mít výhody ze sílícího polského katolického živlu a nepřipustit přivtělení Uher k říši, i tak až dost mocné.

Ota, rozhodnutý uskutečnit myšlenku bezohledné germanizace východních území s pomocí církve stůj co stůj, musel proto zasáhnout v samotném centru: v Římě. Stav Říma byl bídný po všech stránkách, nevyjímaje způsob řízení a vedení západní církve, přesto by však bylo ahistorickým a vulgárním omylem posuzovat tehdejší situaci očima reformace nebo dokonce obrozenectví. Papež byl sice ohrožen Byzantinci a Maury (kteří dobyli Sicílii), byl hříčkou v rukou římských šlechticů, díky společenskému faktu víry milionů věřících byl však i mocnou silou, s níž se muselo počítat. V této chiliastické době, očekávající zejména k miléniu příchod božího království, byl bůh ještě živ a komunikoval se svými ovečkami. Byl společenskou realitou zprostředkovanou kněžstvem. Každý lačnil po ortodoxii - nejvíce heretikové, hrdí na svou pravověrnost. Neexistoval ještě příkaz celibátu kněžstva, tudíž ani jeho do očí bijící rozmařilost, přinejmenším ne v míře pozdějších století. Mniši udržovali plamen vzdělání, kultivovali nová území. Bylo nemyslitelné postavit se proti církvi a tím proti jejímu „primasovi“, papeži, zákonně vládnoucímu celé církvi (primatus iurisdictionis) a obdařenému z titulu primatus honoris i četnými právy politickými. A kromě toho byla ovšem papežská politika jemným předivem složitých vztahů, závazků a intrik, takže představa Oty, že si po svévolném obsazení severní Itálie, jejímž dědicem se díky skutečnosti, že langobardská koruna kdysi patřovala Karlu Velikému, považoval, „bude krýt bok Římem“, byla poněkud naivní. Papežem byl tehdy Jan XII. (955-964), občanským jménem Oktavián, syn patricia Albericha II., který se dostal do sporu s králem Berengarem z Ivreje a přijal Otovu vojenskou pomoc, za což Otu (opět po příkladu Karla Velikého) korunoval „římským císařem“. To byla ovšem novinka - Karel Veliký byl totiž „císařem Západu“. Kromě této službičky si Ota vyžádal ještě řadu ústupků, vesměs směřujících k uvolnění rukou pro jeho poněkud razantní „slovanskou politiku“. Ota se už považoval za pána Říma a celé východní Evropy, takže byl poněkud překvapen, když se Jan XII. bystře spojil se svým včerejším sokem králem Berengarem, všechny sliby a záruky, shrnuté v tzv. otonianu, zrušil, vmanévroval Otu velmi obratně do konfliktu s Byzancí a neustoupil ani o píď, stejně jako jeho nástupce. Je příznačné, že němečtí církevní historikové považují z vlasteneckých důvodů Jana XII. za větší poskvrvnu církevního stavu než celé defilé loupežníků a travičů na stolci sv. Petra, ba připouštějí, že tehdejší vzdoropapeži (Lev VIII. [963-965], Benedikt V. [964-966]) byli patrně čistší povahy...

Otův římský neúspěch je německými historiky želen, stejně jako nezdar jeho „civilizační“ politiky vůči Čechům, zahájené roku 936 vpádem oddílů omilostěných zločinců a vrahů z Durynska a Merseburska do Čech pod záminkou pomoci jakémusi velmoži, uznávajícímu saskou svrchovanost a napadenému Boleslavem I. Jméno onoho velmože neznáme - jisto je, že na Otu sázeli Slavníkovci a že jejich sídlo Libice bylo ve styku s císařským dvorem.

Útok na Čechy skončil skandální porážkou elitních a neobyčejně boje i loupeže chtivých Otových vojsk a zahájil - podle mého soudu dosud nedocenený - čtrnáctiletý boj Boleslava I. proti obrovské přesile, v němž se formoval český stát. Přes formální podrobení se v červenci 950 bylo výsledkem uznání statu quo, vlády přemyslovského knížete a suverenity Čechů, považovaných nadále nikoli za pohanské adepty vybití k větší slávě boží, ale za sousedy, s nimiž se musí počítat. Potvrzení této skutečnosti přineslo zřízení pražské diecéze po sněmu v Quedlinburgu (březen 973), dohodnuté asi

mezi Otou a Boleslavem II.

Slavníkovci ovšem na tento vývoj doplatili. Když roku 995 jejich oddíly pomáhaly Otovi III. ve vyhlazení slovanských Bodrců (Obodritů), napadlo Libici nad Cidlinou přemyslovské vojsko a 28. září vyvraždilo všechny přítomné příslušníky rodu. Akce, která zachránila a zajistila jednotu českého státu, asi nebyla inspirována samotným Boleslavem II., jenž, podle Kosmy, „nebyl svého ducha zcela mocen“, ale prozíravými knížecími dlužníky.

Není vyloučeno, že parthským šípem vypuzeného zbytku rodu Slavníkovců jsou některé z prvních protipřemyslovských svatováclavských legend, především legenda tzv. Kristiána neboli Legenda mnicha břevnovského, za jejíhož autora bývá pokládán (O. Králík a další) nevlastní bratr sv. Vojtěcha Radim (Radla).

Ota I. vstupuje zkrátka do dějin jako první z císařů, snažících se přímo ovlivňovat církevní dění a rozšiřovat investituru z opatů a biskupů stále dál až k papeži, který by se tak stal povolným nástrojem říšské politiky a v praxi jedním z feudálů, císařem potvrzovaných a císaři poplatných.

To, co Ota I. naznačil, bez skrupulí uskutečnil jeho vnuk Ota III. (983-1002), který se rozhodl využít podobné situace jako jeho děd, totiž obtíží, do nichž se dostal papež Jan XV. (985-996), omezovaný ve svých právech světským pánem Říma, patricijem Janem Crescentiem. „Zachránce poníženého papežství, mladý císař Ota III., byl právě již na cestě,“ jak se vzletně vyjadřují němečtí náboženští historikové, když Jan XI., až příliš ochotný připustit nežádoucí vměšování německých vládců ve svůj prospěch, náhle a velmi včasem zemřel na „horečku“.

Zpráva dostihla Otu v italském ležení v Ravenně uprostřed vojska papežových zachránců, které se zatím zabývalo drancováním země. Rázem se rozhodl: nadělí církvi papeže sám. Oznámil římským vyslancům, kteří mu vyšli vstříc, že se jím stane jeho almužník, zpovědník a zároveň strýc, syn rýnského vévody Oty a Luitgardy, dcery císaře Oty I. Velikého, čtyřadvacetiletý kaplan Bruno, a pověřil arcibiskupa Willigise z Mohuče a biskupa Adelholda z Utrechtu, církevní knížata, která sám dosadil, a která tudíž právem považoval za své věrné a spolehlivé vazaly, aby příštího papeže doprovodili s patřičným ozbrojeným doprovodem do Říma.

Všechno proběhlo hladce. Crescentius byl zatčen a uvržen do žaláře, kaplánek Bruno zvolen papežem a 3. května 996 potvrzen jako Řehoř V. Papežství vstoupilo do nové, neslýchané fáze přímého vměšování německých vládců do papežské volby a germanizace stolce sv. Petra. Řehořem V. se poprvé ocitl na místě papeže Němec, mladík, a především muž naprosto cizí vysokému kléru, pouhá figura v rukou mladého císaře.

Nový papež se dal do díla s mladickým temperamentem, s taktem a křehkým diplomatickým švihem pluku těžkooděnců. Ihned podpořil Otovu „východní politiku“ znovupovoláním sv. Vojtěcha, Slavníkovce a nepřítele Přemyslovců, na pražský biskupský stolec. Jaksi mimochodem vyhlásil nad celou Francií církevní interdikt (klatbu) pro vypuzení jakéhosi německého biskupa a chystal se popravit Crescentia - což však zatím nebylo možné s ohledem na veřejné mínění, do krajnosti pobouřené jednáním Oty i nového papeže. A ovšem prohlásil Otu císařem.

Nový stav věcí neměl dlouhodobé trvání. Sotva Ota III. vytáhl roku 997 z Říma paty, vyhnali patricijové papeže tak bystře, že zachránil jen holý život, a zvolili nového arcipastýře v osobě Jana XVI., kardinála řeckého původu z Piacenzy. Ota se zatím zabýval pokusy o likvidaci polabských Slovanů, Řehoř úsilím o dosazení německých biskupů na všechna rozhodující místa v severní Itálii, kam uprchl. Císař se roku 998 obrátil s početným vojskem do Říma, lstí, zorganizovanou jakýmsi Birhilem, se zmocnil vzdoropapeže Jana a předal jej svému milovanému Brunovi vulgo Řehořovi, který svého konkurenta záhy brutálním způsobem umučil. 29. dubna téhož roku přece jen srazil kat hlavu těžce zraněnému Crescentiovi, jehož poslední baštu, Andělský hrad, němečtí vojáci po těžkém boji dobyli. Při této příležitosti byla zavražděna i jeho manželka a všichni přívrženci a „uchvácený majetek církve slavnostně navrácen“, jak praví dojatý historik, císařovu strýčkovi Brunovi...

Veškeré konání papeže Řehoře byla zcela pod vlivem Oty a v zájmu expanzivní politiky říše - jako v řadě dalších případů však navzdory na papeže naprosto ojedinelému mládí své dílo nedokončil. Zahynul záhadnou, rychlou a nečekanou chorobou, stár sotva 27 let..

Zabývali jsme se postavou prvního papeže německého původu podrobněji, protože je klíčem k pochopení osudu druhého papeže, Klementa II., oběti naší historické detektivky. Jde o další etapu v dějinách boje o investituru, který měl vstoupit do rozhodující fáze počátkem 12. století (1119), kdy císař Jindřich V. byl nucen rozdělit duchovní a světské atributy investitury, zřít se propůjčování církevních úřadů církevními symboly (prstenem a berlou) a připustit svobodnou kanonickou volbu biskupů.

Wormský konkordát 8. září 1122 konečně spor i investituru skoncoval definitivně.

Doba pontifikátu prvních německých papežů je s dobou pontifikátu Klementa II. spojena krvavým a ohnivým prstenem strašlivé materiální i duchovní bídy evropského kontinentu, na niž mnozí historikové zapomínají, ztrácejíce tak ze zřetele její podstatnou charakteristiku a leitmotiv, bez něhož jsou popisované děje ploché a nápadně nevýrazné. Křesťanské lidstvo se zmítalo v hrůze před blížícím se koncem světa. Slova apokalyptického Zjevení sv. Jana „... Až se dovrší tisíc let, bude satan propuštěn ze svého žaláře a vyjde, aby oklamal národy ve všech čtyřech úhlech světa... Ještě jedna kniha byla otevřena, kniha života. A mrtví byli souzeni podle svých činů zapsaných v těch knihách... A viděl jsem nové nebe a novou zemi...“ připomínaná svatým Irenaeem, Papiem, Sulpiciem Severem a dalšími, se náhle stala žhavou aktualitou. Durynský poustevník Barnard určil kolem roku 960 ve svých kázáních zánik světa na Velikonoce 992, corbieský mnich Druthamr na 25. března roku 1000. Listiny z této doby začínají většinou slovy *Termino mundi appropinquante* (Před blížícím se koncem světa) a lidský život probíhal, jak uvádějí např. historikové Michelet, Martin, Guizot, Duruy a další, ve stínu blízké smrti. Děšť odkazů a darovacích listin se snášel na kláštery, které majetky v náležitě křesťanské pokoře ochotně přijímaly a přivtělovaly. Papež Silvestr II. nebo francouzský král Robert II. Svatý ovšem panice nepodlehli, prostý lid a nižší klérus však ano. Svědčí o tom i jeden z nejvýznamnějších pramenů pro tuto dobu, kronika mnicha Raoula Glabera, psaná roku 1000 a začínající slovy „Brzy bude satan puštěn z pout...“

Opravdu se zdálo, že tomu tak je. Evropu pustošil „ohnivý mor“, nemoc dnes neurčitelné povahy, nejspíše prudká infekce doprovázená tzv. hemorrhagickou purpurou, krvácení do tkání a tělových dutin. Svalstvo odpadávalo od kostí a strašlivě páchlo. Nemocní přicházeli umírat ke kostelům a zamořovali jejich okolí nákazou, která zahubila v některých oblastech Evropy přes polovinu obyvatel, jiné, např. Francii, dokonce takřka vylidnila. Jihovýchodní Evropa se zmítala v repríze hrůz Attilovy doby, vnesených vpádem Maďarů (906 až 955). Země zpustla, sýpky byly vypáleny, ovocné stromy a vinice vykáčeny, dobytek tentam.

Neúroda dovršila katastrofu a přinesla - z třiašedesáti let od roku 987 do roku 1060 bylo osmačtyřicet morových a hladových. A uprostřed surového divošství, které zavládlo, si vedli feudální páni jak zběsilí, bojovali hrad proti hradu a panství proti panství, zabíjeli cizí rolníky kteří se už ani neodvažovali vyjít na zpustlá pole, zapalovali vesnice, stodoly a stohy sousedních lén...

Vzájemné pŕtky a vraždění dosáhly takových rozměrů, že shromáždění biskupů vymohlo na rytířích alespoň slib tzv. „božího příměří“ od středečního večera do sobotního rána, kdy měly zůstat meče v pochvách.

I když minul rok 1000, trvaly chiliastické nálady dále - poloha nadějí se však poněkud proměnila: země se změnila v peklo a křesťané očekávali soudný den ne už s obavami, ale s nadějemi na lepší příští. V těchto několika desíletích se církev nesmírně obohatila. Spadá do nich stavba katedrál, které přetrvaly věky a vzbuzují dodnes obdiv a nevíru, jak mohly vůbec jako díla nemnoha obyvatel morem a hladem decimovaných měst a vylidněných krajů vzniknout.

29. června 1033 se zdálo, že kýžený soudný den již nastává - došlo totiž k velikému zatmění Slunce, „... které vzalo na sebe barvu šafránovou, lidé viděli se bledí jako mrtví, všechny předměty dostaly siný nádech, ustrnutí zmocnilo se všech srdcí, čekalo se na katastrofu...“ A nic.

Toho roku se však také konala volba nového papeže, který přijal jméno Benedikt IX. Nebyl to stařec, právě naopak teprve dvanáctiletý pacholík, poskytující nejvyššímu kléru jistotu (jak se záhy ukázalo zdánlivou a vratkou), že bude loutkou v rukou mocných a nebude usilovat o vlastní politiku. Na druhé straně však vzbuzoval i naděje: již v době své volby byl jako synáček mocné šlechtické rodiny známým zhýralcem, a nadto prokazatelně zlodějem a vrahem. Za pouhé čtyři roky dokázal nadělat tolik ostud, včetně zřízení vlastního dobře fungujícího harému, že se římská patricijová rozhodli zardousit jej při mši, až bude u oltáře provádět transsubstanciaci. Podle dobového podání se polekali dalšího zatmění Slunce - podnikavý mladík Benedikt však musel přece jen uprchnout z Říma do Cremony k císaři Konrádovi a tam nějaký čas setrvat, než jej Jindřich III. roku 1039 opět dosadil na stolec sv. Petra.

Tentokrát se na něm udržel šest let, do roku 1044, a to ani ne tak díky zlepšeným mravům, jako díky zlepšenému systému osobní ochrany německými rváči. Dával nezakrytě najevo, že ho celá komedie s církví a papežstvím vlastně nebaví a že se zřekne své hodnosti, aby se bez překážek oženil se zámožnou dcerkou předního římského patricije. Když však jeho sliby trvaly příliš dlouho a nebyly korunovány činem, vyhnal jej římský lid z Věčného města podruhé. Papežem byl zvolen se souhlasem

Jindřicha III. Silvestr III. Ještě se ve vatikánských komnatách ani pořádně nerozhlédl a již byl napaden lupičskou bandou, zverbovanou v okolí Říma, kde se to loupežníky jen hemžilo, vedenou ovšem Svatým otcem Benediktem IX. Řím se opět jednou oddal kratochvíli pouličních bitev mezi jednotlivými čtvrtěmi a paláci. Ustaly teprve tehdy, když další vzdoropapež, v pořadí třetí, Řehoř VI., nabídl kolegovi Benediktovi nemalé výtěžky anglické církevní daně (tzv. svatopetrského haléře), jestliže co nejrychleji a definitivně vyklidí pole. Benedikt tak navzdory všeobecnému očekávání neučinil, takže došlo (k radosti Jindřich III.) k rozdělení papežské moci mezi tři vzájemně se proklínající a exkomunikující vzdoropapeže. Sesadili je roku 1046 na synodu v Pavii, aniž se obtěžovali inscenací divadla další papežské volby a úvahami o „papabilitě“ kandidátů. Klement II., jak se nový papež jmenoval, by se totiž mohl stát papežem stejně málo jako jeho první německý předchůdce Bruno, protože klérus už měl zasahování císařů a kandidátů císařství do záležitostí Říma a církve dost a přislíbil podporovat i nadále nároky papeže Řehoře VI. Císař proto rozkazem určil nového papeže - bamberského biskupa Jindřicha Suidgera, syna hraběte Konráda z Meresleve (dnes Mairorfu u Magdeburku) a Amalrady, sestry magdeburského arcibiskupa Waltarda. O kádrových kvalitách tedy nebylo pochyby ani z hlediska Klementova rodiště, ani pokud šlo o spojení s nejvyšší německou feudální společností. A Klement ihned po vysvěcení, k němuž došlo na Vánoce roku 1046, svůj oddaný vztah k císaři dokázal tempem, které až bralo zúčastněným dech: již druhý den korunoval Jindřicha a jeho choť císařskou korunou a vyhlásil jmenování řady nejvyšších církevních knížat: císařský kancléř Humfred se stal arcibiskupem v Ravenně, probošt Teodorich z Cách biskupem v Kostnici, jeho jmenovec verdunským biskupem, probošt Herard ze Špýru biskupem štrasburským atd. atd. Kromě toho prohlásil za svaté několik německých chronických čekatelů svatosti. To vše stihl v jednom jediném dni; proti vzrůstající moci Francie, konsolidující se pod žezlem kapetovské dynastie, byl zkrátka osobou Klementa ve službách říše a císaře mobilizován Řím. Aby bylo zajištěno, že Klement nebude v bohulibé církevní činnosti rušen zahraničně politickými komplikacemi, dobyl Jindřich III. tradiční jihoitalské državy Byzance a dal je v léno spojeneckým normanským hrabatům Rainulfovi a Drogovi, což Klement pro jistotu doprovodil preventivním vyhlášením kletby nad každým, komu by se snad toto nové a bohulibé uspořádání poměrů ve prospěch emeritních mořských loupežníků nezamlouvalo. Zároveň císař odvedl v poutech řádně zvoleného papeže Řehoře VI. do Saska, aby svou přítomností nebudil v dobrém a ochotném Suidgerovi trapné vzpomínky.

Papež se velmi sblížil se staříčkým opatem Odilem z Cluny, který přežil pontifikáty plných deseti papežů - což při průměrné dvouleté době pontifikátu sice nebyl žádný zázrak, přesto však je uváděno všemi církevními historiky jak jistá kuriozita. Na jeho světlou paměť (ačkoli Odilo nakonec přežil i samotného Klementa) odňal klášter Cluny, nejslavnější a nejbohatší ve Francii, kléru a podřídil ho zároveň s biskupstvím v Chartres přímo Svaté stolici, čímž jednak vytvořil v samém srdci Francie dvě rozsáhlé oblasti se složitou podřízeností, vymykající se do značné míry pravomoci francouzských panovníků, jednak svedl vydatný a nevysychající proud zlata do Říma. Klášter v Cluny se totiž ujal funkce turistické kanceláře pro poutníky do Svaté země a za patřičný poplatek jim organizoval cestování. Vybuďoval na obvyklých trasách četné hospice a občerstvovací stanice, které ve své režii spravoval, vyjednával s majiteli lodí (především janovskými) i s machometány, propouštějícími až do křižácké křesťanské poutníky celkem bez velkých obtíží na svatá místa, jestliže ovšem byli ochotni tuto laskavost řádně zaplatit a se zařatými zuby vydržet nějakou tu schválnost a náboženskou netaktnost. Zemřel-li některý poutník na strastiplné cestě (což se nezdá stávalo), ujal se klášter v Cluny jeho hotovosti pro větší zásluhy zesnulého a ad maiorem dei gloriam.

Sotva tuto záležitost uspokojivě vyřešil, odebral se Klement do severní Itálie, odkud přicházely od Petra Damiána mobilizující zvěsti: církev byla v rozkladu a bujně vzkvétala, nastojte, pouze tam, kde byla z boží vůle řízena německým biskupem. Papež se ovšem rázem rozhodl „na místě učiniti této smutné situaci přítrž“, jak ujišťuje např. německý patristik Gröne, a dopřát dobrodiní německých biskupů všem úpícím diecézím.

Zdá se, že tím pohár přetekl. Po mši v klášteře sv. Tomáše v Apostelle, kde se Klement na své vizitační cestě z Perugia zastavil, papež onemocněl. 24. Zář 1047 již bylo zřejmé, že jde o nemoc smrtelnou. Klement věnoval poslední dny zajišťování církevní samostatnosti a privilegií Bambergu. 9. října skončil za příznaků, které byly všeobecně připisovány otrávení. Jako viník byl císařskými kruhy označován neúnavný podnikavec vzdoropapež Benedikt IX., který pak ještě vládl v Římě osm měsíců. Důkaz o všeobecné víře v otrávení Klementa II. poskytl zanedlouho další německý papež Lev IX. (1049-1055), když nechal na císařský rozkaz pozůstatky Klementa II. víceméně ma-nifestačně převézt

- proti všem zvyklostem, jak již víme - do Bambergu.

Nástupcem Klementa II. se stal Němec, brixenský biskup Poppo, dvořan a Jindřichův pochlebník, pod jménem Damasus II. Jeho pontifikát trval právě 23 dnů - sklátila jej „náhlá horečka“... I další tři papežové byli ze stejné líhně, Lev IX., Viktor II. a Štěpán IX., všichni v podstatě německé figury na velké evropské šachovnici mocenské hry. Zůstali posledními. Od poloviny 11. století se opět na stoliči sv. Petra střídají především Italové, výjimečně Francouzi nebo Španělé. Sen o papežství jako mocné páce, jíž by mohla svatá římská říše německého národa hýbat miliony věřících v celé Evropě, se nerozplynul.

Na vylíčeném pozadí „invaze“ císařů do Říma, ovládnutí mechanismu volby papeže a zuřivého, i když okolnostmi determinovaného odporu římského i všeho neněmeckého kléru, se zdá být „případ Klement II.“ se značnou dávkou pravděpodobnosti vyřešen.

Nešlo asi o chronickou a nezaviněnou otravu olovnatými sloučeninami, tím spíše, že i úmrtí Řehoře VI. a Damase II. jsou svrchovaně podezřelá. Z historických souvislostí se nezdá být pravděpodobným ani dlouho připravovaný atentát, provedený pečlivě odměřovanými dávkami tak, aby došlo k vleklé otravě; mezi mší v Apostelle a smrtí uplynuly asi tři týdny. Otráveného mešního vína s příměsí octanu olovnatého (nejspíše) bylo použito v posledním okamžiku před změnami, které chtěl Klement v severní Itálii provést a jejichž náprava či brzké odvolání byly vzhledem k vlivu německých panovníků v této oblasti velmi pravděpodobné. Zprávy o klinickém obrazu papežovy otravy se nezachovaly. Vatikánské archivy mlčí. Jen dva gramy lehký kousek žebra promluvil přes propast téměř celého tisíciletí.

Podivná smrt krále Holce

Za krále Holce byla v Čechách za groš ovce.

Lidové pořekadlo

A téhož léta hvězda s ovocem na západ slunce při svatém Jakobě, mor budoucí znamenající, viděna jest. Čas byl velké suchosti, jasný a horký a na chvíli trval. A brzy potom králová nejjasnějšího pána našeho, krále Vladislava Uherského etc., syna porodivši, život smrtí v Budíně dokonala. Polský král také toho času umřel jest. Také potom mor v Míšni a Rakousích začal se, jakožto i my také ne bez strachu na se čekáme.

Kronikář

V kapitole Císař umírá se zmiňujeme o romantické a nacionalistické historiografii, schopné a ochotné překrucovat fakta nebo je alespoň interpretovat takovým způsobem, aby se nejen vlk najedl, ale i koza byla pokud možno beze zbytku zlikvidována. O zlovolné interpretace nebylo v dějepisectví nikdy nouze. Jedna z největších bouří nenávisti a pomluv se až donedávna periodicky snášela na dávno zpráchnivělou hlavu „husitského krále“ Jiříka z Poděbrad. Obvinění, vznášené nacionalistickými německými kruhy historiků (mezi nimi obzvláště proslul profesor pražské univerzity Adolf Bachmann) i novinářů (a nejen jimi) až do 2. světové války a dokonce i po ní bylo vážné a hrozné: označovalo Poděbrada za traviče a vraha krále Ladislava Pohrobka, který zemřel v Praze po krátké nemoci dne 23. listopadu 1457, aniž se ujal vlády. Jeho smrt byla provázena nejen celou řadou dohadů, ale i objektivně podivnými okolnostmi, které okamžitě vedly k podezření z otravy. Tím spíše, že Ladislav svou neočekávanou smrtí otevřel cestu k trůnu právě Jiřímu z Poděbrad, jehož politická, vojenská a v neposlední řadě finanční moc byla v době smrti nebohého krále Holce (holého, tzn. bezvousého) taková, že o jeho brzké volbě českým králem nebylo celkem pochyb.

Jiřího volbou si byli jisti i objektivní a politicky zkušený pozorovatelé. Uvedme za všechny doklady, které shromáždil například akademik Rudolf Urbánek (O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458, jubilejní tisk Akademie, 1958), dopis chebského hejtmána Konráda z Reitenbachu konšelům města Chebu, odeslány z Prahy 28. února 1458. Pisatel v něm svým nadřazeným píše mimo jiné: „... Pak někteří páni a zemané i města vespolek chtěli Čecha své strany a hned nejbližší pondělí poslali Trčku, podkomořího a purkmistra pražského k pánům naší strany a dali jim říct, že nechťi žádného jiného krále než Čecha. K tomu jim páni odpověděli, že tu věc mají nechat v klidu do nejbližší středy, do kdy chtějí uvážít prospěch i čest koruny. Tu přišli oni znovu a řekli příměji, že nebude-li jim do středy odpověděno, rozhodnou se pro nějakého Čecha za krále. A nelze jinak tomu rozuměti, než že se pak pan Jiřík stane králem, protože jsem žádného pána neslyšel ze strany naší, kdo by se odvážil proti nim mluvit, neboť jeho moc je proti nim příliš velká. A mám starost, že zvolí-li českého pána za krále, nic dobrého z toho nevzejde. Také mne vyzval, abych počkal, a nemohu jinak vyrozuměti, než že se pan Jiřík stane králem. Podle toho hleďte se řídit!“

Utrakvisté agitovali před volbou v Jiříkův prospěch dokonce anonymním spiskem, jehož autorem je pravděpodobně po Rokycanovi druhá nejvýznamnější osobnost utrakvistického kléru, kněz, Martin Lupáč: „Myslím, vyzývám a přemlouvám vás, abyste se rozhodli pro pana Jiřího z Poděbrad, již dlouho ustanoveného správce Království českého, který umí vládnout a spravovat, jehož smysl pro zákonitost se rozšířil takřka po celém německém národě. On držel Město pražské v dobrém pořádku, on udržel obecný lid v náležitě poslušnosti, on našeho mistra, mistra Jana Rokycanu, s jeho stranou nejlépe chránil, on vychován v naší české víře, bude ji moci důrazně brániti, jak činil doposud, on s největší péčí za doby krále Ladislava důmyslně usiloval o to, aby naše víra nebyla ohrožována ani neutrpěla od samého krále nebo jiných Němců jakoukoli škodu...“ atd.

Odpověď na základní otázku, po níž obvykle soud pátrá, totiž cui prodest, komu smrt Ladislava Pohrobka přinesla prospěch, se zkrátka zdá být jednoznačnou: Jiříkovi.

Řekněme ovšem hned, že závěry by byly předčasné. Není možné hledat historickou detektivku v každém úmrtí, které tomu či onomu přišlo vhod. Smrt Ladislava Pohrobka, narozeného 22. února 1440 v Komárně čtyři měsíce po smrti svého otce císaře Albrechta II., odtud přízvisko Pohrobek -, vnuka

císaře Zikmunda, neblaze proslulého v souvislosti s Husovým procesem, a tedy pravnuka Karla IV. s příměsí přemyslovské krve, však takovou detektivkou je, a byla mnohokrát takovým i onakým způsobem řešena, u nás naposledy v knize dr. Miroslava Ivanova *Český pitaval aneb Kralovraždy* (Orbis 1976). Ivanov důkladně prostudoval historické materiály a s důvtipem sobě vlastním vyvodil závěry; nevracel bych se proto k tomuto otazníku nad hrobem bez pocitu, že se mi podařilo vnést do celá staletí trvajících přejistě nové a odlišné aspekty jak historické, tak lékařské. Je-li tomu tak opravdu, posoudí čtenáři.

Jiřík tedy Ladislavovou smrtí získal - skončily dlouhé spory, tahanice a lavírování, při kterých se, jak se zdá, nejednou ocitl sám mocný správce v nebezpečí a považoval za nutné pohybovat se v blízkosti mladého krále pouze pod ochranou několika set spolehlivých českých vojáků. Nezapomněl na lekci, kterou šestnáctiletý holobrádek Ladislav udělil zdánlivě nedotknutelnému rodu Hunyadyů poté, co Ladislav Hunyady zákeřně zavraždil Ladislavova oblíbence a rádce „strýce“ Oldřicha Celského. Král téměř rok manévroval na ostří nože mezi vrahy, než se mu podařilo uniknout na Budín a dovolat se pomoci Jana Jiskry z Brandýsa. Druhý den padla pod několika neobratnými ranami kata hlava Ladislava Hunyadyho, jeho bratr Matyáš putoval jako rukojmí v okovech do Vídně. Hunyadyovci se v plavovlasém mladíčkovi přepočítali. Jiřík byl obezřetnější.

Jaký byl dál? Shodou okolností téměř přesně o dvacet let starší Ladislava, narozený 23. dubna 1420 v Poděbradech. Utrakvista, tedy umírněný kališník, který převzal po smrti vychovatele Hynce Ptáčka z Pirkštejna vedení této strany. Velmi zajímavě jej vylíčil Eneáš Silvius Piccolomini, později papež Pius II., člověk podivuhodně rozporný, ale drsně pravdomluvný. Když se papež utkal o svrchovanou moc s koncilem a konkláve církevních knížat, vyjádřil se jako tajemník kardinála de Capranica zcela cynicky: „Všichni věříme v to, v co naše knížata věří; kdyby klaněli se modlám, klaněli bychom se jim také a zapřeli bychom nejen papeže, ale i Krista...“ Značnou část života trávil v diplomatických službách, jednal i s českými stavy, vyžadujícími vydání mladého krále Ladislava. Tehdy, roku 1451, poznal Jiřího z Poděbrad. Po zvolení papežem opustil své dřívější názory, prohlásil je za mladistvé poblouznění a tvrdě prosazoval svrchovanou papežskou moc nad všemi světskými i církevními vládci. Zvláštní bulou zrušil basilejská ujednání, hrozil králi Jiříkovi a vši mocí se snažil obnovit vládu římské církve v Čechách. Lze tedy očekávat, že Jiříkovi nebyl nakloněn, ba naopak. Ve své latinsky psané České historii (*Historia Bohemica*), vydané poprvé tiskem roku 1475, s vášnivou nenávisťí mluví o „věrolomném šílenství husitů“, Žižku nazývá „ohavou prokletou, krutou, protivnou, kterou když nemohla zničit ruka lidská, prst boží zahubil“, a v dopise kardinálu Juanu Carvajalovi popisuje město Tábor, jež zhlédl (do Prahy se nedostal) jako „hereticorum senatus, nequitiae synagoga, domicilium Sathanae, templum Beliali, regnum Luciferi“...

Poslyšme, co tentýž autor soudí o Jiříkovi z Poděbrad: „... Je postavy krátké, těla čtverhranného, pleť bílé, oči jiskřivých, mravů líbezných, sice nakažen husitstvím, ale jináče muž spravedlivý a šlechtěný.“

Taková charakteristika jaksi nezapadá do povšechného profilu zákeřného kralovraha. Svědčí také pro jistou objektivitu Eneáše Sylvia, líčícího na jiném místě i Husa a Jeronýma s úctou k jejich charakteru a s obdivem k hrdinství, s jakým podstoupili mučednickou smrt, a český národ jako „nejstatečnější a neproslulejší“. Humanista se zkrátka nezapřel ani v příštím papežovi.

Tím ovšem není řečeno, že by Jiří byl muž s holubičí povahou. Naopak. Byl to rázný a tvrdý politik, neváhající se vyrovnat se svými soupeři, byť i byli jeho dávnými druhy. Například s Janem Smiřickým, jenž byl spoluhejtmanem boleslavského kraje spolu s dvacetiletým Jiříkem. Ten - sám kališník - přišel za své intriky proti Jiříkovi o hlavu. Poděbradova důslednost v potírání odpůrců byla obecně známá, ať již to byl zhoubece země loupeživý rytíř Kolda ze Žampachu, kterého před oprátkou zachránil roku 1456 jen útěk do ciziny, nebo pánové, kteří pod různými záminkami neprávem rozchvátali královský majetek. Usiloval vyčistit severozápadní Čechy od saských lén, která narušovala jednotu země, a po celý život bojoval proti spiknutí, jehož organizátory byli především němečtí a katoličtí páni, nejednou ale i kališníci, bránící svou suverenitu proti královské moci. Neváhal zbraní dobýt Tábor a srovnat jeho obyvatele ve věcech církevních se stranou podobojí (utrakvisty), aby mohl lépe čelit diplomatickému nátlaku Říma, neustále hrozícímu klatbou a mezinárodní intervencí katolických zemí v Čechách.

Nelze zamlčet, že Jiří byl dokonce už před smrtí krále Ladislava obviněn z travičství politickými důvody motivovaného, a to dokonce na počátku své politické kariéry, kdy slyšel spíše mírností a kdy tuto pověst o sobě záměrně podporoval. Roku 1448 byl však nucen rázně přervat pletichy pana

Oldřicha z Rožmberka a jeho daleko staršího spojence, velitele Prahy pana Menharta z Hradce, kteří všemožně oddalovali jednání o vydání mladého krále Ladislava, o uznání kompaktát a o potvrzení Jana Rokycany v úřadu pražského biskupa. Když Jiří shledal, že diplomaticky nic nepořídí, sebral vojsko pod záminkou boje s Bedřichem Míšenským, vytrhl však z Kutné Hory proti Praze a 3. září téhož roku ji bez odporu obsadil. Menhart z Hradce byl uvězněn. Začal ve vězení churavět a Jiří jej propustil na svobodu. Té se však dlouho netěšil. 3. února 1449 zemřel; Jiříkovi odpůrci vyhlásili, že byl otráven. Pod dojmem tohoto obvinění byla pak ve Strakonících proti králi Jiřímu ustavena Jednota pánů, Menhartových přívrženců, vedená Oldřichem z Rožmberka.

Není třeba pochybovat o tom, že smrt staříckého Menharta z Hradce, vyčerpaného riskantním politickým dobrodružstvím, byla přirozená. Umírající kmet byl však řádně propagandisticky Jednotou pánů využit. Z německých, ale i českých katolických kruhů se vyrojila spousta nebezpečných pomluv, obrazejících se kromě Jiřího i proti Rokycanovi a obviňující je - někdy zcela absurdně - z otrávení nejen Menharta z Hradce, ale i olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole, a dokonce samotného císaře Albrechta II. a jeho manželky Alžběty, rodičů Ladislava Pohrobka. Zajímavý je dopis nejvyššího purkrabího Zdeňka ze Šternberka Viktorovi z Kunštátu, synovi Jiřího z Poděbrad, psaný ještě za Jiříkova života (24. srpna 1468, tedy téměř tři roky před Poděbradovou smrtí 22. března 1471). Je pozoruhodným dokumentem, svědčícím nejen o temperamentu urozených pánů, nadávajících si do „kurev nestydatých, bezectných, lživých a ohejralých“, ale i mezi katolickým panstvem pevně zakotveném mínění o Jiříkově travičství, a to, jak naznačeno, nejen v Ladislavově případě.

V neprospěch Jiřího z Poděbrad svědčí i nepřilíš valný vzájemný vztah mezi ním a Ladislavem. Král byl ve Vídni i v Uhrách vystaven značné protičeské a protiutrakvistické indoktrinaci, ustavičně volky nevolky poslouchal osočování Jiřího z Poděbrad německou a katolickou stranou. Přes veškeré naléhání a dokonce i vyhrůžky Jiříka, že Čechy zvolí nového, jiného panovníka, trvalo dva roky, než se podařilo po složitých, obtížných a oboustranně nedůvěřivých jednáních přemluvit či donutit Ladislava, aby opustil Vídeň a přijel do Prahy. A v Praze vzájemné sympatie spíše klesaly od deseti k pěti. Ladislav přijel do Prahy zřejmě s promyšlenou politickou koncepcí, která se podstatně lišila nejen od představ Jiřího a české kališnické šlechty, ale i od tužeb většiny šlechty katolické.

Chování podnikavého mladíčka Ladislava bylo takové, že už za nemnoho dnů po jeho příjezdu - neměl mnoho času, do Prahy dorazil z Vídně 29. září 1457, 23. listopadu téhož roku, tedy za pouhých 55 dní umírá - se stal z města, nadšeně vítajícího fešného jinocha a těšícího se na „sjezd velmi skvělý“ u příležitosti svatby, jakou Čechy ještě neviděly, uzlíček nervů.

Kolovaly pověsti o chystaném vyvraždění utrakvistů, o jakési bartolomějské noci, jejíž organizaci měla převzít královská svita, složená vesměs z Němců a katolíků. Katolické duchovenstvo dávalo zřetelně najevo, že s vládou utrakvistů (a ovšem tím spíše radikálnějších a původní husitské ideologii bližších kališnických stran, Jiříkem potlačených) je konec, a „plesalo v radostném očekávání svatby“, kterou se ultrakatolická francouzská princezna Magdaléna spojí s neméně ultrakatolickým Ladislavem.

A král dělal vše, aby tyto pověsti potvrdil a naděje podpořil. Choval se v českém a převážně utrakvistickém prostředí vysloveně provokativně. Z celkem nedůležité instalace vyšehradského probošta, katolíka Jana Mladšího z Rabštejna, 13. listopadu, byla z jeho popudu vytvořena pompézní slavnost, naznačující tendenci vývoje věcí příštích. 19. listopadu se král zúčastnil jakéhosi zápasu či turnaje, kde ostentativně s nadsazenou štědrostí odměnil vítěze, Němce a katolíka, jenž přemohl Čecha-utrakvistu, a poučil jej, aby děkoval Bohu, že zvítězil. Čech by jej naživu nenechal... Netaktní a hrubá poznámka vzbudila mezi přítomným českým panstvem „velké skřípání“...

Naskýtá se otázka: což toto vše Jiřík z Poděbrad nevěděl nebo alespoň nepředvídal dříve, než v pravém smyslu slova ze všech sil krále dotáhl z Vídně do Čech, kde až dosud sám nerušeně vládl a v klidu konsolidoval hospodářské a politické poměry s dalekosáhlými, evropskými cíli? Měl přece dost a dost možností seznámit se s Ladislavovými názory a představami o vládě jak nepřímo, tak přímo při důvěrných a tajných jednáních v táboře před Vídní a v Klosterneuburku. Králův trvalý pobyt v Praze, o který usiloval, nejen komplikoval situaci v Čechách a na Moravě, ale znamenal by v budoucnosti ustavičné spory se stavy rakouskými a uherskými usilujícími, aby říše byla spravována z Vídně nebo z Budapešti. Neznal snad královo katolické náboženské přesvědčení, jehož posílení a dogmatizace sňatkem s dcerou „nejkatoličtějšího krále“ byly mimo veškerou pochybnost?

A především - jak se takřka násilné přivedení Ladislava do Čech shoduje s tvrzením, opakovaným nejen německými dějepisci, ale i Ladislavem samotným, který prý teprve na smrtelném loži odpustil Jiřímu z Poděbrad jeho „uzurpátorské choutky“? Vždyť před královým příchodem hrál Jiří v Čechách

nesporně první housle - králův příchod jej odsunul na druhé místo a tento první krůček sestupu nemusel být, a patrně by nebyl vzhledem ke zjevným rekatolizačním snahám Ladislava a jeho královské rady, krokem posledním.

Mínění o Jiříkových uzurpátorských choutkách sdílelo ostatně více současníků. Vratislavští, jedni z úhlavních nepřátel, jej ústy a perem Eschenloerovým nazývali „liškou nejlstivější“, jiní mluvili o „vrozené vládychtivosti“ nebo mírněji o „přirozené povaze, dychtící po velkých věcech“.

Nutno ovšem hned dodat, že Jiří z Poděbrad měl nejen mnoho nepřátel, jak ani u politika jeho formátu jinak nelze očekávat, ale i upřímných obdivovatelů, kteří o něm mluvili jako o „mudřeci přirozeném bez písemného ostření smysla“ nebo jako o osobě, „obdařené rozumem přejasným, výmluvností, dobrotivostí, způsobnou tvářností a jinými mnohými dary nebeskými i tělesnými“ atd. atd.

Snad Jiřík přecenil svůj vliv na krále, o němž se domníval, že bude dbát pokynů a rad o dvacet let staršího zkušeného politika tím spíše, bude-li vytržen z vídeňského dvorského prostředí našeptavačů a klevetníků. Příliš si sliboval od Ladislavovy znalosti češtiny - král zůstal i v Praze obklopen německými dvořany. Přivezl si z Vídně i své osobní německé lékaře. Jaký div, že pouťovní písničkáři, pohotově angažovaní v pomlouvačné akci proti Jiříkovi, ruče složili písně o tajné schůzce Jiřího s arcibiskupem Rokycanou, na níž bylo rozhodnuto „německého psa“ Ladislava otrávit...

Přejděme však k věci. Staré letopisy české popisují královu nemoc takto:

„Stalo se tu neděli po sv. Alžbětě, že král Ladislav křtil dietě na Hradě u sv. Václava panu Zdeňkovi z Konopiště. A tu neděli, když bude k večeruom, tehdy král jede z Hradu do Prahy, a hned jeho hlava zabolí. A nazajtří v pondělí vyvrhle se jemu dvě hlíze, a on jich tajil pro dolejší hanbu, i kázal k sobě svým lékařuom. A jeden ohledav jemu ruku řekl: králi, neškodí' nic, a druhý lékař podržev krále za ruku, i řekl: králi, zle se máš. I dali jemu lékařství, aby se upotil a potom dali jemu jiné lékařství, aby jeho proskočilo, a najposléze púšteli jemu krev. A tak leže ve mdlobách tento krásný mládenec, i pustil duši v tu středu dne sv. Klimenta v hodinu XXIII...“

Jak je vidět, ani tehdy nebyla při lékařských konziliích nouze o názorové rozpory. Z uvedeného by opravdu na první pohled vyplývalo, že lékaři, oba, jak víme, Němci, soudili nejspíše na otravu, kterou léčili tehdy běžným způsobem - pocením, projímadly a spouštěním krve. Ani nepomyslili na mor, který se vždy dostavoval v podobě větší nebo menší (obvykle větší a strašlivé) epidemie, ačkoli „dvě hlíze“, zřejmě v třísech, by mohly nasvědčovat - kromě několika málo jiných chorob - i hlízové, dýmějové formě moru. O hlízách však při předpisu léčby dosud nevěděli.

Poznamenejme hned, že otrava, na kterou, jak se zdá, lékaři usoudili, nemusela být následkem atentátu a travičství. Spíše naopak. Právem se smíme domnívat, že v tehdejších dobách docházelo poměrně často k otravě jídly nevhodně připravenými nebo kontaminovanými bakteriálními jedy, případně bylinnými přísadami, zastupujícími tehdy většinou velmi drahá, nedosažitelná nebo v Evropě dosud neznámá koření. Tzv. alimentární intoxikace byly takřkajíc denním chlebem lékařů a na ně asi pomýšleli nejdříve.

Nelze také zapomínat, že termínem „mor“ byly ve starověku, ve středověku, ba i v raném novověku označovány šmahem všechny rozsáhlé smrtící epidemie bez ohledu na druh choroby. Nemusel to být vždycky - a často také nebyl — skutečný, klasický mor, způsobovaný Pasteurellou (Yersinií) pestis.

Na citátu je zvláštní králova stydlivost, se kterou „tajil své hlíze pro další hanbu“. Král Ladislav, krásný plavovlasý mladík, ba dokonce podle svědectví jistě ne zcela objektivních současníků „krásnější než Absolón“, byl tak trochu do světa a od svých čtrnácti let navštěvoval nejen krásné panny a paní, nabízející se u dvora, ale i vratislavské a vídeňské nevěstince. Jedním z důvodů jeho tvrdošíjného setrvávání ve Vídni byly právě četné erotické vztahy, které tam navázal a které byly ovšem odchodem do Prahy přervány. Středověk, se svými veřejnými lázněmi, společnými pro muže i ženy, s přechoťnými lazebnicemi a kultem mužných svalovců, nebyl příliš stydlivý. Domněnka, že se král ostýchal obnažit, dokonce před svými osobními lékaři, kterým nabídl k ohledání jen puls, je značně nepravděpodobná. Příčinou takového chování sotva byl pouhý stud - pokračujme však v probírání dalších svědectví o posledních hodinách a dnech krále Ladislava. Existuje jich dost, a řekněme hned, téměř všechna nepříznivá pro Jiřího z Poděbrad. Rozcházejí se však tak dalece, že je jejich důvěryhodnost naprosto pochybná. Vratislavský kronikář Eschenloer - víme již, že Vratislavští byli úhlavními Jiříkovými nepřáteli - tvrdí, že Ladislav zemřel velmi záhy po požití ředkviček a piva, jež byly zřejmě otrávené. Florentský arcibiskup Antonio Pierozzi, tedy už jaksí z profese nepřítel kališníka Jiřího z Poděbrad, je si jist, že Ladislav byl otráven, a to ne z politických důvodů, ale z

žárливosti nad milostným vzplanutím Jiříkovy manželky Johany ke krásnému mladému králi...

Tato senzacionalistická verze je ovšem absurdní. Ačkoli je kvalifikace mezilidských vztahů historických osob velmi obtížná a nejistá, tím spíše, jde-li o osoby svázané dvorní etiketou a záměrně se stylizující, můžeme mít za to, že druhá Jiříkova manželka byla svému choti prokazatelně oddána. Jejich láska byla dokonce příslovečnou. Pomluva nicméně košťatěla a vyháněla nové a nové ratolesti.

Roku 1483 napsal francouzský dvorní básník Filip de Commines truchlivou zprávu o smrti „rytíře Lancelota“, jak nazývá Ladislava, otráveného prý zhrzenou milenkou rafinovaným způsobem: vražedkyně natřela jedem jednu stranu střenky nože, rozpůlila jím jablko a otrávenou polovici nabídla královi. Důvodem žárlivosti a vraždy bylo prý rozhodnutí Ladislava oženit se s francouzskou princeznou Magdalénou, dcerou Karla VII.

Ještě před Filipem de Commines však čteme ve Villonově básni, přeplněné řečnickými otázkami po slavných vládciích a bohatýrech, jejichž práchnivé kosti dokazují pomíjejícnost všeho světského, verš: „Kde Lancelot je, český král?“

Villon (jehož život pro nás končí odchodem z Paříže roku 1462) apostrofuje především mocné tohoto světa, kteří zemřeli nedlouho před jeho dobou nebo dokonce nedlouho před vznikem básně, takže literární znalci osloveného „krále Lancelota“ ztotožňují s Ladislavem, jehož maďarské jméno Laszlo je Francouzi často přepisováno jako Lancelot. Ve Francii byl Ladislav ovšem znám - zasnoubil se přece s francouzskou princeznou a jen smrt zabránila sňatku. Přenos jména je výmluvný. Francouzská princezna si nemohla zvolit jen tak ledajakého manžela, proto lidové podání propůjčilo mládenci značně rozporné povahy charakter slavného rytíře svatého grálu, Lancelota od Jezera, který s královnou Ginevrou opatřil svého pána, legendárního krále Artuše, celou kolekcí paroží. A něco takového dovede lid patřičně ocenit - a to nejen lid francouzský - tím spíše, vyšle-li Lancelot za svou vyvolenou obrovské poselstvo s průvodem sedmi set koní, s dary, jejichž okázalost je evropskou senzací, a ke všemu z exotické kacířské země, na níž se chystala a které výhružnými odpověďmi hrozila už Jeanne d'Arc. A svatební slavnosti se měl zúčastnit císař Fridrich, polský král Kazimír a stovky velmožů...

Jak je vidět, ostuda měla mezinárodní charakter, což muselo být dvojnásob nepříjemné Jiříkovi, usilujícímu o opětné zařazení Čech do evropského politického kontextu a perspektivně dokonce i o protitureckou koalici evropských panovníků.

Verzi podobnou podání Comminesovu nalezneme v písni Hanse Vispecka z roku 1458, avšak v pikantnější variantě: Jiří prý dostal na hostinu svou choť v přestrojení a vybavenou nám již známým otráveným nožem. Nic netušící Ladislav půlku jablka snědl, upadl do hrozných bolestí a záhy zemřel. Ještě v předsmrtných křečích dokázal však ukázat prstem na vražednici. Z čehož - podle Vispecka - plyne pro muže obecné poučení, aby se vystříhali krásných, avšak zrádných žen.

Eneáš Silvius zprvu věřil v mor jako příčinu Ladislavovy smrti, později však nepříliš zakrytě naznačoval, že se přiklání spíše k teorii o otravě, a to vzhledem k „mínění lékařů a komorníků“. Nejdiploatičtějším a nejzdrženlivějším zpravodajem byl patrně rakouský kronikář Ebendorfer, jenž ponechal rozhodnutí na „Bohu a moudřejších lidech“, upozornil však na kometu nápadné barvy, která se objevila nad Prahou v předvečer Ladislavovy smrti zcela podle Shakespearova pozdějšího zjištění: Smrt žebráků nevěstí komety, při smrti knížat hoří samo nebe.

Hanobení Jiříka jako kralovraha zkrátka neustalo - i v německých lidových písních byl po celá léta osočován. Nechyběly ani jiné varianty provedení zločinu: Jiří prý Ladislava uškrtil nebo dal uškrtit či zadusit ve spánku polštáři atd. atd.

Proti těmto dějinami se táhnoucím pomluvám marně protestovali a argumentovali F. Palacký (roku 1856 spisem *Zeugenverhör über den Tod Königs Ladislaws von Ungarn und Böhmen*), V. Novotný, R. Urbánek a další historikové, ochotní vystavit se klerikálním nebo šovinistickým štvanicím. Příležitost očernit podezřením ze zákeřného a neomluvitelného zločinu historickou postavu, která patřila k panteonu osob Čechům nejdražších, „husitského krále“, byla příliš lákavá. Tím spíše, že celá řada skutečností svědčila proti Jiříkovi. Jsou-li svědectví německých a katolických autorů zjevně neobjektivní, byla stejná neobjektivnost vytýkána oficiálním prohlášením o posledních chvílích nešťastného krále Holce, pocházejícím vesměs buď přímo z Jiříkovy kanceláře, nebo z kruhů, které nutně předvíдалy další vývoj událostí a v žádném případě netoužily zneprátnit si příštího vládce. Jedním z nejzávažnějších argumentů Jiříkových osočovatelů byl nesporný fakt, že právě roku 1457 nebyla Praha postižena morovou epidemií - mor sice doutnal endemicky po celé Evropě, jako vůbec ve středověku, avšak onemocnění byla vzácná a omezovala se na krysy.

Lze ovšem poukázat na pošetilost báchorek o otráveném jablku, které až příliš průhledně ukazuje na motiv, tradovaný v rytířské i lidové poezii už do nejstarších dob a pramenící zjevně ve starověku: perská královna Parysatis se stejným způsobem, totiž nožem zpola potřeným jedem, zbavila podle zprávy historika Plutarcha své nenáviděné snachy Stateiry. Otráveno však nebylo jablko, ale upečený záhadný pták rhyntakes, nahrazený pak v pohádkách všech národů o Sněhurce a zlé maceše méně exotickým jablkem. Lze poukázat i na obecnou psychózu, spatřující - a ne zcela bezdůvodně - v každém náhlém úmrtí ruku traviče. Evropa 15. a 16. století totiž opravdu hýřila v orgiích travičských vražd, které se staly takřka stejně pověstným atributem renesance, jako skvělá umělecká díla a výtvary znovuzrozené techniky. Sloučeniny arzenu, antimonu a rtuťi, z rostlinných jedů durman, blín a bolehlav vraždily beztréstně a spolehlivě do té doby, než se podařilo připravit vhodné metody prokazující především otrušík, arzenik. Prodavačky jedů provozovaly své řemeslo poloveřejně, ba dokonce s jistou reklamou. Pokud nebyly ony nebo travič chyceni přímo při činu, vrah vyvázl. Lékařství neznalo prostředky, jak odlišit smrt jedem od smrti přirozené. Strach kráčel Evropou a nasazoval velké oči.

Nemenší byl ovšem tehdy strach moru. Lidé prchali z postižených měst, ponechávajíce nemocné a umírající osudu. Ani lékaři nechodili za nemocnými, a pokud je vůbec léčili, ordinovali doma za využití všech ochranných opatření, jimž tehdejší doba věřila. Patřila mezi ně i kurióza: pochodeň či granátové jablko v dlani, dryák (theriakum Andromachi - směs bylin, považovaná ve středověku za univerzální lék) nebo stroužek česneku v ústech, případně jakási kukla či maska se zobanem, naplněným bylinami. Léčením moru se však spíše zabývali bradýři nebo zaříkavači - oficiální medicína se od moru dlouho distancovala jako od nevléčitelné choroby. Podle toho také léčení vypadalo: na hlízy byl posazován kohout se zadkem do krve oškubaným nebo štěně zaživa roztržené, aby „vytáhlo morní jed“... Jediným lékařským spisem, který se otázkami léčení moru v úrovni tehdejšího medicínského umění zabýval, bylo Compendium de epidemia z roku 1348, vydané pařížskou lékařskou fakultou, světoznámé a nepochybně proslulé i v Čechách. Velmi zajímavým dokladem pro naši pří je však česká kniha, dokonce první česky tištěná lékařská kniha vůbec, nepočítáme-li tzv. minuce, nástěnné kalendáře s vhodnými časy k pouštění krve.

Autorem Spisu o nemocech morních je negraduovaný litomyšlský lékař Jan Černý, narozený asi kolem roku úmrtí nebohého krále Holce. Knihu sepsal pod dojmem strašlivé epidemie moru, jež vylidnila Čechy roku 1495 - tedy oné epidemie, kterou někteří autoři považují nosologicky (chorobopisně) za vlnu syfilidy, přivezenou Kolumbovými námořníky z Nového světa a probíhající ve zcela nepromořeném terénu jako dramatická a smrtící nemoc.

Černého kniha je svým způsobem lékařským unikátem a dočkala se po roce 1506, kdy ji poprvé vydal tiskař Pavel Olivetský, ještě asi deseti vydání, v nichž byl autor nazýván pro proslulost, ač ne zcela právem, doktorem. Černý je ovšem poplatný své době, věří v léčivou moc drahokamů, zlata a perel, ale zároveň bystře pozoruje a shrnuje své zkušenosti. Není poražencem, nevěří v nevyhnutelnou smrtelnost ani v její naprostou nakažlivost. Odmítá - to bylo vědecké kacífství - přísné pouštění krve, zeslabující pacienta, nabádá k rozumné dietě, hygieně a životosprávě: „Těla nečisté krve a nezřízeným chováním zvláště k dlouhým zimnicím jsou náchylná... V střevících nebo škorních smrdutých choditi příliš mrzké jest.“ Nejsympatičtější nám patrně bude svým hlubokým humanismem a snahou psát svou knihu pro lid, nad nímž se především stahovala mračna nových epidemií, který nemohl na rozdíl od panstva uniknout do nezamořených oblastí: „Složení prášků a lektvarů nákladných psáti varoval jsem se, poněvadž více pro chudé pracovalo se...“ Jaká to výjimka, jak světlá a neprávem zapomínaná postava našeho lékařství!

Černého vědomosti představují soubor empirických znalostí o moru, jimiž v 15. století disponovali lékaři Evropy, případně je ještě přesahují. V jejich světle můžeme posuzovat léčení, kterému byl Ladislav podroben.

Pouštění žilou bylo terapií univerzální, avšak z dávidel můžeme soudit, že Ladislavovi lékaři věřili spíše otravě. Zdá se, že se k jejich mínění o otravě nebo alespoň o jiné příčině smrti než o moru přiklonil zprvu i Jiří z Poděbrad, jenž svolil, aby Ladislavovo tělo bylo podle zvyku veřejně vystaveno a na navštěvováno dvořany, což v případě úmrtí morem bylo naprosto vyloučené a nemyšlitelné, byť i šlo o osobu korunovanou. Záhy se však situace změnila. Pražští bradýři a ranhojiči, kteří, jak již víme, byli obvykle jedinými léčiteli moru, znali jeho klinické příznaky a patologické změny, jež zanechává, po prvním pohledu na mrtvolu odmítli Ladislava balzamovat, což by bylo bez velice závažného důvodu rovněž nemyšlitelné. Jiří byl v těchto okamžicích sledovaným velmožem Evropy, každý jeho

krok a každé slovo byly zaznamenávány a v relacích popisovány vyslanci a legáty. Seběmenší projev svévolné neúcty k mrtvému králi by vzbudil obrovský rozruch.

Ranhojiči označili odulý život, ztemnělé bělmo očí, zčernalý jazyk i nos a černé skvrny na páteři i na levém boku za neklamně známky moru a katafalk co nejrychleji, takřka klusem opustili.

Jiří z Poděbrad zvolil z hlediska své pověsti a svého budoucího historického portrétu ne právě šťastnou kompromisní variantu řešení. Královo neomyté a nebalzamované tělo nařídil co nejrychleji pohřbít, aniž vyčkal lhůty osmačtyřiceti hodin, požadované církví, a nakázal provést tehdy obvyklá protimorová opatření, totiž střežení bran a studní, aby do města nevnikli a svého díla se neujali traviči, podle dobové pověry vedoucí obvykle k pogromům v židovských ghettech, obviňovaní ze vzniku epidemie. Zároveň však povolil veřejný pohřeb za široké účasti všeho lidu, což nikdy nebylo při prokázáném úmrtí morem zvykem a zcela se vymykalo obyčejům.

Víra, že morové epidemie jsou způsobovány záměrným otrávením studni, se zrodila za strašlivého moru, nazývaného „černá smrt“, který postihl několika vlnami Evropu ve 14. století. Podlehlý mu miliony lidí. Jen v Benátkách a ve Florencii zemřelo po sto tisících, tedy naprostá většina obyvatel. Podle Petrarkey byla místa, kde přežila sotva setina z původního počtu.

V tehdejší papežské sídle Avignonu zemřelo morem od Velikonoc do konce července jediného roku několik kardinálů a sto biskupů - zde se také zrodila domněnka, že studně otravují Židé. Od podezření byl jen krok k činu: několik avignonských Židů bylo upáleno a hysterie přeskočila do Německa, ostatně proslulého pogromy již za křížáckých válek i jindy. Židé byli hromadně vyhlazováni, bez ohledu, zda byli pokřtěni či nikoli. V Basileji, Ulmu, Špýru, Štrasburku, Würzburgu i v dalších městech byli vyvražďeni do posledního (Thomayer).

Pověra o otrávených studních také nebyla v Čechách nijak zvlášť a pevně rozšířena, ačkoli jinde v Evropě trvala až do napoleonských válek a v Rusku i déle - vzpomeňme otřesné Čechovovy povídky o lékaři, ubitém z tohoto důvodu při epidemii cholery...

Mínění, že „přímoří“ neboli „přímorky“ mohou mít původ u Židů, kteří „koupající se tělem svým vodu otravují, kteroužto vodu křesťané s morem vypijí“, bylo u nás přijato teprve koncem protireformačního 17. století. Židé pak byli za epidemií vyháněni z měst do lesů „plocquirování“, tj. karanténizování uzavřením v odlehlých staveních a ponechání osudu.

Celkem se tedy zdá, že i Jiří byl na vážkách, jak si počínat. Proti sobě zjevně stálo mínění lékařů a ranhojičů. Lékaři vycházeli ze zmíněného již pařížského Compendia de epidemia, vyjadřujícího se zcela jednoznačně o pouhých dvou možnostech vzniku moru. Podle první tzv. miazmatické hypotézy (platné pro některé choroby až do Kochova objevu) vzniká mor kombinací „svrchního“ a „spodního“ činitele, které se nevyhnutelně musí setkat, aby choroba vypukla. „Svrchním“ faktorem je astrologická konstelace, „spodním“ škodlivé přímíšení vzduchu, působící na široký okruh postižených.

Počítal jsem „lege artis“, podle klasických astrologických pravidel (o nichž se podrobněji zmiňuji např. v knize Nebeské detektivky, senzace a záhady) Ladislavův horoskop obecně i zvláště vzhledem ke kritickým dnům, předcházejícím jeho skon. Podle všech způsobů interpretace středověkými „Deutungsbüchern“ nevěštila pro něho konstelace astrologicky účinných planet nic mimořádného, tím méně zkázonosného. Stalo se však cosi významnějšího: na obloze se objevila jasná kometa, podle některých letopisců dokonce komety dvě (spíše jedna s dvojitým ohonem), na něž Ladislav podle dochovaných zpráv smutně zíral oknem své ložnice z pondělka na úterý 22. listopadu, utvrzen ve vědomí, že zemře.

Podle prastaré pověry věštily komety jednak smrt mocných tohoto světa, jednak morovou ránu nebo války. O „svrchní“ faktor tedy bylo bohatě postaráno i bez patřičné výhrůžné konstelace planet. Zato „spodní“ faktor očividně chyběl. Král byl jediným, kdo v Praze onemocněl za morních příznaků - přinejmenším jediným lékařsky vyšetřeným pacientem. Chudina odcházela ze světa bez řádného vyšetření a ovšem bez úmrtního listu.*

* Pro úplnost a v zájmu pravdy jsem nucen přiznat, že se mi v astronomické literatuře nepodařilo „Ladislavovu“ kometu z listopadu 1457 nalézt. Zato o rok dříve poskytla velmi spektakulární divadlo nejslavnější ze všech komet, Halleyova, poprvé prokázane pozorovaná v Číně roku 240 př. n. l. (a neprokázane roku 467 př. n. l.). Několikrát jí byl přisouzen vliv na historické události: roku 66 n. l. prý věštila zničení Jeruzaléma římskými vojsky, roku 451 svítila na vpád Hunů do Evropy a na jejich porážku u Chalons-sur-Marne, roku 1066 sekundovala podmanění Anglie Vilémem Dobyvatelem a byla také poprvé na koberci z Bayeux, vyšívaném prý samotnou Vilémovou chotí Mathildou, vyobrazena a

zvěčněna.

Roku 1456 se stala Halleyova kometa svědkem rozhodujících bojů. s Turky a byla oběma stranami považována za znamení neštěstí, ovšemže pro protivníka. Byla mimořádným zjevem a její 60° široký ohon popisují Číňané jako paví chvost. Rozšířené tvrzení, že papež Kalix III. chudáka kometu exkomunikoval z církve a proklet spolu s Turky, není doslova pravdivé, ale není šprochu, aby na něm nebylo pravdy trochu. Papež totiž nařídil obecné modlitby za svržení komety na hlavy Turků, obléhajících Bělehrad, hájený Hunyadym, na což byli věřící v celé Evropě upozorňováni poledním zvoněním ve všech kostelích - od těch dob zůstalo zachováno. A mniši kolektivně kometu proklínali a obraceli hněv nebes na Turky, psy pohanské. Co na to kometa, není známo.

Zdá se tedy, že zprávy o kometě, doprovázející Ladislavův skon, jsou podobnou historickou koruptelou jako zprávy o zatmění Slunce při ukřižování Krista. Vysvětluje to i odmítnutí diagnózy moru soudobými lékaři; kdyby se na obloze skvěla tak nápadná a významná vlasatice, jistě by jejich diagnostické úvahy byly jiné.

Zastánci miazmatické domněnky tedy nutně museli diagnózu moru odmítnout, právě tak jako stoupenci druhé, tzv. kontagionistické teorie, spatřující příčinu nákazy v jedu, koncentrujícím se v těle, šatstvu a všech předmětech, obklopujících nemocného. Vzhledem k tomu, že se od Ladislava nikdo nenakazil, ačkoliv byla nakažlivost považována za absolutní, nemohlo podle mínění kontragionistů prostě o mor jít. Toto mínění zastával např. i sekretář Roth.

Proti mínění lékařů stála praxe ranhojičů a bradýřů.

Proti domněnkám o otrávení domněnka o moru.

Proti epidemiologickým opatřením, nařízeným v úrovni tehdejších znalostí, trestuhodná lehkomyšlnost vystavení mrtvolky a veřejného pohřbu.

Proti zjevné snaze odvrátit nebesy ohlašovanou morní ránu všemi prostředky politická potřeba neuzavřít v době mezivládí přísnou karanténou Prahu, do níž musel být co nejdříve svolán sněm, volící nového krále.

Proti divokým nájezdům z německé a katolické strany na udánlivého kralovraha nezlomná víra jeho stoupenců v Jiříkovu čest a bezúhonnost.

Za těchto okolností ovšem není divu, že se argumentace pohybovala spíše v rovině emocionální a byla určována stanovisky diskutujících, nikoli fakty, kterých bylo velmi poskrovnu. Zdálo se, že tomu tak bude i nadále, ale spor o Jiřího z Poděbrad přece jen posléze vstoupil do další fáze díky nálezů dokumentu v milánském archívu: zprávy benátského vyslance z Prahy, datované 27. listopadu 1457, pouhé čtyři dny po skonu Ladislava Pohrobka. Jde tedy o dokument dobový a ze všech dosud známých tragické události nejbližší. Čechy, po husitských válkách opět ekonomicky stabilizované, bohaté (úslolí v záhlaví kapitoly o ovci za groš má reálný podklad) a dorůstající zvolna k takřka velmocenskému postavení, byly vynikajícím odbytištěm benátského nebo benátskými kupci zprostředkovaného zboží bez ohledu na to, vládl-li nominálně plavovlasý „krásný Absolón“ nebo sice nepohlednější, ale politicky zcela určitě vyzrálejší a zkušenější Jiří z Poděbrad.

Benátská diplomacie, poučená dlouhými zkušenostmi, získanými v politické obhajobě benátských kolonií proti všem soupeřícím silám ve Středomoří, měla nejlépe vyškolené reprezentanty, navyklé podávat nejen obvyklé raporty, ale schopné citlivě vystihnout i povahopisné rysy zajímavých osob, atmosféru míst a motivaci dějů. Právě tehdy moc Benátek vrcholila - ještě se v plné míře neprojevil zhoubné následky tureckého vítězství, vedoucího roku 1542 k blokadě Bosporu a tím Černého moře z pevnosti Rumeli Hisar a o rok později k dobytí Cařihradu. Ještě mnoho desetiletí postačil Benátkám jako náhrada výnosný obchod s Levantou. Situace ovšem vyžadovala mistrné diplomatické lavírování tím spíše, že bojovnost benátských kupců byla nevalná a štedrost při vyplácení žoldnéřských oddílů spíše výjimečná. Benátská vyslanci představovali v Evropě diplomatickou elitu a spolehlivé zpravodaje, což ostatně platilo ještě dlouho do budoucna: neznali bychom mnohé ze skutečného lidského a vladařského profilu císaře Rudolfa II., nebýt benátského vyslance v Praze, přepečlivého Contariniho...

Vraťme se však k věci.

Akademikem Mackem nalezený dokument líčí podrobně chronologii Ladislavova krátkého pražského pobytu.

29. září 1457 přijíždí nadšeně vítaný král do Prahy, kterou si rázem získává svou sličností, uhlazeností a vzděláním, ba dokonce i znalostí českého jazyka. Praha je opět po mnoha desítkách let nábožné strohosti svědkem skvělých slavností a turnajů, hostin a her. Král, který se ve Vídni nerad rozloučil s mnoha krásnými a povolnými dámami, nehodlá měnit své zvyky a vzhledem ke krátkosti

doby v novém prostředí zatím navštěvuje neurozené, ale půvabné a zkušené lazebnice ve staroměstské lázni. Jak se domnívá akademik Macek, došlo k infekci dýmějovým morem přenosem z krys. Jistě jich tu nebyl nedostatek.

20. listopadu v neděli je král kmotrem při křtu novorozeného děcka pana Zdeňka z Konopiště, jenž odjel s poselstvem do Francie pro Ladislavovu nevěstu. Napadal první snůh, je mráz. Po návratu do Králova dvora na Staré Město (asi v místech dnešního Obecního domu) má král zimnici, bolí ho hlava.

21. listopadu v pondělí se král zúčastnil zasedání zemského soudu, je však již zřejmě nemocen - zprávu o tom podává např. Eneáš Silvius, vracející se k otazníku Ladislavovy smrti takřka týmiž slovy poprvé ve Vita Frederici, podruhé v obsáhlém díle Historia Bohemica. Král si (podle obou jmenovaných pramenů) neoblékl šaty podle svého obyčeje, vzal si pouze plátěný háv a přes něj šubu. Všichni to považovali za předzvěst nemoci. Mladičkový král se ani jednou neusmál a byl nápadně smutný - na nic si však nestěžoval.

To je velmi důležité svědectví, tím spíše, že pochází od autora Jiříkovi spíše nepřátelského. Podle něho se zdá, že Ladislava již v pondělí ráno sužovaly prudké bolesti v oblasti třísel a snad i celého břicha, které mu bránily vhodně se obléci. Každý kus oděvu kromě volně přehozeného hávu košilovitěho střihu jej nesnesitelně tísnil. Bolesti musely být silné nebo alespoň citelné - Ladislav byl tak trochu (a snad ani ne jen trochu) floutek a za obvyklých okolností by se zcela jistě oblékl honosněji a přiměřeněji situaci.

Někteří historikové soudí, že zduření v tříselech již v těchto hodinách signalizovalo strašlivý ortel moru a že král provedl správnou autodiagnózu. Se svými lékaři se, pokud víme, neporadil. Snad se pouze obecně zeptal na léky proti moru - tak alespoň soudí akademik Macek, protože objednávka Ladislavovy večeře byla výstřední a vzbudila obecnou pozornost: ředkev a pivo. O pivo nebyla v Čechách nikdy nouze, ředkev v listopadu je vzácnější, ale královi bylo ovšem vyhověno. Akademik Macek tvrdí, že ředkev byla obvyklým lékem proti moru, neuvádí však pro to doklady a ani mně se nepodařilo je nalézt. Pro velmože byly předepisovány protimorové léky rozhodně vzácnější, i když stejně neúčinné. Matyáš Korvín (1443 až 1490) se například snažil uniknout moru lékem složeným ze zlata, stříbra, smaragdů, rubínů a jiných drahých kamenů, korálů a rohu „jednorozce“ (tj. nosorožce nebo narvala). Zdálo by se, že zvláštní Ladislavovu choutku lze připsat spíše horečce, spojené s pocitem žízně a nechutenstvím, resp. potřebě pikantních jídel. V každém případě můžeme škrtnout pomluvu o otrávení krále právě touto večeří, rozšiřovanou Eschenloerem. Ladislav byl již od rána zjevně nemocen a své nemoci si byl vědom. Přemáhal se - podle Vita Frederici ještě po večeři „leccos pronesl s komorníky“, podle Historia Bohemica „docela vesele hovořil“.

Musíme znovu obdivovat sebekázeň chlapce, prokázanou již tváří v tvář aktuální hrozbě smrti po zavraždění Celského. Po této stránce byl Ladislav nepochybně celým mužem. Otázkou je, kam až sebeovládání může sahat tváří v tvář chorobě tak příslovečně hrůzné jako mor - myslím, že Ladislavovo chování této autodiagnóze přece jen neodpovídá. Teprve po modlitbě se jednomu z českých komorníků zmínil o bolestech žaludku - komorník doporučil královi, aby bolest zaspal, a svou radu opakoval i o hodinu později, když bolesti nepolevovaly. Král již další pomoc nevyhledal, snad se mu i dočasně ulevilo. Teprve k ránu však upadl do horečnatého spánku.

22. listopadu ráno navštívil král mši, pak k sobě - teprve teď! - povolal lékaře. Není známo, zda se podvolil prohlídce. Lékaři, jak se zdá, ačkoli to benátský vyslanec výslovně neuvádí, podezírali z neinformovanosti včerejší večeři, a předepsali proto tehdy obvyklé prostředky proti otravě jedem i zkaženou potravou; pouštění žilou, dávidla a prostředky k vypocení. Stav Ladislava se však nezlepšil - naopak. Objevily se otoky, hlízy v tříselech se zvětšily. Král trpěl prudkými bolestmi.

23. listopadu král cítil, že se blíží smrt. Zavolal ke svému loži, které již nemohl opustit, Jiřího z Poděbrad, a smířil se s ním v dojemném rozhovoru, který končil oboustranně v slzách. Pak přijal poslední pomazání, daroval své šperky církvi, nechal si ostříhat proslulé vlasy jako projev zřeknutí se světské marnosti (podle jiných pramenů nebylo toto přání umírajícího splněno), vzal do rukou voskovnici a při modlitbě v 16 hodin zemřel.

Asi tak zní stručný chorobopis, resp. decursus morbi, průběh nemoci, jak jej zaznamenal pečlivý diplomat. Spolu s nálezem pražských ranhojičů a dalšími prameny (Eneáš Silvius atd.) máme uzavřený obraz Ladislavovy choroby, kterou akademik Macek jednoznačně považuje za dýmějový mor a tím i potvrzení, že Jiří nebyl travičem.

Není to tak jednoduché, především vzhledem k pražské epidemiologické situaci. Praha byla tehdy jedním z největších evropských měst, díky úsilí Karla IV. sice v nových částech znamenitě

urbanisticky řešená, jinak však na obvyklé, tj. velmi nízké středověké hygienické úrovni, poněkud maskované velmi početnými veřejnými lázněmi, ve skutečnosti však právě těmito lázněmi epidemiologicky zhoršované. Mor, projevující se obvykle ve formě plicní (bez léčení nevyhnutelně smrtelné) nebo ve formě charakterizované hlízy ze zhnisaných mízních uzlin (bez moderního léčení antibiotiky umírají asi dvě třetiny nemocných), je vyvoláván Pasteurellou (Yersinií) pestis, morovým bacilem, přenášeným krysími blechami. Lidské epidemii vždy předchází epizootie, hromadné hynutí krys, jimiž musela být středověká Praha bez kanalizace, se spláškami na ulicích a s neregulovaným tokem Vltavy, protínajícím město, zaplavena. Teprve když krysí blechy nenacházejí dost přirozených hostitelů, přecházejí na člověka a bodnutím osáku jej slinami infikují. Tento přechod byl ve městech vždy hromadný a způsoboval epidemie, v Praze například v letech 1451, 1460 a 1464, tedy vždy po několika málo letech. V intervalech mezi jednotlivými epidemiemi snad došlo tu a tam ke sporadické infekci, nešířila se však, protože jiný přenos než inokulace blešemi slinami je sice možný, ale zdaleka ne tak osudově nutný a snadný, jak se tehdy lékaři domnívali. Jinými slovy: výskyt jednoho jediného morového onemocnění ve městě (a ještě ke všemu krále, který se s krysami dostával do styku určitě řidčeji než chudina nebo obyvatelé ghetta) je nepravděpodobný.

Někteří autoři soudí, že se král nakazil dříve a osudné dny a hodiny onemocnění (pečlivý Ivanov je z jednotlivých autorů excerpoval; údaje se znamenitě liší, Eneáš Silvius referuje jednou o 36, podruhé o 60 hodinách, Petr Eschenloer uvádí 37 hodin, jinde pouhých 20 hodin, Tomáš Ebendorfer mluví o 31 hodinách, Schedelova Světová kronika o 333 hodinách, Staré letopisy české obsahují údaj 70 až 72 hodin ...) byly jen vyvrcholením a zjevným propuknutím latentní choroby, jejíž inkubační doba s nevýraznými prodromy trvá (u hlízové formy moru) 7 až 10 dní. Nevíme, kde se v době o týden či deset dní předcházející pondělí 21. listopadu Ladislav zdržoval - nepochybně to však bylo nejen uvnitř českých hranic, ale nejspíš v Praze nebo jejím nejbližším okolí. Zde žádná morová epidemie neřádila - kdyby tomu tak bylo, ba kdyby se ozval jen jediný hlas podezření, nemohla by tu být připravována slavnost evropského formátu a ovšem nemohla by se tu ani za několik málo měsíců konat volba nového českého krále.

Toho si byli dobře vědomi i současníci; dobové hlasy, souhlasící s diagnózou moru, se ozývají poměrně zřídka a pocházejí především od laiků - tak kronikář Prokop Lupáč se dovolává jakéhosi Šimona Slánského, který prý o králových hlízách věděl, také kronikář Bartoš z Prácheňan, opíraje se o autoritu jakéhosi starého norimberského lékaře soudí, že Ladislav „zemřel od bolesti morní, v rozkrocích ji maje“. Královi lékaři, připomeňme znovu, že Němci a příslušníci dvora, byli jiného názoru. V novější době se za diagnózu dýmějového moru postavil z odborníků Palackého poradce dr. V. D. Lambl, roku 1935 dr. G. Gellner.

Další chorobou, vytvářející hnisavé mízy v oblastech mízních uzlin, je lues, syfilida. Berlínský farmakolog a toxikolog prof. L. Lewin ve své práci z roku 1920 vyjádřil přesvědčení, že Ladislava mohla skosit právě ona - Miroslav Ivanov však soudí, že by v tomto případě Ladislav „svou dolní hanbu“ netajil, syfilida byla ve středověku zcela běžná... Inu, nebyla. Se syfilidou je to tak trochu záhada. Kosterní nálezy pravěkého člověka přesvědčivě dokazují, že i populace doby kamenné tuto chorobu a její kostní nekrotické formy znala a trpěla jí. Nepochybně syfilické změny byly nalezeny i na některých staregyptských mumiích, ale ve středověké Evropě, buď jak buď, syfilida prokázána není. Snad se její průvodce, *Treponema pallidum*, za dlouhé věky „umoudřil“, jako ostatně řada choroboplodných bakterií, a dosáhl ideálního cíle: žít v hostiteli, výrazněji mu neškodit a už vůbec si nepodřezat svou větev jeho zahubením. Snad - ani to po zevrubném studiu „zelené medicíny“ nevyklučují, ačkoli to není krotká hypotéza - znal starověk tak účinné léky nebo taková protipatření (včetně již zmíněné drastické prevence), že lues prostě z evropského kontinentu vymizela. Jisto je, že se jako prudká a smrtící „morová“ epidemie přehnala Evropou teprve roku 1495 po návratu Kolumbovy první výpravy z oblastí, kde byla domovem a kde je nedaleko její stálý spontánní zdroj - lamy. Jak se rozšířila a jak přišla ke svému astrologickému jménu, popisují v jiné knize. Také ona se časem „umoudřila“ a z rychle smrtící morové rány se změnila v typicky chronickou chorobu, trvající i dlouhá desetiletí - to vše však dlouho po smrti krále Ladislava. Myslím, že lues můžeme z těchto úvah bez obav škrtnout, právě tak jako perforaci žaludečního vředu, ke které by muselo dojít z neděle na pondělí (v pondělí ráno už krále tísnil oděv) nebo později v pondělí večer, kdy si přece jen po modlitbě postěžoval svému komorníkovi. Ne později. V tom případě by smrt (nebo alespoň komatózní stav) přišla dříve než ve středu večer - je si toho ostatně vědom i Lewin, který tuto možnost nadhodil.

Tedy ani mor - proti němuž bychom mohli snést mnoho dalších argumentů, například absenci

horeček, sice možnou, ale vzácnou, i téměř nevyhnutelných halucinací a oblužení po zaplavení krevního oběhu bakteriálními jedy -, ani syfilida, ani perforace žaludečního vředu. Jaká další choroba přichází v úvahu? Kolem Ladislavovy smrti vznikla už pěkná řádka lékařských pojednání (Kabelík, Wondrák, Rameš, Petlach a další) - v nejnovější době se stalo tak trochu módou vysvětlovat ji kombinacemi dvou i více poměrně vzácných chorob - pro odborníky uvádím např. inguinální lymfogranulom (morbus Nicolas-Favre), případně ulcus molle spolu s hemorrhagickou diatézou a trombopenií typu morbus maculosus Werlholfi. Jsou to zbytečně exkluzivní spekulace. Lékař pochopí, že tyto choroby ani v kombinaci nepodávají uspokojivě přesný obraz Ladislavovy nemoci a smrti, neoborníky prosím, aby autorovi v tomto ohledu uvěřili. Profesor soudního lékařství dr. Jaromír Tesař v rozhovoru s Ivanovem (Český pitaval, Orbis 1976) naznačil, že by mohlo jít i o salmonelózu, starším nepřesným názvem paratyf, čili otravu bakteriemi salmonely, množícími se např. v kachních vejcích, salátech, paštikách či dortových krémech neuvěřitelnou rychlostí. Byl jsem sám svědkem epidemie salmonelózy, jež postihla několik set lidí, kteří pojedli dort se žlutkovým krémem, neopatrně vystaveným dvě hodiny prudkému slunci. Předem odebraný vzorek v ledničce obsahoval jen zcela nevýznamné množství salmonel - krém s pomnoženými salmonelami však způsobil takové průjmy a zvracení, že bylo třeba narychlo vypůjčovat infuzní soupravy na zavodnění dehydratovaných nemocných... V tom je ovšem i jádro námitky. Ladislav byl, jak známo, v neděli na křtinách dítěte pana Zdeňka z Konopiště na Hradě v kostele sv. Václava, kde byla zcela jistě připravena náležitá hostina s početnými jídly, schopnými sloužit salmonelám jako živná půda. Také inkubační doba do dvanácti hodin by koneckonců souhlasila: „v tu neděli, když bude k večeru, tehdy král jede z Hradu do Prahy, a hned jeho hlava zabolí...“, čili několik hodin po obědě se projeví první příznaky onemocnění. Salmonelóza se může - vzácně - projevovat bolestí hlavy a celkovou schváceností, téměř vždy však je doprovázena průjmy a zvracením. Ty v Ladislavově případě nenalézáme, ačkoli choroba skončila smrtí. Takový obraz salmonelózy je veskrze nepravděpodobný.

Nemoc tedy zatím škrtneme a obracíme pozornost od epidemiologie k další lékařské disciplíně, toxikologii. Byl Ladislav otráven? Řekněme to stručně: není a ovšem v době Ladislavovy smrti nebyl znám jed, schopný vyvolat takové příznaky, jaké doprovázely jeho onemocnění a smrt, především zduření tříselných lymfatických uzlin. Toxikologickým příznakem by mohlo být pouze zčernání očního bělma, navštědčující vážnému poškození jaterní tkáně nějakou škodlivinou - čímž však zdaleka není řečeno, že touto škodlivinou musel být jed, tím méně jed podaný travičem s vražedným úmyslem. Stejně vážné je podezření na otravu arzenikem, vyvozované některými autory z exhumace, provedené patnáct let po Ladislavově smrti novým českým panovníkem Vladislavem. Při této ve své době jedinečné exhumaci se soudnělékařským záměrem bylo protokolem, podepsaným na den sv. Valentina 1472, konstatováno, že „tělo řečeného krále, ujce našeho, (je) celé, nezapadlé, ani kterého znamení takového majíce, ještě by mohlo domněno býti, že tráven byl.“

Patnácté století pochopitelně neznalo metodu zjišťování otravy arzenikem - píšeme o tom na jiném místě knihy - a ze stavu mrtvol, která byla mumifikována, soudili někteří ukvapenější Jiříkovi osočovatelé, že byl Ladislavovi podán arzén, resp. některá jeho sloučenina, bránící růstu a množení bakterií. To je ovšem horentní nesmysl. Aby bylo dosaženo tak účinné koncentrace, jakou znají např. vycpavači zvířat při vysypávání kůže a spratků práškovým arzenikem, musel by Ladislav konzumovat onoho osudného večera arzenik ne po lžících, ale po sběračkách.

Miroslav Ivanov zauvažoval i nad onou mnoho pomlouvanou ředkví, kterou si král vyžádal. Zjistil, že použitý latinský termín rapule nemusí znamenat jen ředkev (Raphanus), ale i řepu (Rapum), ředkvičku (Radiculum), červenou řepu (Rapunculus), řepku letní (Rapulum), ba dokonce i salát polníček (Rapuncel, kuchařský výtvar z něj rapunka). Profesor Tesař doplnil tento výčet zajímavým nápadem: šlo-li o ředkvičku, mohla být zaměněna s poněkud bachratějším kořenem oměje šalamounka (Aconitum napellus). Hlíza obsahuje drastický jed akonitin, jehož smrtelnou dávkou pro člověka jsou pouze čtyři miligramy. Je to jed dávno známý a používaný už ve starověku k otravování šípových hrotů i k vražedným otravám tak často, že císař Traianus dokonce zakázal tuto velmi okrasnou rostlinu pěstovat - z našich zahrádkářů málokdo ví, že prudce jedovaté jsou i listy, schopné u precitlivělých osob vyvolat pouhým dotekem rozsáhlé kožní vředy. Duševní sféra bývá při umírání otravou akonitinem zachována, i ony dva dny od požití ředkve k smrti zhruba odpovídají, jenže...

Jenže náhodná záměna obou rostlin je absolutně vyloučená a zduření uzlin vylučuje i zločinný atentát. Totéž platí o všech ostatních minerálních a rostlinných jedech. Pracně vybudované předivo insinací, obviňování a špinění památky Jiřího z Poděbrad se rozpadlo. Ladislav nebyl otráven a jeho pověst je tedy

v tomto ohledu zcela očištěna. Jak a proč však nebohý král Holec zemřel?

K návrhu rozluštění této hádanky se nevyhnutelně musíme obrátit k metodě „příčného poznání“, vycházející z několika skutečností: první z nich je králův ostych svěřit se lékařům v počátcích propuknutí příznaků nemoci a podrobit se vyšetření, ačkoli šlo o osobní lékaře panovníkovi dobře známé a jistě mnohokrát v minulosti konzultované. Je to podivnější tím spíše, že Ladislav rozhodně nebyl nevinná fialinka a mladistvý askete - spíše, ba určitě právě naopak. Druhým povšimnutím hodným faktem je králova špatná nálada při soudním řízení a nutnost obléci si volný, nepřiléhavý šat - přesto však o svých trampotách pomlčel. Jazyk mu teprve pozdě večer rozvázal „opojný nápoj“ (Eneáš Silvius), nejspíše pivo - víno by asi bylo přímo jmenováno.

Dalšími záhytnými body jsou prudký a horečnatý průběh nemoci se zduřením tříselných mízních uzlin, signalizující vstupní bránu nemoci a její šíření lymfatickými cestami. Definitivním potvrzením této části naší domněnky je vyjádření starého lékaře z Norimberku, zmíněného kronikářem Bartošem, jenž se dal roku 1483 v Kutné Hoře slyšet, že jako bývalý osobní Ladislavův lékař konstatoval při osudném onemocnění pryskýř (tj. vřed) na panovníkově genitálu.

Oslabení srdce, zjevné z otoků, svědčí pro masivní otravu organismu bakteriálními jedy. Ty také způsobily poruchu funkce jater, projevující se mimo jiné změnami na oční bělíně. Do obrazu choroby se dobře hodí i otok břicha (ascites), zčásti vyvolaný srdeční nedostatečností, především pak výpotkem, vznikajícím při zánětu pobřišnice.

Šlo zkrátka, jak se zdá, a jak se domníval již ve dvacátých letech Stanislav Petlach (Čeští traviči), o prudkou, generalizovanou sepsi, lidově a nesprávně o „otravu krve“ čili zaplavení organismu rychle se množícími baktériemi. Její nejčastější vstupní branou jsou krví a lymfou nejbohatěji zásobované části těla. Tam leckdy postačí nepatrná oděrka, do níž vniknou choroboplodné mikroorganismy. Jednou z obvyklých lokalizací prvotní infekce jsou, lépe řečeno byly, pohlavní orgány.

Nelze však říci, o jaké choroboplodné zárodky šlo. Je jich celá řada a všechny mohly vyvolat totožný nebo navzájem velmi podobný klinický obraz.

Infekce rychle pokračovala, zachvátila mízní cévy i uzliny a vstoupila do pánve. Královi se „vyvrhle dvě hlíze“. Lékaři byli sice na vážkách, ale posléze mor odmítli z nám již známých racionálních i tradičně uznávaných důvodů, a to tím spíše, je-li současná kometa jen báchorkou. Léčení prudké sepse bylo pochopitelně neúčinné a král invazi baktérií záhy podlehl. Ostatně i dnes, v době pestrého spektra antibiotik, by život nemocného, který by lékaře vyhledal teprve po vstupu rychlé infekce do pánve a po zasažení pobřišnice zánětem, visel ne na vlásku, ale na pavučince.

Také posmrtný nález ranhojičů odpovídá naší domněnce, navzdory jejich nesprávnému závěru. To, co považovali za nesporné příznaky moru, byly mimořádně rychle se objevující mrtvolné skvrny. Sepse zaplavila krevní řečiště bakteriálními jedy, rozkládajícími červené krvinky a zvyšujícími propustnost cévních stěn. Skvrny se objevily především tam, kde bylo tělo nemocného ve styku s podložkou, tedy na boku a na páteři. Toxicky poškozená játra způsobila proniknutím žlučových barviv do krve zbarvení očního bělma. Smrt nastala selháním srdce, v tomto případě nejspíše tzv. pravého srdce, které mělo za následek městnání krve v okrajových částech těla (zčernání jazyka a nosu). Z tohoto hlediska je nejistota odborníků i samotného Jiříka z Poděbrad pochopitelná a kompromisnost opatření vysvětlitelná, byť i ne politicky omluvitelná.

Můžeme tedy s klidným svědomím prohlásit: král Jiří z Poděbrad a z Kunštátu, panovník český, není vinen smrtí svého předchůdce na trůně Ladislava, nedal k ní podnět ani příkaz, a ovšem nevinný je i Rokycana. Sám král Lancelot přivodil svoji smrt chováním, jaké (a to nejen podle českých mravních norem z poloviny 15. století) sedmnáctiletému snoubenci a záhy novomanželovi nesluší, a nebylo v lidských silách jeho život zachránit. Památka Jiříka z Poděbrad je po této stránce zcela světlou a čistou. Nelze ji však očistit z obvinění sice daleko méně děsivého, pro politika s celoevropskými ambicemi a dalekosáhlými projekty však silně kompromitujícího: předivo pomluv, aféru, která Jiřího z Poděbrad pronásledovala po celý život a zatemňovala po staletí jeho památku (nehledě k praktickým politickým důsledkům), zavinil „husitský král“ do značné míry sám.

Již od samotných počátků jednání s mladým králem Ladislavem se táhne, podle mého soudu, řetěz Jiříkových chyb a omylů, vzniklých především pod tlakem trysku událostí, horečně nakupených a vytvářejících nejméně závažnější zvraty. Dopustil se jich tím spíše, že jeho nejvěrnější a nejspolehlivější rádčové byli v této exponované době zaměstnání poselstvy mimo Prahu.

Právě v období dovršování úspěšné stabilizace politické a ekonomické situace Čech víceméně donutil k cestě do země, kterou spravoval, Ladislava s jeho katolickou a německou svitou, hrozící zničit jeho

dílo, nebo si přinejmenším připsat všechny zásluhy.

Nedokázal v zárodku čelit Ladislavově agresivitě, posilující opozici a v důsledcích hrozící občanskou válkou.

Po nešťastné a nezaviněné Ladislavově smrti se ocitl v kleštích stressové situace, z níž hledal východisko nejnešťastnějším směrem, totiž kompromisy, takže přímo přispěl k rozšíření fámy o zločinném otrávení krále. Lavírování mezi polovičatými a nedostatečnými protimorovými opatřeními a léčbou, odpovídající otravě, dovršil rozpornými depešemi do Uher a do Vídně. Do Uher poslal zprávu bezprostředně po Ladislavově smrti a bez udání pravděpodobné diagnózy; víc také nebylo třeba. Uherští magnáti si oddechli, že jejich nepřítel a zhoubce Hunyadyho nežije, a bylo jim víceméně lhostejné proč. Do Vídně však psal teprve 28. listopadu po odjezdu králových osobních lékařů. Zdůraznil, že Ladislav zemřel morem, zatímco zmínění lékaři už ve Vídni rozšířili vzrušující verzi o otravě...

Svou volbu, která byla dobře připravena a jistá, zpochybnil v očích ciziny (a o tu mu vzhledem k velkorysým a velkolepým plánům šlo) i v očích domácí opozice nešťastnou a netaktickou organizací, opomíjející odlišnou mentalitu husitství vychovaného pražského lidu na jedné a panstva a cizích pozorovatelů na druhé straně. Připustil vznik dojmu, že volba byla vykonána nejen na nátlak „lůzy“ a „řvoucí masy“ (Tempelfeld), ale dokonce pod přímou hrozbou fyzické likvidace opozice připravenými katy.

Po volbě nedostatečně čelil pomluvám - vrcholem bylo, že úřední oznámení o volbě podepisoval jako první slezský hejtman Jan z Rožmberka v čele mnoha jiných zástupců vyšší i nižší šlechty a že mu bylo umožněno tuto zprávu formulovat.

Jaký byl názor Rožmberků na Jiříkovu volbu, vyplývá z šesté části rožmberské latinsky psané kroniky (1447-1458), sepsané autorem Rožmberkům oddaným, blízkým a na jejich blahovůli závislým. K volbě roku 1457 napsal:

„Ve čtvrtek dne sv. Klementa zahynul nejjasnější a nejlepší kníže pán, pan Ladislav, král český, byl otráven Jiříkem z Poděbrad, správcem téhož království. A týž nevěstčin syn byl zvolen za krále českého Městem pražským, Kostkou (Zdeňkem Kostkou z Postupic - pozn. aut.) a jinými jeho přívrženci. I jiní páni musili souhlasiti, donuceni byvše, a měl na radnici při tom tři katy pohotově stojící.“

Toto byl tedy oficiální, schválený rožmberský názor. Podle něho vypadalo i volební komuniké, v němž pan Jan z Rožmberka licoměrně varuje, aby adresáti „nijak nevěřili falešným pověstem, dojdou-li k nim, že volba byla způsobena násilím, strachem nebo podvodem“. List byl psán bezprostředně po volbě, kdy Rožmberk měl sotva čas vyslechnout názory voličů i pozorovatelů a konfrontovat s nimi své dojmy; stylizace tedy byla předem připravena a hovořila diplomatickým jazykem jasně: pozor - s volbou bylo cosi, ba všechno v nepořádku!

I to Jiřík strpěl. Stavidla pomluv se otevřela.

Být dokonalým mužem není nadlidské, ale nelidské.

Jiří z Poděbrad byl nepochybně člověkem, dokonce typickým člověkem své doby. Podle svědectví rozhodně ne přátelského Eneáše Silvia spravedlivý a šlechetný, snad mudřec přirozený bez písemného ostření smysla, snad obdařený rozumem přejasným, výmluvností, dobrotivostí, způsobenou tvářností a jinými mnohými dary nebeskými i tělesnými, snad dokonce se v případě potřeby chovající lstivě jako had a nevinně jako holubice, ale přece jen pouhý člověk. A co více - v kritických letech 1457 a 1458 člověk uštváný obrovským břemenem, bojující proti domácí opozici, hrozbě zahraniční intervence, církevní izolaci, zhoubcům a rozvratníkům, i samotnému královi, jehož pasivní rezistence vůči Čechům mohla kdykoli přejít v aktivní zasahování ve prospěch německo-katolické strany. Člověk riskující hlavu při vyjednávání s Ladislavem, kdy bylo použito celého repertoáru diplomatických, taktických a psychologických manévrů. Gubernátor středoevropského státu, blížícího se významem velmoci, jehož správní aparát je prolezlý nepřáteli zjevnými i skrytými a jehož nejmocnější panské rody cílevědomě vytvářejí samostatné enklávy, koketující se zahraničními protektory. A ke všemu člověk nepřilíhající pevného zdraví.

Určitě nevráždil - ani on, ani Rokycana, ani kdokoli jiný. Král Holec sešel ze světa bez kriminálního činu. Ale čas, vymknutý v kloubech, šlehel - jak praví Shakespeare, a zamotal podivnou smrt krále Ladislava jako nejohroženější spisovatel dobrodružných románů.

Ke škodě husitského krále a jeho pověsti.

Chronologická tabulka

23. dubna 1420	narození Jiřího z Poděbrad v Poděbradech
1440	vznik landfrídů, svazků pánů, rytířů a měst, nahrazujících ústřední zemskou vládu - nejvýznamnější byly landfrídy východočeské v čele s Hynkem Ptáčkem z Pirkštejna
1444	zemský sněm uznal nároky Ladislava Pohrobka na český trůn smrt Hynka Ptáčka, vedení východočeských landfrídů přebírá Jiří z Poděbrad
1448	ustavení Jiříkovy strany v Jednotu, Jiří dobývá Prahu, používá titul správce Království českého
1449	založení Panské jednoty strakonické proti Jiřímu z Poděbrad, vedené Oldřichem z Rožbmerka
1452	pražský sněm strany poděbradské i strakonické zvolil Jiřího na dva roky zemským správcem obsazení Tábora Jiříkem
1453	pražská korunovace Ladislava Pohrobka českým králem
1454	Jiřík opětovně zemským správcem na další tři roky
23. listopadu 1457	smrt Ladislava Pohrobka v Praze
2. března 1458	volba Jiřího z Poděbrad českým králem
7. května 1458	korunovace Jiřího, provázená tajným slibem papežovi, že bude své poddané odvádět od bludů
1462	zrušení kompaktát papežem Piem II.
1464	Jiřího návrh evropského spolku křesťanských králů
1466	papež sesadil Jiříka z trůnu a vyhlásil kališnickým Čechům křížovou válku
1468	uherský král Matyáš zahájil proti Jiřímu boj
1469	český sněm na Jiříkův návrh uznal nástupnictví Vladislava Jagellonského na český trůn
22. března 1471	Jiří z Poděbrad umírá v době získání polských spojenců a po odražení křížáckých vetřelců

Drakulova rehabilitace se zamítá

Spatřila jsem hraběte ležícího v bedně na hlině, která ho pádem bedny na zem zčásti zasypala. Byl na smrt bledý jako vosková figurína a rudé oči plály přišerným vítězným pohledem, jež jsem znala tuze dobře.

Jak jsem si všimla, jeho oči se upíraly do zapadajícího slunce a dřívější pohled plný nenávisti se změnil v pohled vítězný. V tom okamžiku kmitl se bleskem Jonathanův velký nůž. Zděsila jsem se, když jedním rázem prořízl hraběti hrdlo. Vtom již páně Morrisův lovecký tesák vnořil se mu do srdce.

Tu se stal div: před našima očima, nežli jsme téměř mohli vydechnout, rozpadlo se celé tělo v prach a zmizelo nám z očí.

Do nejdelší smrti budu s radostí vzpomínat, jak se mu v posledním okamžiku kmitl v obličejí úsměv blaha a míru, jakého bych se byla od toho obličejce nikdy nenadálá. Hrad Drakula stál nyní proti rudé obloze a každý kámen jeho rozpadávající se stavby se odrážel v zapadajícím slunci.

Bram Stoker: Drakula

Smrt proslulého románového upíra Drakuly byla tedy rozhodně lehčí a smířlivější, než patrně při své nerudné povaze a nespolečenských návycích, sugestivně líčených Bramen (Abrahamem) Stokerem (1847-1912) v jednom z nesmrtelných kýchů světové literatury, zasluhoval. Daleko záslušnější byla činnost spisovatelova, jenž, abychom citovali slova starého dobrého čarodějníka a koncesovaného posla tajemství Karla Weinfurtera, „... s nevšední píli sebral veškeré pověsti o vampirismu nebo upírství ve svém románu Drakula, který vyšel také v českém překladu.“ (Poprvé u Emila Šolce v Praze v překladu J. F. Khuna, nedatováno.) Hodný kouzelník starostlivě podotýká: „Upozorňuji však, že se tato kniha nehodí pro čtenáře slabších nervů...“

Karel Weinfurter ovšem nemohl tušit, do jakých obrátek se dostane velkovýroba příjemně dráždivé literární a filmové hrůzy (Drakula byl zatím zfilmován více než šedesátkrát, nemluvě o desítkách jevištních a televizních adaptací), až ji vezmou do rukou - což platí ostatně obecně - schopní profesionálové. Chudák smrtelně bledý a ledově chladný hrabě by mohl dnes v původní podobě vystupovat leda jako postavička televizních večerníčků na dobrou noc. Ani jeho konfrontace s kolegou Frankensteinem (lépe by bylo říkat s Frankensteinovým humunkulem) není zdaleka tak příšerná, jako když důvtipný pan Hitchcock přikáže namířit kameru na obyčejné pootevřené dveře, za nimiž se (zcela určitě!) skrývá cosi daleko děsivějšího...

I tak ovšem komu čest, tomu čest - alespoň několik filmů o Drakulovi je zcela právem počítáno ke klasickým dílům světové kinematografie. Je to především film německého režiséra Friedricha Wilhelma Murnaua z roku 1921 se skvělým (a úděsným - nomen omen) Maxem Schreckem v titulní roli, který musel být po obtížích se získáním autorských práv přejmenován na Upíra Nosferatu. Zajisté nás potěší, že Drakulova dobrodružství byla filmována v Oravském Podzámku a v okolí Vrátné doliny na Váhu.

První autorizovanou verzí Drakuly byl neméně slavný americký film Toda Browninga z roku 1931 podle divadelní adaptace s herci Belou Lugosim a Helenou Chandlerovou. Jakýmsi koncesovaným filmovým Drakulou dneška je anglický herec Christopher Lee, který pomohl k úspěchu filmům Drakula vstal z hrobu, Drakula z roku 1972, Hrabě Alucard, Ochutnejte Drakulovu krev a dokonce i šesti sexy-filmům na drakulovské téma, které zřejmě ještě nevyvětralo, táhne a producentům vynáší.

Drakula, vydaný poprvé roku 1897, a od té doby jen v Anglii pětadvacetkrát, je produktem první a nepříliš výrazné vlny renesance tzv. anglického gotického románu, vzniklého ve 2. polovině 18. století, tak jak jej vytvořili např. Horace Walpole, Clara Reevová, Anna Radcliffová a mnozí další spisovatelé.

Konec 19. století přinesl opět jednou příznivou situaci v mentalitě čtenářů, ovlivněných jednak nástupem tzv. okultismu a všelijakých čar, mámidel a kouzel, doprovázených záplavou především spiritistické literatury, jednak jistou vyčerpaností „velké literatury“ a touhou po nepříliš namáhavé zábavnosti, jež byla letům konjunktury z fin de siècle vlastní. Drakula měl tedy úspěch navzdory ahistoričnosti, prabídné literární úrovni a prohřeškům všeho druhu. Jistě k tomu přispělo i tajemné prostředí Transylvánie, pro anglické čtenáře stejně neskutečné, vzdálené a bizarní jako Mars. Nepochybuji dokonce ani o tom, že Transylvánii přijali jako autorův důvtipný výmysl, podobný Shakespearovým Čechám na břehu mořském v Zimní pohádce, o Drakulovi samotném ovšem vůbec nemluvě. Pokud snad kdo přece jen místu děje uvěřil, pak jen díky jinému spisovateli, který do těchže

míst vložil jeden ze svých slavných anticipačních románů, Julesu Vernovi. Ano - proslulý Tajemný hrad v Karpatech, vznikající za hluboké spisovatelovy deprese nad smrtí s jistotou předpokládané, ač neznámé pozdní lásky, byl napsán a vydán roku 1892, pět let před Drakulou, a jako většina ostatních Vernových románů záhy přeložen do řady jazyků.

Naskýtá se první otázka: je Drakula jen výsledkem inspirace Brama Stokera Vernovým dílem, v němž se transylvánský magnát Rudolf Gorc a sobecký vědec Orfanik změnili v jedinou postavu atraktivnějšího hraběte-upíra, technické divy našeho století, Vernem předvídané (televize, rozhlas atd.), v pokleslém čtenářském vkusu bližší strašidelné rekvizity, a mladý statečný František z Tecků v neméně mladého, byť i nepřilíš hrdinného Drakulova soka Jonathana Harkera? Sám Verne se nepřímou přiznává k inspiraci hrůzostrašnými legendami, které stojí jako sudičky u kolébky tzv. gotického románu, když hned v úvodu Tajemného hradu píše:

„Tento příběh není fantastický, je jenom romantický... Žijeme v době, ve které se děje mnoho věcí... Nikdo se neodvážá řídit jej do říše legend. Ostatně na sklonku našeho praktického a střízlivého devatenáctého století už nevznikají legendy ani v Bretani, kraji divokých korriganů, ani ve Skotsku, v zemi browniů a gnómů, ani v Norsku, vlasti asů, elfů, sylf a valkýr, dokonce ani v Sedmihradsku, kde se rámeček Karpat přímo nabízí k vyvolávání duchů...“

Víme, že Verne vyhledával pro zeměpisnou, botanickou i zoologickou dekoraci svých románů dosti podrobná poučení v odborných spisech nebo konzultacemi s příslušnými znalci. Tajemnému hradu v Karpatech tuto službu poskytli zeměpisce a autoři populárních geografických příruček de Gérando a Elisée Réclus. Konfrontace románu s dobovou skutečností dokazuje, že si autor vybral dostatek spolehlivých reálií. Po věcné stránce se připravil rozhodně lépe než např. k románu Dvacet tisíc mil pod mořem, v němž se - o dvaadvacet let mladší - dopustil díky přejímání nespolehlivých pramenů celé řady hrubých oceanologických omylů, zjevných už v době vydání knihy, což mu neopomněli odborníci (např. Heuvelmans) vytknout. Transylvánii ovšem Verne, vůbec zřídka cestující jinak než ve fantazii, nikdy nenavštívil. Z popisu kraje je zjevné, že se spoléhal na příručky a podrobné mapy.

Rovněž Bram Stoker určitě neriskoval setkání se sedmihradskými upíry, vlkodlaky, vlky a divokými tlupami, které s takovou rozkoší popisoval. Je to zvláštní, protože cesta chudáka Jonathana Harkera z Mnichova (odjezd 1. května ve 20.35) až do noci z 5. na 6. května, kdy dorazil z hospody Coroana de aur (Zlatá koruna) do Drakulova hradu v Borgoském průsmyku, je popsána takřka krok za krokem a naprosto přesně, což dosvědčili i novináři, kteří se pod vlivem konjunktury hororů vydali po stopách krvelačného hraběte. Je vyloučeno, aby popis cesty vznikl ve Stokerově fantazii nebo aby čerpal z materiálů, jakých používal Verne. Atmosféra místa je příliš věrná.

Drakulův hrad však v Borgoském průsmyku ani v jeho širokém okolí není a nikdy nebyl. Stopa se ztrácí.

Opravdu se ztrácí?

Nechme promluvit hraběte Drakulu, který poučuje dosud co do obsahu krve kompletního a nenakousnutého Harkera o dějinách svého rodu. Opomineme-li poněkud výstřední odvozování obyvatel Transylvánie (Sedmihradska, rumunsky Ardealu) od Islandů, které je malým Stokerovým omylem stejně jako osídlení Sedmihradska romantickými a malebnými Slováky, dospíváme k jádru monologu:

„... Když uherská záplava proudila k východu, byli vítěznými Maďary povoláni příbuzní Sekelové a nám na celá staletí uloženo hájit hranic proti Turecku, ba nadto. Naše strážní povinnost byla nesnadná, neboť jak říká Turek, 'voda spí, ale nepřítel bdí'. Kdo se radostněji než my chopil krvavého meče, podávaného čtyřmi národy, kdo rychleji spěchal pod korouhev královu? Když pak přišla hrozná poroba mého národa, pohroma na Kosovu, kdy prapory Valachů a Maďarů klesaly před půlměsícem v prach, kdo jiný než můj předek, vojevoda, překročil Dunaj a porazil Turky na jejich vlastní půdě? To byl tedy Drakula! Běda, když byl padl, jeho nevhodný bratr zaprodal svůj lid Turkům a přivodil mu potupnou porobu. A nebyl-li to zase duch Drakulův, jenž vzbudil jiného muže svého rodu, který po letech opět a opět zahnal Turky přes dunajský veletok? Který, byv poražen, neustále se vracel, ačkoli samojediný, z krvavého bojiště, kde byly jeho voje poraženy, jelikož věděl, že jen on sám může posléze vyjíti vítězem! Říká se, že prý pomýšlel jenom sám na sebe...“ atd.

Kdybychom tento text rozebrali z hlediska historické kritiky, pověděl by nám ledacos. Otázkou ovšem je, zda takové počínání není stejně pošestilé, jako „výzkumná činnost“ příslušníků četných klubů Sherlocka Holmese, snažících se v románech a povídkách sira Arthura Conana Doylea (ačkoli dodnes neustávají ani v pátrání po „mimoevanglických“ pramenech...) nalézt životopis, tvář a příběhy

skutečně existujícího slavného detektiva. A to se ještě nechceme dotýkat sira Arthura jeho srovnáváním s autorem sice populárním, ale pohybujícím se takřka kosmicky daleko od těžiště literatury. Mnohé ovšem naznačuje, že Bram Stoker měl kromě bedekrů, jež prokazatelně studoval v knihovnách, dobré, ba výtečné informátory. Dr. Seward, expert v boji s upíry všeho druhu, se v románu několikrát zmiňuje o „příteli Arminiovi z Budapešti“, který např. posléze zjistil, že Drakula je nesmrtelný, protože již fyzicky dávno zemřel, že ovšem „... byl za svého života pozoruhodným mužem: vojákem, státníkem i alchymistou...“ a popisuje proměnu Drakuly-člověka v Drakulu-upíra. „Přítel Arminius“ je v románu uváděn dosti nelogicky a neorganicky, jako by autor chtěl komusi vyjádřit dík za poskytnuté prameny. Na jednom místě se konečně dozvídáme i jeho příjmení: Vambery. V pořádném naučeném slovníku je pak už hračkou poučit se, že na rozdíl od dr. Sewarda, Jonathana Harkera i něžné, podle vkusu doby poněkud neurastenické a bledničkové Míny, Arminius Vambery, budapešťský orientalista a historik, skutečně existoval. Ba co více, že v osmdesátých letech 19. století několikrát navštívil Londýn, kde se patrně seznámil s Bramem Stokerem. Rozborem textu románu si tedy nezadáme - zjevně pitváme původní informace „přítele Arminia“, které by se mohly zakládat na skutečných událostech.

Při pozorném čtení zjistíme několik skutečností:

1. Popis z Mnichova k Borgoskému průsmyku čerpal Bram Stoker patrně z nějakého cestopisu nebo časopiseckého článku. S historií Drakulova rodu nemá nic společného, leda to, že cíl leží v Transylvánii, prostírající se přibližně mezi Kluží, Bistricou, Brašovem a Sibiní, ovšem v jejím severním cípu.

2. Podle líčení válečných zásluh Drakulových předků lze soudit, že šlo o jeden z rodů transylvánských knížat, která sice již roku 1391 formálně uznala tureckou svrchovanost, ale s nadšením ji odmítala vždy, kdykoli se přiblížila uherská vojska.

3. Je-li tomu tak, pak by rodné sídlo Drakulů leželo určitě jižněji, tam, kde docházelo obvykle ke střetnutí s tureckými expedičními vojsky, vyslanými potlačit vzpoury sedmihradských vojvodů.

4. Jeden z Drakulových předků, ba dokonce, jak vyplývá z kontextu románu, sám nesmrtelný umrlec hrabě Drakula, nejslavnější výhonek rodu (viz informace přítele Arminia), se po jistou dobu dokázal Turkům bránit i po porážce na Kosově poli a po ovládnutí takřka celého Balkánu Mehmedem, dobyvatelem Cařihradu. To nebylo všední. Podobným úspěchem se mohl chlubit jen málokterý balkánský kníže nebo panovník. Jednou z výjimek byl např. moldavský Štěpán Veliký.

5. Dotyčný Drakula byl asi značně bezohledný a originální pán, přiznává-li v osobě upíra Drakuly, že „pomýšlel jenom na sebe“. Vládnoucím knížatům není sice takové stanovisko cizí, obvykle je však nevytrubují do světa již kvůli možným obtížím s milovanými a milujícími poddanými.

Tolik jsme tedy vyčetli ze stručné upíří autobiografie. A co vlastně znamená slovo Drakula? V češtině Drakula ovšem navozuje představy čehosi společného s drakem, ale správné jméno Dracula v Stokerově originální verzi nezní pro anglické čtenáře nijak emocionálně. V románě je výslovně uvedeno - hned v první kapitole -, že Jonathan Harker vlekl z Londýna až do Transylvánie Mnohojazyčný slovník, polyglot zřejmě specializovaného obsahu, protože v něm nachází i nepřilíš běžná slova jako ďábel, peklo, čarodějnice, ba dokonce i upír, (Je to zvláštní. V polyglotech, které vlastním já, jsou obvykle číslovky, dny, měsíce a několik konverzačních frází, předpokládajících zálibu v divokém, téměř levantském smlouvání. Kdepak upíří!) Ze slovníku se koncipient Harker dověděl, že se ďábel řekne maďarsky „ordög“. Ach, kéž by si byl k tomuto výrazu nalistoval i rumunský ekvivalent! Mohl být varován. Čert se totiž rumunsky jmenuje ... „dracul“.

A jsme u záhadného jména rodu i upíra. Jméno jen potvrzuje naši domněnku, že hlavní představitel rodokmenu musel být individuem morálně insanitní čili zblblé ještě dříve, než se specializoval na krevní dietu.

S těmito informacemi se již můžeme odvážit návštěvy kteréhokoli historika, jenž se zabývá balkánskými dějinami. Nemusí nic vyhledávat. Tuhle originální figuru transylvánských (resp. valašských) dějin z rodu knížat Drakulů samozřejmě dobře zná, i když jeho hrad nestál v Borgoském průsmyku, přejmenovaném dnes na průsmyk Bîrgaului, kam jej spisovatel umístil patrně pod vlivem jakéhosi z nebe spadlého materiálu, ale - zcela podle našich předpokladů, což je hřejivé - o dvě stě kilometrů jižněji na příkré skále nedaleko města Custeaa do Argeş, kde řeka Argeş protíná hřeben Transylvánských Alp, zvaných Fagarašské hory. Hrad se jmenuje Poenari a jeho majitelem a pánem byl proslulý kníže Vlad IV., Vlad Ďábel, Vlad Tepeş, nebo, podle oblíbené kratochvíle narážet protivníky, provinilce i prostě kohokoli, kdo byl právě nablízku, na kůl, Vlad Naražeč. Shodl se na

tom i šestý kongres onomatologů v Mnichově roku 1958.

Jméno Drakula je ostatně lidovým zkomolením titulu „dracon“, „draconarius“, nosič korouhve s drakem, což byla pocta udělená římským císařem Drakulovu otci Vladovi III. podle starobylého zvyku, zavedeného již císařem Konstantinem. Valašští horalé si titul dracon změnili na dracul, lépe odpovídající naturelu Chazary Vlada IV. Naražeče. Gramaticky nezvyklá koncovka „a“ vyjadřovala ve středověkém Valašsku šlechtictví asi jako francouzské „de“ nebo německé „von“.

Historie Vlada Naražeče, jemuž budeme z pietních důvodů říkat i nadále rodovým jménem Drakula, tak jak ji popsal Bram Stoker, je nejen nevinnou romancí oproti moderním a řádně vyvedeným hororům, ale i, což je pozoruhodnější, proti skutečnosti samé. Připouštějí to staré i nové prameny, traktát vydaný roku 1493 v Lipsku, kompendium dvou bostonských vysokoškolských profesorů Pátrání po Drakulovi i sovětské Pověst o Drakulovi J. S. Lurjeva z roku 1964. Někteří rumunští dějepisci tuto stránku charakteru knížete Vlada Drakuly taktně pomíjejí, prohlašující jej - zcela právem - za skutečného a úspěšného bojovníka, hájícího samostatnost země proti turecké záplavě. Tato pravda je ovšem kusou, právě tak jako oslava „hodných“ Přemyslovců a odsuzování „zlých“ Lučanů, Slavníkovců a Vršovců romantickou českou historiografií.

Je nepochybné, že Vlad Drakula, narozený v pochmurném opevněném paláci, oplývající žaláři s mučírny, v městě Sighișoara, žil ve složité a tvrdé době na území, které tehdy rozhodně nebylo rekreační oblastí. Turci nastoupili do druhé fáze globálního útoku proti západním zemím, zahájeného Araby pouhé dva roky po smrti proroka Mohameda (roku 632). Moc Byzance tehdy vrcholila, císař Heraklios se porážkou Persie u Ninive roku 627 zbavil svého - jak se domníval - jediného nepřítele. Kočovní beduíni byli skvělým byzantským vojevůdčům leda pro smích. A tito beduíni, sjednoceni mladým a nesmiřitelným monoteismem a v boji pohrdající smrtí, což děsilo i nejstatečnější křesťanské rytíře, překročili roku 634 Jordán, obsadili Sýrii, roku 638 Jeruzalém (křesťanský svět se zachvěl) a roku 641 Egypt. Po okleštění Byzance přišla na řadu severní Afrika, jejíž podmanění vyvrcholilo roku 711 překročením Gibraltarské úžiny, vpádem na Pyrenejský poloostrov a o rok později do Francie. Arabskými se stávají i Sicílie a jižní Itálie. Teprve Karel Martel vítěznou bitvou u Poitiers o dvacet let později vrhá Araby zpět přes Pyreneje a stabilizuje na staletí frontu západní čelisti obrovských strategických kleští, které měly rozdrtit Evropu. Východní čelist, podstatně slabší a chálírou zjevně považovaná za vedlejší směr, byla zadržena v dlouhých bojích chazarskou říší, spojencem Byzance. Pro Chazary byly tyto vyčerpávající války, v nichž se angažovala jen malá část arabských vojsk, osudné, zdá se však, že ostatně přispěly k dnešnímu obrazu Evropy, která se - mnoho nechybělo - mohla stát od Volhy až k Gibraltaru arabskou.

Je do jisté míry historickým paradoxem, že druhé dějství obrovské expanze muslimů bylo neseno šavlemi tureckých kmenů (mezi něž patřili i Chazaři), které přijaly islám a které se staly dědici moci arabských chalífů. Konečný centralizační impuls říše, rozdělené do řady víceméně samostatných emirátů, vzešel z rodu vládců malého státu v Bithýnii, nazývaných Osmanli nebo Osmaní po významném vládcu Osmanovi, synu Ertoghrolově, jenž nastoupil vládu roku 1281. Osman pokračoval v oklešťování byzantských provincií a jeho potomci dovršili tento pozvolný a pro východořímskou říši tragický proces tak dalece, že koncem 14. století byla kdysi pyšná říše omezena takřka úplně na sám pustnoucí a vylidňující se Cařihrad, jehož asijská předměstí byla v rukou Turků. Osmanská vojska se hrnula na Balkán, kde Bulharsko, poražené roku 1330 Srby u Velbuždu, nebylo schopno klást účinný odpor, a Srbsko samo bylo od roku 1355 rozděleno na severní a jižní království. Všichni tři panovníci záhy uznali svrchovanost sultána Murada s mezihrou vítězství Srbů roku 1387 na řece Toplici. Již za dva roky byl však poražen na Kosově poli král Lazar. Lazarův syn Štěpán se stal tureckým vazalem, sultán Bayezid zničil roku 1393 bulharské království v Trnovu a o rok později obsadil Peloponés. Další výboje byly dočasně zdrženy útokem pravověrného muslima Timura Lenka, zvaného Tamerlán - díky jeho nájezdům však pokračoval tím intenzivněji velký pohyb Turků na evropskou pevninu z Anatolie. Oslabení osmanské říše se pokusily využít evropské mocnosti, především uherský a polský král (1428) útokem na turecké državy. Záhy se k nim přidal albánský náčelník Jiří Kastriota, zvaný Skanderbeg. Hlavním nepřítelem sultána Murada byl však především Hunyady - jemu jedinému se také podařilo uniknout se svým vojskem z říše u Varny 11. listopadu 1444, kde Murad na hlavu porazil spojená křesťanská vojska (s českým husitským dělostřelectvem). Vojenská moc Uher byla ochromena, Balkán až k Dunaji (s výjimkou albánských hor) v moci Turků. Muradův nástupce Mehmed zdědil skvělou říši.

Byl to neklidný mladík, toužící proslavit se na válečném poli, což se mu skvěle podařilo: roku 1453

dobyla jeho vojska Cařihrad a zardousila tak poslední baštu kdysi slavné byzantské říše. Romania zahynula, jak truchlivě zpívali pěvci balad. Pád Cařihradu byl snad nevyhnutelný, ale Mehmed Dobyvatel byl přesto nucen vynaložit mimořádné vojevůdcovské i státnické úsilí při dobývání města a potlačování opozice ve vlastním táboře. Dobytím Cařihradu si uvolnil ruce k dalším výbojům, o to snazším, že roku 1456 zemřel jeho nejschopnější a vojensky nejsilnější protivník Jan Hunyady. Dobil s výjimkou Bělehradu celé Srbsko, Bosnu, Řecko i řadu egejských ostrovů. Proti turecké záplavě se udrželo území, patřící dnes dílem Rumunsku, ovládané dvěma energickými vládci. V 15. století nacházíme toto území rozdělené na dva politické útvary: Valašsko, zvané Tbara muntenească, Muntenia, Ugrovlachia či Transalpinia mezi dolním Dunajem, Karpaty a Černým mořem, a severně ležící Moldávii, knížectví Moldavské. Valašsko vzniklo jako politická jednotka již ve druhé polovině 13. století, Moldávie o půl století později. Do té doby tvořila obě knížectví jakési uherské pohraniční marky a za takové byla považována tak dlouho, než se podařilo odtud vypudit uherské vazaly (například Dragoše a Sasa) a osídlit knížectví tak dalece, aby byla schopna odepřít poslušnost uherským králům.

Tím ovšem nebyly překonány všechny obtíže. V řadě čekatelů se obě lákavá jablka, která spadnou trpělivému do klína a poskytnou mu bohaté provincie s lidnatými městy, zakládanými německými kolonisty, znamenitými řemeslníky, a s možností vybírat clo na cestě mezi Krakovem, Lvovem a janovskými koloniemi na břehu Černého moře, zejména krymskou Kaffou a černomořským Bělgorodem (Akkermanem) při ústí Dněstru, se tísnily a navzájem odstrkovaly i Polsko a Turecko. Panské Polsko, šířící se v 15. století od Baltu až k hornímu Prutu a k Černému moři a považující Moldávii i Valašsko za pokračování svých držav, a seldžucké, muslimské a jaksi vrozeně expanzivní Turecko.

Moldávii vládl v době, jež nás zajímá, Štěpán Veliký, moldavský kníže, jemuž bylo i za těchto infarktogenních podmínek dopřáno vládnout tehdy téměř neuvěřitelnou dobu - od roku 1457 do roku 1504, kdy zemřel v kruhu nespočetných dětí, oplakav předtím mnoho manželék. Řídil se moudrou zásadou nebojovat současně se dvěma nepřáteli a pokud možno využívat mocenských svárů a ustavičných vzájemných rvaček. Na počátku své vlády se spojil s Polskem proti Uhrům, za několik let pro změnu bojoval po boku uherských vojsk proti Polákům. Věrným spojencem Polska i Uherska současně byl v letech 1469, 1475, 1476 a 1484, když vedl válku s Turky a Tatary - nicméně se zavázal platit sultánovi poplatek, když žádal pomocné turecké kontingenty pro preventivní útok na Polsko, anebo naopak proti útoku polského krále Jana Albrechta (1497), podporovanému silnými oddíly námezdých husitských vysloužilců pod vedením českého hejtmana Jana Trnky. Ostatně ani od našinců se Štěpán Veliký nijak neodtahoval a ochotně přijal pomoc českých oddílů, zapůjčených uherským králem Matyášem (právě tehdy věrným spojencem) pro vojnu s Turky v letech 1475-1476. Zalíbili se mu tak, že si zbrojře a puškaře ponechal v Sibini a Brašově, aby mu podle českého způsobu vyráběli houfnice a tarasnice, a záhy nato překvapil Poláky obratným užíváním vozových hradeb zcela podle Žižkova polního řádu a způsobu...

Byla to bouřlivá doba, vyžadující nejen obratnost, udatnost a vojenské nadání, ale i jistou míru mravní otrlosti, schopné obětovat dané slovo i psaný závazek pro uchování poměrné samostatnosti země. Závažným argumentem pro tuto politiku Štěpána Velikého a do značné míry i omluvou byla skutečnost, že se Moldávie stala útočištěm mnoha uprchlíků z okolních zemí, nevyjímaje husity a později české bratry.

Vedle Štěpána byl druhým vládcem, narozeným do ještě složitější a stressovější hodnosti vůdce Valašska, Vlad Naražeč, literární hrabě Drakula. Objektivní situace mu neumožňovala takovou míru jemného politického lavírování jako jeho moldavskému protějšku. Jeho prostředky byly prostší, krutější, a při vší krutosti často přímější. Smím-li použít sportovní paralely: o Valašsko se tehdy hrál silový a tvrdý zápas, nedovolující taktické varianty a parádičky, umožněné jinou situací sousední Moldávie. A Vlad to pochopil.

Na krutost odpovídal krutostí, na hrůzu hrůzou. Mehmed Dobyvatel, ačkoli obvykle zobrazovaný s květinou, k níž něžně sklání nos, rozhodně nebyl k poraženým nepřátelům mírný nebo dokonce sentimentální, jako kdysi někteří arabští velmožové v době kruciát. Zbylé obránce pevností, které se mu vzdaly, nechával umučit a narazit na kůl před zraky dosud bojujících obránců. Obyvatelstvo měst bylo bez skrupulí vyvražďováno, panovníci stínáni a královny odvlékány do harému. Země tonula v krvi. Krutost byla prostředkem psychologické války, rozleptávala protivníkovy odhodlání k odporu. Ve složité situaci nebylo místo pro slitování, které by bylo oboustranně chápáno jako slabost. Islámu

šlo již podruhé v dějinách o získání světovlády a Mehmed byl odhodlán stát se vykonavatelem tohoto poslání.

Vlad Drakul se narodil roku 1431 a záhy se ujal vlády nad značnou částí dnešního Rumunska s hlavním městem Valašska Tirgovištem, v jehož hlavní ochranné věži Chindia zřídil záhy žalář impozantní velikosti. Usiloval o zachování samostatnosti, což mohl dosáhnout buď manévrováním mezi uherským králem a Mehmedem, nebo vojenskou silou, případně kombinací obojího. Zdá se, že se mu to několik let (1456-1462) celkem dařilo, než Mehmed dosáhl vytčených cílů především v oblasti dědictví Byzance, tedy v Řecku. Trvale nemohlo toto balancování na ostří meče trvat: Mehmed neměl mnoho smyslu pro diplomatické jemnosti ani zálibu v nich, zejména pokud šlo o nevěřící psy, a uherský král Matyáš Korvín nehodlal trpět na severním břehu Dunaje žádného suverénního vládce déle, než bylo z taktických důvodů po Hunyadyho smrti nezbytně nutné, aby byl zachován „narázník“ mezi srdcem Uherska a Turky. Vlad si byl zřejmě toho všeho vědom a připravoval se k boji. Na strategickém místě přikázal listinou z 20. září 1459 opevnit místo zvané Bukurešť - je to první historická zmínka o dnešním hlavním městě Rumunska. Záhy odmítl platit vazalské poplatky sultánovi, což naznačil tím, že rozkázal „přibít kloboučky“ na hlavy tureckých vyslanců, totiž fezy, které se před ním zdráhali sejmout. Výsledkem takové dramatické audience mohla být pochopitelně jenom válka. Vlad Drakul, obeznámený se starým pravidlem, že nejlepší obranou je útok, zaútočil se svým malým vojskem v letech 1461-1462 proti obrovské turecké moci, předstíraje zprvu, že táhne sultánovi na pomoc jako věrný vazal. Mehmed byl nucen proti Vladovi shromáždit 250 000 mužů, daleko více, než zmobilizoval k dobytí Cařihradu, kdy bylo na turecké straně nasazeno jen 80 000 mužů pravidelného vojska.

Vlad Drakul se mohl odvážit tak zoufalého podniku jen díky skutečnosti, že bojová hodnota tureckých vojsk byla s výjimkou skvěle ukázněných a vycvičených janičárů nevalná. Nepravidelné jednotky se podobaly spíše hordám lupičů. Mocný morální impuls prvního arabského náporu, totiž touha po svatém mučednictví a smrti v boji proti nevěřícím, už dávno ztratil účinnost. Dalším podpůrným faktorem byl značně členitý terén válečnické oblasti, umožňující úspěšné operace malých jízdních jednotek a znesnadňující zásobování početného vojska. Posledním, ale nikoli nejméně významným bodem byl děs, který Vladovo jméno šířilo.

Drakul nebral zajatce. Jeden pečlivý kronikář napočítal 23 809 uťatých tureckých hlav (a odpovídající počet uřezaných nosů a uší), shromážděných Vladovými bojovníky. Turečtí vojáci při protiofenzivě pochodovali k Tirgovišti značně deprimujícím špalírem dvacetit tisíc krajanů, naražených na kůly...

Ani tato zjevná a dnes - odečteme-li fašistickou zběsilost za 2. světové války - nepředstavitelná krutost nebyla tehdy výjimečnou, ba dokonce neuzavřela Drakulovi IV. zcela cestu k sultánově přízni. Byl od něho za několik let potvrzen ve své funkci. Dokonce i jeho syn (Dracul V. Mihnea cel Rău) vládl zděděnou zemí, dokud ho neodpravili roku 1509 v Sibini nespokojení bojaři. Pozdější nástupce Moise se proti podobnému osudu preventivně zajistil tím, že dal při přátelské hostině většinu bojarů pobít...

Drakula byl posléze tureckou přesilou přece jen poražen a jeho hrad zbořen. Vlad unikl téměř samojediný (jak správně uvádí ústy svého upířího hrdiny Bram Stoker) Fagarašskými horami a uchýlil se pln naděje k uherskému králi Matyášovi Korvínovi, který mu však místo azylu poskytl pevný a bezpečný žalář.

Vlad tehdy kalkuloval politicky značně naivně - Matyáš, ohrožovaný ze tří stran: moldavským vévodou Štěpánem Velikým (jenž ho posléze porazil roku 1467 u Băji), tureckým sultánem a polským králem, rozhodně netoužil po neklidném Vladově sousedství a už vůbec ne po politice rodu Drakulů, usilující o co možno úplnou nezávislost Valašska. Neodvážil se však svého vězně, jehož jméno bylo pojmem pro celý Balkán, rovnou zlikvidovat. Rozhodl se znemožnit jej a zkompromitovat tak dalece, aby zabránil jakékoli další politické a státnické dráze dobrodružného vojvody. Nařídil dvorním literátům, aby se pustil do výroby hrůzooplých traktátů, řádně těžících z Drakulovy pověsti ukrutníka a surovce.

Díky této propagandistické ofenzivě se Drakula dostal do legend a lidových nebo zlidovělých pověstí šesti zemí - Rumunska, Bulharska, Maďarska, Ruska, Německa, ba i Čech. Nejdříve a nejrozsáhleji přejala historické i nehistorické prvky o životě vojvody Vlada IV. pověst ruská, zapsaná už roku 1476 patrně z podnětu sedmihradských Sasů, jimž Drakula odňal tradiční obchodní monopol. V Moldávii se stal hrůzostrašný pamflet „O velké obludě jménem Drakula Vajda“ bestsellerem 15. a 16. století;

rumunští literární historikové až dosud našli deset vydání. Do našich zemí pronikla legenda o Drakulovi teprve v polovině 16. století díky Janu a Zikmundovi z Púchova, kteří roku 1554 přeložili a v Praze vydali Kosmografii českou, to jest vypsání o poloze krajin a zemí i obyčejů národů celého světa, do níž pověst podle ruské redakce (patrně) vložili. Není vyloučeno, že použili jako pramen i německou verzi tištěnou roku 1485 v Lübecku a později v Norimberku a Augšpurku.

Obsahově jsou legendy vcelku shodné a jejich filiace, sledované velmi pečlivě především J. S. Lurjevem až k nejnovějším filmovým a literárním zpracováním, jasné a zřetelné. Liší se postojem k Drakulovi. Někteří autoři vidí ve vévodovi jen ztělesněný princip zla, jiní připouštějí, že sice šlo o surovce a násilníka velkého stylu, přisuzují mu však i jistou moudrost, byť i prosazovanou značně nevybíravými prostředky.

Zdá se, že první traktáty vycházely ze zkušenosti. Je historicky ověřenou skutečností, že Vlad řešil např. otázku příživnictví a žebroty originálním způsobem: sezval žebráky z celé své země k hostině do domu, který dal po dezertu zapálit i s hosty. Svůj čin odůvodnil trojím dobrodiním, jehož bylo dosaženo: zbavil lid obtěžování potulnými žebráky, zemi chudoby a chudáky samé svízeli těžkého života... Pravdou rovněž asi bude, že si s oblibou nechával vystrojit hostinu v lese kůlů s mrtvými a umírajícími oběťmi, kterým s chutí připíjel. Na tyto hostiny zval řadu hostů, kteří nejen nesměli odmítnout, ale ani naznačit, že se jim hodovní prostředí nezamlouvá, jinak je čekal osud nebožáků, vytvářejících „dekoraci“.

Ve své zemi utužoval poctivost zvláštními metodami: na osamělém místě kázal např. postavit a tajně strážiti zlatý pohár. Každý, kdo se pokusil si ho přivlastnit, byl naražen na kůl. Stejně trestal kritiky svých vládních a správních metod (ba dokonce i příslušníky církve) a nedbalé manželky, jejichž muže potkal v nečistých nebo roztrhaných šatech.

Byla to krutá, nelítostná doba, a Drakula se do ní hodil. Mongolští šlechtici s oblibou (a rovněž s chutí) hodovali na lavicích, pod nimiž bědovali drcení zajatci, narážení na kůly bylo obvyklým způsobem popravy zajatců, a hromadné upalování protivníků např. ve válkách sice hrůzným, ale běžným zakončením bojových akcí obou stran.

Vlad Drakul však zašel, jak se zdá, ještě dále. Smíme-li věřit výpovědi žalářníků, vyžádal si v cele jako jedinou milost stálou dodávku krys, které - Vlad Naražeč - pečlivě a se soustředěnou pozorností napichoval na zaostřená dřívka. Kronikáři se dokonce dušují, že skutečně donutil toulavou cikánskou tlupu, aby se před jeho očima navzájem požrala. Do oblasti historických pomluv asi bude patřit legenda, že rozpoltil svou manželku mečem, aby se přesvědčil, je-li vskutku těhotná, právě tak jako pozdější legenda o Drakulově sňatku se sestrou Matyáše Korvína.

Drakula se nám zkrátka jeví jako sadistický psychopat, překonávající své současníky v krutosti i přes veškeré pochopení autora pro dobu a situaci, která jej determinovala.

Navzdory obecné víře v odplatu skončil Drakulův život víceméně happy endem. Podobně jako jeho protějšek a předloha pohádkového rytíře Modrovouse, sadista Gilles de Reis, který nejhřůznějším způsobem umučil stovky dětí a téměř vyhladil široké okolí svého panství, aby „odešel ze světa oplakáván a litován lidem, který mu odpustil“, dočkal se i Drakula slavného odpuštění. Motivem byl patrně sultánův zásah. Korvínovi nezbylo než Vlada propustit, aby se opět ujal svého vojvodství. Potupné traktáty pochopitelně rázem zmizely z trhu a kronikáři změnilí poslušně tón: „... Nato král opětovně udělal Drakulu vojvodou a od těch dob konal napořád mnoho dobrého...“

Škoda, že neměl více času - snad by byl avansíroval až na světce jako řada dalších hrdlořezů - např. svatý Olaf. Zanedlouho však, v listopadu roku 1476, stár pětáctýřicet let, zahynul polepšený Drakula kdesi u Bukurešti v jedné z věčných šarvátek tu proti tomu, tu proti onomu... Prý byl proboden kopím. Pohřben byl ve Snagovu na ostrůvku stejnojmenného jezera asi 40 km od Bukurešti při kostelním prahu, aby kolemjdoucí věřící museli převzít při každé návštěvě chrámu část jeho hříchů. Doufejme, že jich bylo - těch věřících, o hříchy není starost - dost. To alespoň tvrdí většina archeologů, odmítajících románovou verzi o pohřební kryptě v rozvalinách hradu. Roku 1931 byl hrob oficiálně a komisionálně otevřen - k obecnému překvapení a k radosti upíromanů v něm byly nalezeny jen zvířecí kosti a stará keramika. Snad prý archeologové nekopali dost hluboko a „nalétli“ na dost průhledný a už dávno prožívaný trik ukrytí skutečného hrobu pod hrobem fingovaným. Snad ležely Drakulovy pozůstatky v neoznačeném hrobě poblíže kaple, kde byly lidské kosti, zbytky červené hedvábné látky, jakou sotva mohl koncem středověku nosit nějaký místní chudáas, a k dovršení všeho několik šperků s Drakulovým znakem. Nalezené předměty byly sice pietně dopraveny do bukurešťského muzea, ale jejich zkoumání je dnes nemožné: záhadně a neznámo kdy zmizely.

Rozsáhlé vykopávky na ostrově přinesly i dost děsivý nález většího množství koster, pohřbených v naprosto nezvyklé svislé poloze - volky nevolky musíme vzpomenout Drakulovy morbidní záliby v narážení na kůl. Lidová pověst praví, že Drakulova lebka byla dopravena do Cařihradu k sultánově potěše. Lidová pověst praví, že Drakulovy ostatky byly jeho nepřáteli záhy exhumovány a bůhvíjak důmyslně zneuctěny. Lidová pověst praví, že kromě kaple, stojící na ostrůvku Snagov dnes, je daleko starší kostelík skryt vzedmutou hladinou jezera, že se jednoho krásného dne vynoří a s ním i nesmrtelný Drakula. Lidová pověst praví, že...

Ne, nechme toho a zůstaňme u historických skutečností.

Toto je tedy historická skutečnost. A kudy od ní vede cesta k upírům? Ani vynalézaví autoři hanlivých traktátů nikdy Drakulu z pití krve neobviňovali. Kde se tahle nehorázná pomluva vzala?

U samých počátků zcela nepochybně stojí prastará obava člověka z návratu mrtvých, kteří by se mohli dožadovat nepřislušných práv, mstít se nebo škodit celému společenství. Archeologové se s jejími stopami setkávají takřka na každém kroku. Zjišťují, že mrtvým byly ihned po smrti nebo i později oddělovány hlavy a údy, že byli svazováni, zatěžkáváni kameny nebo alespoň obráceni tváří dolů, s ústy vyplněnými hlínou. Osobně se domnívám, že tato víra působila mnohem silněji, než si dnes uvědomujeme, a že mnohé z pohřebních rituálů dávných kultur by bylo možné vysvětlovat v původní podobě daleko spíše tímto způsobem než anachronickým vhlédáním piety v dnešním smyslu slova do obřadu. Platí to podle mého soudu jak o prapůvodu žárových pohřbů, tak o hrobních darech nebo pevných hrobkách, případně převršených mohylami.

Pověra o upírech je do této doby a do tohoto strachu vkořeněna tím spíše, že zjevně nešlo o jemné spekulace o návratu „astrálního těla“ nebo dokonce „ducha“, ale o velmi reálný návrat znovuoživlého těla, které mohlo být zadrženo jedině uvedenými prostředky. Rovněž upíři - jak je nám upírologům známo - nejsou duchy nebo astrály, ale, což je ovšem kontradikce, nesmrtelnými mrtvolami, opouštějícími v noci hroby a po zahubení některým z vědecky doporučených prostředků (svěcenou kulí, kulem z určitého druhu dřeva, vyplněním ústní dutiny česnekem apod.) se vracejícími do stavu přiměřeném době, jež uplynula od smrti člověka a zrození upíra.

Prvním dokladem víry v upíry je asyrský reliéf - víra v upíry se vyskytuje i u Indů, ve starém Mexiku, v Číně, u Arabů, Keltů atd. Ve všech vyjmenovaných případech jde však spíše o víru v lykantropii, vlkodlaky. Pití lidské krve bylo upírům připsáno až později.

Naprostým omylem je spojování pověry o vampyrismus se znalostí malé čeledi netopýrů Desmodontidae, jejíž tři druhy, náležející ke třem rozličným rodům (*Diphylla*, *Diaemus youngi* a *Desmodus rotundus*) jsou jedině vybaveny k „upířímú řemeslu“. První dva druhy sice sají krev malých obratlovců, ale zdá se, že dávají přednost ovoci a hmyzu. Pouze druh *Desmodus rotundus* napadá i velké savce a konzumuje v denní dávce asi 20 ml krve, kterou nesaje, ale po prokousnutí kůže napadeného zvířete ostrými řezáky jazykem olizuje. Škody, které napáchá (ročně asi 250 milionů dolarů), jsou ovšem způsobovány především přenosem infekčních veterinárních chorob, nikoliv ztrátami krve.

První zprávy o těchto zvířatech se dostaly do Evropy teprve v 17. století, a to ve značně zkreslené formě, připisující nevelkým, nejvýše 9 cm dlouhým tvorečkům schopnost „vypít krev“ člověku až do vykrvácení a ke všemu obviňující z tohoto počínání i čeled' *Phyllostomatidae*, ačkoli její příslušníci, velcí a draví letouni, nikdy po sání krve nezatoužili. Přesnější zprávy přinesl teprve Španěl Azara a po něm Charles Darwin. Bylo-li netopýrům těchto druhů dáno ve většině jazyků jméno upír (*vampire*, *der Vampier* atd.), pak kmotrem zvířat byly legendární bytosti, nikoli naopak. Ostatně netopýři, ačkoli v lidových pověrách spojovaní pro svou ošklivost (my lidé se jim ovšem třeba také nelíbíme) a bizarní podobu „létající myši“ s negativními principy, nehráli dříve v upířích pověrách žádnou úlohu: upíři se v Evropě měnili ve vlky a lišky, na Blízkém východě v hyeny, v tropech v tygry a levharty.*

* *Roger Callois (Mýtus a svět) je jiného názoru a domnívá se, že spojení víry v přízraky pijící krev s jakýmsi netopýrem je způsobeno jeho „hlubokým antropomorfismem, zdaleka přesahujícím stadium povšechné shodnosti struktury“. Upozorňuje na „skutečné ruce s palcem schopným opozice s ostatními prsty“, prsy na hrudi, pravidelné měsíční krvácení, volný a visící penis. Jeho mínění nesdílím; mýtickým identifikacím obvykle nepředchází tak podrobné zoologické pozorování.*

Při hromadném výskytu hemorragické purpury, těžké krvácivosti, která se může vyskytovat jako samostatná choroba nebo jako příznak některého infekčního onemocnění, se krev po smrti nesrazí a nahodile exhumované nebo dodatečně nalezené mrtvoly poskytují s krví naplněnými ústy, případně s krvácením z dalších tělových otvorů pohled zcela určitě nepříliš vábný a velmi sugestivní. Přistoupila-li ještě přirozená mumifikace zvláštním složením hlíny hrobu, uchovávací mrtvoly po delší čas v nápadně dobrém stavu (románový hrabě Drakula si z Valašska do Londýna dokonce vezl poněkud neskladný náklad padesáti beden prstí z okolí svého hradu), byl vznik pověry tím pravděpodobnější. Tímto způsobem by bylo možné vysvětlit i protokolárně doložené „případy“ vampyrismu, např. v úřední zprávě císařského provizora za okres Gradišky z roku 1725 nebo hromadný „vampyrismus“, objevený a likvidovaný třemi lékaři a důstojníky několika pluků v srbské Medvědíji roku 1723.

Profesor Vondráček spatřuje zdroj pověstí a pověr o upírech v duševně chorých jedincích se sexuálními aberacemi ve smyslu sadismu nebo masochismu, kteří se vzrušují zraňováním sebe sama nebo svých partnerů, případně spojených se sáním krve. „Upíři“ toulající se po hřbitovech v nepatřičnou dobu jsou podle něho nejspíše nekrofilní psychopati.

Takové případy samozřejmě existují (a Vondráček je ve své knize dokládá), jsou však příliš vzácné a mimořádné, než aby mohly vyvolat hromadnou psychózu, strašící po celá tisíciletí. Myslím, že znám vysvětlení pravděpodobnější, uváděné, pokud vím, ve spojitosti s vampyrismem poprvé.

Obraťme se znovu k autoritě, znalci veškerého čarodějnictví Karlu Weinfurterovi. Píše doslova: „... Víra v upíry je rozšířena nejvíce v jižní Rusi, na Balkáně, v některých částech západní Asie, dále v Haliči, Maďarsku a částečně také u nás...“ Zaneseme-li vyjmenované kraje na mapu, shledáme, že vytvářejí pás odvěké cesty kočovných kmenů, vypuzovaných čas od času vysycháním středoasijských stepí na nájezdy proti Evropě. Procházeli tudy Avaři, Hunové, Maďaři, Polovci, Mongolové i další. Společný jim byl kočovný způsob života a kůň jako hlavní, ba jediný dopravní prostředek. Přes rozdílnou etnicitu měli mnohé zvyky a obyčeje shodné. Jedním z nich, o který nám jde, bylo pití koňské krve z nabodnuté nebo naříznuté žíly zvířete jednak z rituálních, jednak ze zcela všedních důvodů příjmu teplé a kaloricky vydatné potravy. Jízdní kočovníci byli znamenitými znalci koní a jejich milovníky - neužívali např. ostruh, s nimiž se ovšem museli v Evropě seznámit - a zvířatům tímto zákrokem neublížili. Krvácení dovedli zručně a bezpečně zastavit.

Hrůza z nájezdníků byla bezmezná, jejich skutečnou a (nepochybnou) ukrutnost násobila pověst, letící před kopyty jejich koní, do té míry, že ani nebyli považováni za lidské bytosti, ale za pekelníky z rodu Goga a Magoga, ďábly, strašidla. Jeden jediný Mongol odvedl do otroctví desítky a stovky zajatců, ochromeným hrůzou. Lze si představit, jak musel na oběti nájezdů působit pohled na krví zbrocené koutky úst nájezdníků, kteří před bojem ochutnali krev svých koní. Je zcela pochopitelné, že mysleli na nejhorší: vysávání lidské krve ze zajatých ubožáků. Další staletí tyto zážitky zdeformovala a vytvořila legendární strašidlo-upíra.

Ostatně i panstvo se zasloužilo, aby tato pověra v lidu byla pokud možno udržena a upevněna: hraběnka Alžběta Báthoryová, krasavice vznešené společnosti dvora a majitelka celé řady statků - největší z nich byly právě na Valašsku -, nechala s pomocí „dvou starých žen a sluhy zvaného Ficzo“, jak nás informuje koncem 18. století Michal Wagener, v prvním desetiletí 17. století zavraždit několik set (!) mladých dívek, v jejichž krvi se koupala, aby jí stárí „nepřipravilo o krásu“. Tak to alespoň tvrdí jezuita páter Lázsló Turoczy v 18. století. Ačkoli byla dlouho v podezření, byla dopadena při činu na jednom ze svých hradů, Čachticích, teprve roku 1610, a předána k potrestání uherskému stavovskému sněmu. Ten bez váhání odsoudil všechny zúčastněné k trestu smrti upálením (poprava se konala 7. ledna 1611) - jen milostivá paní hraběnka vyvázla vzhledem k urozenosti toliko fešáckým „hausarestem“ na svém zámku. Na příkaz palatina nebyl proti ní dokonce ani veden proces.

Ani Alžběta Báthoryová nebyla obviněna z upírství. Podle církevního mínění totiž krev ubohých obětí sálí výhradně duchové a strašidla - a to vídeňská módní lvice zcela určitě nebyla. A oběťmi byly koneckonců jenom poddané holky, tak proč celou aféru příliš rozmazávat, že?

Jak tedy vidíme, na Stokerově titulní postavě pracovaly dějiny. Prastarý strach z návratu mrtvých, zvyky kočovníků, nedostatečně poznané choroby, přehnané zprávy o netopýrech sajících krev, skutečné dějiny i tendenční traktáty o Vladu IV. Drakulovi, řečeném Naražec, tradiční titul draconaria, hraběnka Báthoryová s osobitými kosmetickými zálibami, zcela nevinný Jules Verne i hrůzostrašný, ač neupíři anglický „gotický“ román. Když se ruka k ruce vine, tak se dílo podaří. Aby však Drakula mohl vstoupit do galérie sice nesympatických a nerehabilitovaných, zato však věčných postav, bylo třeba ještě čehosi, totiž vzniku románů o upírech a rozšíření jejich morbidní oblby. Budiž o tom dovoleno několik odstavců.

Je jistě vzácné a mimořádné, můžeme-li uvést přesné datum vzniku určitého literárního útvaru. „Upíří literatura“ takové datum zrození ve svém křestním listě má - 18. června 1816. Tehdy navštívil lord Byron svého, životem, tvorbou i vztahem k obojímu spřízněného druha Shelleyho v jeho dočasném sídle Maison Chapuis na břehu Ženevského jezera. Na programu měla být četba strašidelných německých románů, právě přeložených do francouzštiny, ale slova se ujal Shelley a počal vyprávět jakési strašidelné zážitky, které inspirovala Coleridgova podobizna. Byron rovněž přispěl k obecné zábavě tak hrůzyplně, že se Shelley vyřítil z pokoje rovnou pod studenou sprchu, kombinovanou s vdechováním éteru. Když se poněkud uklidnil, přinutil Byrona ke slibů, že oba napíší strašidelnou novelu - slovo horor ještě nebylo v literárním slovníku. Svůj příslib nesplnili - strašidelné múzy však byly přece jen přítomny a prokázaly svou přízeň dvěma dalším účastníkům večírku, totiž Mary W. Shelleyové, manželce básníkově, křehké a literárně až dosud neinteresované bytosti, a Byronovu lékařši Polidorimu, který sice pocházel z umělecké rodiny, nikdy se však o spisování nepokoušel. Roku 1818 tak vznikl proslulý Frankenstein, prý po manželské hádce, když paní Shelleyová chtěla svému muži dokázat, že spisovatelství není žádný zázrak (jako že opravdu není), a že několik vydaných knížek básní rozhodně neomlouvá Shelleyho extravagantní život. O rok později vydal Polidori, toužící po literární slávě tak silně, že po ztroskotání dalekosáhlých ambic spáchal za několik let sebevraždu, svůj neobyčejně špatný, ale senzační a pro novost čtenáři lačně hltaný román Vampýr s upířím hrdinou lordem Ruthvenem. Ruthven nese mnoho charakteristických rysů Byronových a vytvořil klasický upíří typ, do jehož podoby byl po takřka osmdesáti letech stylizován i Drakula. Zrodil se horor, upíří román.

Znamenal jistou renesanci již upadajícího romantismu, který dávno překročil vrchol svého rozvoje. Vytvořil literární typy, se kterými se setkáváme ještě hluboko ve 20. století, např. archetyp femme fatale, bezkrevného vampa, sadisticky ničícího ve velmi širokém akčním rádiu působnosti všechno mužského pohlaví.

Zmíněné dva vampyrsko-gründerské romány následovaly Gautierovy *La Morte Amoureuse* (1836) a především slavná *Carmilla* Sheridana le Fanu (1871), čerpající dekorace z německého romantismu.

Stokerův *Drakula* je pokračováním této komerčně úspěšné větve, jistě ovlivněné i viktoriánským krvákem *Varnrey the Vampire*. Podobnost *Drakuly* s *Carmillou* je tak do očí bijící, že Bram Stoker z tohoto důvodu v konečné úpravě rukopisu vypustil první kapitolu. Byla nalezena po jeho smrti a vydána vdovou jako samostatná novela *Drakulův host* - ostatně literárně vysoko převyšující samo nejznámější Stokerovo dílo.

Zmíněné romány povzbudily zájem o upíří tematiku do té míry, že byly např. následovány smrtelné vážným lékařským pojednáním jakéhosi dr. Summery *The Vampire in Europe*, teoretizujícího kolem biologických pochodů a látkové výměny upírů. Někteří dějepisci lékařství považují toto dílko za satiru - tak se jeví ovšem jen dnešnímu čtenáři. Ve své době bylo míněno vážně, právě tak, jako studie oxfordského profesora filozofie a vykladače Platóna dr. Mora, který se rozhodl řádně projednat případ slezského upíra Johanna Cuntia. Ve své knize snesl mnoho materiálu, který zjevně využil i Bram Stoker, a shrnul zde dokonce i jakousi teorii vampyrismu. V hrobech upírů jsou podle Mora vždy otvory, podobné myším děrám nebo jakoby proražené tužkou či prstem, počtem tři až pět. Těmito otvory uniká z hrobu dematerializovaný upír v podobě jakési ektoplazmy, která se vně hrobu opět materializuje v lidskou, resp. strašidelnou podobu. Díky této schopnosti nejsou pro upíry překážkou ani zavřené dveře, ani upevněná víka rakví. Objevení se upířího dvojníka signalizuje obvykle mlha, omezená na bezprostřední okolí hrobu, a výskyt netopýrů či vlků nebo alespoň vlčích hlasů. Nejspolehlivější ochranou proti upírům je česnekový věnec - není-li tato poživatina dosažitelná, může ji do jisté míry nahradit šípková růže. Jestliže není vyhlédnutá oběť některým ze jmenovaných způsobů chráněna - škapulíře, růžence a svěcené krucifixy jsou, bohužel, naprosto neúčinné -, je upírem napadena a připravena o část krve, což při opakovaném odběru vede k smrti. Kromě toho dochází k okamžité nákazě jakýmsi velmi virulentním a zhoubným upířím virem; z oběti se stává, jestliže zrátou krve země, rovněž upír. Doktor More popisuje velmi sugestivně otevření Cuntiova hrobu: „... Jeho pokožka byla jemná a kvetoucí, údy vláčné a pohyblivé, oči se samy otevíraly a zavíraly. Když byla naříznuta žíla na noze, vyprýštila krev jako z živoucího těla...“ Další upírolog, anglický reverend Montague Summers, ve své knize věnované upírům dodává ještě další podrobnosti: „Někdy jsou oči upírů zavřené, častěji však otevřené, s divokým světlem. Plné rty jsou staženy a odhalují zuby dlouhé a ostré jako břitvy a bílé jako slonová kost. Pootevřená ústa jsou často potřísněna krví, odkapávající jako přebytek nočních hostin od rtů a třísníci rubáš. V případech epidemie upírství byly zjištěny hroby nasáklé krví, které se jejich hrůzný obyvatel přejedl a opět ji vyzvrátil jako napitá pijavka vhozená do

slané vody...“

Jak je vidět, důstojný reverend měl značně bujnou, ač nenáležitou fantazii. Upíra lze jednou provždy zlikvidovat a tím zároveň osvobodit probodnutím srdce kolíkem - pozor! - pouze z hlohu nebo z trnky. Stěží je jen dodatečným opatřením jaksi pro jistotu...

Stokerův Drakula měl zkrátka nejen literární podloží, ale i dostatek vědeckých podkladů k řádnému portrétu.

A ač je to k nevíře, Drakulova historie pokračuje i v samotné Anglii, kam se ani románovému upírovi nepodařilo proniknout a využít připravených rakví s půdou rodné Transylvánie.

Anglie se totiž od roku 1951, kdy zde byly zrušeny poslední paragrafy, bránící ve volném výkonu čarodějnického trajkumštu, stala zaslíbenou zemí čarodějnů, čarodějnic a okultistů všeho druhu. Největší zásluhu na tomto pozdním rozkvětu výhonku temného středověku má jakýsi pan Gerard Brosseau Gardner (1184-1964), dlouhá léta celník v Malajsku a po druhé světové válce zakladatel a kustod čarodějnického muzea, založeného ve starém mlýně s vynikající strašidelnou pověstí na ostrově Manu. Provozoval čarodějnictví podle prastarého kultu Wice, pocházejícího z předkřesťanských dob, s takovým úspěchem, že jeho obec záhy obsáhla tisíce přesvědčených (a přesvědčeně platících) přívrženců nejen v celé Velké Británii, ale i v jiných evropských zemích a v USA. Čarodějnické receptury shrnul v knize *Witchcraft Today* (Čarodějnictví dneška), především však v soukromém tisku o kouzlicím páru Thurovi a Morveně *High Magic's Aid*, románu, který byl po Gardnerově smrti jeho cititeli skoupen a zničen, aby se prý „nedostal do nepovolaných rukou...“

Gardnerův úspěch nebyl náhodný - byl dobře připraven dalšími čaroději s literárními ambicemi, Aleistrem Crowleyem (populárním opékáním živých koček, považovaným tímto dobrotiskem za integrující součást rituálu), Peterem Hainingem, Saxem Rohmerem, Arthurem Machenem a především společností *Golden Dawn*, jejímž vynikajícím představitelem byl např. W. B. Yeats, pyšníci se úzkými vztahy k podobnému německému spolku *Thule*, jednomu z duchovních zdrojů německého nacismu a jednou z prvních institucí, účinně všemi prostředky podporujících Hitlera.

Není divu, že za těchto okolností lze v Anglii nejen zakoupit seznamy strašidelných domů a katalogy strašidel, ale i literaturu dokazující, že šťastné dny upírů romantiky zdaleka nejsou minulostí. Ba že se dokonce zdá, jako by po inspiraci Stokerovým románem opustili vampýři Balkán a zakoupili se v Anglii.

Snad nejznámějším se stal případ upíra z Croglin-Low Hallu, poprvé v nové době popsán lordem Clive-Rossem v časopise *Tomorrow* na jaře 1963 a navazující na dvě stě let staré zprávy Augusta Hara o tomto strašidle, které si zřejmě ne a ne dát pokoj. Upíra viděla řada lidí (pochopitelně), ba dokonce i čilý novinář David Farrant, a to na vhodném místě, nedaleko highgateského hřbitova, jen několik metrů od hrobu autora Carmilly Sheridan le Fanu. Pátrání, podniknuté členy členy Britské okultní společnosti, jehož výsledky byly uveřejněny 27. února 1970, ukázalo, že jde o „krále upírů, nemrtvých“, procházejícího z Valašska (hledme, hledme!), který byl počátkem 18. století dopraven svými přáteli z vyprázdněného hrobu na liduprázdném ostrově Snagov, kde by i upír vyhladověl, v rakvi s rodnou prstí do Anglie a umístěn na hřbitov Highgate, odkud podniká spízní výpady po okolí. Už dvě stě let.

20. března 1970 se za senzačním valašským upírem v Highgate vydali všudupřítomní filmaři. Nával lidu byl takový, že musela zasáhnout policie. Okolní obyvatelstvo se ocitlo ve stavu maximálního vzrušení - za každým rohem číhali upíři, děti vyprávěly (jako obvykle) neuvěřitelné historky o svém pronásledování děsivými postavami, otcové hlídali s nabitými loveckými puškami, ačkoli konvenční zbraně, jak známo, nijak upírům neublíží - zkrátka všeobecné potřštění dosáhlo takové intenzity, že bylo 1. srpna 1970 povoleno otevření podezřelého hrobu. Nalézala se v něm bezhlavá žena, pohřbená zde roku 1926, v zakrváceném rubáši. Přestože určitě nešlo o Drakulu, byl nález vzrušeně komentován a uspokojivě nevysvětlen. Nejspíše ovšem byla úřední komise, provádějící exhumaci, předstížena skupinou Gardnerových čarodějů, neváhajících pro své rituály zhanobit hrob.

Tato epizoda, ve 20. století neuvěřitelná, měla zanedlouho poněkud pozměněnou reprízu ve vesnici Dentu (West Reading), malebné obci s četnými folklórními relikty a zřejmě nevelkým stupněm obecného vzdělání. Obyvatelé této vsi se pevně rozhodli, že v hrobce, zakryté kamenem s nápisem „Zde leží tělo George Hodgsona, který opustil tento svět 4. června roku 1415 stár 72 let“, leží zasloužilý upír, strašící už imponující dobu téměř šest set let. S vědomím osvíceného kněze a s jeho spoluprací se pustili do díla. Hrobku se neodvážili otevřít, kdoví co by tak zkušené strašidlo mohlo napáchat, a tak pomocí vrtačky jenom prorazili kámen i rakev ocelovou tyčí. (Chyba - vždycky vědecky osvědčený

hloh! Zřejmě jednali pod vlivem Brama Stokera, jemuž na zhubení upíří existence hraběte Drakuly postačil nůž). Aby byla jistota o zdaru díla úplná, bylo v témže okamžiku v kostele a při mši probodnuto srdce živého netopýra zcela ve smyslu tzv. symbolické magie. Ubohé zvířátko doplatilo na lidskou zaostalost a opožďování společenského vědomí o dobrých pár set let. Sedmdesátá léta dvacátého století, družice nad našimi hlavami i památka Giordana Bruna a Alberta Einsteina hořce zaplakaly.

A dějiště Stokerova románu a Drakulových rejdu?

Slavná hospoda, vlastně zájezdní hostinec Coroana de Aur, kde byl neblahý pan Harker ubytován na radu samotného hraběte Drakuly, ještě v Bistrici stojí v ulici Calea Armatei Roșii, i když už dávno neslouží svému dávnému účelu. Právě když píše tyto řádky, je restaurován. Jinak je z pietních důvodů pojmenován zbrusu nový bistrický hotel Coroana de Aur. Sám skutečný a původní Drakulův hrad, vlastně jen sotva zřetelné zbytky zarostlých valů na temeni strmého kopce - restaurován není a nebude.

Zvítězil jsi, Brame Stokere!

Věčný otazník hedvábné masky

Když se vykládají takové lži o tom, co jsme sami prožili, jak potom máme věřit vyprávění o událostech z dávné minulosti? Myslím, že všechny dějepisné knihy kromě svatých spisů jsou stejně prolhané jako kterýkoli román. Jediný rozdíl je v tom, že romány bývají zábavnější

*Z dopisu Falchraběnky Liselotte,
vévodkyně Orleánské,
k historickému dílu o Ludvíku XIV.*

Ne - obejít nebo dokonce ignorovat slavného „muže se železnou maskou“ by bylo důkazem opovrhování nejlepšími tradicemi historických pikantií, mýtů a hádanek, a tím by se i ipso facto uváděla v pochybnost autorova citová kvalifikace k napsání této knihy. Ubožák, vězněný od roku 1669 až do milosrdné smrti roku 1703, sice nebyl nucen nosit na hlavě železný hrnec či zobák jako gotičtí rytíři a jeho maska byla ve skutečnosti z černého sametu nebo hedvábí (na tom se zatím historikové nedohodli), ba ani neztuženého několika kovovými obručemi, kterých se jako stébla chytají zastánci Voltairova omylu z roku 1718, jenž železnou masku zrodil, přesto však zůstal dodnes anonymní přes veškerý zájem historiků a vědců od zmíněného Voltaira až k autorovi dosud nejnovější monografie, členu Francouzské akademie Marcu Pagnolovi, či profesionálnímu milovníku a luštiteli záhad Rupertu Furneauxovi. O muže v masce se zajímali a pro své vědce vydali příkaz k rozluštění staré hádanky Ludvík XVI., Napoleon a řada dalších státníků. Přehledka výsledků bádání a soupis hypotéz je docela pěkným defilé lidského důvtipu.

Slavného historického kvizu se ostatně mohli zúčastnit i přemýšliví čeští čtenáři. Pokud je mi známo, první seriózní pojednání o Hedvábné masce jim přinesla Osvěta Václava Vlčka roku 1880, kdy profesor dějepisu a přítel mladého Karla Havlíčka Borovského Vilém Gábler popsal epizodu o vězňově pokusu nalézt způsob spojení se světem. Vyhodil z okna cínový talíř, do jehož plochy vyryl zprávu. Talíř našel jakýsi rybář a přinesl jej veliteli pevnosti. Byl okamžitě zajištěn a propuštěn teprve po skálopevném zjištění, že opravdu není výjimkou a opravdu neumí přečíst ani písmeno...

Nuže tedy, kdo byl oním záhadným mužem, který nesměl pod trestem smrti odhalit ani na okamžik svou tvář, mužem, jehož žaláři měli přísný rozkaz ihned zabít, jakmile by se jen pokusil mluvit o čemkoli jiném než o svých potřebách, v nichž však neměl být zkracován, byť i se jednalo např. o vzácné krajky, v nichž si muž s hedvábnou maskou obzvláště liboval právě tak, jako v drahých vínech? Kdo to byl, jenž byl pohřben pod jménem Monsieur de Marchiel, byl však v nesčetných relacích jmenován jen „starý vězeň“, „ubožák“, „svěřenec“ a jinak, a jehož jméno v zatykači z 28. června 1669 znělo Eustach Dauger? Kým byl, že se především Ludvík XIV. sám i prostřednictvím svých ministrů neustále vyptával na jeho stav, osudy, ba i náladu, žaláři nabádal k nejvyšší bdělosti a jejich horlivost podněcoval neustálými odměnami a důkazy přízně, nikdy se však muž v masce nezbavil - ačkoli zdi Bastily i dalších vězení byly mlčenlivé a na tragédii dávno přivyklé?

S první hypotézou přišel Voltaire roku 1723. Napsal tehdy v dopise abbému Bubenaeuxovi o svém pobytu v Bastile roku 1718 doslova a ne zcela pravdivě: „Mnoho jsem se zde dozvěděl o historii muže se železnou maskou, který zemřel v Bastile. Mluvil jsem s lidmi, kteří mu sloužili.“ Historiku vězně v masce vyprávěl pak roku 1751 v díle Století Ludvíka XIV., aniž se vyjádřil, kým podle jeho názoru „starý vězeň“ a „ubožák“ byl. Zjišťuje jen s jistým údivem, že v době zatčení tajemného muže nezmizela v Evropě žádná význačná osobnost. Teprve roku 1771 se dal pohnout k prozrazení svých domněnek: muž v masce byl prý dvojčetem Ludvíka XIV., utajeným před světem, aby nevznikly nevyhnutelné a pochopitelné dynastické spory. Voltairovy verze použil a rozvedl ji ve svých románech Vikomt de Bragelone a Cinq-Mars (též Železná maska) Alexandre Dumas starší. Do celé záležitosti byl prý zasvěcen jen kardinál Mazarin, jenž nechal Ludvíkova bratra tajně vychovávat (podle Marcela Pagnola v Anglii francouzskou princeznou Henriettou) a chránil jej - po Mazarinově smrti však byl chudák, jehož hříchem bylo jen zrození v královském loži, přece jen zatčen a nikdy již neokusil svobodu.

V jiné verzi byl muž v masce sice rovněž Ludvíkovým bratrem, avšak pouze po matce Anně Rakouské. Po otci měl být plodem hříchu a nemanželského spojení královny s některým z milců, které

jí zejména spisovatelé historických románů připisovali v množství až překvapujícím. Za nejperspektivnější kandidáty otcovství byli posléze uznáni tři: vévoda z Buckinghamu (jehož láska, stěží spojitelná s požadavky nejnútějšího sportu dějin, totiž mezinárodní politiky, poskytla řadu romantických možností Dumasovu panu d' Artagnanovi a spol.), všemocný kardinál Mazarin a do třetice a jako důkaz schopnosti korunovaných hlav zamilovat se zcela nezištně i mnich bosák a královnin zpovědník Fiacre.

Důmysl autorů se však ani na tom nezastavil. Dumas měl v záloze ještě další verzi: mužem v hedvábné masce byl sám skutečný, ač nikdy nekorunovaný Ludvík XIV., a jeho místo na trůně obsadil levoboček. K této verzi se ještě vrátíme - poznamenejme zatím, že duchovní otec hraběte Monte Christa ve fabulaci odvážně pokračoval: vězeň prý v Bastile zplodil syna (jak je vidět, předpokládal spisovatel značně volný a kratochvíle umožňující režim tohoto nápravného zařízení), jenž byl svěřen spolehlivé osobě s výslovným poukazem, že jde o dítě z dobrého rodu, z dobré strany, zkrátka bona parte. Jeho přímým potomkem pak byl Napoleon Bonaparte, jehož osudovým, takřka oidipovským posláním bylo zbavit vlastní rod trůnu. Nepochybuji o tom, že by proti této verzi temperamentní korsický advokát Carlo Bonaparte, Napoleonův otec, v zájmu čistoty a ctnosti předků rodu vášnivě protestoval.

Podle Griffeta se pod maskou skrýval vévoda z Vermandois, vlastní syn Ludvíka XIV., a paní La Vallière, krutě ztrestaný za políček, uštědřený dauphinovi. Toto podání značně přeceňuje význam facky, ale podobné naivnosti nalezneme v interpretaci nejasných historických osudů častěji.

Anna Wagemannová přispěla roku 1903 další hypotézou: mužem v masce prý nebyl nikdo jiný než nešťastný anglický král Karel I. Stuart, jehož poprava 30. ledna 1649 byla předstírána. Ve skutečnosti prý padla jakási méně hodnotná, protože nepomazaná hlava, král byl tajně převezen do Francie a zde bezpečně ukryt před slídícími anglickými agenty. Jak je vidět, i paní Wagemannová předpokládá v Bastile vynikající prostředí, umožňující, aby se vězňové dožili nevšedního věku 103 let. Tolik totiž Karlovi bylo, když muž s maskou zemřel.

Dlouhou dobu se soudilo, že tajuplnou postavou pod černým hedvábím byl italský hrabě Antonio Ercole Mattioli, který - podle výzkumů Funk-Brentana a Bröckinga - přislíbil vydat Francouzům Casale a zradit tak svého vládce, mantovského vévodu Karla Ferdinanda. Svůj slib nedodržel, ba dokonce intriku vévodovi prozradil. Byl pak francouzskou tajnou službou unesen a potrestán doživotním vězením. Z historického hlediska vyvrátil tuto možnost roku 1913 francouzský badatel E. Laloy, z hlediska zdravého rozumu není důvodu, proč by se zrádce těšil takovým ohledům. Ostatně o Mattiolim ještě bude řeč.

Ozvaly se i hlasy, že mužem v masce byl jakýsi James de la Cloche, vydávající se za nejstaršího syna anglického krále Karla II. a tím za pretendenta anglického trůnu. Taková karta v rukou Ludvíka XIV. by ovšem měla svou cenu, ale proč v tomto případě maska? Proč nařízení o okamžitém usmrcení, které by tuto výhodu zlikvidovalo? Lidé si přece mohou být navzájem podobní, ba ani králové nejsou bez dvojníků.

Jako poslední autor, odmítající tvrzení francouzského historika Julese Micheleta, staré již sto let, že případ Železné masky zůstane navždy hádankou, se přihlásil, pokud vím, sovětský badatel J. Tatarinov v časopise Nauka a žižň 1977.

Zvolil originální a v historickém bádání neobvyklý způsob. Po zpracování a systematizaci všech dostupných dokumentů z let 1669 až 1703, především korespondence mezi Saint-Marsem a dvorem, zápisků důstojníka stráže Bastily du Jonquea a dalších listin, byli do „vzorce problému“, sestaveného podle gnoseologické metody kombinované hypotézy, zveřejněné roku 1974 A. P. Chilkevičem, dosazeni možní kandidáti ztotožnění s Hedvábnou maskou. Vzniklo sedm nezávislých hypotéz a čtyři kombinované. Ke každé hypotéze byla přiřazena identifikační logická tabulka, vlastně chronologický přehled událostí kolem Hedvábné masky, a srovnáním získána zvláštní matrice. Tyto matrice umožnily určit hypotézy s nejnižším nebo dokonce nulovým počtem případů nesladěností s historickými událostmi a závaznými fakty a použít je tak jako nejpravděpodobnější.

Tatarinovův výsledek je pozoruhodný a jistě originální: domnívá se totiž, že úloha muže v hedvábné masce byla postupně vnučena celkem třem vězňům - nejprve, od roku 1680 do roku 1694 Fouquetovi, který nezemřel roku 1681, ale o třináct let později. Po něm převzal masku od ledna do dubna 1694 Mattioli, a konečně až do konce života Dauger.

Hypotéza bohužel ani v nejmenším nevysvětluje důvod této maskovací štafety, jež by nejspíše sloužila k utajení skutečného data Fouquetovy smrti - ale proč? A mohl se těžce nemocný muž dožít

tak vysokého věku?

Ne, otázek je příliš mnoho a slabin této hypotézy ještě více. Třemi černými Petry se případ maskovaného muže, jehož setrvalá identita podle chování, zálib a osobních zvláštností je tak pravděpodobná, že hraničí s jistotou, jen komplikuje a ještě více znejasňuje.

Jak je vidět, hypotéz je více než dost, a ani by mne nenapadlo přidávat k tisícům stránek, naplněných dohady o muži s maskou, několik stránek dalších, kdyby se mi shodou okolností nedostaly do ruky zajímavé a málo známé materiály, nepovšimnuté spíše pro svou speciálnost než nedostupnost, totiž několik spisů a chorobopisných záznamů o nemocech Ludvíka XIV. (Dangeau, Journal de la cour de Louis XIV.; Deguérêt, Histoire médicale du Grand Roi; Guiart, Les médecines et maladies du Grand Roi; Nass, Les Empoisonnements sous Louis XIV. a další), pozoruhodné interpretace vzniku Dumasových hrdinů a zajímavá chronologie vězně v masce, vypracována Rupertem Furneauxem.

Jak to vše souvisí?

Začneme Dumasem. Bude to poněkud delší odbočka, ale koneckonců vyplatí se a je docela kratochvilná. Toto živé dynamo, autor 275 románů, neplýtvá, podobně jako řada ostatních světových spisovatelů, energií na vymyšlení osudů a zápletek. Vyhledával je s pomocí celého houfu tichých pomocníků a společníků v historii, archívech i policejních spisech. A reprodukoval je občas ve svých románech s přesností, která až udivuje.

Nejznámější a nejčastěji citovanou Dumasovou (a Voltairovou i Pagnolovou) hypotézou o identitě muže v hedvábné masce je zrození dvojčat onoho 5. září 1638, z nichž jedno se stalo králem Slunce, druhé, aby nebyly komplikovány i tak dost složité dynastické problémy, mužem v masce, odsouzeným k doživotnímu žaláři.

Tuto oblíbenou domněnku můžeme s klidným svědomím a navždy vypustit, a to nejen proto, že budoucí muž v masce byl zatčen teprve roku 1669, tedy - kdyby Dumasova hypotéza souhlasila se skutečností - ve věku 31 let. Nejzávažnější námitky jsou z hlediska lékařské a dvorní praxe. Porod královny nebyl soukromou záležitostí. Bylo jí sice poskytnuto zvláštní lůžko, takzvané lit de travail, s ochranným povlakem proti prachu (což byl jakýsi náznak jakési hygieny), nástupnická pravidla však předepisovala při porodu přítomnost všech princů a princezen, jakož i vysokých hodnostářů dvora, aby bylo znemožněno podvržení dítěte. Buď bylo vysokých dvorních hodnostářů Ludvíka XIII. velmi mnoho, nebo se k porodnímu lůžku panovnice vetřeli i černí pasažéři; dobová rytina porodu královny se podobá spíše početně navštívené plenární schůzi nebo dvornímu plesu. Mezi čumily byla pochopitelně i řada zkušených žen, kterým by jistě neunikl připravující se porod druhého děcka - a ani by uniknout nemohl. Jedním ze železných pravidel pro neděлку (vedle např. devět dní hermeticky zavřených oken apod.) byl i přísný zákaz usnutí po porodu, neboť spánek se za těchto okolností považoval za přímo smrtelné nebezpečí. Obvykle obstarával zábavu a buzení vyčerpané a uondané vznešené dámy porodníkův asistent, druhý chirurg, jemuž byla tato povinnost takřkajíc funkčně připsána, u královny však s potěšením setrval dlouhé hodiny celý dvůr, zatímco novorozenec byl opékán u roztopeného krbu, hořícího co nejvyššími plameny i v létě, a občas otírán houbou smočenou ve víně a růžovém oleji (patrně pro lepší propečení), což obstarávaly tzv. remueuses, k tomu účelu pečlivě vybrané. Rituál byl při narození Ludvíka XIV. do puntíku zachován. Na jednom dítěti zůstalo - dvojče se zkrátka nekonalo.

Zbývá druhá a zjevně fantastická Dumasova domněnka: muž v masce byl *skutečným* Ludvíkem XIV., resp. oprávněným pretendentem trůnu, odstraněným ve prospěch kukaččího mláděte. Tato hypotéza je značně děravá. Proč by byl pravý potomek Ludvíka XIII. zatčen teprve v dospělých letech? Jak mohla být tak složitá intrika provedena a proč? Proč...

Prolistujeme však nejprve v krátkosti a co nejzběžněji historii muže s maskou.

28. června 1669 podepisuje Ludvík XIV. zvláštní rozkaz: „... Nejsme spokojeni s chováním muže jménem Eustach Dauger a chceme jej odstranit na bezpečné místo. Přeseme Vám (tj. starostovi v Dunkerque - pozn. aut.) a nařizujeme Daugera v Dunkerque dostihnout, zatknout a osobně pod stráž dopravit do Pignerolu, kde jej převezme Náš kapitán Saint-Mars. Po návratu Nám podejte neprodleně zprávu o splnění Našeho rozkazu...“

Náš věrný kapitán Saint-Mars nebyl překvapen. Již 19. června mu totiž nařídil ministr války markýz de Louvois, aby se na přírůstek připravil, popsal všechna potřebná opatření, jež ubožáka pohřbívala zaživa, a zejména zdůraznil, že vězeň musí být okamžitě usmrcen, jakmile by se třeba jen pokusil mluvit o čemkoli jiném než o svých bezprostředních potřebách, v nichž neměl být podle možností nijak zkracován.

Saint-Mars se z poddůstojníka mušketýrů vypracoval pod otcovským vedením legendárního d' Artagana (vlastním jménem Charlese de Baatz, hraběte z Castelmore) až na šéřzálníka nejdůležitějších státních provinilců. Zatím se prací nepřetrhl - střežil podobně jako dnes veškerý personál moabitské věznice Rudolfa Hessa - také jen jednoho jediného vězně, bývalého ministra financí Fouqueta, který opět jednou upadl v nemilost, postihující ministry financí asi tak často jako prosté smrtelníky virové infekce dýchacích cest. Teď přibyl Dauger a byl přátelsky instruován, že jej statečný kapitán při prvním zbytečném slově vlastnoručně prošpikuje kordem jak kvíčalu.

V Pignerolu tedy byli Fouquet a Dauger.

Záhy k nim přibyli Fouquetův osobní sluha, nikoli jako trestanec, ale ve své staré funkci, jakýsi Rivière, po něm v prosinci 1671 neosvědčivší se (ale jak a proč?) kapitán a velitel osobní královské gardy hrabě de Lauzun, který se prý příliš otevřeně vyjádřil o nové králově favoritce. A do třetice už známý mantovský ministr Mattioli, který si zřejmě svou malou intriku s vydáním pevnosti Casale nedostatečně promyslel. Stalo se v květnu 1679.

Jaksi „přívazkem“ a pravděpodobně bez souvislosti s ostatními provinilci pykal v Pignerolu od dubna 1674 neznámý mnich, podle Louvoisových instrukcí Saint-Marsovi „naprostý darebák, pro nějž sebevětší útrapy jsou menší trest, než který by si zasloužil“, a od června 1676 další mnich jménem Dubrey. Se státními vězni se nestýkali a jejich pobyt na Pignerolu je tak trochu záhadou vnucující myšlenku, že měli být připraveni v případě potřeby poskytnout pro případné intriky - své mrtvolky. Leč nepředbíhejme.

Soustřed' me se na skupinu státních vězňů.

Fouquet, Dauger, Rivière, Lauzun, Mattioli.

Kapitán Saint-Mars měl teď práce nad hlavu a korespondence, že by mu ji záviděl i úspěšný zpěvák pop-music. To vše zavinił Dauger, osoba v dějinách neznámá, nikde nevyniknuvší a záhadná. Téměř denně směřovaly z Paříže do Pignerolu listy, v nichž jednak král, jednak ministr Louvois a potom jeho syn a nástupce v úřadě markýz de Barbezieux do úplného omrzení nabádali Saint-Marse k dodržování určených pravidel hry (ani slovo, ani pohled do tváře, nejpřísnější izolace atd.), vyhrožovali a varovali, a naopak Saint-Mars necvičenou rukou bojovníka rovněž téměř denně smolil referáty, že „starý vězeň“, „muž z věže“, „můj svěčenec“ (což všechno byla krycí označení Daugera) je jako ovečka a poslušně nosí svou masku. Strašlivý malér, který přivedl Saint-Marse na samý okraj propasti, nastal, když špiclové ministra Louvoise (i ti byli kvůli muži s maskou na Pignerol nasazení) zjistili, že se „starý vězeň“ čírou náhodou na okamžik setkal se sluhou Rivièreem. Statečný kapitán si aféru odbyl našťestí pouze hromobitím - hůře byl na tom chudák sluha. Ačkoli Fouquet zanedlouho (23. března 1680) ve své cele zemřel, počestný a zachovalý sluha nebyl propuštěn. Povýšil do stavu trestanců a byl se zbylými ovečkami kapitána Saint-Marse převezzen do nedaleké pevnosti Exiles. Patrně se ve své cele nikdy nedozvěděl, že dobrotivý mocnář Ludvík XIV. vydal 8. dubna 1680 tajný rozkaz, aby byla Rivièreova a Daugerova vazba zostřena, zároveň však aby byla rozšířena zpráva, že byli oba propuštěni.

Ani Fouquetova smrt se neobešla, jako takřka nic v této zamotané historii, bez podivných a nejasných okolností. Fouquet, který zřejmě věděl více, než bylo zdrávo, již roku 1675 odesílal rodině mobilizující dopisy o svých vážných chorobách. Po čtyřech letech, 16. prosince 1679, byla konečně povolena návštěva Fouquetovy rodiny na Pignerolu. Tři měsíce nato bývalý ministr zemřel - za několik dní byla na králův příkaz zostřena Daugerova a Rivièreova vazba. Snad věděli o této smrti něco, co nemělo být vyzraženo. Podivné, že Fouquetův syn směl přijet pro tělo zemřelého teprve po šesti týdnech (4. května 1680) a ještě byl několik dní zdržen průtahy, vyplývajícími z králových neustálých dopisů a dotazů. Když konečně odvázel tělo k pohřbení, nebylo pochyb, že proces rozkladu značně pokročil a že rakev nebude v žádném případě otevírána.

Co se asi dělo s mníšky Dubreyem a „naprostým darebákem“? Historie zarputile mlčí.

My se však vydejme do pevnosti Exiles, kam se přenáší děj naší hry.

Sešli se tu Dauger, Rivière, Lauzun a Mattioli.

O dva roky později, roku 1682, byl propuštěn se všemi poctami a s podivuhodně tučným odškodněním, představujícím značné jmění, de Lauzun.

Zbyl Dauger, Rivière a Mattioli.

Roku 1678 zemřel ubohý Rivière, oběť nahodilého setkání se záhadným mužem v masce. Zůstali dva černoušci, Dauger a Mattioli. I ti dva stačili uživit žaláříka Saint-Marse, který s nimi pro lepší utajení měnil občas místo. Když byli roku 1697 právě na ostrově Sainte Marguerite, zemřel Mattioli.

Dauger osiřel. Čekala ho ještě poslední cesta. Saint-Mars byl konečně za neskonalé zásluhy o stát povýšen do šlechtického stavu a jako vynikající odborník jmenován 1. března 1698 guvernérem pařížské Bastily. V uzavřeném voze jej ovšem doprovázel i „starý vězeň“ - teď už opravdu starý -, který v masce a až do 6. března 1701, kdy směl navštěvovat společnou celu, v nejpřísnější osamělosti dožil posledních pět let v Bastile. 19. prosince 1703, po 33 letech věznění, náhle zemřel, nezaopatřen svátostmi umírajících. Pohřeb, který zorganizoval a zaplatil (40 liber) královský úředník v Bastile Etienne de Jonca, měl poněkud překvapující dohru: mrtvý Dauger byl pohřben pod jménem Monsieur de Marchiel...

Poslední krycí manévr. Proč?

Z historie vězně v masce můžeme vyjmout několik zajímavých faktů. Především nesmírný zájem krále a jeho nejbližších ministrů o utajení identity a tváře Saint-Marsova svěřence. Za druhé skutečnost, že „ubožák“ byl třiatřicet let značně nákladně živen, ba byly kvůli němu udržovány v provozu celé pevnostní věznice, ačkoli byl pohřben zaživa a jeho okamžité pohřbení definitivní a věčné by byl Saint-Mars kdykoli a s nepochybným potěšením jedinou ranou kordu či pistole zařídil. Podle odhadu francouzských vědců dosáhly výlohy na detenci muže v masce fantastické výše sto padesáti milionů franků. Postačil přece jeden jediný škrť krále nebo Louvoisova pera - ti však perem neškrťli. Proč? Rozhodně ne z humanitních nebo obecně lidských důvodů. Vláda Ludvíka XIV. byla vládou krále Slunce jen pro vyvolené. Napsal-li ve svých memoárech „Vše bylo všude klidné“, byl to klid vyvolených, vykoupený nejtvrdějším třídním terorem, uskutečňovaným jmenovanými královskými intendanty a realizovaným bezohlednými popravami a represáliemi vůči každému, kdo se protivil „Ludvíku Administrátoru“ a jeho dvorské klice. Lidský život znamenal pramálo.

Třetí drobností, jež stojí za povšimnutí, je téměř současná uvěznění Daugera a velitele královské gardy de Lauzuna, vůbec pretoriánů, kteří měli ke králi nejbliže a ve vnitřních sporech hráli roli králových ochránců a hlídacích psů. Zajímavý je i happy end Lauzunova kriminálu: rehabilitace a bohatství. Ani to nepatřilo k Ludvíkovým zvykům.

Vše, co bezpečně víme o muži v masce dalšího, lze říci několika slovy: byl statný, urostlý, klidný, Francouz a katolík, liboval si ve vybraných vínech a jídlech, jež mu byla ochotně poskytována. Obzvláštní zálibu měl pro jemné a vzácné krajky. Ani ty mu nechyběly. I to je zvláštní - francouzská pevnostní vězení obvykle nebyla tak fešácká.

Roku 1721 vymřeli všichni přímí účastníci (Voltaire, jak je vidět, přeháněl). Posledním, kdo se patrně seznámil se skutečností, byl Ludvík XV. Zamyslel se prý a prohlásil: „Kdyby ještě žil, dal bych mu svobodu. A pokud jde o ony divoké pověsti... Nikdo dosud pravdu neuhodl a všechny jsou falešné...“

Ajta, ajta! Již tehdy kolovaly divoké pověsti? A všechny falešné? Může to znamenat, že ani jedna z domněnek, které jsme uvedli, nesouhlasí? Klepy totiž pracovaly na dvoře Ludvíka XIV. na plné obrátky - vynikala v nich především milenka pozdějšího ministra války markýze de Barbezieux. Skutečnost musí být tedy ještě podivnější... Ajta, ajta! A Ludvík XV., by byl udělil milost... Ajta, ajta!

Historikové se dali do práce (i vědci podléhají občas přechodným záchvatům romantismu, a to je moc dobře) a hledali muže jménem Eustach Dauger, důvtipně doufajíce, že „starý“ vězeň byl zatčen pod svým jménem prostě proto, že jinak by ho byl starosta Dunkerque v hemžení přístavního města neobjevil. Možnost byla sice, pravda, nevelká, ale ukázala se zajímavou a plodnou. Nebyl sice vystrachán Dauger, ale - a díkybohu za to - Eustach d' Auger de Cavoye, jeden ze šesti synů kapitána kardinálových mušketýrů (a, jak my, čtenáři Dumase, dobře víme, ničemu, kladoucích ustavičné nástrahy těm našim ušlechtilým třem, vlastně čtyřem královským) Françoise de Cavoye, statkáře v Pikardii, a jeho manželky Marie. Eustachův nejmladší bratr Louis, který žil do roku 1715 a stal se maršálem dvora Ludvíka XIV., tři starší bratři oddaně za téhož krále padli v tažení roku 1667.

Marie de Cavoye, Eustachova matka, byla žena příslovečně ctnostná a mravním životem povznesená nad veškeré pomluvy. Snad díky tomu se stala jednou z mála osob slabšího pohlaví, které proslulý misogyn Ludvík XIII. snášel a s nimiž se stýkal, což - budiž řečeno - neobyčejně posílilo postavení a vliv pana Françoise de Cavoye u dvora. Nelze vyloučit, že se cudná paní Marie ve svém královském příznivci zhlédla: dva nejmladší synové Louis a Eustach se totiž takřka neuvěřitelně podobali Ludvíku XIV., což upřímně bavilo celý dvůr.

Žel, že Eustach nekrácel ve šlépějích své matky a dostával se velmi často do složitých a konfliktních situací, z nichž vyplul obvykle jen díky zvláštnímu postavení, kterému se na královském dvoře těšil. Možno říci, že jeho kousky značně přesahovaly rámec obvyklých vojenských darebáctví a mladistvých

klukovin. Tak např. na Velký pátek roku 1659 se zúčastnil černé mše, na níž bylo se všemi náležitostmi pokřtěno a posléze snědno - prase. Urozené panstvo, které tuto zábavu pořádalo, si to zcela podle trestního kodexu doby, který se svatokrádeží a rouháním rozhodně nežertoval, pořádně odneslo. Bylo vyneseno i několik hrdelních rozsudků. Jen náš milý Eustach vyšel z aféry na přímluvu matinky u krále a po zásahu kardinála Mazarina bez úhony.

Záhy o Eustachových výstřednostech hovořila celá Paříž, zejména když roku 1665 zabil na schodech Palais Royal podnapilé páže, což by samo o sobě nebylo takovým neštěstím - pážat, i podnapilých, byl u dvora stále nadbytek -, kdyby ovšem k vraždě nedošlo před očima panovníka. Urážka majestátu byla pokládána za hrdelní zločin. Eustach i tentokrát vyklouzl - byl však matkou vyděděn a nucen prodat důstojnický patent. Do roku 1668 žil na útraty nejmladšího bratra Louise. Idyla byla přervána, když byl Louis pro mladickou nerozvážnost dopraven do Bastily: zabil totiž neprozřetelně chudáka manžela své oblíbené milenky a bystrozraku soudců neušlo, že rána kordem byla vedena zezadu, čímž byla regulérnost souboje poněkud uvedena v pochybnost. Eustach se - podle některých zpráv - rozhodl vydělávat si nadále na vezdejší chléb travičstvím a spojil se s proslulou markýzou do Brinwilliersovou, známou odbornicí v oblasti užití toxikologie, roku 1669 však o něm zprávy mizí. A v Dunkerque je zatčen Dauger, příští muž v masce....

Někteří autoři tím považují hádanku za vyřešenou. Ludvík XIV. prostě ušetřil svého levobočného bratra, avšak vzhledem k frapantní podobě jej opatřil maskou a izoloval. Je to jednoduché a naprosto nepravděpodobné. Proč taková opatření? Proč stohy takřka každodenních dopisů, z nichž mluví obavy? Eustacha znala přece celá Paříž, celá Paříž se bavila jeho podobností s králem, celá Paříž věděla, že je Eustach holomek dávno zralý pro šibenici. Nikoho by jeho uvěznění nepobouřilo a poprava nepřekvapila. Hedvábná maska by byla úplně zbytečnou, tím spíše, že - a to je podivné a významné - byl záhy po uvěznění muže v masce Eustachův vrahounský bratříček Louis nejen propuštěn, ale i vyznamenán královskou přízní a rychle stoupal po žebříčku dvorských hodností, ačkoli i jeho tvář musela Ludvíkovi připomínat tatíčkovy zálety. A kromě toho, příznejme si to, je nad lidské síly spojit představu Eustacha d' Augera, bláznivého fanfaróna, šarlatána a lotříka, s klidným, vyrovnaným a důstojným vězněm pod hedvábnou maskou.

Dovolte přidat k množině fantastických domněnek ještě jednu, o níž letmo zauvažoval již Dumas: neskryval se pod hedvábnou maskou sám Ludvík XIV., odstraněný dvorním komplotem a nahrazený svým dvojníkem Eustachem d' Augerem?

Uvažujme. Eustach už neměl co ztratit. Tři jeho bratři padli pro krále ve velmi nepopulární tzv. devoluční válce. Matka jej vydělila, o rodový titul přišel, oficírský patent prodal. Jeho existenční základna, bratr Louis, sešel v Bastile. Eustachovi zbyl jen jeden jediný kapitál: takřka neuvěřitelná podobnost s králem, které se kdosi rozhodl využít. Opakuje se situace z Werichova Císařova pekaře, jenomže Eustach není neškodným pekařem, ale zběsile odvážným dobrodruhem.

Legitimní panovník není zabit - jsme v 17. století v katolické Francii a královražda je zde pro většinu obyvatel nejstrašnější hříchem, nad nějž není většího. Jeho existence ovšem je existencí sudu s prachem, který může při sebemenší neopatrnosti vyhodit do vzduchu nejen Eustacha, ale i všechny spiklence.

Louis je pochopitelně propuštěn a vyznamenáván podle hesla já na bráchu, brácha na mne.

Situace je pro podobnou intriku zralá. Ludvík XIV. svou riskantní zahraniční politikou vytváří proti Francii roku 1668 první koalici, trojspolek Anglie, Holandska a Švédska, podporovaný Španělskem. Musí postavit nejsilnější vojsko, jaké až dosud Evropa kdy vůbec spatřila. Vítězí, ale jeho vítězství bylo vítězstvím Pyrrhových.

Snad ani není náhodné, že právě v době zatčení muže v Dunkerque, nebo v těsném časovém odstupu od tohoto zatčení, byli odstraněni někteří nejdůvěrnější Ludvíkovi společníci - kapitán de Lauzun, králův zpovědník i osobní lékař Antoine Vallot (1594-1671), jenž se ostatně v posledních letech života věnoval již jen své milované astrologii. Nahradil ho Antoine Daquin, který byl posléze také vyhoštěn.

Kolem kritického roku 1669 se kupí podivná úmrtí. Ludvíkova švagrová, Jindřiška Anglická, umírá po požití cikorkového odvaru, nápoje sice svrchovaně nechutného, ale obvykle jednorázově neusmrcujícího. Před zatčením Eustacha Daugera umírá královna (1666), která by byla jistě rozhodující překážkou intriky. Po několika letech se ministr války Louvois, zřejmě dokonale zasvěcený do všech detailů historie muže v masce, neprozřetelně napije ze sklenice čisté vody - a zemře v křečích.

Nejpozoruhodnějším dokladem pro úvahu o naší domněnce je však Journal de la Santé de Roi Louis

XIV., který v letech 1647 až 1711 vedli tři osobní lékaři, nazývaní archiatri, Vallot, Daquin a Fageon. Je to kratochvilné a zábavné čtení, kulturně historický doklad doby, kterou po lékařské stránce tak skvěle parafrázoval Molière v satirách Zdravý nemocný a Zamilovaný jako lékař. Kromě oslav panovníka a pečlivých záznamů o každém z nesčetných klystýrů lze z Journalu vyčíst i pozoruhodný fakt; kolem roku 1670 dochází k takové změně Ludvíkova (opravdu Ludvíkova?) zdravotního stavu, že ji nelze přehlédnout.

Královův „chorobopis“ (uvozovky proto, že byl veden i v obdobích naprostého zdraví, která však nikdy netrvala příliš dlouho) se rozpadá do dvou jasně rozlišených částí. V první se setkáváme se skleníkovým dítětem, vychovávaným do sedmi let v komnatě, vyložené až do výše dospělého muže matracemi, aby nedošlo k úrazu, a obklopeným opatrovnicemi a lékaři. Autoři Journalu sice v této době krále (který si s matkou občas v Journalu četl - tím lze vysvětlit i přemíru devótního lichocení) varují před možnými nepříznivými dispozicemi, zděděnými od nemocného otce, zároveň však konstatují dobrou konstituci matky a „heroické“ zdraví královo. Jako dítě byl Ludvík postižen nemocemi obvyklými v tomto věku nevalné hygieny (markýza de Bablé, udržující pedanticky, ba hystericky pravidla takřka shodná s dnešní asepsemi, byla naprostou výjimkou). Podařilo se mu ulovit svrab a občas „nádchu“, což pravděpodobně znamenalo katar horních cest dýchacích. Roku 1647 jej neminuly neštovice - přežil je, ba co zvláštějšího, přežil i léčení spočívající ve čtverém pouštění žilou v deseti dnech a zahánění pochopitelně žízně silným projímadlem. Důkaz o „heriockém“ zdraví byl podán. Pak nastala řada let klidu, přerušovaných pouze bezvýznamnými nemůčkami. Teprve roku 1658 onemocněl král za válečného tažení ve Flandřích „abnormálním tyfem“, který je dnes považován spíše za spálu nebo malárii. Vyléčil se lékem, obsahujícím antimon, jež mu předepsal jakýsi venkovský lékař, ačkoli si zásluhy o královo vyléčení později připisoval jak Vallot, tak dvorní lékař Guénaut. Královo vyléčení, budiž poznamenáno na okraj, rozhodlo vášnivý spor o vhodnosti či nevhodnosti antimonu ve prospěch tohoto léčiva. Drobnou epizodou byla nejjasnější kapavka v roce 1655, razantně vykurývaná klystýry, projímadly, pouštěním žilou, železitymi tabletami a pitnou kúrou minerální vody z Forges, což lze dohromady považovat za dostatečné potrestání rozmařilosti. Poslední vážnější chorobou prvního období jsou osypky roku 1663, snadno vyléčené a inspirující Racina k nadšenému veršovanému díkůvzdání nebesům.

Pak je zatčen muž, kterému je souzena doživotní hedvábná maska.

Zápisy v Journalu se pozvolna, ale zjevně mění. Pacient s heroickým zdravím, dodržující poměrně rozumnou a střídou životosprávu a ošetřovaný jen zřídka, většinou po havárii z koně při lovu, je vystřídán skutečným uzlíčkem nemocí, zčásti hypochondrem, zčásti obětí vlastní - s prominutím - nenažranosti, která přináší obvykle svízele.

Král, podle svědectví Lizeloty Falcké, snědl při jedné tabuli čtyři různé zeleninové polévky, celého bažanta, celou koroptev, vrchovatý talíř salátu, veliký kus skopového s česnekovou omáčkou, dva velké pláty šunky, plný talíř pečiva, ovoce a kompoty, což všechno nemohl vzhledem k bídnému stavu chrupu kousat, a polykal jídlo, i lanýže a tvrdé lusky, v celku. Roku 1685 musely být Ludvíkovi XIV. dokonce vytrhány všechny horní zuby, což dvorní lékaři provedli tak fortelně, že přibrali i kus čelisti samé a Jeho Veličenstvu od té doby občas odcházely pokrmů a nápoje nosem...

Ludvík, který se nechal bez obav léčit (a úspěšně) venkovským doktůrkem, má pojednou v lékárně „svůj projímavý bouillon“, „svůj kámen“, „své račí, zmijí, olovené a perlové prášky“, má chronickou zácpu, dnu, trvalé bolesti hlavy a celý další arzenál léků a chorob. Roku 1670 se radikálně mění i léčba - trpělivý pacient zčistajasna naprosto odmítá pouštění žilou a klystýru, kterým se až dosud bez námitek podroboval, a žádal si toliko projímadla. Vášnivý lovec a skvělý jezdec nemůže do sedla - trápí jej konečníková píštěl (a ta dovede trápit!), o níž list Mercure Galant, založený roku 1672 a servírující chtivě veřejnosti události od dvora, přinášel pravidelné zprávy. Chová se však statečně. Když se neosvědčí možnosti konzervativní léčby, povoluje král roku 1686 - po letech utrpení - k operaci, jež je provedena chirurgem Félixem speciálním nástrojem, nazvaným pak „bistouri à la Royale“. Třicet šlechticů se úpěnlivě dožadovalo, aby směli ze sympatie podstoupit tutéž operaci, ačkoli jejich etiketou škrtnuté části zaživacího traktu byly zcela v pořádku. Při operaci asistovali kromě lékařů Daquiuna a Fagona zpovědník Père La Chaise, ministr Louvois, a něžnou útěchu, jistě potřebnou (narkóza a místní znecitlivění byly neznámými pojmy a ani Félixův vynález, vlastně zdokonalený Galénův nůž, zvaný syringotom, nezmenšil kruté bolesti operovaného), poskytovala králi sličná Madame de Maintenon. Zdařilá operace byla z příkazu města Paříže oslavena okázalou rytinou a ve státních aktech byl napříště rok 1686 nazýván „l'année de la fistule“, rok píštěle...

Nápadné je, že král se choval neobyčejně statečně, při operaci ani nehlesl (každý z nás by patrně řval jako tygr), ba dal si před operací podrobně vysvětlit všechny nástroje a operační postup, což za dvacet let mé lékařské praxe žádný pacient neučinil. Stejně udatný byl král - smíme-li věřit pramenům, ale patrně smíme, lze-li je konfrontovat i s intimními memoáry a deníky - při operacích mimořádně nebezpečného karbunklu na šíji, tedy nemoci v době před zavedením antibiotik nezřídka smrtelné. Rána byla „velká jako ruka“ (dopis markýzy de Maintenon) a „celá Evropa očekávala s napětím zprávy“ (Paměti Saint-Simonovy), byť přísně cenzurované; Mercure Galant i Gazette de France směly mluvit jenom o „vředu“.

Takovou udatnost bychom hledali spíše u dobrodruha Eustacha než u skleníkového princátka...

Do historické literatury o Ludvíkovi XIV. a jeho vládě se neodvážím. Zabloudil bych v pralese navzájem si odporujících údajů. Snad by mohli říci odborníci, zda i zde lze nalézt přelom nebo jeho náznaky k roku 1669 či brzy později, zda syn skrblíka a misogyny Ludvíka XIII. byl zářivým králem Slunce již před tímto datem, či nikoli. Jisto je, že všichni potomci Ludvíka XIV. zemřeli (s výjimkou pozdějšího Ludvíka XV.) ještě za jeho života, často za podivných a z lékařského hlediska dosti podezřelých okolností. Jisto je také, že se po těchto úmrtích stal král chorobně nedůvěřivým a že jej ovládala stálá představa, že bude otráven. Bylo to jen stařecké ochabnutí mysli? Kdoví...

Zbývá mi zodpovědět otázku, zda sám věřím své hypotéze. Zda věřím, že se pod hedvábnou maskou skrýval sám Ludvík XIV. a že dvořané, kráčející královou komnatou, poklekali jako před oltářem (což je historická skutečnost) před lůžkem arcilotříka Eustacha d' Augera.

Nevěřím. Je to příliš dumasovské. Ale co kdyby...

A jaký román mohl pan Dumas a spol. s touto fabulí napsat!

Císař umírá

Na Heleně 7. máje 1821. Bonapart zemřel v neděli 5. máje v 6 hodin odpoledne po šestinedělní nemoci, která teprv v posledních 14 dnech nebezpečnou počala se zdáti. Při otevření mrtvoly se shledalo, že jeho nemoc od raka žaludku a mnohých vnitřních podebranin pocházela...

*Závěsek k c. k. Vlasteneckým novinám
29. července 1821*

*...Nechť jenom temnou hanbu cítí,
kdo chtěl by, nízký, zmatený,
výčítkou ještě potupiti
stín jeho slávy zbavený!*

*Čest jemu: Lidu ruské země
vznešený úkol zhlédnout dal
a svobodu pro lidské plémě
z vyhnanství věštbou
předvídal...*

*A. S. Pušín: Napoleon, 1821
(přeložil K. Bednár)*

Velké historické osobnosti umírají, smíme-li to tak říci, na pokračování, a jejich fyzická smrt se nemusí vždy krýt se smrtí politickou a společenskou, vědeckou či uměleckou. A Bonaparte nepochybně velkou historickou postavou byl a zůstal by jí, i kdyby nebylo statisíců zanícených obdivovatelů, pečlivě shromažďujících všechny památky na něho a na jeho dobu. Jejich existence je lichotivá pro stín nejgeniálnějšího vojevůdce, jakého kdy svět poznal, stále posunujícího (podle jemného vyjádření těchto obdivovatelů) „pohyblivé hranice“ své veleříše dalšími a dalšími výboji. Střízlivější historikové vidí v Napoleonovi zhoubece Francouzské revoluce a exponenta obchodní a průmyslové buržoazie, který zotročil kontinent a ujařmil Francii, zbaviv ji každé stopy svobody. Na tom nic nemění nesporný fakt: v naprosté většině Evropy rozdrtil feudální absolutismus tak důkladně, že se přes veškeré snahy nikdy z utrpených ran nezotavil.

Bonaparte byl zkrátka osobností rozpornou, zaměstnávající fantazii historiků i neodborníků již více než půldruhého století. Naštěstí není naším úkolem vypořádat se s touto rozporností ještě jednou, potisícáté a prvé (skromně řečeno). Snažme se toliko rozkrýt podivné a, jak se zdá, ne zcela čisté okolnosti diktátorovy smrti.

Sláva vojevůdce a smrtelného nepřítele Svaté aliance evropských monarchií postupně zahynula ve strašlivé seči u Borodina, při hekatombách, doprovázejících nepochopitelně a vzhledem k operačnímu umění Napoleonových velitelů až kuriózně bídě provedený přechod Bereziny, shořela v plamenech kozáckých ohňů, planoucích po bitvě u Fère-Champenoise 25. března 1814 v předměstích Paříže. Lev byl poražen, armáda zničena, Francie vylidněná a vyčerpaná, bez lidských a materiálních rezerv. Nové jednotky, poslední, jež bylo možné odvodit sestavit, se skládaly převážně ze starců a dětí.

Za všeobecné nechuti nepřátel a spojenců restaurovaní Bourboni se v emigraci ničemu nenaučili, ale také nic nezapomněli. Dělnická předměstí Paříže, ač prořídlá nekonečnými válkami, vyhladovělá blokadou, jejíž váhu nesla, zchudlá a napoleonskými výnosy ponížená na úroveň nevolnických kolonií, přece jen na Bonaparta vzpomínala. Na dítě Revoluce, ne sice dítě nejpopedenější, ale lidu přece jen bližší než nenáviděná dynastie, pokrytá krví tolika obětí, že všemi monarchiemi pokrytecky a krokodýlími slzami oplakávané oběti revolučního teroru byly jen nepatrnou splátkou staletých dluhů. V písničce lidového básníka Bérangera „Povídej mi o Něm, babičko..“ „ještě žil On, dosud neposkvrněný císařskou korunou, konzul Revoluce, neporazitelný generál, vítěz italské kampaně, dočasně zastavený v orlím rozletu jen ostřím bodáků Suvorovových vojáků, podmanitel Egypta, zachránce Republiky.

On s velkým O, korsický lidožrout Napoleon, ještě fyzicky žil ve vyhnanství na ostrově Elbě, přísně a

úzkostlivě stráženi před atentáty stráží svých věrných „chlupáčů“ (grognards), kteří se rozhodli sdílet s ním osud vyhnanců. Děsil mocné tohoto světa. Hru bylo třeba dohrát a zúčtovat i se životem poraženého císaře.

Anglická tajná služba, skrytá v pozadí od samého počátku až do konce, si nedělala marné iluze o snadnosti provedení tohoto plánu. Celá řada pokusů totiž zklamala. Neosvědčil se francouzský důstojník Fouré, poštváný proti Napoleonovi jako údánlivému (nebo snad skutečnému) svědci jeho krásné manželky. Šéf anglické tajné služby John Bernet však se nedal odradit. Zorganizoval roku 1800 pumový atentát před Operou, kam Napoleon přijížděl na představení. Velmi účinná nálož explodovala těsně za kočárem, zabila několik desítek lidí a poškodila půl stovky domů - císař však zůstal nezraněn. Neuspěl ani další trumf Angličanů, obr a silák Cadoudal, vůdce bretaňské katolické opozice a fanatický přívrženec Bourbonů. Muž se silou býka a mozem nepřítel hloubavého dítěte, který na Bernettův pokyn a se slibem zaručeného odpuštění všech hříchů a věčných radovánek na stupních nebeského trůnu přijel roku 1803 z Anglie přes Normandii do Paříže vyměnit svůj život za život nenáviděného antikrista. Ani na Elbě se nevedlo vrahům lépe - tam byl Bonaparte stráženi ještě bedlivěji, spolehlivěji, a především snáze než v milionové Paříži nebo v polním táboře. Nebylo ani pomyšlení, že by se mohl opakovat osudový mrtvičný záchvat, který v Michajlovském paláci v Petrohradě přerval roku 1801 v květu let život cara Pavla I., kypícího sice jinak zdravím, ale odmítajícího posílat ruské vojáky na jatka napoleonských bojišť za anglické zájmy. Mrtvice zbavila trapné povinnosti „navrhnout carovu abdikaci“ anglického vyslance Withwortha, nespokojenou palácovou gardu, hraběte Pahlenu, Benningsena a Platona Zubova, v jejichž uzavřené společnosti se smutný medicínský případ odehrál.

Uvolnil cestu k trůnu bojechtivějšímu Alexandru I., jenž ihned nasadil ostře protifrancouzský kurs...

Korsickou obludu bylo zkrátka třeba vylákat z doupěte. Rozehrála se jedna z málo známých intrik tajné války, inscenovaná anglickou tajnou službou.

Na Elbě byl rakouský komisař generál Koller pověřen nedůstojnou úlohou provokatéra. Naznačil Napoleonovi, že by rozhodující místa v Rakousku a v Anglii, znepokojená (ostatně skutečně a zcela právem) neschopnou a nepružnou politikou Bourbonů, hrozící vést co chvíli k repríze výbuchu revoluce, nic nenamítala proti vládě silné ruky ve Francii. A touto silnou rukou, zajišťující i kontinentální rovnováhu proti Rusku, takřka odvěký cíl anglické politiky, mohl být ovšem pouze Napoleon. Koller doložil svou zprávu sdělením, že anglické válečné koráby, hlídkující kolem Elby, byly odvolány, takže zbývají jen francouzské lodě, o jejichž oddanosti Bourbonům lze oprávněně pochybovat, přinejmenším stejně jako o bojových kvalitách posádek. Kromě toho na důkaz, že hovoří pravdu, prozradil Napoleonovi, že anglická vláda je informována o jeho tajné korespondenci s neapolským králem Muratem, bývalým napoleonským maršálem, že však nepovažovala za nutné podělit se o tuto vědomost s králem Ludvíkem XVIII.

Kollerova návštěva patrně urychlila Napoleonovo rozhodnutí. Byl o situaci ve Francii, o rostoucí nespokojenosti všech vrstev, sedláků, dělníků i buržoazie, dobře informován: v únoru 1815 jej na Elbě navštívil emisar bývalého ministra zahraničí Mareta, vévody de Bassano, jakýsi Fleury do Chaboulon, který přinesl zevrubné zprávy. Nejdůležitější byly pro Napoleona zprávy o armádě. Valná část jeho zkušených důstojníků byla přeložena do zálohy s poloviční penzí a živořila, zbylí sloužili jen s nechutí pod bílým královským praporem, který jim byl symbolem zrádce emigrace, s nímž tolik let vítězně bojovali. Také řada maršálů, tvořící opěrné sloupy Napoleonovy vojenské moci, zůstala věrná.

Císařovou tragédií byl nereálný odhad situace a neprohlédnutí Kollerovy provokace. Kdyby měl po ruce svého „císaře vyzvědačů“, jedinečného a nepostradatelného Charlese Louise Schulmeistera, mistra v osnování intrik i v jejich odhalování, byl by patrně jednal jinak. Ale Schulmeister byl tehdy zatčen bourbonskou policií, pracně usiloval o své vykoupění obrovskou částkou a posléze, mnohem později, skončil jako trafikant v Rue de la République ve Štrasburku. To už byl ovšem vyzvědačův císař dávno mrtev...

1. března 1815 přistál Napoleon s jedenácti sty vojáky, několika důstojníky a třemi generály (Bertrandem, Drouotem a Cambronnem) ve Francii nedaleko mysu Antibes. Podle Kollerova slibu se anglické válečné fregaty neobjevily a podle jasnozřivé předpovědi téhož pána se velitel francouzské válečné lodi, která se s Napoleonovou miniflotilou setkala, spokojil s velezáhadnou otázkou, jak se vede císaři. Když jej kapitán brigy, převážející Napoleona z exilu, ujistil, že znamenitě, považoval svůj úkol za splněný a o miniaturní loďstvo, směřující k Francii, se dál nestaral.

Novinové zprávy referovaly den po dni o Napoleonově postupu příznačnými titulky:

KORSICKÁ OBLUDA SE VYLODILA V ZÁLIVU JOUANSKÉM
LIDOŽROUT TÁHNE NA GRASSE
UZURPÁTOR VSTOUPIL DO GRENOBLU
BONAPARTE OBSADIL LYON
NAPOLEON SE BLÍŽÍ K FONTAINEBLEAU
JEHO CÍSAŘSKÉ VELIČENSTVO SE DNES OČEKÁVÁ VE SVÉ VĚRNÉ PAŘÍŽI

A pak nastal mlhavý a deštivý den 18. června 1815, kdy proti sobě dvaadvacet kilometrů od Bruselu na náhorní rovině Mont-Saint-Jean, na jih od naprosto bezvýznamné vesnice Waterloo, stanuli Napoleon a Wellington. Jejich síly byly vyrovnány a šlo o to, zda na bojišti dříve dorazí Blücher se zbytky své nedávno poražené armády, nebo maršál Grouchy. Grouchy se nedostavil. Atmosférická anomálie (jak dnes víme) přišla na pomoc Angličanům a zabránila Grouchymu uslyšet rachot nedaleké dělostřelby. Na bojišti zůstalo pětadvacet tisíc Francouzů a celé Napoleonovo dělostřelstvo. Statisíce svěžích rakouských vojáků pochodovaly k francouzským hranicím. Císařství bylo ztraceno - tentokrát definitivně.

Historikové i nadšenci se předhánějí v jinak nepřipustných konstrukcích, zahájených slůvkem „kdyby“.

Kdyby byl Grouchy přišel včas...

Kdyby Napoleon nebyl hystericky zaujat proti balónům a použil alespoň jediného, jehož posádka by byla schopna zpozorovat blížícího se Blüchera...

Kdyby byl císař zahájil boj ráno a nikoli až v poledne...

Kdyby byl neváhal zasadit poslední zálohu, svou gardu, a včas rozdrtil Wellingtona, který se již domníval, že je vše ztraceno...

Ne - tohle všechno nemá smysl.

Napoleon sám vyjádřil asi týden po Waterloo velmi přesně situaci: „Mocnosti nevedou válku se mnou, nýbrž s revolucí. Vždy ve mně viděly jejího představitele, člověka revoluce...“

Došlo k tomu, k čemu dojít muselo, ačkoli se dělnická Paříž rozhodně postavila za císaře a proti jeho abdikaci - avšak třída, o níž se Napoleon vždy opíral, buržoazie, jej neméně rozhodně hodila přes palubu. Jakmile abdikoval, zaznamenala státní renta prudký vzestup...

Napoleon hodlal na radu svých bratrů odjet do Ameriky, ale anglická výzvědná služba, která korsickou obludu vylákala z bezpečné Elby, měla jiné plány a zařídila zablokování francouzských přístavů britskými válečnými koráby. Kapitán Maitland, velitel britské lodi Bellerophon, odmítl Napoleona do Spojených států propustit. Napoleon naopak odmítl návrh kapitána a námořníků francouzské fregaty Medusa, kteří chtěli sebevražedným bojem upoutat Bellerophon a umožnit druhé francouzské fregatě Saale proklouznout s císařem na širé moře.

Po několika dnech vyjednávání přestoupil Napoleon v sobotu 15. července 1815 z francouzské brigy Épervier na Bellerophon. Dlouholetý sen Johna Bernetta se konečně splnil: Bonaparte byl v rukou Anglie, která se rozhodla tuto kořist nepustit.

Bodáky intervenčních armád zpět dosazení Bourboni rozpoutali divoký bílý teror. Popraven byl maršál Ney, představující slávu Francie, bez soudu byli zavražděni maršál Brune, generál Ramel, generál Lagarde. Bonapartisté a všichni odpůrci nejčernější reakce byli vražděni na setkání nebo přechali do ciziny, do Švýcarska, do Itálie, do Ameriky. Teď šlo o to, zlikvidovat císaře.

Napoleon musel zemřít, a to co nejdříve. Britská tajná služba pochopitelně věděla o plánech na jeho osvobození, ať už šlo o reálné projekty, nebo o fantastické a výstřední nápady romantických duší. Nebezpečí bylo především v oddanosti francouzských vojáků svému císaři. Nejen kapitán Medusy Ponet, ale i statisíce dalších byly ochotny obětovat se a vyměnit svůj život za císařův. Žádný břeh světa nebyl zcela jistý před výsadem odhodlaných francouzských námořníků. A nejen francouzských: ihned po Napoleonově internaci počal v tehdy ryze francouzské Louisianě (USA) připravovat vášnivý bonapartista major Mikuláš Girod se svým druhem, korzárem Angelem Bossierem, mimořádně rychlou loď SérAPHINE, vrchol tehdejšího lodního stavitelství, a verboval posádku všech schopných dobrodruhů. Nijak se netajil, že hodlá Napoleona osvobodit, ať už jej prokletí Angličané zašantročí kamkoliv.

Ještě nebezpečnější byl pro anglické Bonapartovy žaláři známý pirát a privatýr Francouz Jean Laffite, který se proslavil v anglo-americké válce 1812-1814 jako jeden z nejúspěšnějších kaperů, přepadávajících s americkým kořistným listem (jenž by byl po zjetí asi málo platný) mnohokrát

silnější a lépe ozbrojené britské koráby. Po Napoleonově deportaci najali bonapartisté z New Orleansu Laffita i s jeho korzářským korábem, posádkou ke všemu odhodlaných hrdlořezů i jistě mimořádnými námořnickými schopnostmi, a pověřili ho, aby bez ohledu na výdaje Napoleona osvobodil a dopravil do USA. Byli-li francouzští řadoví námořníci a námořní důstojníci obvykle hůře vycvičení a méně zkušenější než jejich angličtí protivníci, rozhodně to neplatilo o francouzských korzářech, po námořnické stránce představujících elitu moří. Laffite, verbující další muže a chystající se vyplout s celou flotilou, se mohl stát velmi reálným nebezpečím. Jeho přípravy byly již téměř u konce, když Napoleon zemřel - není vyloučeno, že císařova smrt a Laffitova chystaná akce nebyly bez vzájemné souvislosti.

Napoleon měl - ač je to podivné - nadšené přívržence i v samotné Anglii. V podlounnickém muzeu, umístěném v londýnském celním přístavu a dosud přístupném pouze povoláním odborníkům, je zachován podrobně vypracovaný plán Thomase Johnsona, konstruktéra na svou dobu kupodivu technicky dobře řešené ponorky s nádržemi na vodní přitěž, odnímatelnými stěžni a znamenitou stabilitou. Johnson přijal americkou nabídku, aby svým plavidlem za odměnu 40 000 liber (což byla tehdy takřka závratná částka) přepravil Napoleona do USA. Zemřel však dříve, než byly přípravy dokončeny. Jeho loď pak dlouhá léta sloužila jako plachetnice na Temži. Nechyběly ani vysloveně fantastické plány o záchraně císaře balónem.

Anglická vláda se rozhodla odeslat Napoleona na co možno nejztracenější vartu, odkud by byl útek obávaného protivníka nemožný. Vybrala dobře - ostrov Sv. Heleny, opuštěný v širém Atlantiku, dva tisíce kilometrů od nejbližšího (afrického) pobřeží. Snad se řídila radou Pozza di Borgo, který již po první Napoleonově abdikaci spojenecké vlády zapřisahal, aby císaře umístily na tento bohem i lidmi zapomenutý kousíček pevniny uprostřed oceánu, a varoval před Elbou. Byl zajímavou a velmi málo známou postavou celé napoleonské epopeje - zprvu Bonapartův druh, rodák a přítel, pak nejrozhodnější nepřítel. Bonaparte i Borgo soupeřili kdysi jako mladíci na Korsice o přízeň vůdce osvobozenického hnutí Paoliho - zvítězil Pozzo di Borgo, který dokázal Bonaparta vytlačit z přízně ideálu obou mladíků. To Napoleon nikdy nezapomněl a neodpustil. Vypudil Pozza di Borgo z Korsiky a donutil jej prchat před svými agenty po celé Evropě. Navzdory tomu dokázal Pozzo di Borgo být duší všech spiknutí proti Napoleonovi, diplomatickým kurýrem Anglie, Ruska i Bourbonů a vášnivým antibonapartistou.

Zajištění bylo opravdu důsledné - díky Napoleonovi a jeho pobytu na 2 400 km vzdáleném ostrově Svaté Heleny byl pro jistotu vládou Jeho Veličenstva dne 14. srpna 1816 anektován i Tristan da Cunha, „nejosamělejší ostrov na zeměkouli“, vzdálený 2 845 km od mysu Dobré naděje a 33 700 km od estuáru La Platy. Na pustý sopečný kužel o ploše 104 km² s 2 060 m vysokým vulkánem bylo toho dne vysazeno jednačtyřicet vojáků s dělostřeleckou baterií a s rodinami. Bylo to první trvalé osídlení této výspy na konci světa a pokračovalo i po stažení naprosto zbytečné britské posádky o rok později; Skot, desátník William Glass, a dva jeho druhové požádali o propuštění z armády. I s rodinami zůstali a vytvořili zárodek malé kolonie, trvající tu bez importu cizích osob a - což je zajímavé - bez jakýchkoli známek degenerace až do roku 1942, kdy zde byla zřízena meteorologická a radiokomunikační stanice.

Druhým argumentem pro Sv. Helenu bylo zhoubné podnebí ostrova, které muselo dříve nebo později (ale spíše dříve) Bonaparta, jehož zdravotní stav se od ruského tažení neustále zhoršoval (podle svědectví vrchního chirurga Velké armády Larreye), udolat.

Nemůžeme v tomto ohledu souhlasit s vynikajícím znalcem napoleonské problematiky J. V. Tarlem, který takové tvrzení připisuje „romantické poezii a francouzské patriotické historiografii“ a píše doslova: „Podnebí ostrova Sv. Heleny je velmi zdravé. V nejteplejším měsíci se pohybuje průměrná denní teplota kolem 24°C, v nejstudenějším kolem 18,5°C a průměrná roční teplota je 21°C. Dnes je tam poměrně málo lesů, ale před sto lety jich bylo na ostrově ještě mnoho. Pitná voda je velmi chutná a zdravá, vláhy je hojnost, takže tam roste nejen tráva, ale i husté křoviny a bujné porosty s množstvím zvěře a ptactva...“

Je nepochybné, že romantická poezie a patriotická historiografie opravdu dovedou deformovat mnohé, a například z líbezného a pro nemocné plícními chorobami (jako např. K. Havlíčka Borovského) takřka ideálního Brixenu vytvořit cosi na způsob Špicberků, ale v tomto případě nepřeháněly. Poslechněme si svědectví anglického důstojníka, který jistě nebyl zarytým bonapartistou a neměl důvod přehánět: „Když byl Napoleon vypovězen na Svatou Helenu, byl tento ostrov pověstný nezdravým podnebím. Endemické nemoci, úplavice, zánět jater a horečka kosily anglické pluky, které tam byly posádkou. Nejnezdravější částí toho nezdravého ostrova byla Longwoodská vysočina, kterou

určili vyhnanému Napoleonovi za sídlo. Tam se střídaly rychle po sobě lijáky, mlhy, vítr a vlhkost s tropickým žářem. Navzdory větrům nikdy bažinatá půda nevyschla. Vlhkost pronikala do domu narychlo vystavěného, tapety se brzo odchlípyvaly od zdí. Velké krysy se proháněly domem a všechno ohlodávaly. Místnosti byly malé, císařova ložnice se ukázala tak malou, že se tam vešlo jen jedno polní lůžko. Těžko se také sháněly potraviny pro domácnost. Maso bylo často nevalné, chléb mazlavý, víno bylo možno pít jen stěží. Nablízku nebylo pramene, voda se musela zdaleka dopravovat a svážet.“

Tento obraz se značně liší od představ klimatického letoviska a subtropického ráje. V plné míře jej potvrzují i soudobé anglické litografie a kresby, na nichž není nejen „mnoho lesů a bujné porosty“, ale naopak takřka ani stéblo trávy. Je možné, že tyto obrázky, určené nejširším vrstvám, trochu přehánějí ve snaze podporovat zadostiučinění vítězů, jak bídně úhlavní nepřítel skončil, přesto však jim nelze upřít dokumentární cenu. Naopak jásavá líčení krajinných krás a ideálního podnebí jsou zjevně tendenčně zkreslována jako všechny ostatní zprávy o pobytu Napoleona a o jeho zdravotním stavu.

Velmi výmluvné svědectví o vegetaci ostrova nám podává vědní obor poněkud neočekávaný, totiž ekologie a její historická dokumentace. Je známo, že portugalská karavela Joao de Nova Castella, jejíž posádka objevila 21. května 1502 malebný bezejmenný ostrov, nazvaný později Sv. Helena, vezla i několik koz, které byly na ostrově vypouštěny na svobodu v důvěře, že jim bujná vegetace půjde k duhu. Šla. Opakovala se tak trochu historie Austrálie a králíků, jenže postup devastace ostrova pozorovali jen občas zde přistávající lovci tuleňů a velrybářů. Koncem 18. století bylo již pozdě. Stáda zdivočelých koz úplně zničily ostrovní porosty, takže si guvernér stěžoval přímo anglickému králi, že již i poslední stromy, včetně vzácných ebenových, představujících pro ostrovany důležitý vývozní artikl, vzaly zaskvě. Z Londýna mu bylo odpověděno, že kozy jsou pro výživu obyvatel důležitější než stromy, a aby neotravoval. Teprve roku 1810 bylo dovoleno bez ohledu na vlastnické nároky všechny kozy na ostrově vyhubit - tehdejší guvernér však výslovně označuje toto opatření za pozdní a marné, protože, jak doslova referuje, z přirozené vegetace už nezůstalo na ostrově vůbec nic.

Taková devastace stromů, keřů, ale i trav a jejich semen, následovaná změnami klimatu, srážkového režimu, suchem a zničením celých krajů, není pro činnost milých koziček výjimkou, ale pravidlem, s jehož potvrzením se můžeme setkat v Maroku, ve Španělsku, Sýrii, Libanonu, na Haiti i jinde. Zdá se, že zmíněné anglické litografie nepřeháněly, jen konstatovaly smutnou skutečnost ostrova počátkem 19. století, jejíž náprava novým zalesněním je - jak se lze dnes přesvědčit na Kypru, rekultivujícím po zákazu chovu koz většinu plochy ostrova za celoročního sucha a na holých skalách, zbavených prsti - nesmírně obtížná, pracná a dlouhodobá.

Kromě podnebných podmínek a nepříznivého, nedostatečného zásobování skromné domácnosti, jejímiž příslušníky byli kromě Napoleona (s laskavým britským svolením) i maršál Bertrand, generálové Moutholon, Gourgaud, Las Geses a několik sluhů (např. Korsičan Santini), byl úhlavním nepřítelem francouzských vězňů tupý a hrubý guvernér ostrova sir Hudson Lowe (1769 -1844), jenž v dubnu 1816, vystřídal admirála Cockburna, zjevně neochotného provádět svědomí gentlemana se přičítající tajné příkazy britské vlády. Lowe byl tvárnější a pošpinění rukou mu, jak se zdá, příliš nevadilo. Terle se rovněž mýlí, domnívá-li se, že „...ve shodě s instrukcemi. .. požíval Napoleon úplné volnosti, vycházel, kam mu bylo libo, projížděl se na koni, přijímal nebo nepřijímal, jak se mu koho zachtělo...“ Ve skutečnosti nesměl Napoleon opouštět dům bez společnosti anglického strážného a večer nesměl přijímat vůbec žádné návštěvy, takže se často (svědectví O'Mearyho) zdržoval mnoho dní sám a sám ve studené a vlhké místnosti, trápen revmatismem a bolestmi hlavy.

Významné je, že Napoleonovi nebylo dovoleno vzít s sebou na Svatou Helenu žádného ze svých osvědčených a vzdělaných osobních lékařů, především znamenitého chirurga a diagnostika, jednoho z nejvýznamnějších znalců poslechu a poklepu. Jeane Nicolase Corvisarta (1755-1821), který požíval Napoleonovy plné důvěry a našel vůči císaři správný a psychologický účinný vztah. Když mu bylo zabráněno doprovázet svého korunovaného pacienta na Helenu, byl z rozčilení postižen mozkovou mrtvicí. Odmítnut byl i široce vzdělaný Noël Hallé (1754-1822), Napoleonův „médecin ordinaire“, ačkoli císař dával přednost Corvisartovi, „jenž na rozdíl od Hallého neví, co je to rovnoramenný trojúhelník“, jinými slovy, jenž se císaři jevil jako spolehlivější praktik. Na Svaté Heleně se neobjevil ani Napoleonův chirurg Alexis Boyer (1757-1833), ani jeho kolega Alexandre Urbain Yvan (1765-1839). Lékař Maingault doprovázel na Corvisartovo doporučení Napoleona až do Toulonu v představě, že cesta vede do slibné Ameriky. Když se však dozvěděl, že cílem je osamělý ostrov, odmítl pokračovat v cestě...

Tato situace byla tím závažnější, že Napoleon byl navzdory zdůrazňovanému a svému okolí

sugerovanému „železnému zdraví“ od dětství takřka ustavičně nemocen („intoxiqué permanent“ - R. Brice, 1936). O Napoleonových chorobách vznikla celá literatura, opírající se z valné části o nedostatečné podklady a hypotézy. Jisto je, že jako dítě byl Napoleon slabý, podvyživený, trpěl křečemi z nedostatečné a nevhodné stravy a občasnými křečemi. Jako mladík upadal do bezvědomí, což zavdalo příčinu k domněnkám o epilepsii. Patrně nepodloženým; na počátku Napoleonových záchvatů bylo vždy silné vzrušení nebo prostě hlad v době, kdy živil mladšího bratra a sám sebe odsoudil k výživě podle „animálního a vegetabilního principu“, spočívající v krající chleba a džbánu mléka jednou denně (o třetí odpoledne), což rozhodně nelze považovat za stravu dostatečnou pro dospívající organismus mladičkého dělostřeleckého poručíka.

Zdá se, že v pořádku nebyla ani Napoleonova štítná žláza. Neustálý kašel, spojený s vpadlými tvářemi a rudými skvrnami a s nadměrnou sekrecí potu, ustoupil teprve za egyptské kampaně a naznačuje možnost plicní tuberkulózy.

Kožních nemocí se Bonaparte nezbavil nikdy - od dětství až do smrti byl pronásledován úpornými svědivými ekzémy, objevujícími se po každém vzrušení a měnícími se v trýznivé mokravé plochy. V poměrně velmi mladém věku - roku 1797 - se objevily bolestivé hemeroidy, bránící mu v jízdě na koni a způsobující mu v bitvách, jichž se musel zúčastnit v sedle, ustavičná muka (s nimiž se svěřil např. Talleyrandovi).

Roku 1802 se poprvé objevily příznaky choroby, jež ho již neopustila: zlé bolesti v oblasti jater a žlučníku, snad následek malárie, jejíž prvý záchvat jej stihl o prázdninovém pobytu na Korsice roku 1784. Záchvaty bolestí byly kruté - tajemník Fauvelet Bourrienne dosvědčil, že ani Napoleon, snažící se své obtíže před celým světem skrýt, nedokázal potlačit zoufalý výkřik „Comme je souffre - jak trpím!“

Tento uzlíček bolestí a strastí, otlý, prožloutlý ve tváři a ustavičně pronásledovaný nesnesitelnou strážní hemeroidů, se tedy ocitl v myslitelně nepříznivém prostředí bez lékaře. Ošetřoval jej oddaně, ale patrně málo účinně irský ranhojič Barry Edward O'Meara, působící jako lodní felčar na Bellerophonu. Za dvaapůlměsíční plavby si jej Napoleon oblíbil a vyprosil na anglických žalárnících. O'Meara o Napoleona věrně pečoval tři roky a ustavičně protestoval proti podmínkám, za nichž je jeho pacient internován, takže byl roku 1818 guvernérem Lowem po ostrém konfliktu vykázán z ostrova a těžce nemocný Napoleon zůstal plných pět měsíců bez jakéhokoli ošetření.

Již rok po příjezdu na Svatou Helenu konstatoval O'Meara u Napoleona těžký zánět dásní, zduřelých a krvácejících při každém doteku. Vzhledem k tomu, že se přidružily i otoky nohou a zduření mízních tříselných uzlin, šlo nesporně o celkové onemocnění. Koncem září 1817 si počal Napoleon stěžovat na tupou bolest a pocit horka v jaterní krajině a na šubavé bolesti v pravé lopatce. O'Meara našel bolestivý otok a konstatoval onemocnění ledvin - patrně ne zcela správně. Léčení nepomáhalo a přidružila se nespavost, bušení srdce a dušnost.

Po O'Mearově vyhazovu byl Napoleonův stav zoufalý, často upadal do mdlob a různé příznaky nasvědčovaly nebezpečí mrtvice. Zprávy o tom proskočily i do Evropy a do Ameriky a vzbudily pobouření, vyjadřované četnými letáky, na nichž byl guvernéř Hudson Lowe zpodobován v nejnelichotivějších podobách, především jako ďábel s lebkou a zkříženými hnáty, pověřený Bonaparta krutě zavraždit.

Pod tlakem veřejného mínění a na naléhání Napoleonova miniaturního „dvora“ Lowe konečně po jednom obzvláště hrozivém záchvatu svolil, aby se Napoleona ujal lodní lékař John Stokoe (1755-1852), avšak záhy své „laskavosti“ litoval. Stokoe byl totiž, jak se ukázalo, přítelem hříšníka O'Meara, a důsledně ve svých zprávách psal nikoli o „generálu Bonapartovi“, jak bylo přikázáno, ale o „nemocném“. Lowe, zjevně obdařený básnickou fantazií, prohlásil, že to může znamenat i „nemocný císař“, postavil Stokoeho před válečný soud a prosadil jeho propuštění ze služby s nepatrnou almužnou výsluhy. Od 22. ledna 1819 byl tedy Napoleon opět bez lékaře.

Toto jednání podnítilo Napoleonovu rodinu, aby prosadila odeslání odborníka na Svatou Helenu. Volba padla na Korsičana (to rozhodovalo) Franceska Antommarchiho (1780-1838), podle některých Napoleonových životopisů „podvodného lazebníka a tluchubu“, ve skutečnosti však vzdělaného teoretika, filozofa, anatoma a krasavce, absolutně neschopného provádět praktické lékařství. To ostatně zjistil záhy sám Napoleon. Vyjádřil se, že by s potěšením a s plnou důvěrou svěřil Antommarchimu k pitvě koně, nikoli však k léčení svou vlastní nohu. Pokud jde o morální kvality krásného Korsičana, můžeme k nim být směle velmi skeptičtí - dokázal to později při mnoha příležitostech, ačkoli jej Napoleon ve své závěti obdařil značným doživotním důchodem 16 000 franků

ročně.

Jde o poslední z nehorázností korsického rodinného gangu, který s sebou Napoleon po celý život vlekl jako železnou kouli, sbírky tupých, morálně zbabělých nebo v nejlepším případě naprosto bezvýznamných individuí, předhánějících se v závodech za hermelínem a toužících změnit Evropu v rodinnou kolonii rodu Bonapartů. Navzdory takřka nepřehledné literatuře o Napoleonovi není úloha zhoubného klanu ještě dostatečně objasněna, např. při vzniku Napoleonova tragického španělského dobrodružství, zajišťujícího trůn neschopnému Josefovi.*

** Čestnou výjimkou v této hladové a nenasyté smečce byla Napoleonova matka, Leticie Bonaparte, která přijímala synovy triumfy zcela nevzrušeně a velmi často projevovala starost, „ kde vezme jídlo, aby nakrmila všechny ty císaře a krále, až bude po vší nádheře?“ Napoleon ovšem běsnil, ale jen ve skrytu duše nebo mezi čtyřma očima. Snažil se matku udržovat pokud možno mimo klepařský dvůr, což se mu vcelku dařilo. Moudrá venkovanka nijak po okázalé společnosti netoužila.*

Skutečnost, že všechna tato panstva nedokázala obstarat tomu, komu vděčila v nejvlastnějším smyslu slova za vše, ani pořádného lékaře, mluví sama za sebe.

Poprvé císaře vyšetřil 23. září 1819. Nebylo to vyšetření příliš povzbuzující. Císařova pleť byla zsinalá, oči kalné, tělo opuchlé, oblast levé ledviny zatvrdlá a citlivá na tlak. Antommarchi předepsal císaři fyzický pohyb, horké lázně, mazání a náplasti. Nějakou dobu se zdálo, že se stav zlepšuje - ale v srpnu 1820 došlo k náhlému obratu. Dostavily se kruté bolesti v nadbřišku, vedoucí až k bezvědomí. Jako z učarování nebyl obvykle Antommarchi po ruce - odjížděl na daleké vyjížďky nebo se bavil v nevěstinci městečka Jamestownu se souhlasem guvernéra Iowa, potěšeného, že pacient není zbytečně rozmazlován. Napoleon se ve chvílích úlevy snažil zlepšovat pokleslou náladu své družiny. Provedl si sám diagnózu - jak uvidíme, nesprávnou. Domníval se totiž, že má rakovinu, na niž zemřel ve věku necelých čtyřiceti let jeho otec Carlo Bonaparte. „Rakovina, to je Waterloo, které se dostalo dovnitř...“ vtipkoval.

Stav Napoleonův se ustavičně den ze dne zhoršoval. V dubnu 1821 se Antommarchi rozhodl vyzkoušet dávný vinný kámen, v daných okolnostech patrně ten nejhorší a nejprotismyslnější lék, jaký ho mohl vůbec napadnout. Účinek se dostavil. Bonaparte trpěl konvulzivním zvracením, upadl do bezvědomí a nesnesitelně trpěl. Jinak nepřiliš starostlivý Antommarchi byl přece jen trochu polekán a požádal o konzultaci dalšího lékaře, britského plukovníka chirurga Archibalda Arnotta (1771-1855).

Stalo se cosi neuvěřitelného, nasvědčujícího organizovanému spiknutí. Arnott poprvé vyšetřil Napoleona 21. dubna 1821, vyslechl jeho stesky na nesnesitelné bolesti, které jím pronikají jako břitva a shledal u něho - nevléčitelnou hypochondriu. Odmítl připustit jakoukoli tělesnou nemoc, nenalezl pražádné chorobné příznaky, guvernérovi a důstojníkům oznámil, že absolutně žádné nebezpečí nehrozí. Napoleon byl prostě podle jeho mínění simulant.

Tato epizoda je podivuhodná. Napoleon se již tehdy blížil smrti a příznaky choroby na něm musely být zřejmé i slepému. Je však charakteristické, že Antommarchi Arnottovu „diagnózu“ s úlevou přijal za svou.

27. dubna zvracel Napoleon černou tekutinu, zřejmě natrávenou krev. Odmítl už však jakoukoli lékařskou pomoc. V příštích dnech většinou spal nebo blouznil.

4. května upadl do bezvědomí se sotva hmatným, zrychleným tepem. 5. května 1821 v 18.00 hodin zemřel. Očití svědkové potvrdili, že vesta mrtvého byla v jaterní krajině prosáklá krví, zřejmě pocházející z provalené hlízy. Ani toho nebyl ušetřen. Jeho poslední slova prý byla „Francie... armáda... předvoj...“

Napoleon před smrtí výslovně požádal, aby byl pitván, což jeho družinu značně překvapilo - na Korsice byla tehdy pitva něčím zcela neobvyklým, ne-li nemožným, a Napoleon až do konce života citově Korsičanem zůstal.

Vysvětlení poskytuje však věta v jeho závěti, kterou 13. dubna nadiktoval hraběti Montholonovi a 15. dubna vlastní rukou přepsal a podepsal: „Umírám předčasně, zavražděn anglickou oligarchií a jejími najatými vrahy. Anglický národ mne brzy pomstí.“

Je to obvinění kruté a tím trpčí, že se po krátkém váhání vydal do rukou svých úhlavních a, jak se

měl přesvědčit, nejnesmiřitelnějších a nejneúprosnějších nepřátel dobrovolně, i když ovšem pod tlakem okolností Dne 13. července 1815 napsal z Rochefortu dopis, oznamující jeho rozhodnutí, a adresovaný princovi regentovi, v němž mj. uvádí: „Jako Themistokles hledám azyl u britského národa...“

Byl Napoleon tak slabý v dějepise, nebo tato věta vyjadřuje zároveň i přání, politicky značně naivní (a politicky naivní Napoleon rozhodně nebyl) a diktované spíše rozrušením než racionální úvahou? Vždyť Themistoklův azyl u perského krále Artaxerxa I. po odsouzení aténským ostrakismem (471 př. n. l.) byl ozlacen jmenováním satrapou Magnésie, kde vládl jako sice podřízený, ale mocný panovník až do své smrti roku 459... Čekal Napoleon něco podobného? Doufal, že zuřivostí dobřela rozpálení Bourboni budou nečinně přihlížet? Opravdu se domýšlel, že se dostane do rukou „britského národa“, nakloněného hrdinům a prodchnutého tím, čemu se dnes říká sportovní duch, a nikoli chladně vypočítavé a anonymně kruté kryptokracie tajné služby a kapitálových skupin, chystajících se vrhnout jak hejno supů na vyhladovělou a díky kontinentální blokádě otrhanou Evropu?

Poslední věta závěti svědčí o deziluzi a poučení ze šesti let vyhnanství.

Těžko říci, zda měl Napoleon na mysli Lowovo šikanování a vražedné podmínky na Heleně (právě když umíral, zuřila tu jedna z bouří, lámající stromy a bořící domy), nebo - a k tomuto názoru se osobně přikláním - záměrný akt vraždy otrávením, jehož stopy doufal pitvou objevit a zasadit tak ještě po smrti nepochybně účinný a působivý morální úder svým protivníkům.

Nestalo se tak díky velice podivným okolnostem, doprovázejícím pitvu, prováděnou Antommarchim za přítomnosti šesti britských vojenských lékařů a nezbytného sira Hudsona Lowa, který ustavičně zasahoval do protokolu a přikázal některé údaje, např. o silném zvětšení a tuhosti jater, vypustit. Tyto nepochopitelné intervence jenom posilují podezření, že zde cosi nebylo v pořádku, tím spíše, že protokol pitvy nebyl zveřejněn a dodnes po něm není ani vidu ani slechu. Krásný Antommarchi po návratu do Evropy uveřejnil dvě naprosto protichůdné a navzájem se vylučující zprávy. Při pitvě samé, jak dnes bezpečně víme, byl nalezen žaludek mrtvého naplněný natrávenou krví a na sliznici pyloru (výstupní části žaludku) vřed. Antommarchi diagnostikoval rakovinu žaludku - o provalené jaterní hlíze, o onemocnění jater vůbec, o chorobě, způsobující otoky v oblasti ledvin a o všech ostatních patologických změnách se ani nezmínil.

Rozpaky nad vlastní příčinou Napoleonovy smrti a nad klinickou i pitevní diagnózou Antommarchiho se objevily záhy po císařově smrti a neustaly dodnes. Zabývají se jimi lékařské časopisy i populární tisk. Poslední souhrnné úvahy uveřejnil, pokud vím, velice tradiční a důstojný britský Lancet (42:122, 1966).

Rakovinu žaludku můžeme jako příčinu smrti odmítnout ihned a bezpečně. Napoleon byl na sklonku svého života chorobně tlustý - při pitvě bylo na hrudní kosti nalezeno jeden a půl palce tuku - zatímco rakovinou postižený - tím spíše rakovinou žaludku - umírají silně vyhublí.

Je podivné, že Antommarchi vůbec mohl „odstřelit od boku“ diagnózu tak zřejmě nepřiměřenou v přítomnosti šesti lékařů, seznámených s chorobami, které ostrov Svaté Heleny sužovaly a jejichž klinický obraz i sekční nález se na Napoleonovu chorobu hodily rozhodně lépe.

Na Heleně je např. endemická infekční hepatitida (zánět jater), která by mohla zanechat vážné a trvalé následky, především cirhózu jater a z ní pocházející městkovité rozšíření jícnových cév, z nichž pacient leckdy vykrvácí.

Nabízela se i diagnóza amébové dyzentérie, způsobované prvokem, která houfně postihovala anglická vojska i místní obyvatele. Lidé jí postižení trpívají hlízami jater, čemuž odpovídají Napoleonova zvětšená játra i provalení Antommarchim nepopsaného abscesu břišní stěnou navenek. Je ovšem dosti pravděpodobné, že by se tak mohutný absces, perforující svalstvem a silnou vrstvou podkožní tukové tkáně, daleko dříve a spíše neprovalil do břišní dutiny nebo přes srůsty do žaludku s krvácením nahlodaných cév. Odpověď na tuto otázku nedaly ani tři části Napoleonova střeva, odebrané při pitvě a uschované ve sbírkách Hunterian Museum v Londýně pod zvláštním dohledem britské vlády, která rozhodla, že smějí být prozkoumány teprve po sto letech. Není to podivné, uvědomíme-li si, že důkaz vážného onemocnění - např. právě amébové dyzentérie - mohl rázem ukončit všechna podezírání a z nich vyplývající útoky na Anglii a málo sympatického guvernéra Hudsona Lowa zvláště?

Roku 1927 zkoumal tento jedinečný preparát francouzský chirurg Leriche a shledal jej ve velmi špatném stavu, což vzhledem ke stáří a zastaralému způsobu konzervace nevzbuzuje podiv. Domníval se, že na střevní sliznici je dyzentérický vřed. Ten však mohl pocházet i od přidružené infekce, o níž nebylo na Svaté Heleně nouze. Další zkoumání bylo opět zapovězeno a preparát byl posléze zničen při

náletu za 2. světové války. Jeho fotografie, které se zachovaly, nedovolují podložené závěry.

Podivné okolnosti kolem Napoleonovy smrti i pitvy, a ovšem především samotné příznaky Napoleonovy choroby, hlásící se zduřením a krvácením dásní, slabostí, občasným zvracením a průjmami, poruchami jater a vzhledem k otokům i srdečního svalu, nehledě na nepochybnou snahu anglické tajné služby o císařovu fyzickou likvidaci, ukazují jednoznačně na možnost chronické otravy.

Pro jed, který by byl schopen způsobit klinický obraz Napoleonovy choroby, nemusíme chodit daleko. Je jím „jed všech jedů“, nejstarší lidstvu známý metalický jed arzén, přesněji řečeno jeho sloučeniny, především kysličník arzenitý, arzenik neboli otrušík. (Arzén sám se ve vodě nerozpouští, a proto není jedovatý.)

V době Napoleonovy smrti bylo téměř nemožné lékařskými nebo toxikologickými prostředky odlišit akutní otravu arzenikem od cholery. Naprostá většina travičů zůstala nepotrestaná. Není divu, že „praotec toxikologie“ Matthieu Joseph Bonaventura Orfila věnoval značnou část svého základního dvousvazkového díla *Traité des poisons* ou *Toxicologie générale* (Pojednání o jedech neboli všeobecná toxikologie) z roku 1813 především problematice otrav arzenovými sloučeninami. Nalézt spolehlivou metodu průkazu se mu však nepodařilo. Jejím autorem byl teprve roku 1836 Angličan James Marsh. Případný travič si tedy mohl být při zachování minimální opatrnosti jist, že nebude odhalen.

Moderní doba přinesla mnoho úspěchů i soudnímu lékařství vůbec a toxikologii zvláště. Průkazy arzeniku i ostatních sloučenin arzenu v tkáních, třeba dlouho po smrti, jsou přesné a spolehlivé zejména díky pokrokům nukleární fyziky. Tkáň, v níž předpokládáme jistý obsah sloučenin arzenu, je bombardována neutrony a vzniklé radioaktivní izotopy arzenu jsou pak obvyklými metodami aktivační analýzy (např. registračním spektrometrem) zjišťovány a velmi přesně určována jejich rozmístění i množství.

Angličtí vědci z atomového výzkumného střediska v Harwellu se po 2. světové válce rozhodli konečně skoncovat s nekonečnými pomluvami a dohady a použít této metody. Prozkoumali po neutronovém bombardování čtyři Napoleonovy vlasy, které mu byly sluhou Louistem Marchandem posmrtně odstříženy, a pro kontrolu poskytli další čtyři vlasy svým kolegům ve Švédsku.

Výsledek byl zdrcující.

Napoleonovy vlasy obsahují více než desetkrát větší množství arzenu než vlasy člověka nevystaveného účinkům tohoto jedu. (10,38 ppm oproti 0,8 ppm). Arzén je v Bonapartových vlasech rozložen tak, že je zjevné postupné otravování sice nevelkými, ale přece jen toxickými a posléze osudnými dávkami v obdobích, předcházejících prudká zhoršení klinických příznaků.

Britské i švédské výsledky se naprosto kryly. Ačkoli jaderní vědci z Harwellu patrně nebyli svým objevem nijak zvlášť nadšení, jako poctiví odborníci jej publikovali roku 1961 v časopise *Nature*.

Britské listy spustily povyk a počaly lámat kopí za bezúhonný charakter sira Hudsona Lova i všech jeho nadřízených a podřízených, které by ani ve snu nenapadlo snížit se k travičství.

Napoleonova chronická otrava arzenem, a to velmi účinnými dávkami, je však naprosto mimo pochybnost tím spíše, že vlasy, které byly získány od pozůstalých příslušníků rodiny sluhy Marchanda nebyly jediné, ba nebyly ani kardinálním důkazem - jejich nepatrné množství 1,72 mg totiž vylučovalo provedení dokonalé aktivační analýzy a angličtí obhájci bezúhonnosti guvernéra Lova i ostatních strážců na Heleně toho jaksepatří využili.

Další útok přišel ze Švýcarska. Když byl senzační harwellský objev uveřejněn v denním tisku, vzpomněl si švýcarský továrník M. Clifford Frey, že má kdesi po otci zděděný dopis s pramenem císařových vlasů. Byl uložen v obálce s nadpisem *Cheveux de l'immortel Empereur Napoleon* (Vlasy nesmrtelného císaře Napoleona), odesílatelem byl Napoleonův sluha Abraham J. Noverraz, poštovní razítko z 9. 7. 1838, a kromě vlasů bylo v obálce i sdělení: „Mám dnes potěšení, pane Mons-Riss, že Vám mohu zaslat pár vlasů po jeho smrti, a to 6. května 1821.“ Od rodiny Mons-Rissů získal relikvii M. Clifford Frey senior.

6. listopadu 1961 byly vlasy, kterých bylo pro analýzu tentokrát více než dost, panem Freyem jun. osobně předloženy vědcům z ústavu soudního lékařství v Glasgowě, kde byla také provedena aktivační analýza. O jejich původu celkem nebylo pochyby - Noverraz byl pověřen sejmout Napoleonovu posmrtnou masku, a proto oholil část vlasů, aby se sádrový otisk lépe uvolnil. Pramen vlasů si ponechal na památku.

Vlasy byly ozařovány v harwellském jaderném reaktoru po 24 hodin tokem 1012 neutronů na $\text{cm}^2 \cdot \text{sec}^{-1}$. Výsledek jen potvrdil první zkoumání: v posledních čtyřech měsících života dostával

Napoleon abnormálně vysoké dávky arzenu. Periodicita dávek souhlasí s klinickým průběhem Napoleonovy nemoci a jejich výše překonává několikanásobně možné dávky léčebné, pokud by císař - což nejen není prokázáno, ale podle dekursu (záznamu o průběhu nemoci) může být takřka s jistotou vyloučeno - užíval nějaké arzenové preparáty jako lék.

Proti trojímu shodnému výsledku nebylo ovšem možné vznášet námitky, avšak ani mlčení nepovažovali britští vlastenci za únosné. Jejich protiútok byl veden dvěma směry. Především se snažili dokázat, že Napoleonova otrava arzenovými sloučeninami nebyla způsobena záměrně, ale nešťastnou náhodou, vzhledem k používání arzenu k hubení nesčetných krys, pravé trýzně ostrova, a k dezinfekci notoricky závadné pitné vody. Jak je vidět, tvrzení o „zemském ráji na pohled“ byla v nouzi opuštěna.

Tyto domněnky jsou příliš křečovité, než aby obstály. I když snad byly krysy opravdu tráveny otruškem, je nepravděpodobné, že by byl i Napoleon občas slupnul nějakou návnadu... A pokud jde o vodu, její úpravu arzenem, tedy rozpustnými a jedovatými sloučeninami (např. arzenitanem měďnatým neboli tzv. Scheeleovou zelení, arzenrichloridem, kysličníkem arzeničným apod., o otrušku nemluvě), patří nejspíše do říše bájí. Voda byla na Svaté Heleně mizerná, o tom není pochyby, ale autentické zprávy mluví toliko o jejím převařování.

Je zajímavé, že obhájci cti anglických strážců nikdy nepoužili argumentu, který by se zdánlivě přímo nabízel, totiž Napoleonova léčení arzenovými preparáty, obvyklými tehdy při terapii pohlavních chorob a používanými i při rakovině, o jejímž zhoubném působení ve vlastním těle byl Bonaparte přesvědčen. Bylo však prokázáno, že žádný z lékařů Napoleonovi arzenové preparáty neordinoval a že jich nebylo použito.

Pochopitelnější je rezervovanost obhájců, pokud jde o náhodnou otravu, ačkoli v podstatě ani tuto možnost nelze vyloučit. Kolem roku 1900 onemocnělo např. v Manchesteru plných 6 000 lidí otravou arzenem díky nešťastnému znečištění glukózy, používané v pivovarech, jeho sloučeninami. Kromě toho se ocitla značná a po delší době toxická množství sloučenin arzenu i v řadě dalších potravin a ve zvláštní zelené barvě tapet a malířských barev, které při pobytu v jimi ozdobených místnostech prokazatelně vyvolávaly intoxikaci.

Manchesterský případ je pro nás zajímavý z několika hledisek: především dokazuje, že by v případě požívání jedu, např. ve vodě nebo v jídle, onemocnělo zcela určitě více osob. Dále vzhledem ke skutečnosti, že ani v hromadně postiženém Manchesteru nikdo nezemřel a všechny zdroje otravy byly včas odkryty, není pravděpodobné, že by náhodná nešťastná otrava vedla k tragickému konci bývalého císaře. Konečně aktivační neutronová analýza vlasů prokázala, že arzen byl v Napoleonových vlasech rozložen nepravidelně, způsobem, odpovídajícím opakovanému požívání značně toxických dávek. V případě trvalého styku s některou z jedovatých sloučenin arzenu by byly vlasy nasyceny rovnoměrně - což platí i o fyziologickém obsahu, představujícím nepatrný podíl asi stomiliontiny váhy vlasu.

Vyloučené je i posmrtné „nasáknutí“ vlasů arzenem, k němuž občas dochází v půdě obsahující arzen. Vlasy se dají v tomto případě vždy omýt a ostatně zkoumané Napoleonovy vlasy byly ustříženy záhy po smrti a chovány jako vzácná památka.

Jinou skutečností ovšem je - a o tu se opírá další směr obhajoby žalávníků -, že arzen byl na ostrově zřejmě k dispozici kdekomu, a že tedy potenciální vrah měl ideální možnost opatřit si jed kdykoli a bez nebezpečí. Anglické listy obviňují z vraždy generála hraběte de Montholona, jakéhosi Napoleonova osobního tajemníka a důvěrníka, vedle hraběte Bertranda jediného člověka, s nímž se císař v posledních dvou letech života stýkal a z jehož vzpomínek (vydaných roku 1847) i chování na Svaté Heleně je zjevná naprostá, ba výstřední oddanost Napoleonovi. Dokonce ještě ve vyhnanství by se bil v souboji s Gorgaudem o rozhodnutí, kdo z nich miluje císaře více, nebýt Napoleonova rázného zakřiknutí. Toto ovšem bylo autorům důvtipných hypotéz známo, a proto předpokládaný Montholonův čin označili za „akt soucitu“.

Psychologicky je takové jednání naprosto nepřijatelné a nepravděpodobné. Montholonovi nepřišla možnost atentátu na milovaného císaře zcela určitě vůbec na mysl, a přišla-li by, použil by patrně humánnějšího prostředku než chronické otravy arsenikem, spojené s nevýslovným utrpením. Ostatně Napoleon nebyl počátkem pobytu na Svaté Heleně nijak politováníhodným ubožákem; zcela záměrně začal vytvářet „napoleonskou legendu“, byl stále zaměstnán, diktoval své paměti, sice nepřilíš objektivní, značně osobní a leckdy nepřesné, přesto však správně určující většinu chyb, jichž se za své vlády dopustil. Za jednu z největších a nejostudnějších považoval válku proti Rusku. Velmi mnoho četl. Domněnku o hraběti Montholonovi jako sentimentálním traviči, vraždícím z lásky a smutku nad Bonapartovým osudem, můžeme bez obav škrtnout.

Poněkud vážněji zní náznak, který se rovněž objevil v tisku, že travičem mohl být i některý „nudící se britský důstojník“.

Na Svaté Heleně bylo nudících se britských důstojníků dost a dost.

Veleli silnému oddílu vojska, vyslaného do Jamestownu k ochraně ostrova a jeho nebezpečného, ač vznešeného vězně. Služba na této ztracené vartě musela být velmi nepříjemnou, přinejmenším strašlivě nudnou a deprimující naprostým nedostatkem vyhlídek na jakýkoli vojenský úspěch a s ním spojený postup. Napoleonova smrt znamenala jistě pro mnohé důstojníky vysvobození a návrat do vlasti nebo alespoň do oblastí přívětivějších a poskytujících více naděje na kýžené vavříny.

Přes argumenty, svědčící ve prospěch viny neznámého zruděnce, však ani tato varianta není pravděpodobná. Vztah důstojníků a vojáků anglické posádky k Napoleonovi byl pozoruhodný: „... Chovali se k Napoleonovi, smrtelnému nepříteli Anglie, uctivě, ba někdy dávali najevo i jakési sentimentální city. Vojáci mu přinášeli kytice květin, prosili Napoleonovy průvodce jako o nějakou milost, aby na něho mohli úkradkem pohlédnout. Důstojníci ještě po mnoha letech, když mluvili o zajatci, s nímž strávili několik let na zastrčeném ostrově, projevovali k němu sympatie s živostí anglickému temperamentu až nepřiměřenou“ (J. V. Tarle).

Ruský kontrolní komisař hrabě Bolmanin (jehož, stejně jako jeho druhy z Pruska a Rakouska Napoleon nikdy nepřijal) o tom podal zpola výstražný, zpola udivený referát: „... Francouzi jsou rozehvěni, když ho spatří, a pokládají se za nevýslovně šťastné, že mu mohou sloužit... Angličané se k němu přibližují jen se zbožnou úctou. Ba i jeho strážci dychtivě čekají na jeho pohled a snaží se od něho ulovit alespoň slovíčko...“

Z obou výňatků, k nimž bychom mohli ovšem přidat další a další, vyplývá, že se sice angličtí důstojníci určitě nudili, že však ze svého stavu nevinili Napoleona, a už vůbec mezi nimi nevládla nenávist k sesazenému císaři. Travičství by se tedy mohl dopustit jen mimořádný jedinec, jehož morální kodex by byl v příkrém rozporu s pojmy důstojnické cti, na niž si Britové (snad kromě guvernéra) velmi potrpěli, a jehož smýšlení by se ostře lišilo od všeobecné nálady v Jamestownu. Kromě těchto psychologických námitek jsou však proti uvedené hypotéze i závažnější námitky věcné.

Jamestown je na opačné straně ostrova než Longwoodská vysočina, vykázaná za sídlo Napoleonovi, a styk anglických důstojníků s Bonapartem a jeho družinou byl spíše výjimečný než pravidelný. Vzhledem k Napoleonově stále znovu a znovu (i na Svaté Heleně) vybuchující nenávisti proti Angličanům vládnoucích tříd neměl žádný z důstojníků možnost ani příležitost vetřít se tak blízko k Napoleonovi, aby ho mohl rozmyslně zvolna trávit a neublížit nikomu z Napoleonova okolí, které příznaky, postihujícími Bonaparta, netrpělo, a tedy nebylo působení jedu vystaveno. Konečně máme důvod domnívat se, že chronická otrava, soudě podle klinických příznaků, počala záhy po Napoleonově příchodu na Svatou Helenu a neustále pokračovala zvyšujícími se dávkami, jež jsou v těchto případech nutné - tzv. arzenofagové, požívající arzén jako drogu, si postupně zvykají a posléze požívají několikanásobně smrtící dávky, aniž onemocní - až do posledních týdnů císařova života. Za tuto dobu by se byl každý anglický vetřelec, nápadně vyhledávající Napoleonův dům nebo jeho dodavatele, stal nápadným.

Škrtnáme tedy i hypotézu o nudícím se důstojníkovi.

Zbývá poslední a nejpravděpodobnější řešení, jemuž nasvědčuje postup klinického obrazu Napoleonovy choroby i okolnosti na ostrově.

Napoleon se nemýlil ve svém tušení, že umírá předčasně a zabit, i když je dnes velmi obtížné říci, zda vrahem byla anglická oligarchie nebo některá její reprezentativní složka, či jenom tajná služba, jednající velmi často nejen bez vědomí vlády, ale i přímo proti jejím pokynům. Zdá se, že o Napoleonově osudu bylo rozhodnuto v dubnu 1816, kdy byl ze Svaté Heleny narychlo odvolán z funkce guvernéra ostrova zmíněný admirál Cockburn, poctivý starý voják, a nahrazen sirem Hudsonem Lowem, nejen tupým a omezeným, ale především příslovečně bojácným a neschopným vzepřít se čemukoli, jednak z podstaty vlastního naturelu, jednak z doživotní hysterické obavy o kariéru. Nelze si představit povolnější nástroj jakéhokoli darebáctví než právě guvernéra Lowa. Jeho chováním vůči Napoleonovi se jako příslovečná červená nit v lanech britských korábů táhne obava z lékaře Napoleonovi příliš oddaného a zbytečně schopného, který by mohl onemocnění správně rozpoznat jako chronickou otravu (byť i občas překrytou případným onemocněním jiným, u zdravotně dosti vratkého pacienta nijak překvapujícím) a ráznými opatřeními předejít nebezpečí. O'Meara vyhovoval nepříliš rozsáhlým odborným vzděláním ranhojiče - avšak jeho oddanost byla na překážku. Ostatně ani nevíme, co bylo podstatou jeho divokého konfliktu s Lowem, po němž ihned následoval

vyhazov ze Svaté Heleny. Nikdy se patrně nedozvíme, zda snad už O'Meara nepojal podezření a guvernéra přímo neobvinil. Antommarchi vyhovoval dokonale. Jeho praktické vědomosti byly minimální a lékařská morálka prabídná.

Velmi přesvědčujícím a sugestivním argumentem pro tušení, že Lowe byl do skutečné podstaty Napoleonovy nemoci zasvěcen, je jeho nepochopitelné, trapné a absolutně nediplomatické zasahování do pitevního protokolu. Ovšemže lékařství vůbec nerozuměl, ale to také nebylo třeba. Je pravděpodobné, že byl informován o pitevním nálezu, odpovídajícímu chronické otravě arzenikem, a podle svého nevalného rozumu se snažil vymýt z protokolu vše, co se s tímto nálezem shodovalo - především postižení jaterní tkáně. Možná že věděl pouze o činnosti traviče a jednal podle vlastního uvážení - zmínili jsme se již, že „dědický prášek“ byl jedem nesmírně populárním a všeobecně proslulým, jehož účinky byly notoricky známy jak klinicky, tak v hrubých rysech co do sekčního nálezu.

Celá záležitost se znamenitě zkomplikovala výsledkem analýzy Napoleonových vlasů, udánlivě odstřižených těsně před odjezdem na Svatou Helenu - obsahující totiž nejvíce arzenu ze všech zkoumaných vzorků. Rozložení arzenu ve vlasu dovoluje soudit, že první silně toxická dávka byla císaři podána nejspíše těsně před bitvou u Waterloo. Odpovídala by tomu i příhoda, které někteří životopisci přikládají klíčový význam: v rozhodující fázi bitvy, když se již Wellington po dobytí dvorce La Haie-Sainte Francouzi považoval za poraženého, byl Napoleon přepaden krutými bolestmi a křečemi v žaludku, takže musel opustit velitelské stanoviště a uchýlit se do blízkého statku či mlýna, kde se svíjel a sténal. Zatím došlo Neyovou vinou k netaktickému útoku francouzské jízdy bez podpory pěchoty na čtverce anglických střelců, které náporu odolaly a Napoleonovu jízdu zdecimovaly. To rozhodlo o výsledku celého střetnutí navzdory hrdinství gardy, vedené generálem, i statečnosti zálohy u Placenoit pod vedením maršála Lobaua. Třicet tisíc Blücherových vojáků řež rozhodlo.*

**Napoleonova nepřítomnost na velitelském pahorku právě v rozhodující fázi bitvy u Waterloo pochopitelně přilákala pozornost nejen historiků, ale i lékařů. Obvykle diagnostikovali epilepsii, projevující se u Bonaparta záchvaty v časném mládí (a podle některých autorů i později, byly však přísně tajeny jako jedno z nejbedlivěji strážovaných státních tajemství), později explozivními stavy agresivity, vystřídány stavy apaticko-abulickými, podobně jako se u císaře střídala období s malou potřebou spánku s hypersomnií, chorobnou spavostí. Psychiatři, u nás např. Vondráček, soudí, že za bitvy u Waterloo došlo u Napoleona k obnubilaci, mráкотnému stavu, vyplývajícímu z epileptického onemocnění.*

Osobně se přikláním spíše k otravě a k žaludečním křečím, které jsou ostatně svědecky prokázány. Této verze se také přidržel Bondarčuk ve svém dvoudílném velkofilmu Waterloo - Bonaparte je postižen náhlou břišní příhodou.

Není jisté, ba podle mého soudu není ani pravděpodobné, že by zkoumané vlasy opravdu patřily Napoleonovi. Mezi Waterloo a deportací měl sotva na holiče a rozdávání památek čas a náladu. Jestliže tomu však tak opravdu bylo, pak Napoleonův záchvat v rozhodujícím okamžiku odpovídá akutní otravě a jeho strážci na Svaté Heleně by byli pravděpodobně mimo podezření - ne ovšem anglická tajná služba. Znamenalo by to, že travičem byl někdo z Napoleonovy blízkosti, snad sluha, snad kuchař, kdoví... A kdoví odkud a z jakých fondů byl podplacen.

Kruh argumentů, svědčících o záměrném a velmi rafinovaně prováděném postupném otravování Napoleona, se uzavřel rozhodnutím anglické vlády nezveřejnit - dodnes! - sekční protokol a po plných sto let zabránit vyšetření vzorků orgánů, vyjmutých při pitvě, nestrannými odborníky. Nutno přiznat, že to bylo z anglického hlediska rozhodnutí moudré: publikace jaderných vědců z Harwellu byla přijata jako novinářská a kulturní historická zajímavost a snad kromě několika hystericky zarytých obdivovatelů (schopných s potěšením pochodovat v maškarních kostýmech napoleonské gardy Evropou k obveselení dětí a obecného lidu) nikoho zvlášť nevzrušila. Šavle zůstaly v pochvách a francouzská flotila se nevyřítla k britským břehům s výsádkem, planoucím touhou po pomstě.

Vražda však přece jen zůstala vraždou.

A pokud jde o otravu arzenem, nebyl Napoleon jediným, jehož vražda byla aktivační analýzou dokázána dodatečně. Brutální vražda skončila i život amerického polárního badatele Charlese Francise Halla, který se zúčastnil expedice k severnímu pólu, vypravené roku 1871. Lod' Polaris se 800 km od

pólu dostala do ledovcových polí a nemohla pokračovat v plavbě. Hall trval na tom, aby polárníci zůstali na místě a příští rok na jaře pokračovali v plavbě, bude-li to možné, nebo se pokusili dosáhnout cíle po ledě. Kapitán lodi Budington, prapodivný šéf vědeckého týmu Bessel i ostatní členové expedice se dožadovali návratu - Hall však trval na svém a nedovolil plout nazpět. Netrvalo ani čtrnáct dní, když po vypití šálku kávy, 24. října večer, onemocněl za prudkých břišních příznaků a záhy (8. listopadu ráno) skonal. Ještě před smrtí se několika společníkům svěřil, že je otráven, a toto tušení zapsal kapitán Tyson, světlá postava celého skandálního polárního podniku, i do deníku. Hall byl pohřben na severozápadním pobřeží Grónska.

Teprve aktivační analýza poskytla zcela zřejmě a nepochybně možnost ověřit nebo vyvrátit pověsti, neustále kolující o Hallovo skonu. Poprvé byla použita již roku 1936 (Hevesy a Levi) - mrtvý Hall však čekal až do roku 1971, kdy se víceméně soukromé expedici podařilo odebrat vzorky z chladného hrobu v zátocě Polaris a vlasy i nehty podrobit aktivační neutronové analýze. Výsledek byl jednoznačný: badatel byl zavražděn několika opakovanými dávkami arzeniku, z nichž první, největší, mu byla podána v kávě 24. října 1871 odpoledne, když se vrátil z velmi obtížné čtrnáctidenní výpravy na saních. Měla předběžně určit trasu konečného útoku na severní pól. Další dávka byla podána asi 1. listopadu, když podivný pan Bessel zjistil jisté zlepšení stavu. To vylučuje jakoukoli náhodu, která by snad mohla nastat při náhodném požití arzenikového jedu na krysy (posádka Polarisu s nimi po celou plavbu urputně a vcelku marně bojovala). Nestál tedy už zbabělcům v cestě k rychlému návratu, ačkoli to byl právě jen on, který navzdory nevalným nautickým znalostem byl jako jediný člen expedice schopen udržet kázeň a výpravu v pořádku a beze ztrát ji dovést do civilizovaných krajů.

Tato vražda, ačkoli - lze-li vůbec srovnávat - ještě surovější a neobhajitelnější než vražda padlého diktátora, který utápěl Evropu desítky let v krvi, ovšem nebyla pro novináře dostatečně atraktivní. A tak se o skutečné příčině Hallovy smrti dozvěděli nejspíše čtenáři odborného kriminalistického, nukleárního a polárníckého tisku. Svět už je asi takový...

Vraťme se však k Napoleonovi a k podivné historce, která po jeho smrti kolovala. Věrní zásadě nevyhýbat se ani podobným indiciím se o ni se čtenáři podělíme.

Je historickou skutečností, že si Napoleon udržoval a platil svého dvojníka, vesničana jménem François Eugen Rabeau. To by nebylo koneckonců nic zvláštního a překvapujícího. Zvláštní však je, že Rabeau, pro jistotu bedlivě střežený po Napoleonově deportaci na Sv. Helenu zvláštním agentem královské policie, na podzim roku 1818 záhadně, beze stopy a navždy zmizel. Rozsáhlé pátrání po něm zůstalo bez výsledku - po několika letech se však v církevní matrice jeho rodné obce objevil zápis hlásající, že Napoleonův dvojník „se v této obci narodil, žil a posléze zemřel na ostrově Sv. Heleny“. Datum chybělo.

Fantazie počala pracovat na plné obrátky a z jemných náznaků snovat pevné předivo Napoleonova romantického úniku z deportace. Ledacos této značně odvážné verzi nahrává: tak např. existuje nepochopitelný dopis neblahého guvernéra Lova z podzimu roku 1818, důvěrně sdělující, že Bonaparte opustil ostrov. V pamětech příslušníků Napoleonova miniaturního „dvora“ můžeme mezi řádky a leckdy i zjevně číst, že se Napoleon právě od podzimu 1818 nápadně změnil, ať již jde o chování nebo o zdravotní stav, že se změnilo jeho písmo, že náhle neznal mnohá fakta, která mu byla ještě nedávno běžná, že ztratil svou skvělou paměť, umožňující mu vzpomínat na jména starých poddůstojníků a leckdy i vojáků Velké armády. Pochopitelným výsledkem těchto pověstí byla fáma o daleko pozdější Napoleonově smrti v klidu a bezpečí nekonečných rozloh kdesi v Americe. Emigrovalo sem ostatně mnoho bonapartistů - zdá se, že jejich odchod a umístění byly předem připraveny, organizovány a bohatě finančně zajištěny. Zajímavým dokumentem je příběh patrně nejproslulejšího napoleonského maršála Michela Neyea, vévody z Elchingenu a knížete moskevského, který se po návratu Napoleona z Elby přidal po jistém váhání k císaři, a místo aby ho podle svého slibu Ludvíku XVIII. přivezl v kleci jako zajatce, vtáhl po jeho boku v čele vojska do nadšené Paříže. Za to byl 7. prosince 1815 zastřelen v Lucemburské zahradě popravčí četou.

To alespoň praví oficiální verze o „nejstatečnějším ze statečných“, synu bednáře ze Saarlouis (nar. 10. ledna 1769), který jako poslední důstojník Velké Armády překročil po katastrofálním ústupu ruské hranice. Jisto je, že do jeho cely o půlnoci 6. prosince 1815 vstoupil kníže do Broglie, sice royalista, avšak zároveň jediný člen vojenského soudu, který hlasoval pro Neyovo osvobození a své stanovisko odůvodnil tvrzením, že se „ve Francii nenalezne voják, ochotný střílet na symbol slávy“...

Nalezl se? Nebyl snad v hlavních jen prach a nepředstíral vězeň, že padá, smrtelně zasažen kulemi? Nalezly se záznamy o tajném kočáru, který od Lucemburské zahrady vyjel směrem na Le Havre, k

přístavu a k lodím, směřujícím do všech koutů světa.

Jisto je, že se za čtyři roky po této události objevil v Severní Karolíně učitel francouzštiny a ředitel malé školy v Georgetownu, asi 80 km na sever od Charlestonu, Peter Steward Ney. Bonapartističtí emigranti respektovali jeho inkognito, všeobecně však věřili, že jde o maršála, který unikl smrti. Jen někteří nezachovali potřebné dekorum. Když jednoho dne potkal učitele Neye vysloužilý polský plukovník Lachmanowski, veterán Napoleonovy armády, vrhl se mu s pláčem na prsa a dojatě zdravil svého bývalého velitele. Peter Ney neprotestoval, ani svou identitu s maršálem nepotvrdil. Podruhé poznal svého velitele jeden z „chlupáčů“ seržant Louis Lefevier, sloužící kdysi v maršálově osobní stráž. Druhý den Peter Steward Ney bez vysvětlení zmizel - žáci marně čekali na svého učitele. Objevil se až roku 1830 v Davidsonu. Neučil už, jako soukromník se věnoval výhradně svým zálibám a nejvíce času trávil v knihovně, studoval francouzskou historii, především Napoleonovu dobu.

Učitel Ney byl roku 1836 pohřben na místním presbyteriánském hřbitově pod náhrobkem, opatřeným skromným nápisem, velmi se lišícím od poněkud bombastického vychvalování maršála na hrobce na Pařížském hřbitově Père-Lachaise. Teprve teď se bonapartisté ozvali a s potěšením rozhlašovali, jak byla oklamána bourbonská policie a její náhončí v Americe. Pod tlakem těchto pověstí byl dokonce davidsonský hrob roku 1887 úředně otevřen, identifikace pozůstatků však podle dobrozdání přítomných lékařů nebyla možnou.

O podivnou historku se počal zajímat proslulý francouzský kriminální expert David Carval, který se proslavil v Dreyfusově aféře. Získal nesporně autentické dopisy a písemné, vlastnoručně psané rozkazy maršála Neye i školní zápisky a vysvědčení, psané Peterem Stewardem Neyem - a po konzultacích s grafology prohlásil písmo za absolutně a nepochybně totožné. To je velmi silný argument, ne-li přímo důkaz - přesto však většina historiků pokládá Neyovu popravu za jistou a prokázanou. Snad mají pravdu, jakkoli jejich stanovisko je určováno především zdravým odporem k senzacím všeho druhu. Jisto ovšem je, že vzrušená napoleonská doba byla schopna dodat oběma stranám obětavé mučedníky, schopné sebeobětování až do krajnosti, ať už z lásky nebo z nenávisti. A takoví bývají schopni podle svých sil zasáhnout do dějin a alespoň v epizodách je pozoruhodně ovlivnit.

Závěrem vyprávění o Napoleonovi na Svaté Heleně, arzeniku a establishmentu ještě malou, smutnou poznámku: vybíjení nebezpečné rodiny Bonapartů neskončilo u trůnu zbaveného císaře. Zabit, a to nepochybně záměrně zabit, jinými slovy zavražděn, byl i jeho syn Napoleon II., kterého mu porodila roku 1811 Marie Louisa a který byl již v kolébce prohlášen římským králem. Ještě před pádem Paříže roku 1814 se Bonaparte zřekl trůnu v jeho prospěch, velmoci však (pochopitelně) pod tlakem Bourbonů tento akt neuznaly. Malý Napoleon II., od roku 1818 vévoda Zákupský, byl vychováván svým dědem, rakouským císařem Františkem I.

Byla to podivná výchova - Bonapartův syn představoval stále nebezpečí. Bonapartisté podnikli roku 1815 a roku 1831 nikoli nevýznamné pokusy o jeho znovudosazení na trůn Francie, dokonce i v samotném Rakousku byla jeho popularita obrovská a mnozí svobodomylní občané k němu vzhlíželi sice s tajnou a pošetilou, ale tím vroucnější nadějí. Po smrti jej dokonce lidová fáma povýšila na jakéhosi světce.

Světce Orlík (jak byl Napoleon II. a později vévoda Zákupský přezván podle stejnojmenného Rostandovy hry z roku 1900) naštěstí vyšel všemožně vstříc svým milujícím rakouským příbuzným. Byl po otci křehké konstituce, zjevně náchylný k tuberkulóze, avšak na rozdíl od něho velmi vnímavý pro radosti světa, do nichž ho v nápadně mladém věku a s nápadným nadšením uváděli jeho přidělení společníci. Dosud nedospělý oficírek, hubený jak pára nad hrncem a interesantně pohledný, trávil noci při pitkách a v lehčí dámské společnosti, což nebylo na rakouském císařském dvoře zvykem - k zasvěcování arcivévodů a vévodů do života sloužily zvlášť vybrané a placené „komorné“, zaručující diskretnost a dekorum. Za těchto okolností ovšem rodová tuberkulóza záhy propukla a Orlík roku 1832 k všeobecné úlevě rakouské i evropské reakce vydechl naposledy. Nemuselo být použito jedu, stačilo mladému pánovi včas nenapohlavkovat a hradit výdaje bonvivantů střídajících se směn, pracujících na Orlíkově devastaci.

Establishment se skvěl i nadále v celé kráse.

Poslední kapka do poháru bonapartistů je hořká: v této ne právě čisté spleti vražedných intrik není Francie hodným Fridolínem a Anglie zlosynným Dětrichem. Ještě před počátkem Napoleonova ruského tažení upozornil bývalý napoleonský maršál, švédský následník trůnu a zakladatel dodnes panující dynastie Bernadottů, ruského vyslance ve Stockholmu Suchtelena, že jemu i carovi hrozí smrt

z rukou vrahů, kteří již byli vysláni z Paříže. Suchtelen o tom zpravil cara zvláštní naléhavou depeší 29. března 1812.

A Bernadotte zcela určitě znal své pappenheimské...

Dobře utajený Jago

Na tomto tříposchodovém šedém domě, 10. ulice, Washington, není zvonek. Zaklepu na vrata, nic se nehýbe. Zaklepu podruhé, otevře mi muž.

„Chtěl bych si prohlédnout dům..“

„Tady není nic vidět.“

„No tak bych se chtěl podívat na to nic.“

„Go in.“

Tady opravdu není nic vidět. Prázdné skladiště se třemi galériemi podél zdi. Uprostřed místnosti výtah na zboží, malá vedlejší komůrka s umyvadly ve zdi. Starý vrátný na mne volá:

„Tam, kde stojíte, bylo jeviště, vpravo nahoře lóže.“

Egon Erwin Kisch: Americký ráj

Zuřivý reportér spatřil ještě alespoň zbytky přestavěného Fordova divadla, kdysi jednoho z nejpopulárnějších a nejvyhledávanějších washingtonských divadel vůbec, kde byl 14. dubna 1865 zastřelen prezident USA Abraham Lincoln. Divadlo bylo později znovu postaveno jako muzeum - po stržení starých zdí... Z hlediska „mstitelů Jihu“ naprosto nesmyslná vražda tedy přešla, smíme-li to tak říci, z oblasti materiálních památek a z paměti postupně vymírajících svědků do bolesti historie, v USA odjakživa na více či méně zdařilé odstřely prezidentů bohaté. Lincolnu předcházeli násilným odesláním na onen svět Andrew Jackson, následovali James Garfield, William McKinley, Theodore Roosevelt, Franklin Delano Roosevelt (za něhož však obětoval život chicagský starosta Antonín Čermák), John Fitzgerald Kennedy a takřka jistý prezident Robert Kennedy.

Atentáty na prezidenty USA se navzájem blíží nejen výsledkem, neodpovídajícím záměrům vrahů (jako ostatně každý individuální teror), ale i zajímavými okolnostmi, následujícími vraždu a svědčícími o velkorysě a předem dobře zajištěné snaze odstranit nepohodlné svědky, případně uchránit vraha před následky činu a tím se vyhnout jeho nebezpečné a nežádoucí výpovědi.

Podivné okolnosti smrti J. F. Kennedyho a neuvěřitelný řetěz „náhod“, který záhy zlikvidoval nejen policií označeného vraha, ale celé desítky možných svědků, jsou ještě v dobré paměti. Od vraždy Abrahama Lincolnu uplynulo již více než sto let a nad hrobem člověka, který ji - alespoň podle všeobecného mínění - provedl, se dosud vznáší otazník, podněcující od roku 1910 celou řadu historiků i neodborníků k sepsání spekulativních knih, snažících se objasnit značně zamotanou a na překvapující obraty bohatou historii atentátu.

Pokusme se ji stručně vylíčit i s okolnostmi, které se objevily teprve o celá desetiletí později a na něž v několika bodech vrhá světlo i moderní soudně lékařské vyšetření, v době vraždy ovšem nemožné, protože neznámé.

Osudný den 14. dubna 1865 nebyl právě nejvhodnější k návštěvě divadla, zejména v bigotních Spojených státech ne - byl totiž Velký pátek. Ještě nevhodnější program, který Fordovo divadlo zařadilo, excentrickou a excentricky pitomou Taylorovou komedii Strýček z Ameriky v tisícáté repríze. Za normálních okolností by se to zcela jistě nestalo, okolnosti však ani zdaleka nebyly normální. Krutá válka Severu proti Jihu skončila přechodem zbytků konfederovaných vojsk k vítězným jednotkám generála Granta (nazývaného pro ráznost a bezohlednost operací „řezník“ a vychloubajícího se do omrzení, že nikdo nepočítá své mrtvé), úspěšně byl zlikvidován i poslední prestižní incident, spor o prapor nad Fort Sumter. Nastal vytoužený mír, mír bez umírání, bez Quantrillových zločineckých band, zabíjejících přívržence Severu bez ohledu na věk a pohlaví zběsileji než nejbojovnější indiánské kmeny (skalpování je ostatně důvtipným vynálezem bělochů, nikoli Indiánů), mír bez hladu pro děti jižních států, rdoušených blokadou, a bez hořících černošských sirotčinců ve státech Severu, v nichž upalovaní černošci pykali za barvu své pleti jako důvodu i záminky velmi nepopulární války.

Lincolnovi se do divadla příliš nechtělo, necítil se dobře a manifestační, ba provokativní porušení církevních pravidel považoval za politicky netaktické. „Poctivý Abe“, jak se nechal rád nazývat, se i tak stal terčem zuřivých útoků nejen Jihu a nejen opozice Severu, ale i vlastních straníků, protestujících proti jeho politickým záměrům. V prezidentských volbách roku 1864 zvítězil nad generálem McClellanem o 400 000 hlasů, jimiž byl za volební kampaně častován („gorila“ a „pavián“

byly nejmírnější a nejšetrnější), zůstaly však v živé paměti, a Lincolnovi odpůrci všech kategorií čekali na každý prezidentům chybný krok. Paní Mary Lincolnová si rozhodně přála se svou přítelkyní slečnou Harrisovou, dcerou senátora za stát New York, Taylorovo dramatické veledílo spatřit. Lincoln, ač nerad, svolil a požádal národního hrdinu generála Granta, aby jej doprovázel. Z politických důvodů to bylo prozíravé a logické: přítomnost generála Granta by posvěcovala návštěvu divadla dvěma vítěznými hrdiny na státní akt, umožňující občanstvu holdovat svým idolům, a vylučovala tím podezření, že jde o pouhou mrzkou zábavu. Generál Grant přislíbil účast - ať byl jaký byl, jako že byl jednou z nejméně sympatických postav celé války, nelze mu upřít příslovečnou a všeobecně známou zodpovědnost a důsledné plnění všech úkolů. Bylo proto překvapením, když generál Grant, budoucí prezident, těsně před samotným představením účast odřekl pod záminkou, které dosud nikdy nepoužil; že chce totiž navštívit své děti. Jeho místo po prezidentově boku zaujal Lincolnův vojenský pobočník a snoubenec slečny Harrisové, major Rathbone.

Podle důvěrných dobových pramenů byla prý důvodem Grantova odmítnutí neshoda obou dam, vyplývající z nenávisť paní Lincolnové, která manželku prezidentského kandidáta paní Grantovou považovala za svou úhlavní společenskou sokyni. Snad je to pravda - Mary Lincolnová, rozená Toddová, byla již v té době zjevně duševně chorá a později skončila v ústavu -, ale přesto lze stěží věřit, že by „řečník“ Grant podlehl ženskému vrtochu, šlo-li o politický akt, ke všemu mohl-li se veřejnosti předvést v plné slávě jako druh a přítel nejpopulárnějšího muže USA. Podlehl.

Proč asi?

Když se Lincoln dověděl, že jej fyzicky statný a odvážný Grant nebude doprovázet, požádal téhož odpoledne ministra války Stantona, aby mu pro večerní návštěvu divadla přidělil jako osobní stráž jeho obvyklého průvodce a pobočníka majora Eckerta, atleta, sportovce a skvělého střelce. Stanton odmítl s odůvodněním, že Eckert má jinou naléhavou práci.

Byla to lež - Eckertovi bylo uděleno nežádané volno, byl doma a ani netušil, že se po něm prezident, jemuž byl naprosto oddán, shání. Nahradil ho policista John C. Parker. A nikdo se nikdy Stantona neotázal po vysvětlení tohoto podivného intermezza.

Proč asi?

Parker, jehož samozřejmou a vlastně jedinou povinností bylo střežit vchod do prezidentovy lože a řádně ji předem prohlédnout, svou funkci nesplnil. Navzdory dosavadní poměrně spolehlivosti pouze doprovodil prezidenta s chotí a oba snoubence do divadla a ihned se odebral do blízkého hostince, kde se s prostitutkou Lizzy Adamsovou bleskurychle opil pod obraz boží, ačkoli musel vědět, že si nad sebou podepisuje služební rozsudek vyhození. Neprohlédl loži, takže zůstal bez povšimnutí jak provázek, provlečený otvorem od závory, tak i zbrusu nově vyvrtaná špehýrka. Jeho rychlé opití je záhadou - byl to statný a na alkohol zvyklý muž (i když nikoli notorik, jak se lze občas dočíst). Nemenší záhadou ovšem je, že nejen nebyl obžalován z účasti na atentátu, ale nebylo proti němu zavedeno ani disciplinární řízení. Záhy byl dokonce mimořádně povýšen.

Proč asi?

Ostatně všechny spletité úvahy kolem prezidentových strážců by odpadly, kdyby byl na svém místě zůstal proslulý Pinkerton, zakladatel první a nejdůležitější americké detektivní agentury, který se svými muži po celou občanskou válku Lincoln střežil a několikrát skvěle zachránil před atentáty, ba dokonce i před únosem, ať byly utajovány a připravovány sebepečlivější. Nedlouho před Lincolnovou smrtí ze své funkce odešel s odůvodněním, že se musí věnovat svému soukromému byznysu, prováděnému především ve službách dobytkařských a železničních společností. Stalo se to v době pro bezpečnost Lincoln nejchoulostivější, když fanaticové podléhajícího Jihu hledali všemožné cesty k odvrácení nevyhnutelné porážky. Lincoln byl tehdy přímo zavalen výhružnými dopisy, oznamujícími mu jeho smrt, anonymními i podepsanými varovanými výzvami, aby se střežil atentátu. Přesto Pinkertona uvolnil k hledání ztracených stád krav a jejich zlodějů.

Proč asi? Vždyť věděl, že to je fyzické ohrožení. Jeho velitel milice byl v mládí v potyčce s kmenem Černých jestřábů proboden indiánským kopím a taktak vyvázl životem (a od té doby nenáviděl Indiány vůbec).

Představení bylo patrně k popukání, protože ve všeobecném smíchu nad provedenými taškařicemi takřka nikdo neslyšel výstřel, který zazněl z prezidentské lože, jež nebyla zevnitř řádně zajištěna (proč asi?), uprostřed druhého jednání, asi dvacet minut po desáté hodině. Vrah zcela klidně vešel do lože, přitiskl své oběti k týlu kraťoučkou hlaveň perkusní pistole ráže 44, podle výrobce nazývané deringer, prohnal jí hlavu kulkou a neuprchl, jak by bylo lze očekávat. Zatímco Lincolnovi společníci seděli

jako ustrnulí a major Rathbone se nezmohl na jakoukoli protiakci, přiskočil atentátník k pažení lóže a zvučným hlasem divadelního hrdiny zvolal „Sic semper tyrannis! - Tak se povede všem tyranům!“ - římské republikánské heslo, vepsané do znaku jižanské Virginie. Přeplněné hlediště alespoň dodatečně při výsleších poznalo pachatele. Byl jím velmi populární herec, čerstvá hvězda Fordova divadla, osvědčený a oslňující představitel Shakespearových hrdinů (proto také v plytké veselohře nevystupoval), atlet, ďábelsky odvážný jezdec, šermíř a podle všech navzájem zcela se shodujících dobových zpráv miláček a ideál všech dam John Wilkes Booth.

Zdá se, že se i v tomto případě musíme smířit se značně přimhouřenýma očima Ameriky, až dosud příliš chudé na hrdiny, než aby si mohla dovolit uplatňovat na ně přísná měřítká. Podle dobové fotografie M. Bradyho (jenž skvělým snímkem přispěl i k Lincolnovu zvolení prezidentem) se Booth podobal spíše nepřilíhajícímu úspěšnému obchodnímu cestujícímu v galantérii, ale přání, vtělené v myšlenku, i hory přenáší. O Billym Kidovi, bezohledném lumpovi a násilníkovi, zachoval americký mýtus zvěst, připisující mu takřka démonický půvab a ďábelskou neodolatelnost Jediný zachovaný snímek ukazuje však Billyho Kida jako křupana s tak idiotským výrazem, že by se průměrný obecní blb proti němu vyjímal jako antická plastika mudrce...

Ani o Boothových duševních vlastnostech si nemusíme dělat zbytečné a od samého počátku marné iluze. Byl sice inteligentním, zároveň však i chorobně ješitným a patrně duševně ne zcela normálním mužem, ovládaným zprvu zběsilou nenávistí k vlastnímu otci (člověku sice originálnímu, ale mírnému), později k prezidentu Lincolnovi. Zorganizoval dokonce už dříve dva pokusy o Lincolnův únos, oba prý trapně a dětinsky diletanské - doufal, že donutí Sever vyměnit za Lincolna tolik vojáků a důstojníků, aby nebyl dál schopen vést válku. Zdá se, že akce byly i policii jenom k smíchu a že je ani vážně nevyšetřovala.

Lincoln ostatně neměl být jedinou obětí. Booth se rozhodl odstranit zároveň i viceprezidenta Johnsona a ministra zahraničních věcí Williama Sewarda. Protože by tohle všechno jediný hrdina nestihl, přibral do spolku trvale opilého koláře George Atzerodta, výtržníka a imbecila Lewise Paine a ze zaměstnání vyhozeného příručího Davida Harolda.

Byl si jako všichni psychopaté jist úspěchem všech plánovaných atentátů, takže téhož odpoledne napsal a odeslal dlouhý patetický dopis, v němž vysvětloval pohnutky svého činu, redakci novin National Intelligencer - díky němu byli záhy bez obtíží zatčeni v dopise jmenovaní Paine, který Sewarda poranil, i Atzerodt, jenž se k Johnsonovi vůbec nedostal.

To vše jsou nepochybná a dnes již historická fakta - mezi nimi se však skrývá i několik zajímavostí a otazníků.

Booth byl zároveň postava velmi podivná, rozhodně ne všední. Byl vášnivým a hysterickým přívržencem Konfederace, tím rozhodnějším, čím bylo jeho přívrženectví iracionálnější (podobně jako skalní fandové Sparty či Slávie). Nebyl s Jihem spojen žádnými pouty (narodil se u Baltimoru), zájmy či rodovými vztahy. Přesto byl ochoten pouštět se do vysloveně histriónských podniků ve prospěch Jihu a riskovat tím své milionářské gáže. Jeho plány na zabití či únos Lincolna a dalších nejvyšších představitelů Unie vypadají dnes snad naivně, ale za téměř naprosté neschopnosti státní správy, jaká byla v Unii dosažena za Lincolnova prezidentství, zdaleka naivní nebyly. A ke všemu nasvědčují tomu, že byl Booth dokonale informován o prezidentových pohybech a záměrech i o pohybech a záměrech dalších vůdců Unie. On, herec a playboy. Zvláštní... Stejně zvláštní je lhostejnost policie, která by se měla zajímat alespoň o zdroje jeho informací.

Jeho nejproslulejším skandálem bylo představení v newyorské Zimní zahradě, předcházející o několik měsíců atentát. Tři bratři Boothové obsadili tři hlavní role v Shakespearově Juliu Caesarovi - John Wilkes Booth v roli Antonia zamotal do proslulé Antoniovy řeči nad Caesarovou mrtvolou zcela neorganický výkřik „Sic semper tyrannis!“, který se stal ve spojení s jeho osobou proslulý jako, řekněme, „správně vodvaz“. Představení se nedohrálo, bylo přerušeno falešným požárním poplachem, v téže době však v New Yorku vzplanulo současně šestnáct budov. Diverze - pochopitelně. Její spojitost s Boothy nemohla být dokázána, jisto však je, že šlo o akci koordinovanou a pečlivě naplánovanou schopným aparátem, disponujícím rozsáhlými možnostmi, a že se heslo „Sic semper tyrannis“ stalo jakousi Boothovou vizitkou.

A třetí zajímavost: v den atentátu se prý dostal Booth do divadla čirou náhodou a čirou náhodou se od ředitele Forda dověděl o vzácné večerní návštěvě. Čirou náhodou byl on, elegán, vybaven dostatečným souborem nástrojů, aby provedl úpravy na mechanismu závory a zámku lóže a provrtal špěhrku, to vše za půldruhé hodiny pobytu v divadle, kde byla ještě ke všemu lóže opravována a

rozšiřována pro manžele Lincolnovy a, jak se očekávalo, Grantovy. Nikdo si - čirou náhodou - nepovšiml jeho kutění, takže nerušené odešel, objednal si v půjčovně stáji Jamese W. Pumphreye jezdeckého koně k odebrání ve čtyři hodiny odpoledne - a pak učinil něco nanejvýš podivného.

Nasadil si paruku, přilepil mohutný falešný knír a vyrazil do washingtonských ulic, přesněji řečeno do svých oblíbených podniků, kde pojezdil a popil takřka celou láhev whisky a ukázal se kdekomu. Jeho maskování se hodilo spíše pro klauna. Jako štamgast byl ovšem ihned všude identifikován a uctivě oslovován jménem. Svůj převlek nikomu nevysvětlil, ačkoli ten večer nehrál a jíst i pít s falešným knírem je výkon nepřinášející potěšení. Vpodvečer se v tomto nalíčení ukázal i v zákulisí divadla, zjednal si pomocného kulísáka Josepha Burroughse k hlídání a držení koně u zadního vchodu divadla, poptával se u kolegů na přesný čas (on, boháč a miláček dam, jejichž nejnápaditějším upomínkovým darem byly určité hodinky; musel jich mít celou kolekci), zkrátka prokázal kdekomu, že se konečně zbláznil nadobro. Herci bývají, jak známo, dost mimořádné povahy, ale nosit za bílého dne umělé frňousy a paruku...

Pak Booth na nějakou dobu zmizel - představení, a k tomu představení před hlavou státu, bylo v běhu a nikdo neměl čas ani důvod starat se o muže, který toho večera nehraje a jenom se plete.

A pak se objevil v Lincolnově lóži muž s výstřední parukou a falešnými vousy, jimiž se po celý den a večer honosil Booth, vykřikne Boothovo takřka erbovní heslo, když předtím smrtelně zranil prezidenta, a prchá - jak, ještě uvidíme.

Od samého počátku je jasné, že to byl Booth, že to musel být Booth, vždyť Booth se promenoval po Washingtonu v téhle paruce a vousech, Booth se svým teatrálním heslem „Sic semper tyrannis“, blázen a výstředník Booth...

Bylo to opravdu jasné? V tom okamžiku Bootha neidentifikovali ani stálí diváci, např. policejní prezident major Richards a advokát major Steward, který jediný vraha duchapřítomně pronásledoval a nedostihl, ani kolegové Hawk, slavná Laura Keenová, hrající toho večera naposledy, ani Fergusson, které málem porazil, ani dirigent Withers, jehož málem přizabil. Nicméně - paruka, vousy + heslo = (i ve slabém světle) John Wilkes Booth.

Zvláštní. Přidrže se však dějinného podání a vraťme se k Boothovi v prezidentské lóži.

Hrál svou velkou roli. Skryl jednoranný a teď už zbytečný revolver do kapsy (odkud mu na jevišti zase vypadl), vytasil malebnější dýku, zbytečně bodl ustrnulého majora Rathbona do paže a mrštným skokem se vrhl na jeviště mezi zděšené herce. Výstup byl poněkud pokažen a efektní skok zmařen maličkostí: Booth zachytil ostruhou jezdecké boty o americkou vlajku, umístěnou pod prezidentskou lóží, a dunivě se rozplácl na prknech, znamenajících svět. Pád byl tak nešťastný, že si zlomil jednu z lýtkových kostí levé nohy nad kotníkem. Byl však přece jen chlapem těžkého kalibru, takže se rychle vztyčil a odbelhal do zákulisí, odtud na ulici, kde, jak se obvykle píše, vsedl na kůň hlídáný Burroughsem a odcválal, zatímco se teprve herci i diváci s výjimkou majora Stewarda pomalu začali probírat z ustrnutí.

Ani skvělý jezdec ovšem nemohl být rychlejší než nedávno zavedený a v době Lincolnova zavraždění již spolehlivě fungující telegraf. Ministr války Edwin Stanton se s energií sobě vlastní rázem ujal řízení velkorysé pátrací akce, jejímž cílem bylo zatčení dobře známého, populárního, a tudíž stěžejí zaměnitelného vraha. Osm tisíc vojáků, posílených šesti sty padesáti policisty, domobranou i civilními dobrovolníky, obsadilo mosty a silnice v okolí Washingtonu a hermeticky odřízlo hlavní město od světa. S jedinou výjimkou.

Na zvláštní Stantonův rozkaz se hlídání netýkalo Navy Yard Bridge, mostu, vedoucího přes řeku Potomac do jižanského Marylandu a na cestu k Richmondu. Stanton je prohlásil za zbytečné, protože se prý tento most tak jako tak pro veškerý civilní provoz zavírá v devět hodin večer a v okamžiku atentátu byl tedy již dávno pro Bootha nepoužitelný - alespoň podle rozhodného mínění pana ministra.

Proč asi?

Booth totiž bez překážek prošel právě přes tento most, když se nic netušícímu veliteli tříčlenné stráže seržantu Cobbovi prokázal správným a pro onen den platným tajným heslem, opravňujícím s ním obeznamené osoby použít mostu v kteroukoli hodinu. A opět otazník, který stojí za přemýšlení: ačkoli to po něm nikdo nežádal, představil se Booth, tentokrát už pochopitelně bez umělých vousů a bez paruky, svým plným a správným jménem, ačkoli mu muselo být jasné, že přístavní areál, do něhož most patřil, má telegrafní spojení s washingtonským i ústředními úřady a že se telegramy s výzvou zadržet vraha rozlétly už na všechny strany daleko rychleji než nejhovněji kobyly z páně

Pumphreyovy půjčovny. Zanechal tedy po sobě ne stopu, ale přímo zvěst, že má namířeno na jih k Richmondu, a zároveň prokázal, že se kontroly velícího seržanta Cobba nebál. Věděl, že projde.

Tvrzení, že Cobb pustil Bootha takřkajíc na dobré slovo a na výmluvu, že se zdržel ve městě, neobstojí. Takové věci se ve válce ani těsně po ní nedělají, a už vůbec se jich nedopouštějí délesloužící seržanti. Především se však u Navy Yard Bridge odehrála situace, která jako by vypadla z Klicperova Rohovina Čtverrohého: přes most, tak laskavě Stantonem opomenutý, nepřešel totiž v těchto pozdních na noc chvílích jen Booth, ale před ním slabomyslný atentátník Paine, který v domě ministra zahraničí Sewarda, obvazy pevně připoutaného na lože, způsobil strašný zmatek, ministra však jen poranil, a po něm David Herold, jenž Paina k Sewardovu domu dovedl a znovu a znovu mu vtloukal do hlavy jeho úkol. Také Herold zřejmě znal heslo - ač to Cobbovi později nikdo neuvěřil. Zato byl zadržen Rohovín Čtverrohý, strážmistr John Fletcher. Zahlédl Herolda cválajícího kolem půjčovny koní a domníval se, že se chystá drahocenný majetek stáje ukrást. Pustil se tedy jako jediný vážný pronásledovatel za ním. Přes most se ovšem nedostal. Neznal heslo.

Obdivuhodná je naivita některých zcela vážně míněných rekonstrukcí atentátu a osudů jeho protagonistů, považujících stejný směr útěku všech tří atentátníků za čiročirou shodu okolností, ba za náhodu dokonce i to, že se Booth s Heroldem v noci temné jako smůla setkali asi deset mil od místa atentátu. Pak pokračovali v cestě společně.

Vojáci i policisté tedy hlídali nadarmo. Booth byl zatím pod jménem Thyson ošetřen dr. Samuelem Muddem v Bryantownu, jímž atentátník na útěku do svého nezištně milovaného Jihu projížděl. Dr. Mudd neměl a nemohl mít tušení, co se před několika hodinami ve Fordově divadle událo, i když snad - nelze to vyloučit - Bootha z jeviště znal, a konal jen svou lékařskou povinnost. Zranění ostatně nevzbuzovalo podezření - zlomených noh neopatrných jezdců bylo dost a dost a pro lékaře představovaly stálý a spolehlivý zdroj příjmů. Jezdeckou botu bylo ovšem nutné před přiložením dlahy rozříznout a Booth ji zanechal dr. Muddovi na památku.

Pak, doprovázený svým společníkem a spoluspiklencem Davidem Heroldem, pokračoval nerušeně v útěku na jih. Za nimi se, jak se zdá, nepřítis usilovně a horlivě hnali pronásledovatelé. Podařilo se jim Bootha dostihnout teprve ve Virgínii, v opuštěné stodole Garrettovy farmy dne 26. dubna 1865.

Úspěšnému oddílu, tvořenému pětadvaceti policisty, velel poručík Baker, blízký spolupracovník ministra Stantona. Pronásledoval Bootha na základě údajů hospodského Lloyda, u něhož si Booth předem uložil zbraně, a dr. Mudda, který sice podle vlastního tvrzení divadlo nenavštěvoval, a tudíž Bootha nepoznal, přesto však po zprávě o atentátu okamžitě úřady vyrozuměl o podezřelé návštěvě dvou cizinců ve své ordinaci. Ctihodné úřady však vzaly tuto zprávu na vědomí teprve 18. dubna.

Proč asi?

Přímo před Garrettovou farmou se k pětadvaceti Bakerovým policistům, kde se vzal, tu se vzal, přidal mysteriózní „plukovní Conger“, jako by vykrytalizoval ze vzduchu. Vedl hlídku několika jezdců, což plukovníci obvykle nedělají. Čím nevítanější jeho přítomnost, hrozící připravit Bakera o zásluhy a o povýšení, byla, tím rozhodně si vedl a okamžitě převzal velení. Policisté obklíčili stodolu, sloužící kdysi jako skladiště tabáku, a respektující přísný Bakerův pokyn, že zlosynové musí být zajati živí (na Bootha byla vypsána odměna 50 000 \$, na Herolda 25 000 \$), vyzvali muže ve stodole ke vzdání se. Se vztyčenýma rukama vyšel David Herold, který potvrdil, že Booth je uvnitř. Zatímco Baker s Heroldem vyjednával a zatýkal jej, zmizel tajuplný plukovník Conger z dohledu. Záhy však ke všeobecnému překvapení vyšlehl ze střechy stodoly plameny a ozval se výstřel. Plukovník Conger s pochodní v jedné a s pistolí ve druhé ruce nahlížel škvírami mezi prkny do stodoly, kde se v agonii svíjel muž s prostřeleným hrdlem a poraněnou páteří, který zanedlouho skončil. Policistům se podařilo vynést jej z hořící budovy dříve, než se v dešti jisker zhroutila a zakryla veškeré stopy. Palič a střelec Conger i se svými muži pak stejně záhadně zmizel, jak se objevil. Ani soudního přelíčení, ani ohledání mrtvolky koronerem se nezúčastnil.

Proč asi?

Ještě než plukovník Conger zmizel, dostal se do prudké hádky s Bakerem, který jej obvinil z naprosto zbytečného zabití delikventa a nesmyslného zapálení stodoly. Conger s bohorovným klidem odušil, že nestřílel, a odmítl na tento námět dál hovořit. Později, za několik let, se za „Lincolnova mstitele“ a úspěšného stfelce vydával jakýsi poddůstojník policie Boston Corbett, jenž byl rovněž u Gerrettovy farmy přítomen - patrně neprávem. Corbett byl ostatně znám jako náboženský fanatik a záhy skončil jako nebezpečný šílenec v blázinci. Jeho líčení událostí jsou naprosto nespolehlivá, tím spíše, že je ustavičně přikrašloval ve smyslu „Všemohoucí vedl mou ruku k odplatě..“

Tisk, jásající nad spravedlivým potrestáním prezidentova vraha, barvitě popisoval, jak byl polomrtvý muž s obtížemi vytažen z hořícího domu a polit vodou. Poněkud se zotavil a počal recitovat monology ze slavných her, „hystericky vykřikovat“ vzkazy matce a posléze vydechl duši se slovy „Useless, useless! Všechno bylo marné!“

Líčení je typickou ukázkou novinářské šmokoviny, referující o skutečnosti ne jaká je, ale jaká by měla v obecných představách být. Umírající muž s prostřeleným hrdlem nejdříve chroptí a sípavě chrčí, rozhodně nerecituje monology - Booth byl ovšem herec, a proto musel na závěr života zarecitovat. Kdyby byl akrobatem, připsali by mu novináři pravděpodobně pokus o poslední salto. Rovněž slova o marnosti všeho jsou nesmyslem - atentátníkovi se jeho záměr podařil. Jen poslední oslovení matky (ne ovšem „hystericky vykřikované“) by znělo důvěryhodně, kdyby... nešlo právě o Bootha.

Pocházel totiž z kuriózní rodiny jako deváté dítě slavného herce Junia Bruta Bootha, jenž se přistěhoval z Anglie a stal se v Americe hercem číslo jedna. Svých devět dětí (John Wilkes se narodil roku 1838) měl s devíti ženami, ale ani s jednou nepovažoval za nutné se oženit. Rodina, jež dala USA několik vynikajících herců a hereček, byla seskupena kolem otce - vlastně hejno dětí různého stáří, učících se divadelnímu řemeslu. Svě matky většinou vůbec neznaly. John Wilkes alespoň o své matce nikdy nemluvil a se vši pravděpodobností i pro něho platilo boothovské „pater certus, mater incerta...“

Nelze přijmout ani hojně tradovanou verzi o sebevraždě muže ve stodole. Jednak je hrdlo jako cíl sebevražedné kulky takřka vyloučeno, jednak, jak záhy uvidíme, považoval sám Booth svou beztrestnost za zaručenou. A jiný, nastrčený nebo náhodně přítomný muž neměl k sebevraždě důvod. Smrtícím výstřelem mohl být leda překvapen.

Baker tedy nelapil Bootha živého, ale měl alespoň jakousi mrtvolu.

V tom okamžiku začaly svízele.

Zděšený a pochopitelně rozčilený majitel farmy Garrett, právem očekávající kruté represálie za ukrývání národního nepřítele č. 1, přesvědčoval Bakera, a za několik dní policii místopřísežně potvrdil, že chudák, zastřelený mezerou mezi prkny stodoly, nebyl Booth, ale docela obyčejný a tuctový zběh z armády Severu, jakých se toulaly krajem desetitisíce a jejichž počet se po skončení války rozpadem armád ještě před demobilizací den ze dne zvyšoval. Věděl i jeho jméno: John Howard Boyd.

Výzbroj mrtvého muže, neobsahující ostatně zbraně, uschované v Lloydově hospodě, rozhodně svědčila spíše pro farmářovo tvrzení než pro oficiální, později rozšířenou policejní verzi: kromě velkého zavíracího nože, připomínajícího nože španělské, měl mrtvý ještě lovecký „bowie knife“ (nikoli dýku), dva značné „obnošené“ perkusní Coltovy revolvery modelů Navy 1851 a Army 1860 a konečně Spencerovu karabinu ráže 50, jednu z nejstarších a nejspolehlivějších amerických opakovacích. Je to trochu příliš rozsáhlý arzenál pro toho, kdo chce rychle zmizet, a trochu nesourodá a především málo kvalitní sbírka, byl-li útěk pečlivě a do podrobností připravován. Daleko spíše se podobá nahodile posháněné kolekci, jakou bychom právě u zběha očekávali. Se zlatem vykládaným deringerem, jímž byl atentát proveden, rozhodně nelze žádnou z nalezených zbraní srovnávat. Těžko si představit, že by elegant a proslulý střelec Booth nebyl ozbrojen něčím onačejším...

(Je typicky americké, že se vražedná zbraň, sotva deset centimetrů dlouhá pistolka s perkusním zámkem, stala pro velký úspěch dočasně nejžádanější zbraní v USA vůbec. Do jejího napodobování se pustily všechny zbrojařské firmy, nevyjímaje Colta. Dokonce i název zůstal - aby původní výrobce nemohl soudně protestovat, přibylo další r a malé, zákeřné zbraně byly obchodně označovány jako derringery...)

Baker, dost záhy povýšený na plukovníka, si nejprve málem rval vlasy, že nedopadl Bootha živého. Později patrně změnil mínění. Když totiž Stantonovi hlásil „Máme Bootha!“, strnul podle vlastních Bakerových slov ministr jako Lotova žena, zbledl a nebyl mocen slova. Teprve když Baker nešťastně dodal „... bohužel mrtvého. ...“ vrátila se Stantonovi barva do tváře a řeč.

Proč asi?

Možná že psychologická vysvětlení podává deník Boothův, který prý příčinnivý Baker zachránil z hořící stodoly. Jako mnoho megalomanů, i Booth psal svůj deník velmi podrobně a emfaticky, aby potomci o nic z jeho vzácného životopisu nepřišli. Dokonce i na útěku a se zlomenou nohou, tedy v podmínkách nepříliš ideálních pro literární dílo, popsal Booth plných osmnáct stránek. O deníku, který by byl ovšem nesmírně důležitým předmětem soudního vyšetřování vraždy, se však veřejnost dozvěděla teprve roku 1867 a soudu nebyl vůbec předložen. Ostatně by asi nebyl mnoho platný - právě zmíněných osmnáct stránek bylo vytrženo a nikde se již neobjevilo. Z celé historie kolem

atentátu byla kromě několika dalších řádek jen dost podivná poznámka: „Mám skoro chuť vrátit se do Washingtonu a očistit své jméno. Myslím, že bych to mohl udělat hned a snadno.“

Je pravda, že temnými náznaky hýří všichni zločinci, slibují senzační obrat ve vyšetřování a naznačují, že by bylo rázem všechno jiné, jen kdyby promluvili... Patří to patrně k jejich povahovým zvláštnostem. U Bootha však není možné spokojit se s tímto vysvětlením: o jeho vině nebylo přece nejmenších pochyb, celé divadlo bylo svědkem vraždy, provedené mužem v paruce a falešných vousech, stejných, v jakých se celé hodiny předtím pohyboval po Washingtonu Booth. Vykřikl i své proslulé heslo, což bylo pro všechny zúčastněné stejně průkazné, jako kdyby se krvavým prstem podepsal na dveře osudné lóže. Pak ovšem zbývá zodpovědět otázku: proč ta maškaráda? Proč hysterik a histrión Booth, vstupující v okamžiku vraždy do nejvýznamnější role svého života (jak si jistě namlouval), usilující o nespornou autorizaci svého činu, použil tak cirkusových rekvizit, poskvřňujících jeho dámami obdivovanou tvář? Bylo to ostatně i takticky nesmyslné - kdyby se setkal s rázným dotazem např. majora Rathbona, co k čertu v lóži pohledává, mohl by se známý herec Booth sice trapně, ale přijatelně vymluvit např. prosbou o autogram. Maskovaný ničema ovšem nikoli.

Volky nevolky se vnucuje podezření, že Booth snad opravdu nebyl vrah. Že jen připravil vrahovi půdu a svedl pronásledovatele na předem pečlivě připravenou falešnou stopu. Není to tak docela nesmyslné, jak se na první pohled zdá. Americká justice by velmi váhala odsoudit člověka, jenž by posléze prokázal nesporné alibi v okamžiku vraždy, byť by se i zdobil parukou a umělými vousy a vyjel si na noční výlet do Marylandu. Ani jedno, ani druhé není trestné. A za zneužití své podoby a svého oblíbeného hesla ovšem rovněž nikdo nezodpovídá.

Kalkuloval-li Booth takto, patrně se zmýlil - krutě a mstivě vedený proces dokazuje, že by se mu i tak bylo asi vedlo zle. Doufat však mohl. Ostatně - prošlo mu již beztrestně víc než dost provokací.

Druhou možností je spojení s mocnými a vlivnými spiklenci, na jejichž pokyn a snad i přímý příkaz jednal. Snad se deník zabýval právě těmito okolnostmi, a musel být proto zbaven nebezpečných a kompromitujících míst. Druhá verze se mi zdá být navzdory vší podivnosti Boothova chování před atentátem a při atentátu pravděpodobnější.

Identifikace Boothova těla se změnila v tragickou frašku.

Žádný z přítomných washingtonských policistů, ačkoli všichni živého Bootha znali přinejmenším z občasných služeb v divadle, v mrtvole slavného herce nepoznal. Bylo jim proto přikázáno, aby si laskavě nechali své úvahy pro sebe, a byl povolán poslušný policejní fotograf, který Bootha „poznal“.

Když policisté upozorňovali, že ve stodole byli pravděpodobně tři muži, z nichž jednomu se zřejmě podařilo uprchnout zadním vchodem, nestřeženým vůbec, nebo jen záhadným plukovníkem Congerem a vedoucím přímo do lesa, kde by mohl být připraven kůň, byli rázně umlčeni a Bakerova žádost o další pátrání v okolí stroze zamítnuta. Les kolem Garrettovy farmy nebyl propátrán, po Boothově koni se nikdo nesháněl.

Muž označený jako Booth byl oblečen do stejnokroje vojáka Severu, ačkoli Booth provedl vraždu a vyhledal dr. Mudda v černém civilním jezdeckém oděvu. Když byla po několika letech mrtvola vrácena rodině, objevil se na ní jakýmsi záračným řízením osudu opět onen černý oblek, ačkoli nebyl na Garrettově farmě nikde nalezen. Kromě toho je velmi nepravděpodobné, že by hysterický fanatik Booth oblékl nenáviděnou uniformu Unie, jež by ho ostatně vydávala stíhání za zběhnutí.

Mrtvola byla přenesena na válečnou loď, kde měla být komisionálně ohledána a definitivně identifikována. Zatímco policisté shodně vypověděli, že na palubu dopravili mrtvolu se světlými nebo ryšavými vlasy, do Washingtonu došlo tělo černovlasého muže, tedy alespoň barvou vlasů podobného Boothovi...

Zástupce lékařské vědy v identifikaci a ohledací komisi dr. May, který jako divadelní fanoušek osobně mnohokrát Bootha na scéně i v soukromí viděl, odmítl jakoukoli podobnost mrtvoly s idolem washingtonských paní a dívek a přítomnému generálu Barnesovi přímo oznámil, že v totožnost mrtvého s Boothem nevěří. Mrtvola měla sice rovněž poraněnou lýtkovou kost, ale, jak soudil dr. May, teprve posmrtně, a kromě toho na pravé noze, zatímco Booth si zcela jistě zranil levou nohu. K dovršení blamáže zjistil přivolaný Boothův krční lékař, jenž kdysi herci prováděl jakousi drobnou operaci, že se i jizva po ní nevyzpytatelným řízením osudu přestěhovala na druhou stranu, jako by Booth prošel nějakou vyšší dimenzí.

Teprve přísný rozkaz generála Barnesese přiměl přítomné pány, aby Bootha přece jenom „poznali“, ovšem s výhradou, výslovně obsaženou v protokolu, že se „... nikdy žádná lidská bytost nezměnila více než tento muž...“, včetně zcela nepravděpodobné, avšak popsané změny barvy vlasů.

Zprávy o rozpacích a nejistotách kolem mrtvoly, označené oficiálně za pozůstatky Johna Wilkese Bootha, pronikly záhy na veřejnost. Americká vláda, aby umlčela pochybovače, zvolila cestu, jaká nemá v takzvaně civilizovaných státech a u takzvaně civilizovaných národů obdoby: zapůjčila mumifikované tělo jarmarečnímu podnikateli, který navzdory protestům a žádostem Boothovy rodiny objížděl se svým stánkem americká města a nabízel plakáty s obvyklým pokřikováním tisíc tvrdých dolarů každému, kdo prokáže, že hrůzný, v budoucím vystavený předmět nebyl miláčkem obecnosti Boothem.

Běsnící protireformace vystavila hlavy obětí staroměstské exekuce na Mostecké věži, části těl rozčtvrcených zločinců visívaly k odstrašení na popravištích a tisíce křížů s mrtvolami otroků lemovaly cestu z Kapuy do Říma pro výstrahu všem, kteří by snad chtěli následovat příkladu Spartaka a jeho bojovníků - tento akt naprostého pohrdání lidskou důstojností však přece jen zůstává ojedinělý. Po dokončeném „turné“ byla mumie zatlučena do bedny od nábojů a pohozena do sklepa washingtonské zbrojnice.

Zatímco se odehrávala tato nechutnost, proběhl proces, který krutě postihl vinné a nevinné, aby bylo uspokojeno veřejné mínění a aby v záplavě senzačních palcových titulků (objevivších se právě za války Severu proti Jihu jako zbrusu nová těžká artilerie novinářů) zanikla pravda.

Boothovi společníci a spoluspiklenci Atzerodt, Paine a Herold byli podle očekávání shledáni vinnými a odsouzeni k trestu smrti provazem. K trestu smrti provazem byla rovněž odsouzena Mary Stuartová, majitelka hostince, kde sice Booth bydlel a jejíž syn byl do záležitosti zapleten, ale kde se jen jednou jedinkrát a zcela náhodně spiklenci sešli. Sama o ničem nevěděla. To byla už ovšem jasná justiční vražda. K těžkému doživotnímu žaláři byl odsouzen dr. Samuel Mudd, který ošetřením Boothova zranění vykonal jen svou samozřejmou lékařskou povinnost a podezřelou návštěvu ostatně ihned hlásil, i chudák seržant Cobb, jenž na zcela správné heslo zcela správně a podle předpisů Bootha propustil přes Navy Yard Bridge... Prezident Johnson odmítl udělit odsouzeným milost.

Skuteční inspirátoři a viníci atentátu ovšem nebyli potrestáni ani obžalováni, ačkoli „... kolovaly pověsti, že Johnson, jenž byl za Lincolna viceprezidentem, najal vraha, aby se stal americkým prezidentem. Ale proto nebyl proti němu později veden proces, nýbrž pro prokázané podvody!“ (E. E. Kisch). Vyslechnut nebyl Stanton, ačkoli jeho jednání a chování mohlo nebyť podezřelé leda hluchoněmu slepci. Neúprosná spravedlnost, postihující tak tvrdě potřeštěné drogisty, šenkýřku, seržanty a venkovského felčara, se ani neodvážila potočit zakrytý zrak směrem k bankéřům, kteří se cítili Lincolnovu politikou ohrožováni a kteří dirigovali činy politiků...

Proces byl připraven o hlavního aktéra: atentátníka Bootha, jenž podle oficiálního tvrzení vypustil duši poblíže Garrettovy farmy.

Veřejnost nebyla většinou informována, že Booth byl ženatý - svůj sňatek tajil jako mnoho mužů, jejichž popularita je závislá především na přízni ženských fanoušek. Boothova vdova, dívčím jménem Izola Martha Millsová, se roku 1868 (když ještě mumie ležela ve sklepě washingtonské zbrojnice) vydala na cestu napříč celým kontinentem do San Franciska, kde byl Boothův bratr Junius Brutus (po atentátu málem v Cincinnati lynčovaný davem „vlastenců“) ředitelem největšího divadla. Doprovázela ji rodinný přítel John H. Stevenson, který se také zanedlouho s Izolou oženil a brzy pak stal šťastným otcem syna. Ve Frisku se však dříve mladá vdova setkala s jakýmsi mužem, o němž noviny psaly jako o „záhadném cizinci mezi námi“. Záhy se rozešli - Izola zpět na východ, „záhadný cizinec“ na palubu lodi s kursem do jižních moří. Nepochybnou skutečností zůstává, že syn, který se paní Boothové narodil, sice nesl jak se sluší jméno Stevenson, podobal se však jako vejce vejci... Johnu Wilkesu Boothovi, jehož otcovství na smrtelném loži uznal i sám gentlemanský pan Stevenson starší. Vzhledem k fyzické neschopnosti mumií plodit potomstvo je to jistě pozoruhodné, tím spíše, že zanedlouho poznal jakýsi americký voják Bootha na Karolínách. Booth jej žádal, aby jeho inkognito neprozrazoval. Našel si prý nový život.

Pozoruhodné rovněž je, že nejmilejším majetkem paní Boothové-Stevensonové, dodnes zachovaným mezi rodinnými památkami spisovatelky Izoly Forresterové, vnučky Johna Stevensona mladšího, je pěkná kolekce mořských mušlí, nacházejících se výhradně na Karolínách...

Po četných urgencích byla mrtvola, která měla kdysi být Boothem, vrácena rodině a 19. února 1869 pohřbena do rodinné hrobky. Příbuzní bez váhání potvrdili identitu. Jejich nejvyšším zájmem bylo, aby rozruch co nejdříve utichl.

Roku 1903 se k událostem kolem pohřbu vrátil bývalý vrátný Fordova divadla Basil Moxley, který ukládal mrtvolu do rakve a byl jedním z nosičů.

„Ovšemže to nebyl Booth - mrtvý měl rezavé vlasy (černidlo lety asi vybledlo - pozn. aut.), zatímco Johnny byl černý jako havran. Vůbec si nebyli podobní, ale na tom konečně nezáleží. My i celá rodina jsme přece bezpečně věděli, že nepohřbíváme Boothu...“

Roku 1908 si dodal odvahy sám penzionovaný státní návladní státu Washington generál O'Beirne, který se zúčastnil vyšetřování okolností, za nichž byl zabit muž ve stodole Garrettovy farmy. Přiznal, že mu jen vynucený slib mlčenlivosti svazoval rty plných čtyřicet let.

„V kůlně Garrettovy farmy byli opravdu tři muži - jednomu z nich byl záměrně umožněn útek do lesa. Domyslete si sami,“ usmál se lišácky starý generál, „kdo asi byl tím uprchlíkem... Vyšetřování bylo vedeno tak, aby se tato okolnost neprozradila.“

Generálovu výpověď je nutné potvrdit v celém rozsahu. Proces byl totiž inscenován s naprosto nezvyklými rekvizitami: obžalovaní měli nasazené neprůhledné plstěné kapuce, takže se navzájem neviděli ani neslyšeli a jejich protokolární výpovědi byly tímto způsobem „filtrovány“. Kromě chudáka na doživotí odsouzeného dr. Mudda nebyl vyslechnut nikdo, s kým se Booth za své mnohadenní jízdy na jih setkal, s kým by měl vyměnit šaty, získat potravu, obnovit obvaz atd. atd. Ba i Garrettovy obavy se ukázaly lichými. Před soudem se ani neobjevil.

Posledním a rozhodujícím argumentem pro otazník nad tímto hrobem je soudně lékařské ohledání mrtvol, k němuž byl rodinou vydán souhlas v třicátých letech našeho století.

Skupina soudních lékařů nenalezla na mumii ani tetování pravého předloktí, ani pooperační jizvy na hrdle, které byly zvláštními Boothovými znameními. Záznam Boothova zubního lékaře, který nebyl k původní identifikaci přizván, jehož zápisy však sloužily za jeden z důkazů totožnosti mrtvol s Boothem, nesouhlasil se stavem chrupu vyšetřované mrtvol ani s vykonanými léčebnými zákroky.

Booth, vláčený po jarmarcích, zkrátka nebyl skutečným Boothem. Okružní cesta mrtvol, patrně bezvýznamného a víceméně nevinného zběha, byla sprostou, vědomě aranžovanou fraškou. Odsouzení nevinných pak justičním zločinem, kryjícím skutečné viníky.

Nevíme, co se s Boothem stalo - víme jen, že nepadl s prostřeleným hrdlem ve stodole Garrettovy farmy. Snad opravdu unikl do zámoří, na Karolíny nebo do Anglie, kde prý byl rovněž spatřen. Útek před policisty a vojáky byl asi hračkou a snadnou aférou oproti úniku před inspirátory zločinu, jehož byl Booth nejspíše vykonavatelem. Žijící Booth musel pro ně být stálou hrozbou. A to se nezapomíná.

Omezený jižanský fanatik Booth mohl vraždit i z osobního rozhodnutí, nechápaje, že jedinou nadějí Jihu je právě Lincoln, usilující o jeho co nejrychlejší rekonstrukci, zatímco bankéři a průmyslníci Severu chystali naopak jeho hospodářské vykořistění a zničení. V tom případě by však neunikl spravedlivému trestu a nebylo by důvodu chránit jej složitými machinacemi. Vše nasvědčuje tomu, že byl nástrojem - a pokud jde o jeho známý a vyhraněný politický postoj, nástrojem ideálním - politiků Severu, stále zjevněji semknutých v opozici proti Lincolnovi, zaštitěným ovšem lidovou popularitou.

Alespoň potud smíme považovat se slušnou dávkou pravděpodobnosti, ba jistoty, otazník za vyřešený. Svědčí o tom i prohlášení Roberta Lincoln, syna zavražděného prezidenta, který asi za dvacet let po atentátu před svou smrtí zničil otcovy soukromé dokumenty, dokazující, jak sám vysvětlil, existenci širokého spiknutí a vynikající účast jednoho z členů Lincolnovy vlády na něm.

Bylo to poprvé? Bylo to naposledy?

Ochránce carských lamp

Ohromná vnitřní síla, která byla darována samotnou přírodou tomuto krutému člověku, nehledě na jeho zhoubnost bezesporu výjimečnou, poutala na sebe mimořádnou pozornost.

F. F. Jusupov: Konec Rasputinův, Paříž 1927

Rasputinův duch nepřestal zamořovat svět.

Arkadij Vauberg: Znanie-Sila, Moskva 1970

Muž s operetním titulem, uvedeným v záhlaví kapitoly, zahájil život dosti neslavně a rozhodně bez zjevných příslibů jedinečné budoucnosti. Narodil se roku 1872 v rodině ustavičně opilého sibiřského mužíka ve vsi Pokrovskoje. Kníže Jusupov se nemýlil alespoň v tom, že příroda byla k výrostkovi Grigoriji Jefimoviči až výstředně štědrou, obdařivši ho náturou přímo koňskou, rváčskou povahou a nezkrotnou ctižádostivostí, kterou od velmi raného věku ukojoval krádežemi koní na širém území mezi Tobol'skem a Tjumení. Sibiř sice nebyla Divokým západem a krádež koně tam obvykle neřešil nelítostný soudce lync, přesto však dobrodružné povolání koněberky přineslo Gríškově četné svízele, výprasky a věznění na policejních stanicích i ve vlhkých sklepeních. Snášel je stoicky až do posledního incidentu, kdy jej rozzuření rolníci ubili takřka k smrti a sousedé ho s hrozbou definitivního skoncování s agresivním darebákem vyhnali z rodné vsi. Jako památka mu zůstala strašná jizva na lebce, kterou po celý zbytek života zakrýval dlouhými kadeřemi podle popské fazóny.

Těžko říci, zda to bylo poučení z výprasku, následky zranění mozku nebo výsledek rozhovorů s tajemným a nikdy nezjištěným mnichem, že se ze Šavla stal pojednou Pavel a z divouse, lotra a lupiče jeden z nesčetných „starců“, „božích lidí“, kteří tehdy v tisících bloudili širou Rusí a naplňovali čas, sklánějící se k prvnímu revolučnímu výbuchu lidových mas, chiliastickým blouzněním, rozsévaným nejen mezi rolníky, ale i příslušníky majetných tříd, cítících, že světa, totiž jejich světa, je již nakrátku...

Z lékařského hlediska se zdá být domněnka o dočasné změně psychiky Gríšky Rasputina následkem zranění nejpravděpodobnější. Kromě toulání po různých náboženských významných místech Sibíře změnil i své návyky - přestal dočasně pít a navždy kouřit, především se však v chování tohoto negramotného a povahově až schematicky jednoduchého primitiva objevily nové prvky. Byl neklidný, roztržitý, střídalo se u něho rozčilení s obdobím naprosté deprese a apatie, mluvil sám k sobě apod. To vše ovšem přispívalo k jeho zvolna se šířící pověsti „božího člověka“ - po psychiatrické stránce však tento stav velice dobře odpovídá klinickému obrazu duševních změn profesionálních rohovníků po dostatečném počtu náležitě vydatných knokautů.

Poutníci a jurodiví byli tehdy neobyčejně v módě a jejich konjunktura pronikala z nejzapadlejších vesniček až do sídelního města. Půda byla připravena byzantsky a orientálně zbarveným pravoslavím, avšak sama pravoslavná církev sledovala znamenité příjmy „starců“ a „poutnic“ se závistí a značně nevraživě, pokud nepřispívali nenasatným pokladnám klášterů a chrámů. V podpoře jurodivých se vyznamenávala zejména sama carevna Alexandra Fjodorovna, původem hesenská princezna, energická, vládychtivá a navždy smrtelně uražená chladným přijetím do ruské společnosti. V touze stát se důstojnou představitelkou samoděržaví se stala pravoslavnou náboženskou fanatičkou a její mysticismus vyúsťoval až do zjevné hysterie. Jakési poutnici Matronjušce poskytla peníze a pozemek na stavbu kláštera, jiné velkostatek a obrovskou částku. Otec Ioann pořádal pod carevniným patronátem v Andrejevském chrámu hromadné veřejné zpovědi, končící pravidelně rvačkami a sebetřýzněním, jejichž účastníci byli odváženi rovnou na policii, označující tato shromáždění „svatého otce“ rozhodně vhodněji za pobuřující nemravnost. Psychiatr, vypovídající v jednom z četných procesů s „ioannovci“, se vyjádřil ještě nelítostněji: byl to blázelec na svobodě.

A na Sibíři ještě žila víra v cara Alexandra I., který pod jménem a maskou jurodivého starce Fjodora Kuzmiče chodí mezi lidem a koná dobro přesídleným zemědělcům. Pověst je ostatně zajímavá nejen jako dokument chiliastických nálad, tvořících temnou drapérii pozadí příběhu Gríšky Rasputina, ale i jako dosud ne zcela uspokojivě vyřešená hádanka, zaměstnávající i seriózní historiky.

Car Alexandr I. zemřel podle oficiálních dokumentů roku 1825 v Taganrogu; nebylo tajemstvím, že v posledních letech života velmi často mluvil o přání vzdát se trůnu a odejít „do výslužby jako voják po pětadvaceti letech služby“. Téměř současně s carem zemřel v Taganrogu důstojník Maškov, jehož podoba s carem byla známá a úpravou vlasů a vousů zřejmě záměrně zdůrazňovaná. Alexandr byl v uzavřené rakvi převezen do Petrohradu a rovněž v uzavřené rakvi vystaven v Kazaňském soboru - jen jednou, a to v noci, byla rakev pro rodinu otevřena. Carevna-matka se tehdy s překvapením vyjádřila, že se car velice změnil.

Za deset let se na Sibiři objevil stařec Fjodor Kuzmič, žijící až do sklonku šedesátých let 19. století. Nikdy nemluvil o své minulosti, zato ovládal několik jazyků, byl zřejmě vzdělaný, vyznal se ve vojenství a byl zasvěcen do intimity života nejvyšší petrohradské společnosti, všechno tedy vlastnosti, které bychom rozhodně u jurodivého vesničana neočekávali. Ti, kteří měli možnost spatřit na vlastní oči cara Alexandra I., tvrdili, že se mu Fjodor Kuzmič neobyčejně podobá. Ke konci života byl stařec ustavičně sledován policií, zneklidněnou lidovými řečmi o jeho totožnosti se zesnulým carem. Fjodor Kuzmič zanechal po své smrti šifrované zápisky, které se dosud nepodařilo vyluštit. Grafologové odmítli ztotožnit jeho písmo s písmem carem - šlo prý o dvě naprosto rozličné osoby. Patrně opravdu ano, ale pověst bujela a košatěla po celé Sibiři i západně od Uralu a byla vyprávěna znovu a znovu...

Do této atmosféry tedy vstoupil novopečený světec Gríška Rasputin. Oficiální pravoslavní by mu ukládalo v klášterním životě přílišná pouta. Rozhodl se proto obšťastnit svým misijním působením rozkolnickou sektu, odpovídající jeho nezkrtnému temperamentu: chlysty. Tato sekta je jednou z nejstarších. Jejími prameny byly negramotnost a nízká kulturní úroveň. Odmítla používat duchovní knihy a věřila jen „živému božím slovu“, hlásanému některým z mnoha „Kristů“, nad nimiž je jediný „živý bůh“, hlava sekty. Základní myšlenkou sekty byly nezbytnost pokání - před pokáním je však nutno provést „prohřešek“, jemuž byla věnována náboženská shromáždění. Je třeba nestranně uznat, že shromáždění, organizovaná Rasputinem, se dopouštěla „prohřešku“ řádně a důkladně, přičemž v sexuálních orgiích, které v patřičném mystickém hávu byly hlavním bodem programu shromáždění, nebyl Gríška, i po této stránce přírodou bohatě obdařený, z posledních. Sekta chlystů měla od 17. století, kdy byla založena Danilo Filipovičem (nebo od 10. století, kam můžeme sledovat její kořeny až k sektářskému bogomilství a syrskému gnosticismu), dosti času vytvořit komplikovaný systém „věrouky“, zejména po deportaci desetitisíců chlystů z obcí, zvaných „koráby“, na Sibiř, kde se stoupenci chlystovství organizovali a vybírali své „Kristy“ i „živé bohy“. Mezi obřady patřilo kromě sexuálních nevázaností dokonce i požívání chleba s přimísenou krví nevinných dětí, zapíjeného vodou, do níž byl ponořen kříž. Je neuvěřitelné, že se tato sekta v 19. století rozšířila i do Moskvy, kde byly „koráby“ především v ženských kláštřích, i do Petrohradu, kde vynikal „koráb“ paní Tatarinové, navštěvovaný vysokými státními hodnostáři...

Rasputin zvolil dobře, i když sekty chlystů nikdy nevynikaly přílišnou početností. Podle Juzových odhadů z roku 1881 bylo na Rusi v sedmdesátých letech 19. století 13 milionů rozkolníků - z nich však pouze 65 000 v blouznivých mystických sektách chlystů, skopců a dalších. Naprostou většinu rozkolníků, popovců a bezpopovců, bégunů, nětovců, duchoborců, molokanů, štundistů atd. tvořili lidé mravně pevní, střídmí, abstinující (což nebylo mezi mužiky, stojícími mimo rozkol, všedním zjevem), sdružující se ve společně spravovaných obcích a přísně dbající na dodržování náboženských předpisů i morálních norem. Takové sekty ovšem nebyly pro smetánku moskevské a petrohradské společnosti nijak lákavé, nemluvě už ani o malé přitažlivosti skopců, provádějících jako nezbytnou a hlavní součást přijímacího rituálu vykleštění mužských adeptů a amputaci prsů adeptů ženských... Chlystovština však slibovala zajímavější zážitky a díky tomu se jako jediná (nebo takřka jediná) rozkolnická sekta přenesla z mužického vesnického prostředí do měst. V Petrohradu byl jedním ze zakladatelů nejvýznačnějších „korábů“ kupec Nenastjev, jemuž se stala nepostradatelnou pomocnicí již zmíněná žena plukovníka Filipovna Tatarinová, rozená Buxhevden, která dosti radikálně přestoupila ke chlystovštině z ortodoxního luteránství. Lovila nové věřící v salonech vyšší společnosti i na ministerstvech a uváděla je do Michajlovského paláce na břehu Fontanky a později přímo do vily v Carském Sele, kde se posléze setkávali ministr osvěty kníže Alexej Golicyň, tajný rada Popov, generál Golovin, kníže Engaličev a další představitelé smetánky sídelního města. Byly to sedánky poutavé, dovedené, jak uvádí P. Melnikov (1869) k „čistému adamitství“.

Nudistická společnost, vzbuzující obecné pohoršení, byla roku 1840 rozehnána a někteří její členové podle zvyku rozesláni do klášterů, Tam, zejména v ženských monastýrech, vznikly pak filiální a

prosperující chlystovské „koráby“ díky obecně známému sklonu takto žijících žen k nejrozmanitějším formám hromadných duševních poruch a sexuálních aberací. V Petrohradu zkrátka chlystovština nezankla. Její příznivci a vyznačiči byli příliš vlivní, takže jediný chlystovský spisovatel a „teoretik“ Vasilij Radajev, připravující bezprostředně Gríškův vstup na scénu velkého světa, mohl celkem bez překážek šířit evangelium, povyšující chlysta nad všechny ostatní obyvatele zeměkoule a „kormidelníky“ chlystovských „korábů“ nejen nad papeže, archimandrity a dalajlámy, ale i nad samotného boha. Některé články víry byly přitažlivé (např. „...snaha o zachování panenství nebo čistý život vdovy je smrtelný hřích hrdosti. Dívka nemá úzkostlivě ostříhat svého panenství, aby se měla čím vychloubat před svými padlými družkami...“), jiné, týkající se konání „lásky Kristovy“ a přijímání „živého těla a živé krve neposkvrněného ohně“, odporné. Zdá se, že ani ve druhé polovině 19. století neustaly rituální vraždy novorozeňat.

(Pro zájemce, studující starší odbornou nebo krásnou literaturu zabývající se rozkolem, podotýkáme, že chlystovština byla na Rusi známá pod řadou dalších jmen, např. jako sekta podřešetníků, kupidonů, ljadů, mesalianů, bogomilů, farizejů, lazarevských, montanů, miljutinských, adamitů, polzunů, skakanů, prygunů, trjasunů aj.)

A ještě o jedné zvláštnosti chlystů se musíme zmínit: o stavěčství krve. Víra v jedince - většinou prosté až primitivní -, jejichž pouhá přítomnost je schopna zastavit krvácení z operační rány, zranění a především krvácení poporodní, je prastará, známá již ve starém Egyptě a v Mezopotámii. Odtud patrně přešla s gnostickými prvky i do souboru věrouky chlystů.

Rasputin velmi rychle postupoval. Díky svým nepochybně mimořádným vlastnostem, „... očím, mířícím soustředěně a přímo, v nichž to hrálo jakýmsi fosforeskujícím světlem, díky pohledu, vyvolávajícímu u přítomných zvláštní pocity, především u žen, které se zděšeně pokořovaly tomuto pohledu, znervózněly z něho a posléze samy tajně vzhlížely na Rasputina, chtěly s ním ještě protáhnout rozhovor, uslyšet od něho ještě nějaké další slovo...“ (citáty ze vzpomínek pamětníků) a především díky hysterii a obecnému mravnímu rozkladu šlechty a statkářů. Gríška totiž nikdy nepřestal být i vůči ženám arogantním a sprostým hrubcem. Ze „starce“, „přítele“ a „božského člověka“ se velmi rychle stal „Kristem“ a posléze vytouženým „živým bohem“ sekty chlystů. To už se jeho sláva šířila celým Ruskem a ves Pokrovskoje, která opět volky nevolky přijala zloděje koní a rabijáka na milost, se stala poutním místem vznešených dam, které „... stíhaly jeho nehty a schovávaly si je na památku... ba dokonce Rasputina umývaly a vodu z koupele pak pily jako nápoj...“ (Voprosy istorii 1964).

Gríšova pověst dospěla až do Petrohradu, kde se jí rozhodl využít nám už známý organizátor „blázinců na svobodě“ Ioann. Povolal Rasputina do hlavního města, zařídil mu vstup do Alexandro-Něvské lávry a tam styk s církevními prominenty, černosotněncem mnichem Iliodorem, pozdějším moskevským a ruským patriarchou Sergejem a mnoha dalšími. Doba byla ideální - carevna totiž porodila páté dítě. Po čtyřech dcerách (Olze, Taťáně, Marii a Anastázii) připisovaných „dábelskému mámení“, kterého ji nezbavil ani pařížský jasnovidce, ani penzenský epileptik, jurodivý Mít'a Blažený, ani hysterka a alkoholička stařena Darja, se konečně narodil vytoužený carevič, dědic trůnu Alexej Nikolajevič. Shodou složitých dědičných okolností, vycházejících z hesenského rodu, byl postižen nevyléčitelnou a před objevením krevních skupin, umožňujících bezpečnou transfúzi krve, většinou osudnou krvácivostí - hemofilii. Léků, postihujících příčinu choroby, ba ani účinně stavějících krev z nahodilých oděrek, nebylo. Zato byl po ruce „Živý bůh“ Oříška, k jehož četným odbornostem patřilo i stavění krve.

Jeho vstup do carského sídla byl zřejmě okázalý a řádně připravený. V kritické chvíli první ruské revoluce píše car 1. listopadu 1905 do deníku: „Seznámili jsme se s člověkem božím Grigorijem z toboľské gubernie...“

Člověk boží stanul konečně na samém prahu svých nebetyčných ambicí. Car, podléhající již před Gríškou vlivu mazaného francouzského šarlatána Philippe, a především carevna přijali Rasputina jako světce. Oficiálně mu byl udělen podivuhodný titul Ochránce carských lamp, spojený s ryze formální funkcí obsluhy věčných světél pod carskými ikonami a oceněný obrovským platem. Neoficiálně byl carskými manžely nazýván „otcem Grigorijem“, „starcem“, později byl v korespondenci manželů nazýván jen mnohoznačným „On“. Titul „živý bůh“ musel s ohledem na cara, nejvyšší hlavu pravoslavné církve, odložit - za to se mu dostalo mnoho odměn, mezi nimi i nejzazší přízně carevny. Nemá smysl tuto skutečnost popírat - její styky s Rasputinem jsou prokázány. Netrvalo dlouho a jeho moc byla absolutní. Rusko dostalo nového vládce, Gríšu I., který se sám často nazýval - jaká

skromnost! - ministrem carovy duše.. *

**Rasputinovo vetření se do carské přímě nebylo prvním případem tohoto druhu v rodu Romanovců. Napoleonův protivník Alexandr I. po nesmělém a neúspěšném koketování s „francouzskými bludy“ byl, jak sám vypravuje, „osvícen v duši požárem Moskvy a soudem Páně nad Napoleonem na ruských pláních“ (účast svých vojsk a lidových partyzánů opomíjí), takže poznal svůj „mystický úkol návratu vlády božího řádu na zemi“.*

V tomto ušlechtilém záměru mu byla zdatnou oporou výstřední hysterická a emeritní dvorská kurtizána Juliana de Weitinghoff, baronka z Krüdeneru, vdova po ruském vyslanci ve Švédsku, která se po dosažení věku, bránícímu v pokračování ve frivolních skandálech, stala roku 1804 hlubokomyslnou mystičkou, obklopenou kolekcí jurodivých mužiků a choromyslných stařen. Roku 1815 přijela za Alexandrem do Paříže a noc co noc jej tajně přijímala, oblečena v roucho kněžky, ve svém hotelu Montchenu ve Faubourg St. Honoré. Až do rána setrvali na modlitbách a v mystickém vytržení, jež mělo přinést návod k záchraně světa od revolučních bludů a k návratu božího pořádku. Paní Krüdenerová také díky vnučnutí formulovala dokument, který rakouský diplomat Gentz (podle barona von Steina „člověk vyschlého mozku a shnilého srdce „) předal Metternichovi a který se po úpravách stal základním kamenem tzv. Svaté aliance Ruska, Rakouska a Pruska, k níž později přistoupilo dalších sedmačtyřicet států a státek. Dokument hýří popskými výrazy.

Bylo by zajímavé vědět, které pokladnice podpořily svaté nadšení paní Krüdenerové „ve smyslu hluboce křesťanském“, aby se lidu celé Evropy dostalo rozkazu „denně se posilovati v zásadách a konání povinností, jež božský Vykupitel lidem vštěpoval“. Ve svém autobiografickém románu Valerie (1803) se o tom zmínit nemohla, o dalším období svého života diskrétně pomlčela.

Důvody tohoto nezadržitelného vzestupu byly subjektivní i objektivní.

Mezi subjektivní důvody patří nepochybně sugestivní osobnost, vitální a bezohledná, kterou v Petrohradě počal Rasputin usilovně a záměrně zdokonalovat. Podle raportu policejního ředitele Beleckého se učil hypnóze u známého petrohradského hypnotizéra, který pokládal Rasputina za „perspektivního učedníka pro jeho silnou vůli a schopnost tuto vůli zkoncentrovat“. Dalším Gríškovým učitelem byla podivná postava carského dvora, tibetský magik, médium a zázračný lékař Bodmajev, který, jak jsem podrobněji popsal v jiné knize, byl patrně agentem německé tajné služby, především generála Haushofera, a spojoval nejreakčnější složky ruské společnosti s nejreakčnějšími politickými silami německými, s tajnými společnostmi Thule a Vril, připravujícími později nástup Hitlera a nacismu. Rasputin nepochybně jisté schopnosti sugesce měl, především na prostší a hysterické atmosféře dvora podléhající ženy. Jejich typickou představitelkou byla náboženská fanatička, nejbližší carevnina dvorní dáma Vyrubová, carevnou nazývanu Aňja, která o sobě prohlašovala, že je „jen stará důra“, a ustavičně to také svými činy dokazovala. V její vilce poblíže vchodu do carskoselského parku se také odehrávala intimní setkání carevny s Rasputinem. Carevna tuto dámu se slepičím rozumem bezmezně milovala. Denně, ačkoliv se pochopitelně ustavičně stýkaly, vyměnila před spaním s Vyrubovou dva až tři dopisy... Vyrubová byla první pákou, která pohnula carským dvorem ve prospěch Rasputina.

Objektivní příčinou Rasputinova vlivu byly jeho úspěchy v „lčění“ carevičovy choroby. A. Vaxberg se domnívá, že jejich skutečným zdrojem byl Badmajev a Vyrubová, „lčící“ carevičovu hemofilii čínsko-tibetskými tradičními léky, totiž „kořenem života“ (ženšen), a „panty“ (mladými jeleními parohy). Oba léky prý způsobují u disponovaných osob silné krvácení - Badmajev a Vyrubová s přidáváním obou prostředků do carevičových jídel v Rasputinově přítomnosti ustali a krvácení se „zázračně“ zastavilo.

Nepochybuji, že darebák Badmajev a stará důra Vyrubová byli schopni všeho, aby posílili Rasputinovu a tím i svou pozici u dvora, ale z farmakologického hlediska je tento mechanismus Gríškových úspěchů nepravděpodobný. „Panty“ jsou studnicí hormonů, především pohlavních, a jsou používány jako povzbuzující prostředek, právě tak jako i s jinou farmakodynamikou - ženšen (správně in-sen). Ten sice způsobuje obecně lepší prokrvení tkání a může krvácení všeho druhu zhoršovat, ne však vyvolávat. A především: při pravé hemofilii by pouhé zastavení přívodu léků nevedlo k výsledku. Pro ilustraci uvádím, že bylo popsáno vykrvácení pacienta po pouhém odstranění zubní dřeně („nervu“), i tak nepatrné a nicotné poranění a krvácení z plochy takřka mikroskopické se tedy stalo

přes veškerou lékařskou péči osudným. Daleko spíše se zdá, že carevič Alexej trpěl jinou chorobou, projevující se zvýšenou krvácivostí, a že víra v Rasputinův příznivý vliv a z ní plynoucí obecné uklidnění příznaky nemoci opravdu zlepšovaly. To je zcela přirozené a lékařsky přijatelné vysvětlení.

Posledním důvodem Rasputinových úspěchů byla jeho všestranná a takřka neuvěřitelná vitalita, projevující se v nezmarném elánu pologramotného mužika, jeho každodenní pitky a orgie se staly pověstnými. V raportech vyslanců, sledujících posléze konání a odhadujících plány „božho člověka“ daleko bedlivěji než konání a plány cara a ministrů (což bylo ze zpravodajského hlediska zcela rozumné), jakož i v každodenních hlášeníh policejních agentů se objevuje stereotypní „Vrátil se domů o pěti hodinách ráno“ s třemi variantami: „dost opilý“, „velmi opilý“ a „úplně opilý“. Stejně stereotypní je hlášení o jeho každodenních společnících, které přijímal buď doma, nebo v Carském Sele, případně v hotelu Astoria. Jen jméno se mění - některá jsou uvedena celá, jiná jen začátečními písmeny, při návštěvách v Carském Sele a ve vile neocenitelné Aňji se o dámě mlčí... A ani toho nebylo dost. Bezmocný předseda Státní dumy Rodzjanko jen rezignovaně konstatoval, že se „u něho nahromadilo velké množství dopisů matek, jejichž dcery byly zneužity tímto hrubým rozvratníkem“.

Za války se Gríšková moc dotýkala hvězd. Prostřednictvím carevny, která trvala na požadavku, aby jí manžel předem oznamoval všechny strategické úmysly, řídil Rasputin nešťastné operace ruských armád. Je to jen náhoda, že Němci byli obvykle připraveni a utopili hrdinství ruských vojsk v ohni kulometů?

V Jekatěrinburku, kde carevna Alexandra Fjodorovna trávila poslední týdny života, nakreslila vlastnoručně na zeď svastiku, hákový kříž, vykládaný již od roku 1891 německými nacionalisty jako „ryze árijský“ emblém (Ernst Kraus - tvrzení je ovšem zcela nesmyslné), jako symbol „německé čistoty krve“ (Quido Liszt), a převzatou do znaku tajné společnosti Thule, líhně nacismu a Hitlera, vedené německým generálem a geopolitikem Haushoferem. Poslední písemnost ukryla carevna do ikony, které se později zmocnil bílý generál Kutěpov - byla to zpráva o stycích s japonskou tajnou Společností zeleného draka, sdružující nejvášnivější militaristy, jejímž předním zahraničním členem Haushofer byl a podle jejíchž předpisů spáchal 14. března 1946 rituální sebevraždu samurajským harakiri. Kutěpov byl pak vylákán na trojtěžník rusko-německého barona Bautenaase - jmenoval se Asgard, což je podle islandských ság bájná říše vladaře z Thule - a tam zavražděn. Ikona se zprávou zmizela.

Nelze pochybovat, že z petrohradského carského paláce vedl díky carevně přímý a fungující kanál k Haushoferovi a k německému generálnímu štábu. Statisíce statečných ruských vojáků na něj doplatilo životem.

Rasputin byl milionářem. Za obrovské úplatky dosazoval a sesazoval ministry. Od podzimu 1915 do podzimu 1916 se vystřídalo pět ministrů vnitra, tři ministři války, čtyři ministři zemědělství. Postačilo ve společnosti říci slovo proti sibiřskému šarlatánovi, postačilo zmínit se kriticky o pěti vojenských osobních automobilech, které má přiděleny - a kariéra ministra skončila. Oficiálně Rasputin neexistoval. Když si několik odvážných poslanců troufalo ve Státní dumě vznést dotaz na „jistého Grigorije Rasputina“, reagoval Gríška rozhořčeným, byť poněkud nespisovným telegramem carovi: „Otče! Ať je v dumě jenom po tvym. Jaký to sou votázky? To ďábelská lotrovina. Poroučej! A už žádný dotazy!“

A bylo po dotazech.

Jedním z pramenů poznání této dusné doby skomírající společností, pohybující se poněkud trhaně a strojeně jako Kempelenovy automaty, jimž dochází pero, je korespondence carských manželů za války, díky grafomanické carevně velmi objemná a mnohomluvná. Car Mikuláš II. (souhlasím s historiky, kteří se přimlouvají spíše za přízvisko Dřevěný než Krvavý - ve slabosti a neschopnosti s ním snad soutěží jen Karel I. a Ludvík XVI.) byl zasypán písemnými radami a pokyny, většinou inspirovanými Rasputinem, ještě než se mu podařilo vyklouznout z Carského Sela do klidu fronty. Tyto dopisy, které nelze vzhledem ke zjevné a neukojené carevniině hypersexualitě číst bez jistých rozpaků, vyšly poprvé v Berlíně roku 1922, záhy je vydal v ruském překladu (korespondence byla vedena anglicky) sovětský Ústřední archív. Český výbor vyšel roku 1933. Poskytují nevýratné svědectví, že Rasputin rozhodoval o nejzávažnějších otázkách kolísající říše. Připravil pád velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče, vrchního velitele ruských armád v prvním roce války. Okamžitě v Rasputinovi odhalil sprostého šarlatána a kromě toho nebyl nijak nadšen přízní, kterou mu věnovala jeho manželka Stana, dcera černohorského krále Nikoly. Jako každý, kdo se odvážil pochybovat o Gríškově svatosti, se stal terčem zuřivé, smrtelné nenávisti carevny a o jeho osudu bylo rozhodnuto.

Přes opačné mínění některých historiků dokazují podle mého soudu listy carských manželů jednoznačně, že „ministr carovy duše“ byl ne-li přímo placeným agentem německé zpravodajské služby (při jeho nenasytné chamtivosti a předem zaručené beztrestnosti by to nebylo nic podivného), tedy alespoň užvaněným informátorem a ovlivněným prostředníkem politického i vojenského našeptávání. Znovu a znovu naléhal, aby mu bylo podrobně oznamováno, co ruská vláda a hlavní stan podnikají, především kdy a kde bude zahájena ofenzíva. Své přání motivoval svou čarodějnou spoluúčastí: zdvihal (podle nadšeného svědectví carevny) ikonu Panny Marie směrem k frontě, blahoslavlil na dálku cara a provolával: „Ať zazáří světlo tam!“ Není třeba dodávat, že toto neuvěřitelné šamanství nemělo úspěch, právě naopak, což carevna - i to je dokázáno - připisovala božímu hněvu za nepřátelské vystupování ministrů a generálů vůči „božímu muži“. Strategické rady, které Rasputin carevniným prostřednictvím udílel caru, po „Nikolašově“ pádu vrchnímu veliteli, byly bezvýjimky výhodné pro ústřední mocnosti. Někdy mají formu kategorických doporučení - například 17. srpna 1916 píše rozčilená carevna, že se „... On táže, zda je pravda, co píší noviny o chystaném osvobození slovanských válečných zajatců. On doufá, že to není pravda, ježto by to byla velká chyba...“ To už je přímý nátlak, který carevna v jiném dopise dokonce neomaleně přiznává: „Cítím, že jedním drsně, naléhajíc na tebe, můj milý, trpělivý anděli, ale veškerá má víra spočívá na našem Příteli, který tolik myslí na tebe, na Babyho (careviče - pozn. aut.) a na Rusko. Pod jeho vedením přejdeme tuto těžkou dobu. Bude to těžký boj, ale boží člověk je ti nablízku, aby tě chránil a bezpečně provedl mimo úskalí...“

A car poslušně tančil podle písňalky Gríšky I. Bez jediného slova protestu vlastnoručně a podle carevnina diktátu napsal rozkaz, zastavující vyšetřování kompromitovaného a zjevně velezrádného ministra vojenství Suchomlinova, jehož manželka byla Rasputinovou milenkou. Gríška se rozhodl prokázat jí malou laskavost...

Ohled po vypuknutí války byl propuštěn ministerský předseda, stařík Ivan Logginovič Goremykin, na carevno přání a s odůvodněním, že vzhledem k vysokému věku nemá dost sil - aby chránil Rasputina. Na jeho místo postoupil poloviční Němec Boris Vladimírovič Stürmer, důvodně podezřelý z přípravy separátního míru s Německem. Carevna jej prosadila na základě Rasputinova „vidění“, že je po přeslici potomkem svaté Anny Kašinské...

Ke jmenování do nejdůležitějších funkcí ostatně stačilo i získat nebo podplatit Rasputinova druha v podvodu Badmajeva, aby byla ruka v rukávě. Tak se stal posledním ministrem před pádem carismu Alexandr Dmitrijevič Protopopov, odporná postava a muž, jehož pověřivost přecházela do duševní choroby a jehož jmenování bylo naprostým překvapením pro poslance dумы.

„Boží člověk“ netušil, že vystoupení několika odvážných poslanců 14. listopadu 1916 proti klice carevny, Rasputina a Stürmera je předzvěstí dějinných událostí pro celou říši a že i dny jeho skandální existence jsou sečteny.

Neúspěchy na frontách, hladové bouře v zázemí, neklid v továrnách. Kolem carského dvora a mezi diplomaty západních mocností se stále hlasitěji mluvilo o silách, které se snaží donutit cara k separátnímu míru s Německem. V této souvislosti se hovořilo ovšem především o carevně, padlo i jméno Badmajeva, Stürmera, Andronikova, barona Bautenaase, ale vždy - Gríšky Rasputina. Téměř magneticky na sebe přitahoval nenávist stejně, jako ještě před několika roky obdiv, úctu a zbožňování. Z odstranění Rasputina se stal program „malé revoluce“, která měla zachránit carismus a zabránit „velké revoluci“, hrozící smést celou tu prapodivnou smečku, vládnoucí největší zemi světa. Byla to pravá mánie, spojující všechny nezdary Ruska na frontách i v zázemí s Rasputinovou osobou.

V čele opozice proti Gríškovi stál předseda Státní dумы Rodzjanko, který ustavičně žádal cara, aby Rasputina politicky zneškodnil. Neuspěl. Hubeným výsledkem jeho riskantních intervencí bylo jen dočasné odeslání „starce“ a „božího člověka“ na venkov, odkud byl zas po několika málo dnech carevninými hysterickými prosbami přivolán.

Do hry vstoupili přímo členové carské rodiny, nelibě nesoucí pokoru carských manželů před pologramotným šarlatánem i stále hůře a obtížněji skrývanou carovu hanbu. Akce se ujal mladý důstojník a vzdálený carův příbuzný, proslulý petrohradský boháč a vlastník nádherného paláce kníže Jusupov. Patřil k nejvyšší aristokracii a o Rodzjankových možnostech si přestal dělat jakékoli iluze, když mu sám podnapilý Rasputin prozradil: „V dumě vo mně jenom roznášej pomluvy a ještě vobtěžujou cara... Ale už dlouho kecat nebudou. Já tu jejich dumu rozpustím a všechny je pošlu na frontu. Já jim ukážu - budou na mě vzpomínat...!“

Ani to nebylo vyloučeno. V dusné a takřka chiliastické atmosféře carského dvora se mohlo stát už

opravdu skoro všechno.

Gríšková historie nebyla jedinou ani izolovanou aférou skomírajícího carismu, je však do jisté míry v dějinách ojedinělou. Jako analogie se ovšem vtírá představa osobního komorníka Rudolfa II., Filipa Langa, který plných osm let ovládal pražský císařský dvůr - jsou tu však i podstatné rozdíly. Nepochybně rovněž intrikující, ale stejně nepochybně mimořádně schopný Rudolfův dvorní maršálek a rádce Pavel Sixt Trautson, jehož propuštění roku 1600 bylo jednou z prvních Rudolfových opravdu osudových chyb, odmítl roku 1606 návrat ke dvoru, neboť „nechtěl žádný úřad, který by ve skutečnosti řídil Lang nebo někdo další z bandy šibeničníků kolem císaře“, a potvrdil tím Langův vliv. Lang (a po něm jeho nástupce komorník Kašpar Rucký, takřka negramotný knihovník Martin Hastal, ba dokonce i topič Market) splétal své pikle na velmi omezeném prostoru kolbiště, kde se utkával císař se sebevědomými a téměř nedotknutelnými stavovskými institucemi, nehledě na nezbytné ohledy k mezinárodní situaci i vztahy k habsburskému rodu. Rasputin měl situaci podstatně jednodušší: ovládal, ba zastupoval po všech (opravdu po všech) stránkách samoděržavého cara, autokrata a suveréna, takže jeho vliv neměl hranic. Jeho hrozby tedy rozhodně nemusely být a nebyly plané.

Jusupov, doufající, že Rasputinovou smrtí zmizí „d'ábelská síla, v jejíž zajetí padl car a carevna... všechno zlo a hlavní neštěstí Ruska...“, naplánoval chladnokrevnou vraždu. Začal Rasputina navštěvovat, což Gríškově neobyčejně lahodilo. S výjimkou potřebných a jeho „démonickým kouzlem“ spoutaných dvorních dam a ovšem carevny samotné se vyšší aristokracie styku s věčně ožralým děvkařem vyhýbala. Jusupov byl tedy ojedinělou ozdobou Rasputinova „salonu“ s cikánskými kapelami a nezřízenými pitkami. První krok byl zdárně učiněn.

Jusupov navštívil celou řadu významných osobností a vyzýval je k účasti na spiknutí proti všemocnému Rasputinovi. Teoreticky všichni z té duše souhlasili, praktickou pomoc však všichni stejně svorně odmítli. Felix Jusupov se setkal jen s vytáčkami. Rozhodl se proto jednat sám se skupinou odhodlaných spoluspiklenců, v níž hrál hlavní a po případném odhalení vraždy zřejmě rozhodující úlohu mladičkový carův bratranec, velkokníže Dimitrij Pavlovič, jeho bezstrestnost byla předem zaručena a který by snad byl schopen krýt i ostatní vrahy. Jak se ukázalo, byla tato Jusupovova kalkulace velmi předvídavou a správnou. Dalším spiklencem byl černosotněnec Puriškevič, vůdce krajně pravicových elementů v dumě, Jusupovův přítel z armády poručík Suchotin a lékař Lazovert, jehož úkolem bylo opatřit co nejprudší jed a kromě toho zahrát úlohu šoféra Puriškevičova automobilu, jímž měl být Rasputin tajně odvezen do paláce knížat Jusupovových.

Nastal den 16. prosince 1916.

Rasputin vyhověl Jusupovově prosbě a večer propustil své osobní srážce. Domníval se, že Jusupov chce zachovat jeho návštěvu v tajnosti, aby si proti sobě nepopudil aristokracii. Necítil se uražen - sama skutečnost, že bude hostem v jednom z nejuzavřenějších paláců a že se seznámí s Jusupovovou manželkou Irinou, proslulou krasavicí, mu dostatečně zalichotila.

Scéna byla promyšlena. V přijímacím saloně bylo připraveno sladké pečivo, které Rasputin miloval - šest pirohů s čokoládovou polevou, v nichž byla úděsná dávka plných čtyř gramů cyankáli (kyanidu draselného), jehož smrtelná dávka je dvě setiny gramu. Pirohy tedy byly schopny otrávit celý regiment - v pravém smyslu slova. Další dva gramy cyankáli byly vsypány na dno vinných sklenic, připravených pro nenasytného ochlastu Gríšku, vzrušeného představou slastí, které ho díky dobře zásobeným knížecím sklepům, proslulým především importovaným portským vínem a madeirou, čekají. Z prvního patra zaznívala tlumená hudba. Podle vysvětlení Jusupova tam jeho choť přijímala hosty - jakmile se jich zbaví, přidá se co nejrychleji ke svému manželovi a ovšem k neodolatelnému Gríšovi. Ve skutečnosti tam velkokníže s poručíkem a Puriškevičem vytrvale proháněli gramofon a čekali na zprávu o smrti nenáviděného „starce“, v době vraždy asi pětáctýřicetiletého. Irina byla mimo dům.

Rasputin s chutí pojedl pirohy, popil otráveného vína, a místo aby se zhroutil mrtev k zemi, upadl do teskné nálady, v níž vyzval hostitele, aby mu zahrál na kytaru a zazpíval. Jusupov uposlechl.

Byla to neuvěřitelná, bizarní, takřka snová scéna. Rasputin se šesti gramy cyankáli v žaludku popíjel portské. Jusupov na pokraji hysterie pěl romance a v prvním patře propadali zoufalství carův bratranec, vůdce frakce Státní dumy a elegantní lajtnant. O druhé hodině s půlnoci už toho měli všichni zúčastnění právě tak dost. Rasputin přece jen pocítil nevolnost, občas si sahal k hrdlu a konečně, jak se zdá, pochopil, že byl otráven. Od tohoto okamžiku se líčení očitých o neočitých svědků liší.

Felix Jusupov ve svých pamětech vystupuje ovšem jako hlavní a nepochybný hrdina. Podle svého

líčení se omluvil, že na okamžik odběhne k hostům, informoval je, že Rasputina zjevně nelze otrávit a odmítl prý jejich návrh, aby společně „starce“ odpravili nějakým náhradním způsobem. Vrátil se sám. Rasputin předstíral spánek, ale když se k němu kníže přiblížil, popadl jej mocnými rukama za hrdlo a začal škrtit. Jusupov, podle dobové fotografie všechno jiné než atlet, měl na kahánku, podařilo se mu však vytáhnout pistoli a střelil Rasputina do prsou. „Stařec“ se zhroutil bez známek života. V Puriškevičově verzi se tvrdí, že do místnosti spadli všichni, protože Jusupov odmítl vrátit se k děsivému Kostěji Nesmrtelnému sám, ale že v nastalé rvačce Jusupov dvakrát vystřelil. Jisté je, že si kníže Felix Jusupov dal později s vybraným nevkusem zasadit kulku, která prolétla Rasputinovým tělem, do prstenu.

Konečně třetí verzi přináší deník reverenda B. S. Lombarda, tehdejšího kaplana britského velvyslanectví v Petrohradě, objevený a uveřejněný teprve roku 1967. Podle něho prý Jusupov, důvěrný přítel reverendův, upoutal Rasputinovu pozornost na „velmi krásný slonovinový krucifix“ a zákeřně jej střelil do boku.

Buď jak buď, mohutný „stařec“ Gríška ležel nehybně a nejevil známky života, což potvrdil i ochotnický šofér dr. Lazovert, napůl zmrzlý nekonečným čekáním za volantem Puriškevičova automobilu. Spiklenci svlékli Rasputina ze svrchního šatu, do kterého se oblékl Suchotin, a okázale odjel s Lazovertem a velkoknížetem Dimitrijem Pavlovičem do jeho paláce, aby všichni viděli, že Rasputin Jusupovův palác opustil. Nejasným zůstává, jak mohl mladičkový holobradý poručík představovat vousatého a vlasatého Gríšku. Snad si nalepil vousy. O tomto detailu se Jusupovovy paměti nezmiňují.

V paláci osaměl Jusupov s Puriškevičem. Čekali na automobil velkoknížete, jímž měla být mrtvola dopravena k Něvě a tam vhozena pod led otvorem, připraveným předem u Krstovského ostrova. Radili se ve vedlejším pokoji a pak se odebrali připravit Rasputinovu mrtvolu k transportu. Mrtvola však zmizela - zahlédli ji, jak křepce uhaní hlubokým sněhem po dvoře a vykřikuje: „Felixi, Felixi, počkej, všechno to řeknu carevně!“

Jusupov zůstal strnulý jako solný sloup, pohotovější Puriškevič se za Rasputinem rozběhl a z největší blízkosti do něho vpálil čtyři (podle jiných svědectví dvě) rány z těžkého služebního revolveru. Rasputin se zhroutil a Puriškevič jej s největším úsilím odvedl za zlatý pás, carevnin dar, zpátky do salonu. Zdá se, že oba vrahové propadli hysterii. Jusupov se jako šílený vrhl na Rasputina, který se opět začal zvedat, a bušil do něho těžkým bronzovým svícem tak dlouho, dokud sám neodmlel. Puriškevič zase pateticky vyložil hlídce, přilákané výstřely na dvoře, že byl ubit úhlavní nepřítel Ruska Rasputin a zapřísahal policistu, aby nic nehlásil, „chce-li zůstat věrným vlastencem“. Je pochopitelné, že policista za těchto okolností věrným vlastencem zůstat nechtěl a všechno okamžitě sdělil nadřízeným místům.

Zatímco kníže Jusupov ležel v bezvědomí, vrátili se doktor Lazovert a nepravý Gríška poručík Suchotin velkoknížecím automobilem a podle plánu vhodili Rasputinovo tělo pod led Něvy. I tato akce byla provedena značně diletantsky - na ledě zůstala Rasputinova galoše, kterou policie záhy objevila.

Jusupov, ošetřován sluhy, se probral až k ránu a počal odstraňovat stopy. Bylo načase. Dvorní kruhy byly zalarmovány, carevna střídavě omdlávala v náručí „staré důry“ Vyrubové a střídavě vyhrožovala strašnými tresty každému, kdo by milovanému Gríškovi zkřivil jediný vlas na hlavě.

Kníže zastřelil svého psa a policejnímu generálovi, před kterého byl předvolán, vysvětlil výstřely i Puriškevičovo patetické vyprávění hlídce nehodou: v podnapilosti prý postřelil psa, kterému Jusupov říkal žertem Rasputin. Bylo nutné trpící zvíře dorazit na dvoře...

Carevna nelenila a ihned napsala manželovi bouřlivý dopis: „Sedíme zde všichni pohromadě - můžeš si představit naše city, myšlenky - náš Přítel zmizel! Včera ho Aňja (Vyrubová - pozn. aut.) viděla a On řekl, že ho Felix (Jusupov - pozn. aut.) žádal, aby přišel v noci, že pro Něho pošle automobil a přiveze ho, aby se seznámil s Irinou - automobil pro Něho opravdu přijel, vojenský se dvěma civilisty, a On odjel. Dnes v noci byl velký skandál v domě Jusupovově - velká schůzka, velkokníže Dimitrij, Puriškevič atd., všichni opilí. Policie slyšela výstřely, Puriškevič vyběhl, volaje na strážníky, že náš Přítel byl zabit. Nemohu a nechci věřit, že On je zabit. Bože, smiluj se nad námi!“

Čím více se policii rozjasňovalo, tím diskrétněji bylo vedeno vyšetřování, které mj. objevilo v Jusupovově salonu skvrny nikoli psí, ale lidské krve. Když byla po třech dnech, 19. prosince, nalezena Rasputinova mrtvola a vražda byla nepochybně prokázána, utichlo všechno úplně. Jen carevna nebyla k utišení. „Vzali mi ho živého, ale mrtvého mi ho nevezmou!“ prohlašovala veřejně a nařídila pohřbít

„božího člověka“ (i posmrtně paládium carské rodiny) v carskoselském parku, aby mu byla co nejbližší a mohla se na jeho hrobě denně modlit. Car přerušil v kritické situaci porady s představiteli spojeneckých armád a přijel z Mogileva do Petrohradu, aby mu neunikla čest nést spolu s ministry stříbrnou rakev s ostatky zloděje koní a milence své manželky. Rasputinův duch strašil i nadále. Ministr vnitra Protopopov na spiritistické seanci upadl do transu a vzrušeně sdělil přítomným radostnou zvěst, že do něho právě vstoupil duch Grigorije Jefimoviče... Soumrak vlády samoděržaví, bezvýchodný rozklad, symbolizovaný Rasputinem, byl stále šílenější.

Ihned po Rasputinově smrti se dvorní patolizalové přihlásili s návrhem, aby byl Gríška prohlášen za svěťce. Jeho zlodějny, obžerství a nenasytná chlípnost by nebyly tak dalece na závadu - jako svěťec by byl i tak nalezl mezi svými kolegy mnohou spřízněnou duši. Horší byl problém s příčinou smrti. Církev totiž nepřipouští svatořečení utopenců. A policejní lékař, který prováděl pitvu, prohlásil jednoznačně: smrt nastala utopením. Rasputin byl tedy vhozen do ledových vod Něvy ještě živý...

Carevna rozhodla, že protokol policejní pitvy je neplatný a vyzvala patologického anatoma a dvorního radu profesora Kosorotova, aby omyl ihned napravil. Kosorotov samozřejmě vyhověl nejjasnější vůli, neobjevil v dýchacích cestách Rasputinovy mrtvoly vodu (jak by také mohl, když pitva byla již jednou provedena!), nenalezl plíce vzduché (což je u utopenců pravidlem) a slavnostně prohlásil Gríšku za spolehlivě mrtvého již před vhozením do Něvy. Nic tedy nestálo v cestě svatořečení - jen petrohradští dělníci a vojáci, kteří záhy skoncovali s carismem, uvedli na pořad dne důležitější záležitosti a ostatně již 9. března 1917 Rasputinovu rakev v carskoselském parku vykopali a ostatky jedné z nejtemnějších postav dějin v Paskarevském lese spálili a rozmetali.

O dva dny předcházela carevna dopis ze 7. března. Byl v něm vložen jako amulet kus dřeva z Rasputinovy rakve a plačtivé carevny vyznání: „Co mohu dělat já? Jen modlit se a modlit! Náš drahý Přítel v jiném světě se též za tebe modlí - tak On je k nám ještě blíže. A přece, jak se mi chce slyšet Jeho potěšující a povzbuzující hlas...“ Snad si již čtenáři povšimli, že samovládny car a manžel je v dopisech apostrofován zásadně malým písmem, jak se na oslovení „slabovlnného mužička“ (tak se v dopisech sám charakterizoval) sluší. Gríška I. ovšem zaslouží za všech okolností řádné iniciály...

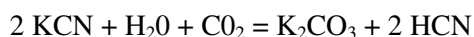
Proč jsme tuto kapitolu vůbec psali, jaký je zde otazník?

Takřka všichni účastníci Rasputinovy vraždy žili tak dlouho, aby o svém „hrdinství“ napsali tlustší nebo tenčí - spíše však tlustší - memoárový spis. Učinil tak černosotněnc Puriškevič, milosrdně odsouzený petrohradským revolučním tribunálem 3. ledna 1918 toliko k podmíněnému trestu, který mu umožnil uprchnout, učinil tak emigrant kníže Jusupov i emigrant velkokníže Dimitrij Pavlovič. Vyrojila se záplava knih, filmů a jarmarečních písniček o Gríškovi. Propukly skandály. Dcera Grigorije Rasputina Marja, šantánová zpěvačka, žalovala Felixe Jusupova a velkoknížete Dimitrije Pavloviče o 25 milionů franků, na které ocenila ztrátu svého jinak neocenitelného otce. Jusupov žaloval americké filmové producenty a žádal půldruhého milionu dolarů, na které si ocenil svou uraženou čest...

Rasputinova osoba se počala posmrtně měnit. V některých dílech emigrantů, ale i neruských publicistů, se ze zloděje koní Gríši stal skutečný svěťec, jehož zavraždění bylo „prvním výstřelem ruské revoluce, zvěstujícím nástup anarchistických živlů a otevírajícím cestu k rozpoutání bolševické revoluce.“

Čtenáři je jasné, že podobné tvrzení je nesmyslem, že Rasputinova vražda byla naopak motivována snahou o záchranu nezachranitelného carismu, a provedena spiklenci, kteří by nepochybně podezření z jakékoli pokrokovosti, o anarchismu a bolševismu nemluvě, rozhořčeně odmítli. Kardinálním argumentem pro tvrzení o svěťci Gríškovi a jeho nadpřirozených schopnostech zůstává jeho „smrt na pokračování“, kdy jej nezdolalo ani šest gramů cyankáli, ani tři až šest střelných ran, ani zběsilé rány bronzovým svícem, ale teprve vlny Něvy, z nichž vzhledem k ledovému příkrovu přece jenom úniku nebylo. Především přežití úděsné dávky cyankáli, smrtelné pro tři sta lidí, bylo nutně vysvětlováno jako zázrak a důkaz bohem propůjčené Rasputinovy moci.

Tímto „zázrakem“ se v prvním čísle ročníku 1971 zabýval sovětský časopis Chimija a žizň. Autor článku V. Žvirblis vysvětluje záhadu chemickým rozkladem cyankáli, je-li vystaveno styku s atmosférickým oxidem uhličitým (CO₂) a není-li uloženo v hermeticky zabroušených prachovnicích. Jako draselná sůl slabé a nestálé kyseliny kyanovodíkové HCN se cyankáli rozkládá podle vzorce

Při nehermetickém uzávěru kyselina kyanovodíková záhy vyprchá a zůstane K_2CO_3 - nejedovatá a nevěnná potaš (draslo).

Žvirblis předpokládá - patrně právem -, že spiklenci měli cyankáli připraveno jistě nejméně několik dnů a přechovávali je nehermeticky, např. v papírku. Rasputin tedy snědl zákusky nadívané potaší a potaší „denaturované“ portské víno...

Kromě toho si dovoluji podotknout, že ani šlehačka, ani portské víno s 8 až 9 procenty cukru nejsou pro vraždu pomocí cyankáli nejvhodnějším nápojem a pokrmem: Z pěti gramů kyanidu draselného, rozpuštěného v 0,25 l portského, zmizí (rozloží se) za 35 minut jedna třetina, za dvě a půl hodiny dvě třetiny. Kyanid vytvořil s cukrem zdraví neškodný nitril.

Doktor Lazovert se opravdu nepředvedl v celé aféře jako zdatný odborník - konstatoval smrt nebo alespoň agónii, zatímco se „mrtvola“ za několik okamžiků zvedla a svižně prchala. Je možné, že cyankáli ani nezkoumal, že je měl kdoví jak dlouho doma a že účinná složka, kyselina kyanovodíková, opravdu vyprchala. Jinou možností je, že Jusupov od Lazoverta vůbec cyankáli nedostal. Tento jed, jeden z nejprudších anorganických jedů vůbec, nelze obdržet bez značných obtíží a úředního povolení. Musí být vždy uzavřen v pancéřové skříni a řádně zajištěn před nepovolanými osobami. Nelze vyloučit, že ten, kdo Lazovertovi bílý prášek předal, byl díky Jusupovově upovídání, odporující všem základním pravidlům konspirace, informován o záměru spiklenců zavraždit Rasputina, zalekl se spoluviny a obdaroval Lazoverta nějakou neškodnou chemikálií. Pravda, cyankáli se prozradí silným hořkomandlovým zápachem (jedovatou složkou amygdalinu, hořkomandlové silice, je právě HCN), ale nedoporučuje se příliš tuhle vůni zkoušet, při dosti silné dávce vdechnutého kyanovodíku nastává totiž klinický obraz, popisovaný v lékařských učebnicích dramaticky: výkřik - pád - smrt. Je pravděpodobné, že Lazovert tolik neriskoval a raději se zkoušky čichem vzdal.

Osobně považuji záměnu cyankáli jinou chemikálií za dosti pravděpodobnou, protože i při několikadenní expozici šesti gramů kyanidu draselného působení atmosférické vlhkosti a oxidu uhličitého by přece jen patrně zůstalo dost a dost spolehlivě působícího jedu. Podle zkušeností entomologů, používajících k zabíjení hmyzí kořisti (zdůrazňuji, že proti předpisům a velmi nebezpečně pro sebe i osoby, které by se mohly s takovou smrtičkou setkat zejména po jejím neopatrném rozbití) nepatrné množství kyanidu draselného, zalitého na dně silnostěnné láhve sádrou, vydrží vylučovaný kyanovodík usmrcovat hmyz v několika vteřinách po řadu let.

U člověka nastává při otravě kyanovodíkem nebo jeho sloučeninami velmi rychlá smrt tzv. vnitřním udušením, kdy se červené krevní barvivo, hemoglobin, váže chemickou vazbou s kyanoskupinou CN v kyanhemoglobin mnohem pevněji než s kyslíkem na oxihemoglobin a není tudíž již schopno dodávat kyslík tkáním. Nejdříve, během několika vteřin, nejpozději desítek vteřin přestává fungovat mozek a záhy i ostatní orgány, především srdce.

Gríša Rasputin byl nepochybně člověkem podrobujícím se jako všichni lidé zákonům fyziologie. Můžeme proto s jistotou předpokládat, že „jed“, který mu byl servírován ve sladkých zákuscích a ve víně, byl buď produktem rozkladu kyanidu draselného (potaši), nebo jinou chemikálií. Gríša tedy nebyl otráven a není důvod spatřovat v jeho přežití nadpřirozené síly.

Lidskou fyziologii nelze tak snadno podplatit. Edmont Demaitre, francouzský publicista a cestovatel, vypráví ve své knize Indičtí fakíři a jogínové (český překlad 1939), vysloveně nepřátelské k rozličným pokoutním kejklům potulných asketů a k hinduismu jako zdroji kastovnictví vůbec, o zvláštní kategorii jogínů. Nespokojují se polykáním šavlí, hřebíků, nožů či hořících pochodní (což dokáže každý patřičně cvičený artista). Před zraky diváků polykají dávky kyanidu, schopné rázem sklátit stádo slonů, a jaksi nádvkem se polévají koncentrovanou kyselinou sírovou.

Sadhu Waranya, jeden z těchto mágů, se dostavil do Demaitrova bungalovu a předvedl své umění. Vypil obsah jedné lahvičky, vymotané z hadrů zakrývajících jeho nahotu (kyanid) a obsahem druhé se obřadně pokropil (kyselinou sírovou). Nevěřící a ohavně skeptický Demaitre měl však pro sadhua připraveno překvapení - vlastní nepatrnou dávku kyanidu a několik mililitrů kyseliny sírové, kterou si opatřil od sambalpurského lékárníka. Kouzelník nejevil nadšení, ale nakonec nejistě prohlásil, že se pokusí zázrak opakovat. Demaitre mu opatrně kapátkem nanasl jednu jedinou kapku H_2SO_4 na pokožku předloktí. Navzdory tomu, že sadhu před několika minutami hladce zdolal úplnou sprchu kyselinou, se stalo něco neočekávaného: „... Nevím, bylo-li to přítomností dvou nedotknutelných féringů (Evropanů), jisto jest, že tentokrát bohové, kteří chránili sadhua, zanedbali přispěti mu na pomoc. Je rovněž možno, že právě v okamžiku, kdy jsem nechal skanout kapku na paži své oběti, skonala v sousedství kráva, což přináší neštěstí v okruhu několika mil - lze rovněž předpokládat, že lékárník,

kteřý nám vydal vitriol, byl pronásledován šyrem, náležícím ke kategorii škodlivých duchů. Rozhodně se událo cosi neobyčejného, poněvadž v okamžiku, kdy tekutina vešla v dotek s jeho kůží, sadhu se jal výtí, pak zbaviv se mne vrhl se mřížemi verandy, utíkáje, jako kdyby byl pronásledován armádou džinů, do blízkého lesa...”

Zbytek sadhuova „kyanidu“ byl vyzkoušen bez nejmenších škod na domácí opičce. Zdá se tedy, že ani mocní zasvěcenci nejsou před účinky jedů chráněni více než my, ubozí prostí smrtelníci... Vraťme se však k atentátu.

Následoval jeden nebo dva výstřely knížete Jusupova. Ať už k nim došlo jakkoli a ať střelný kanál směřoval kudykoli, je zřejmé, že nebyly smrtící. Je-li správná Jusupovova verze o zápase s Rasputinem, který ho škrtil, lze očekávat výstřel do dolní části hrudníku. Verze reverenda Lombarda mluví o „ráně do boku“. Lombard však dodává ve svém deníku výslovně, že Felix Jusupov střílel „malým revolverem“.

Je to pochopitelné. Přiléhavé stejnokroje carské armády i stejně priléhavý módní šat nedovolovaly skrýt pistoli větší ráže. Můžeme s jistou dávkou pravděpodobnosti předpokládat, že Jusupov použil maličkého a plochého revolveru, daleko spíše však pistole ráže nejvýše 6 mm. Taková střela, nezasáhla-li životně důležité orgány, nemohla Rasputina, proslulého svou „koňskou náturou“, v žádném případě usmrtit. Nebylo-li zasaženo srdce nebo velké cévy, byla střelná rána sice zraněním těžkým, ale nikoli smrtelným, a nevedla k šoku.

Reverend B. S. Lombard ve svém deníku mluví výslovně o „tak drobné stře“, že ji bylo možno zasadit do prstenu, což je v případě střely ráže 9 mm nebo 7,65 mm stěží proveditelné. Dokonce i kulka ráže 6 mm by byla dosti rozměrnou „ozdobou“. Není tedy vyloučeno, že Jusupov použil pistole ještě menší, např. ráže 4,5 mm, jaké byly tehdy jako „dámské“ pistole nebo „střílejší tužky“ ve značné oblibě.

Ani přežití prvního střelného zranění tedy není nevysvětlitelné, tím méně ovšem zázračné.

Další rány vystřelil Puriškevič. Podle vlastního popisu z bezprostřední blízkosti - Lombard však zachytil Jusupovo vyprávění takto: „Dimitrij Puriškevič za mím vystřelil z těžké služební pistole, avšak ani pak nebyl Rasputin mrtev. Felix mi řekl, že jej utloukl holí...”

Objevuje se tedy další verze. Puriškevič, poslanec Státní dumy a nevoják, střílel na běžícího Rasputina v noci, při špatném osvětlení a v rozčilení hraničícím s hysterií. Podle Lombarda padla tentokrát jen jedna rána. Rasputin byl zasažen - ovšem kam, o tom se můžeme jenom dohadovat. Střela značné ráže - patrně 9 mm, šlo-li o služební pistoli, např. nagan nebo mauser - způsobila okamžitý šok a srazila Rasputina k zemi. Pozoruhodné však je, že nenastalo značnější krvácení - Jusupov odstraňoval krvavé skvrny pouze v salonu a tam také ostatně zastřelil svého psa. O zametání sněhu na dvoře nebo o omývání krví potřísněných dlaždic není nikde ani zmínky. Při zasažení některého životně důležitého orgánu by patrně nastalo značné krvácení, tím spíše, že Rasputin byl pouze v prádle. Svrchní oděv zatím použil jako součást maskování poručík Suchotin.

Posledním aktem vraždy na pokračování, předcházejícím utopení, byla hysterická scéna Jusupova, mlátícího Rasputina svícem nebo holí. Zdá se, že zloděj koní Gríška vytrpěl v životě rozhodně větší fyzické protivenství od okradených sedláků než pár ran od omdlévajícího astenického aristokrata. Jeho proslulá vitalita mu pomohla přežít. Teprve voda Něvy znamenala definitivní konec.

Žádný zázrak se tedy nekonal a při případném řízení o svatořečení Ochránce carských lamp doporučuji příslušným církevním činitelům svrchovanou zdrženlivost...